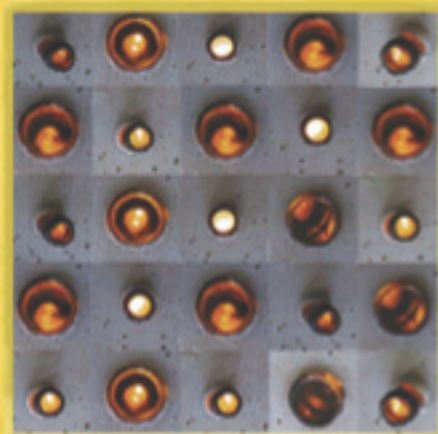

Mimarlık, Kültür ve Turizm

Deniz İncedayı • Yıldız Uysal • Doğan Kuban • Zekai Görgülü
Alper Ünlü • Besim Çeçener • Derin Öncel • Sedef Altun • Özgür Özkan

Mimarlık Eğitiminde İmkân(sız) Projeler
Sultanahmet'te Bizans'ın Ünlü Bakır Kapısı
ve Iustinianus Sütunu

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi adına
Eyüp Muhcu

Genel Yayın Yönetmeni

H. Bülend Tuna

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Ayşen Cıraoğlu, H. H. Günhan Danışman, Deniz İncedayı,
T. Gül Köksal, Kubilay Önal

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Nur Akin, Ülkü Altınoluk, Bilge Arkan,
Cihan Arın (Almanya), Harun Batırbaygil, Afife Batur,
Cengiz Bektaş, İhsan Bilgin, Çelen Birkan, Feyza Cansever,
Hasan Çakır (Almanya), H. Besim Çeçener, Feride Çiçekoğlu,
Hakan Dölgen, Oktay Ekinci, Cengiz Erüzün, Nuran Zeren
Gülersoy, Sümer Gürel, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel, Havva
Kanbur, Mehmet Küçükdoğu, Derya Oktay (Kıbrıs), Sabri Orcan,
Selim Ökem, Deniz Erinsel Önder, Hakkı Önel, Hasan Cevat
Özdil, Aslı Erim Özdoğan, Derya Özkan, Yıldız Sey, Mete Tapan,
Uğur Tarhan, Necdet Teymur, Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız
Uysal, Mücella Yapıcı, Hüsnü Yeğenoğlu (Hollanda), Zekiye
Yenen, Asuman Yeşilirmak, Müjgan Yıldırım, Ferhan Yürekli

Yayın Yönetim ve Yazışma Adresi

Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası, Barbaros Bulvarı
Beşiktaş 34349 İstanbul
Tel: 0212 227 69 10 Faks: 0212 236 85 28
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/mimarist

Mali Koordinasyon

Sami Yılmaztürk

Görsel Yönetmen

Zehra Şenoğuz

Ofset Hazırlık ve Yapım

Ekol Tanıtım

Ondokuz Mayıs Cad. No: 32/12 Şişli 34360 İstanbul
Tel: 0212 212 68 02 (pbx) Faks: 0212 212 69 12
e-posta: ekoltanitim@superonline.com

Baskı-Cilt

Güzel Sanatlar Matbaası
Yenibosna-İstanbul Tel: 0212 503 58 40 pbx

Baskı Tarihi

Eylül 2005

Dağıtım

Tele Kurye

Satış

Yaysat

Reklam

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Büyükparmakkapı Sok. No: 1 K: 5 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel: 0212 244 85 36 Faks: 0212 249 08 32

Fiyatı: 7,50 YTL (7.500.000.- TL)

Yıllık abone ücreti: 26,00 YTL (26.000.000.- TL)

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

"mimar.ist" dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Kenti Kentliyle Paylaşmak

Formula 1 tesisleri tamamlandı ve büyük yarışın İstanbul ayağı geçtiğimiz günlerde gerçekleştirildi. Katılım herkesi memnun etmiş olmalı ki sebep olanlar mahcubiyet duygusundan sıyrılmaya ve gururla ortalıkta dolaşmaya, projeye sahip çıkmaya başladılar. Boğaz Köprüsü yapılırken bu seçeneğin kentin ulaşım sorunları için son derece sakıncalı sonuçlar doğuracağını söyleyenlere karşı "gericilik, bağnazlık, vb." suçlamaları yapanların, gündeme ikinci, üçüncü köprüler geldiğinde, ya da köprülerin ve bağlantı yollarının İstanbul planlamasına ne denli kötü etkilediğini, çarpık yapılaşmayı azdirdiğini gördüklerinde hata yaptıklarını düşündüklerini sanmıyorum. Olsa olsa kentin böylesine yayılacağını öngördükleri için uygun ulaşım olanakları sağladıklarını düşünmüşlerdir.

Bir spor etkinliği gibi gösterilmesinin saçmalığı, araba tüketimini teşvik etmesi gibi pek çok olumsuz nedene rağmen, Formula 1'in yapılması uygun görülürse olabilecek en kötü yere yapılandırıldığı açıktır. Formula 1 için yapılaşmaya açılan alan, İstanbul gibi bir metropolün içme suyunu sağlayan Ömerli gölünü çevreleyen önemli bir su havzası. Şimdi hep birlikte bölgenin yapılaşma sürecini izleyeceğiz, bölgede arsa fiyatları tavan yapmış durumda. Sonuçta İstanbul'un suyu daha uzak bölgelerden büyük bedeller ödenerek getirilmeye çalışılacak. Ömerli gölü de civarındaki ayrıcalıklı konutlar için bir rekreasyon alanı olarak kullanılacak: "Gölde dolunay keyfi en güzel Ömerli'de yaşanır", neden olmasın? Belki de, civarında özel kulüp kartlarıyla girilebilen ve göle uzanan iskeleler üzerinde yarı açık servis alanlarıyla değişik güzellikler sunabilen sosyal merkezler için çok beklememiz gerekmeyecek.

"Kenti Paylaşmak / Sharing the City", Uluslararası Mimarlar Birliği'nin bu yıl 3 Ekim'de kutlanacak olan Dünya Mimarlık Günü için belirlediği tema. Son derece ilginç açılımları olabilecek, değişik düzlemlerde tartışabileceğimiz bir söz. Farklılıklarla birlikte yaşamak doğal olarak kentte mümkün olabiliyor. Kentin kaynaklarının, sokaklarının, meydanlarının, yeşil alanlarının, çeperindeki ormanların, su havzalarının kentin/kentlinin malı olması, ortak yararlanılması, paylaşılması nasıl mümkün olabilecek? İnsanların, evinin salonuna girer gibi hiçbir ücret ödemedi girebildiği, dostuyla oturup sohbet edebildiği mahalle parkının, kentin yaşam kalitesinin yükseltilmesine yaptığı katkı nasıl küçümsenemez, reddedilemezse, kentin civarındaki yeşil alanların, ormanların göllerin de tüm kentli için kullanılabilir olması, onların yararına açık olarak bulundurulması gerekir.

İstanbul'da kentin ve kentlinin hafızasında yer eden ne kadar sıradışı yapı varsa hepsinin, hak etmediği düşünülen halkın elinden alınarak ya ayrıcalıklı kesime sunulması ya da paraya tahvil edilmek üzere turizme yönelik yapılaşmanın kurbanı olması kaçınılmaz hale geliyor. Haydarpaşa Garı, limanı ve çevresi öyle bir projeye sunuluyor ki, insanlar "yapılanacaksa, böyle değil de doğru dürüst yapılaşsın, hiç olmazsa göz zevkimiz bozulmasın" diyecek hale getiriliyor. Sırada TRT İstanbul Radyosu var. Yıkıp yenisini yapalım önerisi getirilen Taksim'deki Atatürk Kültür Merkezi'nin de altının turistik çarşı olarak yeniden yapılandırılması düşünülmüyordur, kim bilebilir ki, her şey olabilir. Turizmin kültürle birlikteliğinin nasıl olması gerektiğini ve ne yazık ki olmaması gerekenleri bu sayının dosyasında işliyoruz.

XXII. Dünya Mimarlık Kongresi'nin coşkusu hep birlikte yaşadık. İstanbul, konuklarına güzelliklerini ve keşmekeşini sundu, sorunlarını becerebildiği kadıyla tartışmak istedi. Buna katılma isteği gösterenler de, kendi dağarcığındakini sunmakla yetinenler de oldu, hepsini ilgiyle izledik. Şimdi belleğimizdekileri, elimizdeki dokümanları değerlendirme, sindirme dönemi. mimar.ist diğer Oda yayınlarıyla birlikte, bu kapsamda yapılacak katkılara açık olacaktır.

Kongre için hazırladığımız İngilizce özel sayının ilgiyle izlendiğini de belirtmek isterim. Kongreye emeği geçen tüm arkadaşlarımıza teşekkürlerimizle...

H. Bülend Tuna

4 HABER / ETKİNLİK

DAM Notları... / *Hasan Çakır*

9. Uluslararası İstanbul Bienali İstanbul'u Güncel Sanatla Buluşturuyor

Mimar Stefanos Yerasimos / *Afife Batur*

7 KÜTÜPHANE

Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler / *Jaklin Çelik*

sanathayat Dizisi Kitapları / *Nilgün Uzun Uluocak*

Sakin Anarşistin Keskin Kalem: Gelecekteki İlkel / *Aliye Ahu Gülümser*

İstanbul Zamana Açılan Kapı / *Mehmet Yazıcı*

Afife Batur'a Armağan / *Mücella Yapıcı*

11 GÖRÜŞ

"Sosyal Empati" Kim(ler)in Sorumluluğudur? / *Metin Karadağ*11

14 TASARIM

"Sağlamlık" Konulu Beton Tasarım Çalışması Üzerine: Yaparak Düşünme / *Emre Çetinel*14

19 İNCELEME

İstanbul'un Rum Mimarları ve Eserleri / *Savvas Tsilenis*19

Moskova'nın Yeni Yüzü ve Belediyenin Kentin Modernleşmesine Katkısı / *Olga Vendina*25

33 DOSYA: MİMARLIK, KÜLTÜR VE TURİZM

Mimarlık, Kültür ve Turizm... / <i>Deniz İncedayı</i>	33
Tarihî ve Doğal Çevrede "Turizm": Koruma Amaç mı, Araç mı?... / <i>Yıldız Uysal</i>	36
Doğan Kuban: "Divriği Ulu Camii İçin Özel Bir Koruma Yasası Çıkarılmalıdır" / <i>Söyleşi: Deniz İncedayı</i>	39
"Yeni", Ama Yinelenen Gündem: Kentsel Dönüşüm / <i>Zekai Görgülü</i>	44
İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabası'nın Görünenleri / <i>Alper Ünlü</i>	48
İstanbul Suriçi Koruma Planı ve Tarihî Hanlar Bölgesi / <i>H. Besim Çeçener</i>	53
Galatalı Olmak / <i>Derin Öncel</i>	55
Turizm Mimarlığında Değişim ve Temalı Oteller / <i>Sedef Altun</i>	60
Kültürümüzün Parçası Mevcut Binaların Turizm Amacıyla Günümüze Kazandırılması / <i>Özgür Özkan</i>	68

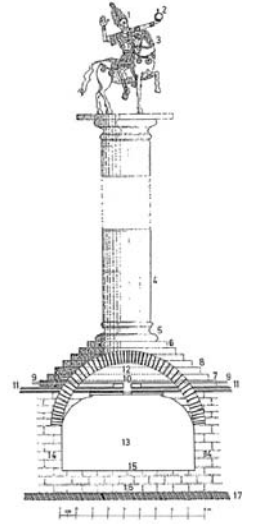

72 EĞİTİM

Mimarlık Eğitiminde İmkân(sız) Projeler / <i>Necdet Teymur</i>	72
Kentsel Tasarım Proje Çalışması: Edirne Tarihî Kent Merkezinde Tahtakale Caddesi ve Yakın Çevresi / <i>Ayşe Sirel - Hatice Kıran</i>	79

85 KENT ARKEOLOJİSİ

İstanbul Sultanahmet'te Bizans'ın Ünlü "Bakır Kapı"sı ve Iustinianus Sütunu / <i>Fırat Düzgüner</i>	85
Allianoi Antik Kenti için Son Nefes Öncesi Son Umut... / <i>İlker Ertuğrul</i>	94

97 TASARIM / UYGULAMA

YTÜ Yabancı Diller Yüksekokulu Yerleşkesi / <i>M. Tolga Akbulut</i>	97
---	----

100 HUKUK

Organize Sanayi Bölgelerinde Planlama, Uygulama ve İmar Haklarının Kullanımı / <i>Ercan Koç - Oya Akın - Ali Kılıç</i>	100
---	-----

107 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

"Farklı Açılımlar" - Tamamen Ulaşılabilir Bir Otel: Haus Rheinsberg / <i>Şükrü Sürmen</i>	107
---	-----

110 YAPI FİZİĞİ / MALZEME / DETAY

Mimaride Kubbe Tasarımı ve Akustik Sorunlar / <i>Sevtap Yılmaz Demirkale - Evren Yıldırım</i>	110
---	-----

DAM Notları...

Forum-DAM

DAM, Deutsches Architektur Museum/Alman Mimarlık Müzesi, kuru kuruya bir sergilik değil, mimarlığın tartışıldığı bir forumdur. Temmuz başında DAM'ın ana sergiliğinde açılan "Frankfurt Hava Limanı-Terminal 3" sergisi tıklım tıklımdı. Temmuz sonunda DAM'ın oditoryumunda yapılan "Ne olacak 1970'lerin mimari mirası?" tartışmalı toplantısı da öyle.

DAM'da mimarlık tartışılıyor. Mimarlar yalnızca jürilerin değil, kamu âleminin de beğenisini kazanmak zorunda...

Sayfa kenarı notları: Kentlerimizde çok kez yarışmasız tartışmasız yapılan imar faaliyetlerini, şappadak dikiilen binaları, esrareniz imar projelerini düşünüyorum... Bizim kuşak mi-

marlar dikilmiş binaların, oldubittiye getirilmiş imarın davacısı olmaktan başka işe bakamadı. Yeni kuşaklar, belki ciddi bir mimari yarışma ve tartışmayla bu imar oldubittisinden yakalarını kurtarabilir... Mimar(lık)ların "grand bazaar"ında kaliteli mimariye başka bir yol yok. (Ciddi bir mimari yarışma ve tartışma düzeni, en azından, mimari kaliteyi artırmada etken olur.)

Neyse, DAM'a dönelim.

Olağanüstü, alışılmamış, üç aşamalı bir mimari yarışma olarak ünlenen "Terminal 3" yarışmasının öyküsü ilginç.

Birinci aşama: Beklenmedik öneriler
Frankfurt Havalimanı'nın güneyinde, bir zamanlar Amerikan hava üssü olan alana, yeni bir yolcu terminali kondurmak için yapılan mimari yarışmanın ilk etabı, mimari fikir yarışması, 2001 Temmuz'unda başlıyor. Bu etaba Avrupa Birliği ülkelerinden seçmece 46 mimari büro katılıyor. Bu etapta beklenmedik, ilginç tasarımlar ortaya çıkıyor. Havaalanı işletmesinden yetkililer, akıldan bile geçirmedikleri ilginç mimari çözümler karşısında şaşakalmışlar.

Jüri, 46 fikir projesinden 20'sini seçiyor ve düşünürlerini ikinci etapta yarışmaya çağırıyor.

İkinci aşama: "Dört parmak" şeması
Bu aşama, yarışmacıların da onayı ile üçüncü aşamaya esas olacak bir tek mimari şemanın seçileceği bir etap olarak belirleniyor. Yarışmacılardan bu etapta projelerini, terminale güneyden ve doğudan ulaşımına göre sınamaları ve geliştirmeleri isteniyor. İkinci aşama Mart 2002'de sonuçlanıyor. Jüri, 20'den 10 projeyi üçüncü etaba katılmak üzere ve Mimar Norman Foster'in güneyden bağlantılı "dört parmak" şemasını da üçüncü etapta ele alınacak birinci tek şema olarak seçip sıralıyor.

Üçüncü aşama: "Dört parmak"ın dördü de bir değil

Bu etapta Frankfurtlu mimar C. Mäckler Foster, "dört parmak" plan şemasına bulduğu mimari çözümle öne geçiyor. Norman Foster de kendi "dört parmak"ıyla ikinci oluyor. Jüri bu durumu, yıllar süren yarışmanın seyir defterine şöyle yazmıştır: "C. Mäckler'in projesi ikna edici bulunmuştur."

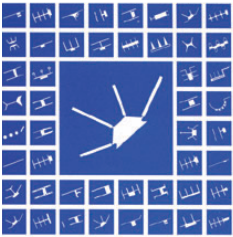
Ne Olacak

1970'lerin Mimarisi?

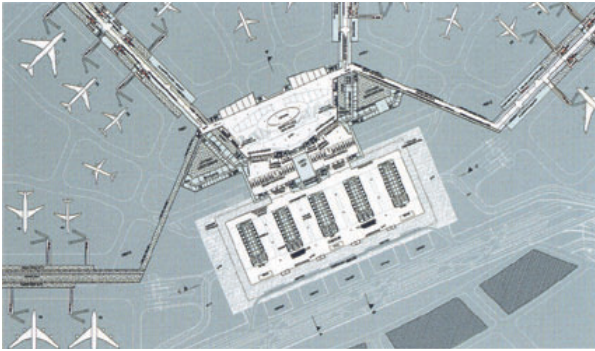
Frankfurtlu mimarlar, bir dizi toplantıda 1970'li yılların mimarisini tartışacak. Temmuz sonunda DAM'da yapılan ilk tartışma toplantısına her kuşaktan çok sayıda mimar katıldı. Konu, İkinci Dünya Savaşı'nda yıkılan eski kent merkezinde 1970'li yıllarda yapılan imar faaliyetinin mirası olan mimari. Kalsın mı? Gitsin mi? Genç kuşak mimarların bir bölümü, 70'li yıllarda yapılan imar faaliyetleri ile kentsel mekânın yok edildiğini o dönemin geriye kalitesiz beton bloklardan bir mimari miras bıraktığı görüşünde. Diğer bir bölümü 70'li yıllar mimarisinin beton bloklarının yeni bir kentsel mekân düzenlemesine entegre edilebileceğini, döneminin koşullarını ve mimari anlayışını yansıtan bu mimarının kentin bir özelliği olabileceğini savunuyor. Bir bölüm mimar da o dönemden miras kaliteli binaların da olduğunu ve bunların bakımının yapılarak korunması gerektiğini öne sürüyor. Tartışmalar sürecektir, tabii ki bitmeyecek. Her kuşak yetenekleri ve olanakları ölçüsünde kentin imarına kendini katacak.

Hasan Çakır, Frankfurt
kybeleffm@aol.com

Yarışmanın sergi broşürü.

DAS NEUE TERMINAL 3
AM FLUGHAFEN FRANKFURT

Christoph Mäckler,
1. Ödül.

9. Uluslararası İstanbul Bienali İstanbul'u Güncel Sanatla Buluşturuyor

İstanbul Kültür Sanat Vakfı tarafından AYGAZ ve OPET ortak sponsorluğunda düzenlenen 9. Uluslararası İstanbul Bienali, 16 Eylül-30 Ekim 2005 tarihleri arasında İstanbul'u dünya sanat çevrelerinin ilgiyle izlediği bir sanat platformuna dönüştürecek.

Avrupa'da Venedik Bienali ile beraber 2005 yılının en önemli sanat etkinliği olarak anılan 9. Uluslararası İstanbul Bienali'nin küratörlüğünü Van Abbemuseum Direktörü Charles Esche ve Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi Yöneticisi Vasıf Kortun üstleniyor. Bienal, "İstanbul" başlığı altında 53 uluslararası sanatçı ve sanatçı grubunun projelerini sergileyecek. Bienale bu yıl uluslararası çağdaş sanat çevrelerinden eleştirmen, küratör, müze ve galeri yöneticisi ile yabancı basın mensubu 3000'in üzerinde konuk bekleniyor.

17 Eylül Cumartesi günü sanatseverlerin ziyaretine açılacak olan 9. Uluslararası İstanbul Bienali, daha önceki senelerden farklı olarak, tarihî mekânları kullanmak yerine İstanbul'daki kültürel hayatın merkezine yerleş-

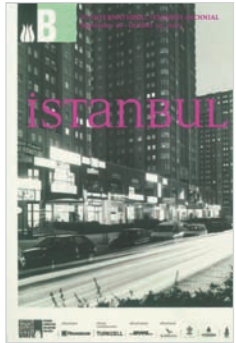
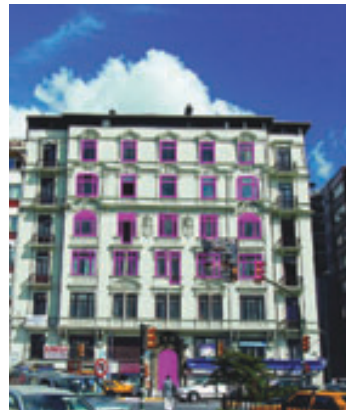
mek amacıyla Galata bölgesine yerleşecek ve bu bölgedeki çeşitli mekânları sergi alanı olarak kullanacak. Bienal'in sergi mekânları: Şişhane'deki Deniz Palas, Bankalar Caddesi'ndeki eski Garanti Bankası Binası, Tophane'deki Tütün Deposu, Tünel'deki Bilsar Binası, Tophane'deki Antrepo no. 5, İstiklal Caddesi'ndeki Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi ile Garibaldi Binası'ndan oluşuyor. Ayrıca İstanbul için özel olarak hazırlanan altı proje de kentin çeşitli noktalarında sanatseverlerin karşısına çıkacak.

9. Uluslararası İstanbul Bienali'nin bir özelliği, hem İstanbul'da, hem de Hollanda'nın Eindhoven şehrindeki Van Abbemuseum'da eşzamanlı olarak gerçekleşecek olması. İstanbul Bienali'ne paralel bir proje olarak planlanan ve 1 Ekim tarihinde açılacak olan Van Abbemuseum'daki Eindhovenİstanbul Sergisi, kimi sanatçıların 9. Uluslararası İstanbul Bienali ile paylaşırken kimi sanatçıları İstanbul Bienali'nin tarihçesinden seçerek, "başka bir yer, başka bir mekân" düşüncesini uluslararası bir sanat müzesi bünyesinde canlandıracak. Bienal'in görsel malzemelerinde kullanılan İstanbul fotoğrafları geçtiğimiz Mart ayında Bienal tarafından İstanbul'a davet edilen ünlü kent fotoğrafçısı Gabriele Basilico imzalı. Bienal sergi mekânları Pazartesi ha-

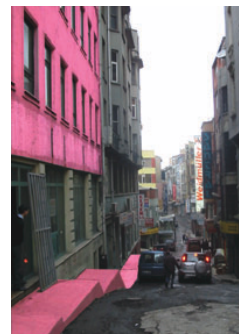

riç her gün 11.00-19.00 saatleri arasında ziyarete açık olacak. Sadece Bienal açılışını takip eden 19 Eylül 2005 Pazartesi günü tüm mekânlar açık olacak. Antrepo No: 5 ise diğer günlere ek olarak Perşembe günleri saat 20.00'ye kadar ziyaret edilebilecek. Ayrıntılı bilgi için: www.iksv.org/bienal

Solda, Antrepo No: 5, Karaköy. Altta, Deniz Palas, Şişhane. Sağda, Garibaldi Binası, İstiklal Caddesi ve eski Garanti Bankası binası, Bankalar Caddesi.

Gabriele Basilico'nun fotoğraflarıyla Bienal afişleri.

Mimar Stefanos Yerasimos

Her ölüm erkendir, denir. Ama, erke-
nin de erkeni var. Stefan'ınki gibi. Ay-
şe (Yetişkin) telefon ettiğinde önce
inanmazlık şoku yaşadım. Üzüntü ve
acı sonradan geldi. Üzerinde düşün-
me daha da sonra. Böyle bir kişisel
deneyimi, sanırım onu tanıyan her-
kes yaşadı.

Şimdi, düşünme zamanı. Yapıtlarını,
tarzını, birikiminin içini düşünme,
anıları yeniden değerlendirme zama-
nı.

Birçokları gibi ben de Stefanos'un
adını "Az gelişmişlik Sürecinde Tür-
kiye" adlı doktora tezinin Türkiye'de
yayınlanmasının ardından duydum.
Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik
yapısı üzerinde birkaç ciddi çalışma-
nın ötesinde çoğu slogan düzeyini
aşmayan tahlillerin (!) ve belgelere
dayanmayan kabullerin egemen ol-
duğu yıllarda, üç cilt olara k yayınla-
nan bu çalışma, içeriği kadar yaklaşı-
mı ile ilgimi çekmişti. O yılların reçe-
telerle dolu az gelişmişlik söyleminin
ideolojiye indirgenmiş yüzeyini ara-

lamayı önerdiğini düşündüm. Aka-
demyaya önemli bir model sunmuş-
tu.

Stefanos'u, Tarih Vakfı'nın kuruluş
çalışmaları sırasında tanıdım. Önce
soğuk ve mesafeliydi herkese. Ama,
Habitat II Uluslararası Konferansı do-
layısıyla hazırlamayı üstlendiğim
"Dünya Kenti İstanbul" Sergisi için
çalışırken uzun ve kalabalık danışma
toplantılarının ardından Ayla Ödekan
ile birlikte oluşturduğumuz üçlü,
unutamayacağım bir uyum ve çalış-
kanlıkla serginin içini doldurmayı
başardı. O, artık benim için değerli
bir arkadaş ve yalnızca Stefan idi.
1999 yılında Mimarlar Odası adına
düzenlemeye giriştiğimiz Osmanlı
Mimarlığının 700 Yılı" Uluslararası
Konferansı için gelen makaleleri de-
ğerlendiren hakem grubunda da bi-
zimleydi.

Doktora danışmanı olduğum Aygül
Ağır'ın üst düzey bir çalışma olarak
bulduğum tezini Stefan'ın da değer-
lendirmesini istediğimde jüriye katıl-

dı. Ciddi vakit ayırarak tezi inceledi
ve onayladı. Onun Paris-İstanbul
yolculuklarını organize edişimizi hiç
unutmuyorum. Bir başka jüri çalış-
masını yine danışmanı olduğum Şi-
rin Bayram'ın yüksek lisans tezi için
de yaptı.

Stefan'ın akademik ciddiyetinin, ta-
vizsiz kararlarının, çalışkanlığının
hep tanığı oldum ve güvendim. Birbi-
rinden önemli araştırma ve çalışma-
larını hep izledim ve önemsedim.
Dikkatle incelemeye çalıştım ve ya-
rarlandım.

Ardından yazılanlarda genelde hep
onun tarihçiliğine değinildi. Oysa
onun yapıtında, belki ancak mimarlar
tarafından hissedilen, malzeme araş-
tırmalarından kurguya uzanan bir mi-
mari sürecin varlığı izleniyordu. Bu
mimari izi, bilinmeyen son yapıtı ile
örnekleme istiyorum.

Başlangıçta beni çok gururlandıran
ama şimdi de alabildiğine uygulanan
bu Stefan yapıtı, meslektaşları-
mın benim için hazırladıkları *Afife
Batur'a Armağan* kitabında yer alan
uzun bir makale: "15-16. Yüzyıl Os-
manlı Mimarları: Bir Prosopografya
Denemesi". Dergi formatında 20 say-
fa yazı ile 169 mimarın adını veren ve
393 kaynakla belgeleyen bu eşsiz ça-
lışma, Stefan'ın önerdiği bir strüktüre
oturmaktadır: "Belgelerin çokluğu ve
dağınıklığı bu işin ancak uzun bir sü-
rede ve topluca yapılabileceğini gös-
terir... Kanımızca tek çare bir iskelet
kurmak ve onu giderek araştırmacı
camiasının buluntularıyla beslemek-
tir. İşte burada amaçlanan, bu iskele-
ti kurmaktır." Stefan'ın Osmanlıca'ya
hakimiyetini de belgeleyen bu strük-
tür önerisi, artık aynı akademik kali-
tete ulaşabilen genç araştırmacıları
bekleyecek.

Güle güle Stefan, Türkiye akadem-
yası seni unutmayacak.

Afife Batur

Stefanos Yerasimos

1942 yılında İstanbul'da doğan Stefanos Yerasimos, mimar, şehirci ve tarihçidir. 1966 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden yüksek mimar olarak mezun olduktan sonra 1972'de girdiği Paris VIII Üniversitesi Şehircilik Enstitüsü'nde, 1989'da profesör oldu. 1994-1999 yılları arasında İstanbul Fransız Anadolu

Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğünü yürüten Yerasimos, geçtiğimiz yıllarda Sabancı Üniversitesi'nde bir yıl öğretim üyeliği yapmıştır. Dergimizde de makaleleri yayımlanmış olan Yerasimos'un Türkçe'de çıkmış kitaplarından bazıları şunlar: *Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfakları* (YKY, 2004), *Süleymaniye* (YKY, 2002), *Topkapı Sarayı'nda Yaşam: Albert Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları* (Kitap Yay., 2002), *Türkiye'de Sivil Toplum ve*

Milliyetçilik (İletişim Yay., 2001), *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923* (Boyut Yayın Grubu, 2000), *İmparatorluklar Başkenti İstanbul* (Tarih Vakfı Yurt Yay., 2000), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1, Bizanstan Tanzimata* (Belge Yay., 2000), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2, Tanzimattan 1. Dünya Savaşı'na* (Belge Yay., 2001), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3 Dünya Savaşından 1971'e* (Belge Yay., 2001), *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (İletişim Yay., 1995), *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (İletişim Yay., 1995).

3

Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye’de Ermeniler

Kartpostal, bir zamanların en yaygın haberleşme araçlarındandı. Kartpostal kullanımının yaygınlaşmasında, gönderen kişinin ilgilerini ya da gönderildiği yerin özelliklerini taşıyan görsel bir unsur içermesinin yanı sıra kullanımının pratik ve ucuz olmasının da etkisi vardı. Gidip görülen yerleri ya da yaşanan şehri yansıtan bir kartın arkasına birkaç satır bir şey yazıp -zarfa koymadan- “açık posta muhaberatı” tarifiyle yollamak, 19. yüzyıl sonlarından itibaren yaygınlaştı. Birinci Dünya Savaşı’na kadar süren, kartpostalın Osmanlı’daki bu altın döneminde, kartpostalların üzerine basılan fotoğrafları çeken fotoğrafçılar, kartpostalları üreten editörler, satışını yapan ticaret erbabı, hatta kullanıcılar olarak çeşitli şehirlerimizdeki gayrimüslim insanların önemli bir yeri vardı. Savaş yıllarındaki karışıklıklar kadar bu insanların artık bu topraklarda yaşamıyor olması da kartpostal üretimi ve kullanımını gereletti.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu’nda bulunan, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinden görünümünün yer aldığı, hemen hepsi 1895-1914 yılları arasında üretilmiş 4000 kartpostalın doğrudan ya da dolaylı olarak Ermenilerle ilişkili olan 750 kadarı, geçtiğimiz aylarda yayınlanan bir kitapta bir araya geldi. Osman Köker’in hazırladığı *100 Yıl Önce Türkiye’de Ermeniler* adlı bu kitap, bugünkü Türkiye topraklarında 20. yüzyıl başındaki Ermeni varlığını ortaya koyuyor. Kitapta, Ermeni mahallelerini, kiliselerini, manastırlarını, okullarını, yetimhanelerini, mezarlıklarını resmeden; Ermenilere yönelik olarak kurulmuş, genellikle de Ermenilerin yararlandığı misyoner okullarını ve hastanelerini gösteren; bir Ermeni editör tarafından yayınlanmış veya fotoğrafı bir Ermeni fotoğrafçı tarafından çekilmiş; bir Ermeni tarafından ya da bir Erme-

1

ni’ye postalanmış, üzerinde Ermenice yazılar bulunan; Ermenilere ait fabrika, otel, ticarethane gibi yerleri tanıtan; Ermenilerin yaşadığı şehir ve kasabaların 20. yüzyıl başındaki görünümünü yansıtan kartpostallar yer alıyor. Konu Ermenilerle sınırlı gibi görünmesine rağmen, Türkiye’nin hemen her şehrine ait bu kartpostallarda şimdi yok olmuş birçok önemli mimari eseri ve şehirlerimizin yaklaşık yüzyıl önceki dokularını görmek mümkün.

2

Kitap, sadece bir kartpostal koleksiyonu kataloğu şeklinde hazırlanmamış. Kartpostallar, Osmanlı Devleti’nin vilayet düzenini temel alan 19 bölüm halinde yerleştirilirken, her vilayetin başında o vilayette yaşayan Ermeniler hakkında bilgi içeren metinler yer alıyor. Bu metinlerde 20. yüzyıl başında Ermenilerin hangi şehir, kasaba, köyde yaşadıkları; nüfuslarının ne kadar olduğu; hangi mahalle ve köylerin “Ermeni mahallesi” olarak adlandırıldığı; hangi kilise, manastır, okul, yetimhane ve hastanelerinin bulunduğu; yaşadıkları yerleşim yerlerinin ekonomik, sosyal, kültürel hayatında nasıl bir yere sahip oldukları; hangi gazete ve dergileri yayınladıkları; hangi ticaret, zanaat ve sanayi dallarında yoğunlaştıkları ortaya konuyor. Metnin hazırlanmasında Ermenice, Türkçe (Osmanlıca) ve

Batılı kaynaklardan yararlanıldığı gibi, bazı yerler için bizzat alana gidilerek de araştırma yapılmış. Bu araştırmalarda, şimdi haritadan silinmiş bulunan İstanos gibi bazı Ermeni kasabalarına ulaşılmış; yabancı seyyahların değindiği, Semavi Eyice gibi tarihçilerimizin ve yerel tarih araştırmacılarının bir efsane gibi bahsetmekle birlikte mevkiini dahi tespit edemedikleri Ankara’daki Garmir Vank (Kır-

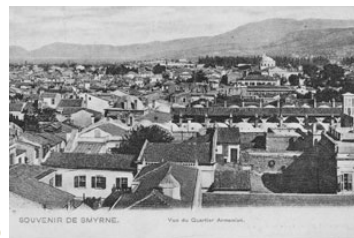

4

mızı Manastır) gibi Ermeni kurumları ve binalarının tarihleri ortaya çıkarılmış ve kartpostallarda yer alan fotoğraflarıyla sunulmuş. Kartpostalların yanı sıra, Türkiye’nin hemen her şehri hakkında bilgi veren bu metinler de, özellikle yerel tarihçilerin araştırmalarına ışık tutacak nitelikte.

Kitabın yayınlandığı günlerde İstanbul’da, kitapta yer alan kartpostallardan 500 kadarının sergilendiği “Sireli Yeğpayrıs/Sevgili Kardeşim” adlı bir sergi açıldı. 11 gün kadar açık kalan sergi on bine yakın ziyaretçi çekerek son yılların en çok ziyaret edilen sergilerinden biri oldu. Şimdi İstanbul dışındaki büyük şehirlere de taşınması için çalışmalar yürütülen serginin çokdilli olarak hazırlanan bir versiyonu Eylül ayından itibaren yurtdışında da açılacak.

Jaklin Çelik

5

6

1. Hassa mimarlarından Sarkis Balyan’ın 1892 yılında inşa ettiği Antep Surp Asdvadzadzin Kilisesi.
2. Eskişehir’de Ermeni mahallesi Hoşnudiye.
3. Ermeni editör Mumcuyan ile Rum editör Asimadis’in hazırladığı bir kartpostalda İzmit Ermeni mahallesi. Arka ortadaki, Sultan Abdülaziz’in av sırasında dinlenmesi için inşa edilen Hünkâr Köşkü’nün mimarı Garabed Balyan, sağdaki saat kulesinin mimarı ise Mihran Azaryan’dır.
4. Bafra’da kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim gördüğü Torkomyan Mektebi ve arkasında Surp Garabed Kilisesi.
5. İzmir’de şimdi Kültürpark olan Ermeni mahallesi.
6. İzmir Ermeni mahallesinde Surp İstepannos Kilisesi.

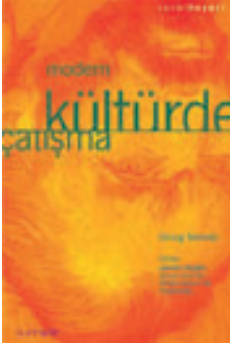

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu’ndan *Kartpostallarla 100 Yıl Önce Türkiye’de Ermeniler*, Osman Köker, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2005, 400 sayfa, 34,5x24 cm.

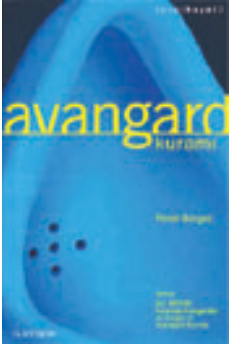

Modern Hayatın Ressamı, Charles Baudelaire, İletişim Yayınları, Ekim 2004, İstanbul, 256 sayfa, 13,5x19,5 cm.

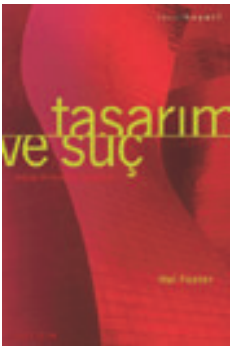
sanathayat Dizisi Kitapları

Modern Kültürde Çatışma, Georg Simmel, İletişim Yayınları, Mart 2004, İstanbul, 136 sayfa, 13,5x19,5 cm.

Avangard Kuramı, Peter Bürger, İletişim Yayınları, Ekim 2004, İstanbul, 192 sayfa, 13,5x19,5 cm.

Tasarım ve Suç, Hal Foster, İletişim Yayınları, Kasım 2004, İstanbul, 198 sayfa, 13,5x19,5 cm.

İletişim Yayınları'nın sanathayat dizisi, öncelikle 2003 yılında modernizm üzerine üç önemli eser sunarak başladı yayın hayatına.

Ali Artun'un editörlüğünü yaptığı dizinin ilk üç kitabı Charles Baudelaire'den *Modern Hayatın Ressamı*, Georg Simmel'den *Modern Kültürde Çatışma* ve Peter Bürger'den *Avangard Kuramı* oldu.

Charles Baudelaire *Modern Hayatın Ressamı*'nda iyi bir şair olmanın yanında, güzel sanatlar ve sanatın modern hayattaki yeri konusunda yazdıklarıyla iyi bir teoriyensen olduğunu da göstermiş oluyor. Modern hayatın tinselliğini işleyen bir ressamın eserleri üzerinden sanatın modern kültür içindeki yerini ve bu hayattaki işlevini ele alıyor kitabında. Baudelaire'e göre, modern sanatın "ebediyet" ve "değişim" ikiliğini ortaya çıkaran bir yapısı vardır. Modernizm ve sanat ilişkisinden bu bağlamda bahsederken şöyle der: "Modernite'yle kast ettiğim, bir yarısı sonsuz ve değişmez olan sanatın, gelip geçici, ele avuca sığmaz, koşullara bağlı olan diğer yarısıdır. Her kadim ressam için bir modernite olmuştur; geçmiş zamanlardan bize kalmış güzel portrelerin çoğu kendi çağlarının giysilerine bürünmüştür. ... (her çağın kendi duruşu, bakışı ve gülümseyişi vardır) her şey eksiksiz bir dirimselliğe sahip bir bütün oluşturur. Büyük bir hızla değişen bu geçici, ele avuca sığmaz unsur küçümseme veya dikkate alma hakkına sahip değilsiniz. Onu göz ardı ettiğiniz anda, ister istemez soyut ve tanımlanamaz bir güzelliğin boşluğuna yuvarlanırsınız."

Kitap, editörü Ali Artun'un kaleminde "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm" adlı makaleyle sunuluyor okura.

Dizinin ikinci kitabı olan *Modern Kültürde Çatışma*, Georg Simmel'in

modernlik üzerine yazılarından oluşuyor. Simmel modern kültürün incelemeğini, günlük hayattan yola çıkarak yapıyor ve moda, para, macera, yemek, seyahat ve yoksulluk kavramları üzerinden çatışma fikrini temellendiriyor. Modern bireyin ve toplumun, sürekli yenilenme isteğiyle; "demodeler" yaratarak eski formlar ve yeni formlar arasında gidip gelmeleri sonucu, yaşadığı çelişkiyi, yabancılaşmayı ve çatışmaları anlatıyor makalelerinde. Bu düşüncesini de "Modern hayatın en derin sorunları, ezici toplumsal güçler, tarihsel miras, toplumsal kültür ve hayat tekniği karşısında bireyin, varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma talebinden kaynaklanır," diyerek açıklıyor. Werner Jung tüm bunlardan yola çıkarak, "Kentin ve modernliğin düşünürünün, sosyoloğunun ve filozofunun adı Georg Simmel'dir," diyor.

Kitabın sunuş yazısı "Georg Simmel-Modernitenin İlk Sosyoloğu" başlığıyla, Simmel'in en kapsamlı çağdaş yorumcusu David Frisby'ye ait.

Dizinin üçüncü kitabı Peter Bürger'in *Avangard Kuramı*. Kitap yazarı tarafından ilk olarak 1974 yılında yayımlanmış ve birçok dile çevrilmiştir. Modern hayat-form ikiliğinde sanat ve toplum arasındaki ilişkiyi ele alan kitap, çağdaş sanat ve edebiyat tartışmalarının odaklarından biri olmuştur. Avangard ve modernizm; iki akım da bireyin, burjuva toplumu içinde kendine ve hayata yabancılaşması karşısında aldığı tavrı ve duruşunu inceler. İki büyük dünya savaşı arasındaki dönemde, üzerine yapılan incelemeler ve yazılan yazıların artmasıyla birlikte, dönemin kültürel ve politik tartışmalarının da merkezini oluşturmuşlardır.

20. yüzyıl sanat ve edebiyat incelemelerinde eşik sayılan bu kitabında

Peter Bürger, "İki dünya savaşı arasında tırmanan, dada, sürrealizm gibi avangard girişimler ve kıskırttıkları kuramsal polemikler ışığında, avangardın toplumsal, tarihsel suretini çıkarır. Avangardın modernizmle ilişkilendirilmesinde sürüp giden belirsizliği çözümler."

Sunuş yazısı, "Kuramda Avangardlar ve Bürger'in Avangard Kuramı" başlığıyla yine Ali Artun'a ait.

sanathayat dizisi 2004 yılında da "müze" konusunu ele alarak; Hal Foster'dan *Tasarım ve Suç*, Wendy Shaw'dan *Osmanlı Müzeciliği* ve ardından *Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri* adlı eserlerle devam ediyor serüvenine.

Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri adlı kitabın sunuşunu yaparken Ali Artun dünyada kurulmuş ilk müze örneği olan İskenderiye Müzesi'nden Guggenheim Müzesi'ne kadar gelen müzecilik tarihini sunuyor okura. Kamusal bir kurum olan müzeler, tarihin görsel sunumunu yaparken diğer yandan da toplumların hafızalarını yoklayarak ve belki de zorlayarak unutmaya karşı dirençli bir bilinç sağlanmasına yol açıyor. Böylece tarih müzeyi, müze de tarihi var ediyor. Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri bu bilinci örnekleyen metinlerden oluşuyor.

Dizinin bir diğer kitabı *Tasarım ve Suç*. Yazarı Hal Foster, mimarlık, edebiyat ve görsel sanatların modern kültür içindeki yerini tartışıyor. Toplumsal hayatımızın her alanına sızmış olan moda kavramını inceliyor ve tasarımın modern kültür içindeki yerini ve önemini gösteriyor okura. Mimarlık ve tasarım üzerine yoğunlaştığı ilk bölümde mimarlar Frank Gehry ve Rem Koolhaas üzerine yazdıklarıyla, küreselleşen dünyada kent ve bireyle mimarlık arasındaki ilişkiyi inceliyor. Kitabın ikinci bölümünde daha çok

gösteri toplumunun sanat ve edebiyat üzerindeki etkisi üzerine yoğunlaşıyor ve müzelerin bu toplumdaki yerini irdeliyor. "Günümüzde müze her şeyden çok kendi gösteri değerini sergiliyor – artık insanları çeken, saygı uyandıran temel unsur bu. Müze, neredeyse her yerden erişilebilen elektronik arşiv karşısında, belleği harekete geçirme işlevini giderek kaybederken, görsel deneyim sadece teşhir formuna değil, gösteri olarak inşa edilen müze mantığına da teslim oluyor," diyerek "modern sanatın meta teşhiriyle çakışması" düşüncesini bir kez daha vurgulamış oluyor. Dizinin bir diğer kitabı *Osmanlı Müzeciliği*. Wendy Shaw bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun, müzeciliği Avrupa'dan ithal etmiş olmasına rağmen, bu kurumları nasıl zamanla kendine has, özgün ve kendi siyasal ve toplumsal koşullarına uygun yapı-

lar haline getirdiğini gösteriyor bize. Osmanlı İmparatorluğu'nun taklitten sakınarak, çeşitlilikten yana, girişimci, batıcılık-doğuculuk tartışmalarına prim vermeyen, kendine özgü, dönemin siyasi ve sosyal değişimlerine ayak uydurabilen ve değişimlere açık müzecilik anlayışının incelendiği bu kitap belki de bugün geline noktanın sorgulanması açısından önemli bir yapı taşı olacaktır. "Osmanlı müzeleri, toplumun terbiye edilişinden ziyade, devletin toplum için yarattığı kurgulara ve bunların sürekli olarak geçirdiği değişime işaret ediyor. Günümüzde Türkiye'de müzelerin ziyaretçi sayısının neden düşük olduğunu sorarken, bu müzelerin ne tür ihtiyaçları temel aldığını, bu ihtiyaçların kimler tarafından belirlendiğini, bu ihtiyaçlara nasıl cevap verildiğini de sorgulamamız gerekir. Osmanlı müzeleri daima, öngördükleri gereksi-

nimler doğrultusunda yaşayan kurumlardı. Bugün Türkiye'deki müzelerin canlı mekânlar haline gelebilmesi için, Osmanlı müzelerinin yüz yıl önce attıkları temel üzerinde geliştirilmeleri gerekir," diyor Wendy Shaw.

Sonuç olarak İletişim Yayınları'nın sanalhayat dizisi, dilimizdeki modernizm, güzel sanatlar, sanat tarihi ve müzecilik alanındaki önemli çeviri yayını açığının kapatması açısından oldukça önemli bir yerde duruyor. Güzel sanatlarla ilgilenenlerin, ortaya koyduğu düşüncelerle sanat ve edebiyat alanında yapı taşı sayılabilecek bu eserleri incelemesi oldukça faydalı olacaktır.

Nilgün Uzun Uluocak

Osmanlı Müzeciliği, Wendy Shaw, İletişim Yayınları, Kasım 2004, İstanbul, 339 sayfa, 13,5x19,5 cm.

Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri, yay. haz. Elçin Gen, İletişim Yayınları, Temmuz 2005, İstanbul, 251 sayfa, 13,5x19,5 cm.

Sakin Anarşistin Keskin Kalemi: *Gelecekteki İlkel*

"Merdivenlerin nerede olduğunu sorduğunda kimse onu anlayamamış, sorusunu algılayamamıştı. O da günümüzdeki her sistem karşısının yüzleşmek zorunda olduğu, savunduğu fikirler ile gündelik hayatının çelişkide olması sorununu kimbilir kaçınıcı kere hissetti. Ve bir kez daha Sistem, her insan gibi, John Zerzan'ı da kendisiyle karşı karşıya bıraktı ve o da teknolojiye boyun eğerek asansörü kullandı. Korkulu dakikaları hiç bitmeyecek gibiydi..." Hepimizin anlaşılmadığı, korku dolu anları olmuştur elbette; John Zerzan'ın inkilerden biri de buydu. Küreselleşme ve kapitalizmin algımızda yaptığı değişikliklerle günbegün hem kendimiz hem de çocuklarımız için çeşitlenen bu korkular, John Zerzan'a göre aslında otantik yaşam tarzından geriye hiçbir şey kalmamasının da bir göstergesi. Anarşist ya-

zar olarak tanınan Zerzan'ın *Gelecekteki İlkel*, orijinal adıyla *Future Primitive*, kitabının Kaos Yayınları'ndan çıkması da bir tesadüf olmamalı. Cemal Atilla tarafından Türkçe'ye çevrilen kitap, orijinalinden biraz farklı olmasına karşın aslında John Zerzan'ı tanımak için iyi bir fırsat. Türkçe baskı için yazar tarafından kaleme alınmış önsöz dışında, *Elements of Refusal* adlı diğer kitabından alınan beş alt başlık ve kendisiyle yapılmış bir röportajı da bu kitapta bulmak mümkün. "Denemeler" ve "Nihilist'in Sözlüğü" olmak üzere iki ana kısımdan oluşan kitabın bölümleri yoğun bir kaynak taramasına dayandırılan ve kendi düşünceleri ile bütünleşmiş yazıları içeriyor. Medeniyet karşıtı olan "medeni anarşist" John Zerzan, küreselleşmenin getirilerini de "götürüler" olarak nitelendirdiği kitabını Stanford Ünivesi-

tesi'nde geçen yıllarının, San Francisco'daki şoförlük ve sendikacılık döneminin ve halen editörlüğünü yaptığı Yeşil Anarşi (bağımsızlık) grubu ile paylaştığı zamanın birikimiyle kaleme almış.

Bir araştırmayı/tezi andıran bu kitapta, uygarlığın başlangıcı olarak görülen tarımdan önce de nasıl bağımsız yaşanabiliyorsa günümüzde de yine öyle yaşanması gerektiğini söyleyerek okurun ilgisini, "iktidar" olgusunu kültürel anlamda sorgulamaya yöneltiyor.

2. baskısı yapılan 303 sayfalık kitabı pek çok kitapçıda bulmak mümkün. *Gelecekteki İlkel*, sakın bir anarşistin keskin kaleminden küreselleşmeye farklı bir bakış açısıyla bakmak isteyenler için ilginç bir deneyim.

Aliye Ahu Gülümser

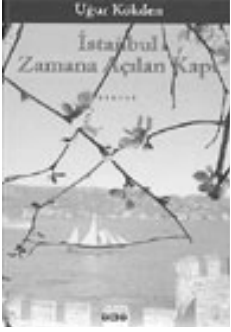
Gelecekteki İlkel, John Zerzan, Çeviren: Cemal Atilla, Kaos Yayınları, 2. Baskı, Ekim 2004, İstanbul, 303 sayfa, 13x19,5 cm.

İstanbul Zamana Açılan Kapı

Ne zaman İstanbul ile ilgili bir yazı, kitap, resim ya da film sahnesi görsem heyecan basar beni, duygulanırım. Sanki binlerce kilometre uzaktayım da, İstanbul'u anlatan belgede bir mekân adı geçtiğinde "Ben burayı görmüştüm, böyle böyle bir anım var," diyesim gelir.

Uğur Kökten'in *İstanbul Zamana Açılan Kapı* adlı kitabını okumaya başladığımda da aynı heyecanı yaşadım. Yazar, daha Önsöz'de öyle ipuçları vermiş ki merak içinde "zamana açılan kapı"yı aralamaya başladım.

Üç yanı denizlerle (Marmara, Boğaz, Haliç) çevrili eski İstanbul'un tarihsel kapılarıyla başlamış yazar: Batı kapıları; Eğrikapı, Edirne Kapısı, Sulukule Kapısı, Top Kapısı, Mevlevihane Kapısı, Silivri Kapısı, Belgrad Kapısı, Yedikule Kapısı. Sonra Marmara Kapıları; Narlı Kapı, Samatya Kapısı, Davutpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı, Küçük Ayasofya Kapısı, Çatladıkapı, Ahır Kapı ve Top Kapısı. Her kapının ayrı ayrı öyküsü anlatılıyor kitapta.

İstanbul Zamana Açılan Kapı, Uğur Kökten, Yapı Kredi Yayınları, 2005, İstanbul, 177 sayfa, 13x19,5 cm.

Temelde antik bir kule olduğu kadar, aynı zamanda bir ortaçağ kalesidir de Kız Kulesi. Mimari geçmişinden tarihsel geçmişine, mitolojik ve stratejik özelliklerine değin, şiir ve şarkılara da konudur bu gizemli anıt-yapı, özgün yapısına ters uygulamalarla tüm kimliksizleştirme çabalarına karşın!..

"Toprakla gökyüzü arasında dalgalandıran en güzel çizgi"dir Boğaz. İster Boğaz vapurunun güvertesinde içtiğiniz sıcak çayın yanında martılarla paylaştığınız simidi yiyerek, ister Güneşli Sokak'tan inerken karşınıza çıkan Cihangir Camisi'nin bahçesinden Boğaz'ı seyrederken yaşayabilirsiniz bu duyguyu. Boğaziçi Uygarlığı'nı duyumsamak isterseniz, erguvan bahçelerinin arasından Boğaz'ı selamlayan Beykoz, Çubuklu, Güzelcehisar, Kanlıca'yı tarihsel ve kültürel değerleriyle bu kitapta tanımanız gerekiyor. Örneğin "Hidiv Kasrı, yüzyıl başından kalma bir anı, bir saygı anıdır. Yemyeşil, canlı bir kadifeyle

oturtulmuş, mat gümüşten ovularak parlatılan tek taş bir yüzük, bir 'art nouveau' örneği".

Yahya Kemal; -Hoca Ali Rıza, Halil Paşa, Hikmet Onat ya da Çallı gibikarasevdalı bir İstanbul ressamı. Sevdiklerinin sesinde bile İstanbul'un tınısını duyar, o özle birleşir: "Birden kapandı birbiri ardınca perdeler.../Kandilli, Göksu, Kanlıca, İstinye neredeler?"

Sinan'ı unutmamış yazar. Görkemli Süleymaniye'yi anlatırken mütevazı Sinan'ı olması gereken zirveye yerleştiriyor. Sinan'da gördüğü çizgi, "kendine özgü, kalıcı, barışçı ve sınırlarüstü"dür, "Uygarlığın Yarattığı Bir Mimari, Mimarının Yarattığı Bir Uygarlık".

Uğur Kökten bu kitabıyla "zamana açılan kapı"yı açmakla kalmamış, İstanbul'u sevmenin ve yaşamının yöntemini şiirsel bir anlatımla dile getirmiş. Teşekkürler sevgili Uğur!..

Mehmet Yazıcı

Afife Batur'a Armağan

Kenan Kocatürk'ün genel yayın yönetmenliğinde Günekut Akin, Nur Akin ve Ayla Ödekan tarafından hazırlanan, Ayşegül Ağır, Deniz Mazlum ve Gül Cephaneçigil'in editörlüğünü yaptıkları, meslektaş dostlarının Afife Hoca'ya emeklilik armağanı bu kitap, kitaplıklarımıza da armağan edildi.

Hepimizin ve hocamızın da hocası sevgili Doğan Kuban'ın, önsözde, bugüne değin göstermiş olduğu tutku, enerji ve çaba konusunda Türkiye'li üniversite öğretim üyelerinin saygın bir temsilcisi olarak nitelediği Afife Batur'a armağan edilmiş kitap, 31 makaleden oluşuyor.

Günekut Akin'in hazırladığı "Afife Batur, Kısa Dönem Portresi" ve Aygül Ağır'ın kaleminden "Prof. Dr. Afife

Batur'un Kısa Özgeçmişi, Akademik, Mesleki ve İdari Çalışmaları"nın yer aldığı giriş bölümünden sonra makaleler; "Tarih Yazımı", "Batılılaşma ve Mimarlık", "Batılılaşma ve Kent", "Batılılaşma ve Teknoloji", "Yüzyıl Dönümü", "Yapı ve Biçim Sorunu", "Konut", "Modern" ve "Kültür Sorunları" ana başlıkları altında toplanıyor. Prof. Dr. Günekut Akin'in de belirttiği gibi, 1960 ve 1970'ler döneminde Doğan Kuban önderliğindeki İTÜ'lü kadro, Türkiye'de mimarlık tarihi disiplinin kurulması açısından çok önemli bir rol oynamıştır. Ve bence aynı derecede önemli başka rolleri ise diğer hocalarımızla birlikte bizlere gerçek mimarlığın ne demek olduğunu öğretmesi ve meslek etiği ve mi-

marlık eylemini hayatımızın eksenine yerleştirmeyi belletmesi olmuştur.

1968-1969 döneminde İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde eğitim görme şansını yakalamış bir meslektaşınız olarak, gerek mimarlık tarihi, gerekse diğer mimarlık bölümlerinde görev alan o dönemin sevgili öğretim üyelerinin tümüne, bugüne kadar ifade edemediğim -belki de bundan sonra fırsat bulamayacağım- şükran ve sevgilerimi dergimiz ve bu yazı aracılığı ile iletirken; hayatımızın bizlere sunduğu nadir armağanlardan birisinin de onların varlığı olduğunun her zaman bilincinde olduğumuzu belirtiyor ve sevgili Afife Hoca'nın kişiliğinde her birinin yüreklerinden ve ellerinden öpüyorum.

Mücella Yayıncı

Afife Batur'a Armağan, ed. Aygül Ağır, Deniz Mazlum, Gül Cephaneçigil, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005, 343 sayfa, 23x28 cm.

“Sosyal Empati” Kim(ler)in Sorumluluğudur?

Metin Karadağ

ULA 2005 İstanbul’un içinden etkilenerek geçen bu yazı, bir giriş yazısı olarak kaleme alınmıştır. (M.K. Temmuz 2005)

Kente, mesleğimize, dahası kendimize yabancılaşmamızın yarattığı sorunların çözümüne de yabancı kaldığımız sürece o sorunlar “peşimizden gelecek...”

Yabancılaşma kavramı ilk kez, Platon’un “mağara” benzetmesinde geçer. Ancak tanım biçimseldir ve sadece durumu ifade eder: “Bütün insanlık aynı mağara içerisindedir... Ortada bir ateş yanmaktadır. Ateşin ışıkları insanların gölgelerini mağara duvarlarına yansıtmaktadır. Ve bütün insanlar, birbirleriyle doğrudan değil, duvardaki gölgeleri aracılığı ile anlaşılmaktadır...”

Bu tanımda “insanlar gerçekliği, gölgeler ise sanal/hayali olanı” vurgulamaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılın başında kısaca “Bu çağ, ‘bürokratik ve teknokratik’ bir çağ olacaktır,” saptamasında bulunan Max Weber, ardından “Artık araçlar, amacın önüne geçmiştir,” diyerek gerekçesini de ortaya koymuştur.

Buna benzer bir vurgulama “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı kitabında, Thomas Khunn tarafından ‘bilimin’ yeri ‘teknoloji/üretim teknolojisi bilimi’ tarafından işgal edilmiştir”, biçiminde yapılmıştır. Çünkü artık bilimsel devrimlerin paradigma-birikimsel süreci, türevlendirilmiş teknolojik üretim süreci ile yer değiştirmiştir.

Weber’den yarım yüzyıl kadar önce ise “yabancılaşma” konusunu ilk kez somut biçimde insanlık gündemine kazandıran Karl Marx olmuştur. “İnsanın kendi kendisine yabancılaşmasının asıl kaynağı; kendi emeğine yabancılaşmasıdır,” diyerek aynı zamanda toplumsal ilişkilerdeki parçalanmanın asıl kaynağına, bireydeki parçalanmaya dikkat çekmiştir.

Fransız düşünürü J. Baudrillard ise günümüzün “araçsallığının ‘daha da artan’ baskısına” vurgu yaparak, Platon’un “Mağara” benzetmesinin “dönüştüğünü” ve artık “gölgelerin gerçekliği, insanların ise sanal/hayali olanı” temsil ettiğini dile getirip bunu da “simulacre”

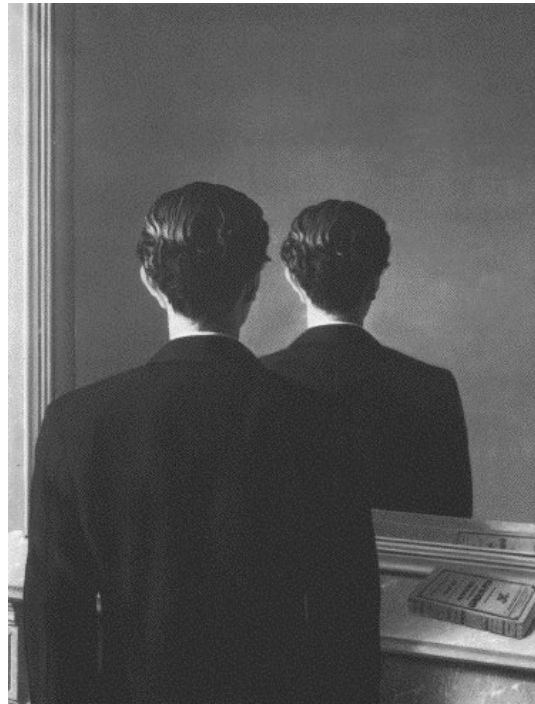
kavramı ile tanımlamaktadır...

Yani, açıkça bugün iletişimin araçsal olarak yoğun artışına karşın; insanların birbirlerini anlamaktan daha da uzaklaştıklarını vurgulamak için “Sanal insanlar, gerçek iletişimde bulunduklarını sanmaktadırlar,” denilmektedir.

İnsanların kendi kendilerine, aslında kendi emeğine yabancılaşmasından, yani özne bireyin kendini parçalayıp nesne bireye dönüşerek yabancılaşmasından başlayıp birbirlerine yabancılaşmalarıyla da toplumsalda –kültürel olarak– zirvesine varan bu süreçte açıkça görülen; “üretim ilişkileri”nin giderek tamamen “insan/insani ilişkileri”nin yerine geçmesidir.

Buradaki temel problem, “insan/insani ilişkileri”nin giderek tamamen “üretim ilişkile-

Günümüzün kentlerinde yaşadığımız sorunların oluşmasına en küçük bir katkısı bile olmuştur, “ki biliyoruz, mutlaka var...”, aynı sorunların çözümünde mimar, yarattığı sorunların yabancısı olarak değil, mutlaka “sorumlu sahibi olarak” yer almalıdır.

René Magritte.

ri”nin bir alt fonksiyonu haline gelmesi sürecinin görmezden gelinmesi, asıl olarak da kendi kendimize/emeğimize yabancılaşmamızdır...

“Üretim ilişkileri”nin, “insani ilişkilere” baskın olarak önkoşul haline gelişi, yukarıda da benzer örneklerde yer alan bizzat “aracın, amacı aşması durumu”dur...

“İnsani, doğal ve açık olan karşılıklı her türlü ilişki, hukukun temel kaynağıdır.” Çünkü hukuku, ancak insani, doğal ve açık olan sürekli “insani ilişkiler” üretebilir.

Beklenir ki zaman ilerledikçe, insanlığın yaşamsal deneyimi ve birikimi arttıkça, hukuk üretme yeteneği de gelişecek ve toplumsal paylaşımın aktöresel değerleri yükselecektir.

Oysaki öyle olmamaktadır. Aksine, ilişkilerde karatöresel yoğunluk artmaktadır.

Çünkü üretim ilişkileri “üretim, kâr, verimlilik, vb.” önkoşullardan oluştuğu için sonuçta ortaya çıkan sözleşmeler de hukuki değil, kanun ya da kanun hükmündeki “tek yanlı” sözleşmelerden oluşmaktadır.

Böylece bugüne dek tamamen “hukuk devleti” ve sonrası sürece doğru evrilmesi gereken toplumsal yaşam; gittikçe daha da fazla “kanun devleti” haline dönüşerek yaşayan ve yaşatan

hukuktan uzaklaşmaktadır.

Esas öğeleri, ek bileşenleri ve verileri açısından birbirlerinden çok büyük farklar taşımasına karşın “insan/insani ilişkileri” ile “üretim ilişkileri”nin sanki aynı kavram ve değer alanındaymışçasına, eş değişim değeri olarak kabul edilip birbirinin yerine kolayca kullanılmaları; adeta farkında olunmadığı için sorumluluğu da kimse tarafından üzerine alınmayan “kötü bir davranış alışkanlığı”, yani karatöre haline gelmiştir.

Oysaki her iki ilişkiler grubunun iki ayrı kümede öğelerini ve ek bileşenlerini alt alta sıraladığımızda, “veri toplamalarının” olağanüstü farklar taşıdığını; bu masum görünen “karıştırma davranış alışkanlığının” yol açtığı insanlık suçlarının da “sosyal empati”nin oluşması ve gelişmesi önündeki en büyük engel olduğunu göz ardı etmememiz gerekmektedir.

Aynı süreç içinde böylesi bir suça, mimarinin “nasıl kolayca alet olabildiğini” görebilmek için, basitçe henüz araç ve amacın yer değiştirmesinin yol açtığı tahribatın bu denli büyük olmadığı bir dönemle işe başlamalıyız.

Biliyoruz ki, henüz hukukun kendi başına ayakta duramadığı, günümüzün demokrasi ve kent ilişkisinin sorgulanamadığı tek yanlı, mo-

naşık/prekapitalist dönemlerde; kentin en etkin ve belirgin büyük yapıları, iktidarı temsil eden siyasi, askerî, dinî, ve benzeri kalıcı amaçla üretilmiş yapılardır.

Kentte bazı özel/genellikteki koşullar dışında, toplumu oluşturan insan ilişkilerini kesmeyen, etkilemeyen ve dönüştüremeyen bu yapısal konumlanma, manifaktür/küçük üretim/zanaat alanlarının da dağınıklığı nedeniyle etkinliğini korumuştur.

Endüstriyel üretimin ortaya çıkıp yoğunlaşması sonucunda, önce kent içinde parçalı konumdan bütünsel yapılanmaya geçiş; daha sonra da bir önceki dönemin baskın, etkin, büyük boyutlu yapılanmaları yanında bambaşka devasa kent yapılaşmaları oluşmaya başlamıştır.

Kentin o güne kadar varlığını koruyan organik dokusu içten içe “produktif, rantabl, vb.” önkoşullu yapı adalarıyla parçalanarak zorunlu dönüşüme uğratılmaya başlar.

tan alıkoyamayacağı gibi...

Örneğin “toplulu konut” kavramı ile yapılan şeyler arasında olduğu gibi... Kısaca daha nice nice yapılaşma bozukluklarında olduğu gibi...

Artık iyiden iyiye “üretim ilişkileri ve ona bağlı tüketim ilişkileri nesnesi” olmak dışında bir olasılığın sunulmadığı günümüzün “ranza kentlerinde, insani ilişkilerinden arındırılmış baskı istifi nesne bireyler olarak” bir gün kendimize, “burada ne aradığımızı sormaya ve bunun da yanıtını aramaya başladığımızda”, hemen her gün, sabah ve akşam kapımızın önüne koyduğumuz “çöp poşeti” ile aynı yolu (üstelik asansörü de) kullandığımızı fark edeceğiz...

Bu sorunlu insan yerleşimleri biçiminin alternatifi, yeni ortaçağ tarzında, insani ilişkilerden/hukuktan mahrum/izole edilmiş ve uç bir örneği olarak rezidans tarzı yapılanmalar olamaz. Ancak olsa olsa bu; başka bir deformasyonun başlangıcı olabilir.

Artık endüstri yapılaşmalarının tamamen kent dışında oluşturulması sonrasında ise artık önceki süreçlerden “bambaşka bir aşama”, kentsel yapılanma sürecinin omurgasını oluşturmaya başlamıştır.

Bu aşama, artık kentte ve toplumsal yaşam ve kavram alanında dönüşüm kavramının tam anlamı ile yerine getirildiği “üretim ilişkileri” esaslı bir döneme işaret eder... Amaç da tamamen aracın kulu haline gelmiştir. Tarihsel dönem olarak da Max Weber’in dikkat çektiği geçen yüzyılın başındaki dönem öncesidir artık.

Üretim ilişkileri önkoşullu endüstriyel yapılaşma alışkanlığına karşı, yani tarihsel kökene sahip kentlerde bu tür yozlaştırıcı asosyalize dönüşüme karşı bir nebze olsun kültürel birikimiyle direnenlerin deneyimleriyle oluşturup geliştirdiği sosyal empati; yalnızca kentlerin korunup yaşatılmasında değil, o kentte yaşayanların da sağlıklı özneler ya da sosyalize bireyler olarak serpilip gelişmelerine katkıda bulunmuştur.

Direnemeyenler ise insan ilişkileri alanında “üretim ilişkileri kanalı/kanalizasyonu ile kolayca aktarılabilen/endüstriyel kodları taklide başlamışlardır. Bu en başta büyük çoğunluk için göze ve kulağa hoş gelmiştir.

Çoğu kez dile getirdiğimizle anlatmak istediğimiz aynı olmayabilir.

Sadece iyi niyetimizin bizi kötülük yapmak-

Günümüzün kentlerinde yaşadığımız sorunların oluşmasına en küçük bir katkısı bile olmuştur, “ki biliyoruz, mutlaka var...”, aynı sorunların çözümünde mimar, yarattığı sorunların yabancısı olarak değil, mutlaka “sorumlu sahibi olarak” yer almalıdır.

“Endüstri kenti nesnesi bireyden, sosyal empati öznesi bireye doğru yol almak konusunda katkıda bulunmak, yani gereği olan mekân üretmek gibi...”

“İnsani ilişkiler”in yeniden “üretim ilişkileri”nin ön koşulu olarak mimarlar tarafından yaşama ya da buradaki deyişle mimariye kazandırılmasıyla kendine mekân bulabilecek olan sosyal empati; bize kendimizi ve mesleğimizi yeniden kazandıracaktır. Düşünmek, yeniden düşünmek gerek...

Metin Karadağ, Mimar

René Magritte.

“Sağlamlık” Konulu Beton Tasarım Çalışması Üzerine: Yapararak Düşünme

Emre Çetinel

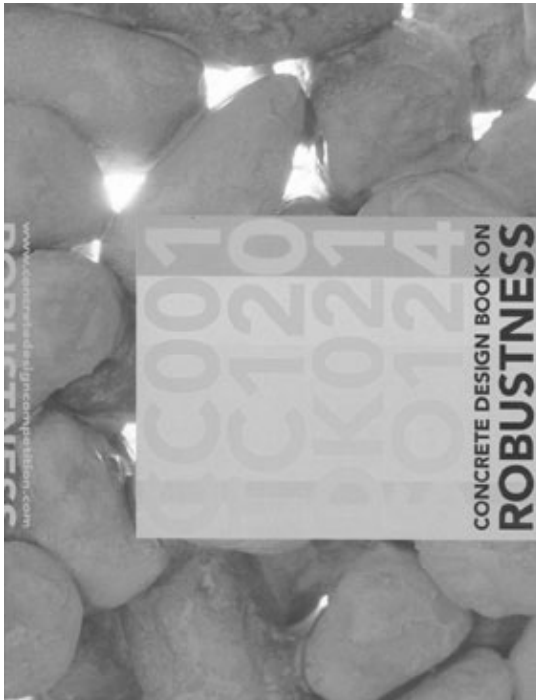
2003-2004 yılında, Avrupa Çimento Birliği’ne üye ülkelerden oluşan bir konsorsiyum tarafından, mimarlık öğrencilerine yönelik, “sağlamlık/robustness” konulu uluslararası bir beton tasarım yarışması düzenlenmişti. İki aşamalı yarışma için ulusal jüriler, ülke içindeki başvuruları değerlendirdi ve ilk üç projeyi uluslararası jüriye bildirdi. Uluslararası aşamaya sekiz ülkeden 345 öğrenci, 245 çalışmayla katıldı.

Çalışma arkadaşım Baran Yılmaz ve benim de içinde bulunduğum ulusal düzeyde ilk üçe giren toplam 24 proje sahibi 24-28 Ağustos 2004 tarihleri arasında Hollanda’nın Rotterdam şehrindeki Berlage Enstitüsü’nde yoğun bir çalışma programına katılmaya hak kazandı.

Son olarak geçtiğimiz aylarda, uluslararası aşamaya gönderilen tasarımların, Ağustos ayındaki çalışmaların ve konuyla ilgili çeşitli makalelerle söyleşilerin yer aldığı yarışma kitabı yayınlandı.

Tema

Yarışmacılara verilen ana tema açıklaması şöyleydi: “Her iki yılda bir tekrarlanan yarışmanın bu seneki teması ‘Sağlamlık / Robustness’.

Webster İngilizce Sözlüğü’ne bakıldığında *robustness* şöyle açıklanıyor: Ro.bust / sıfat [Latince’de robustus, meşe, sert, güçlü; Fransızca’da robor, robur, meşe, güç; Latince’de benzer karşılıkları ruber, kırmızı]. 1a: güçlü ya da sağlıklı olmak: kuvvetli, kaslı, enerjik; b: amaç, fikir ya da genel görüş açısından kararlı ve emin; c: istisnai bir şekilde sağlam, gelişen; d: güçlü bir şekilde biçimlendirilmiş ve yapılandırılmış, dayanıklı; 2: sert, kaba; 3: kuvvet ya da enerji isteyen; 4: kahve ya da şarap için; tam, sert.

“Yukarıdaki tanım da belirtildiği gibi, SAĞLAMLIK ile ilişkili birtakım özellikler aynı zamanda betonun da özellikleri. Atılan temelerde, dayanıklı köprülerde, güçlü mimari anıtların yapımında kullanılan beton, en klasik yöntemlerle kullanımında bile, hiç şüphesiz sağlam bir malzeme. SAĞLAMLIK kelimesi ile ilişkili başka özellikler de var fakat bunlar betonun dayanıklılığı ile ilgili değil. Bilimsel araştırmaların her alanında kompleks, uyarlanabilen davranışın giderek artan öneminden dolayı SAĞLAMLIK kavramı, ister tek hücreli canlılar ya da göçmen kuş sürüleri olsun, ister karınca kolonileri gibi kompleks sosyal sistemler ya da Tokyo veya Mexico City gibi metropoller olsun, yaşayan oluşumların değişen çevre koşullarına ne derecede uyum sağladığı ve zamanla nasıl evrim geçirdiğini tanımlayan bir kavram oluyor. Bu anlamda SAĞLAMLIK, esnek olmaktan çok esnekliğe, sertlikten çok elastikliğe, katıktan çok dayanıklılığa dayanan yeni bir gücü tanımlamakta. Yarışmada, betonun kullanılması yoluyla işte bu yeni gücün keşfedilmesi hedefleniyor. Yarışmada özellikle esneklikleri, elastiklikleri ve dayanıklılıkları sayesinde daha uyumlu ve böylece daha dayanıklı, sağlam ve uzun ömürlü olan, gelenekselliğin ötesine geçen sağlam tasarımlar yaratmak için betonun daha klasik anlamda sağlamlık özelliklerini keşfeden ve kullanan öneriler aranıyor.

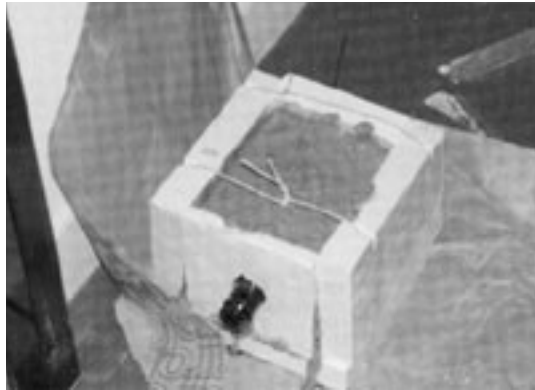
“Bu ilk yarışmada öğrencilerden beton aracılığıyla SAĞLAMLIK yaratan mimari öneriler sunmaları istenmekte. Tasarımlarda mümkün olan en üst düzeyde çeşitlilik ve özgünlüğü ya-

kalamak için önceden belirlenmiş tasarım kriterleri sunulmayacak ya da öngörülmececek. Sunulacak tasarımlar herhangi bir alanla sınırlı değil, küçük mimari detaylardan iç mimariye, müstakil binalardan peyzaj önerilerine kadar her türlü alan kapsam dahilinde. Ancak tüm tasarımlarda, betonun hem belirgin, hem de klasik düşünce tarzında ve alışlagelmiş uygulamalarda gözden kaçan gizli özelliklerinin canlı bir şekilde ele alınması ve kullanılması bekleniyor. Yarışmaya katılan tasarımlar biçimsel, programlı, tipolojik ya da formel bir şekilde veya diğer mimari tasarım kriterleri ile değerlendirilmeyecek; bundan ziyade yüksek düzeyde bir tasarıma ulaşmak için betonun yaratıcı şekilde kullanılması göz önünde bulundurulacak.”

Yarışmacılara verilen tema açıklamasından da anlaşıldığı gibi aslında konu sağlamlık kavramını günümüzde tekrar yorumlamak ve belki de yapılacak araştırmalarla bunu bir adım ileriye götürmektir. “Sağlamlık”, her şeyin çok hızlı değiştiği ve çoğu şeyin geçici olduğu günümüzde jürinin de açıkça belirttiği gibi hızlı değişen koşullara rağmen hâlâ geçerli, mevcut olan, var olabilen” anlamlarına karşılık geliyordu. Konuya buradan bakıldığında ise ilginç olan, söz konusu malzemenin beton olmasıydı. Elastiklik, esneklik kavramlarını beton malzemesi üzerinden sorgulama fikri bizce üzerinde düşünmeye değerdi. Kanımca, bu tezat durumun dışında, yarışmacıları daha ilk başta zorlayan diğer bir konu, herhangi bir ölçeğin ve yer-mekân kısıtlamasının olmamasıydı. Yarışmacıları bu kadar özgür bırakmak aslında onlara daha fazla yük bindiriyordu; ölçek, yer, zaman kavramlarını kendileri bir yere oturtmak durumundaydılar. Benim gözlemime göre, bu yarışmada bir kez daha görüldü ki, yarışma konusu ne kadar genel olursa üretilen iyi proje sayısı o kadar az oluyor. Yarışmanın uluslararası sonuçlarına bakıldığında fark ediliyor ki, başarılı olan projelerin büyük bir kısmı kendisine belirgin bir sınır koyan, küçük ölçekte çalışan projeler. Bana göre, konu ne kadar belirgin, spesifik olursa veya o hale getirilirse katılımcı o denli konuya hakim oluyor ve üzerinde daha etkili düşünerek daha iyi projeler elde edebiliyor.

Çalışma

Berlage Enstitüsü’ndeki program, aslında bir workshop çalışmasıydı ve bence asıl önemli tarafı konunun kendisinden çok, yöntemiydi. Michael Speaks’in küratörlüğünü yaptığı çalışmanın özeti aslında şuydu: “*Thinking by doing*

Ağustos 2004'te Hollanda'da yapılan workshop çalışmalarından görüntüler.

/ yaparak düşünmek". Speaks, özellikle teknolojik gelişmeler sonucu oluşan bilgi toplumu ve bilginin hükümetler, şirketler ve kişiler için en değerli olgu haline geldiği günümüzde, tasarlanmanın da değiştiğini düşünüyor. Bu değişim belirgin bir şekilde "düşünme ve yapma" ilişkisinde görülüyor. Prototipler; senaryo oluşturma, hızlı ürün prototipi oluşturma veya dijital modelleme gibi, artık son ürünler olarak değil, üretmek düşünmenin somut bir karşılığı olarak algılanıyor. Bu, diğer bir deyişle, yenilik oluşturma sürecini kullanarak bitmiş bir prototip oluşturma yerine, prototiplerin kendisinin yenilik sürecini tetikleyici durumunda olması olarak açıklanabilir. Böylece, düşünme, yapma, araştırma, üretme, tasarlama, ürün bulanıklaşıyor ve bunların hepsi interaktif, iç içe geçmiş hale geliyor.

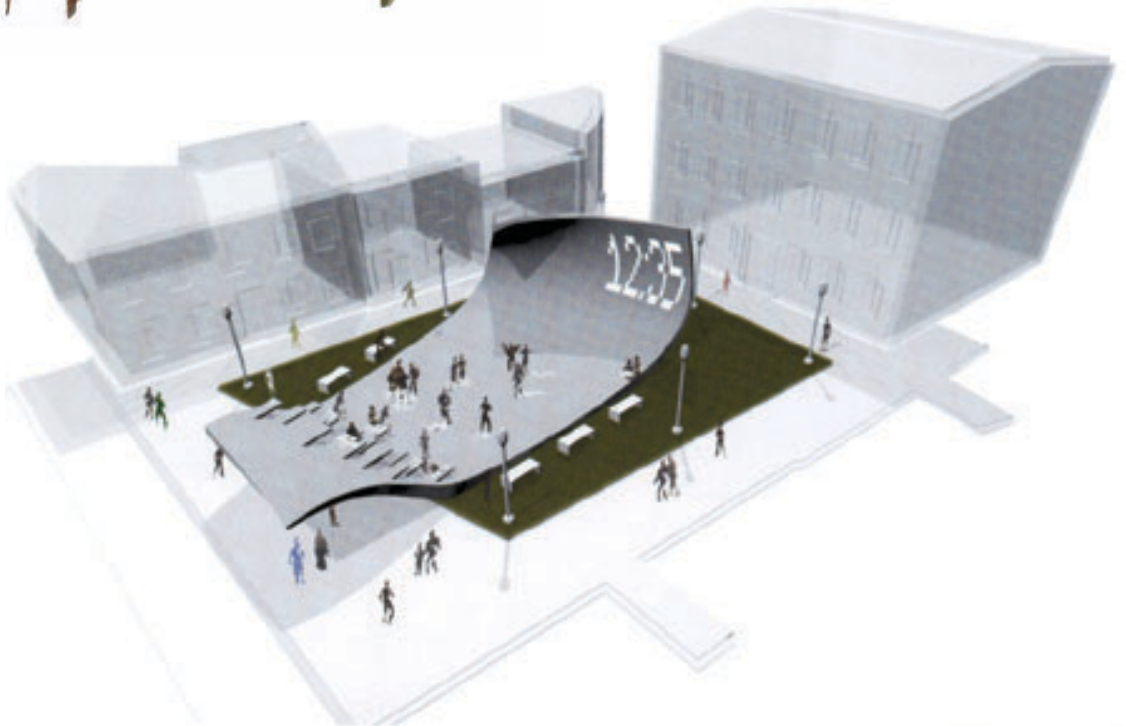
Gözlemlediğim üzere, workshop sınıfının üzerinde düşünmeyi amaçladığı birkaç konu vardı. Tasarım pratiği ile ilgili teori, malzeme araştırması ve "sağlamlık" fikri. Vurgulanan aslında teori ile tasarımın arasında düz-direkt bir ilişki olmadığı, düşünme (teori) ve yapmanın birbirine karıştığıydı. Bir başka deyişle, artık dü-

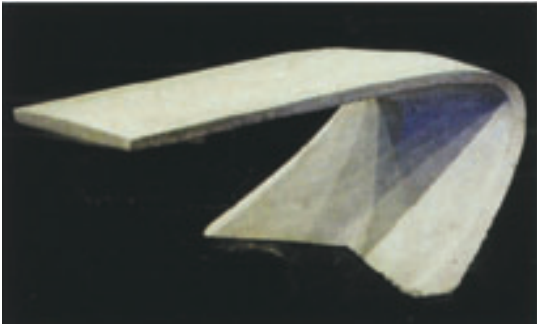
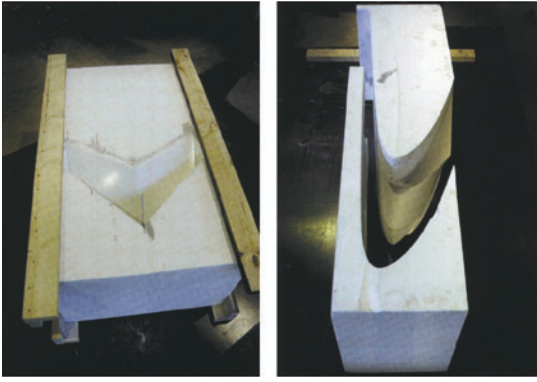
şünme yapma, yapma düşünme haline geliyordu. Şüphesiz, program sürecinde görüldü ki, benim için de alışlagelmiş bir tasarlama yöntemi olmayan prototip oluşturma, tasarımcılara bir sürü farklı çözümü görebilme imkânı sağlıyordu. Katılımcılar, hızlı prototip oluşturarak, akla ilk gelen belli spesifik sonuçlar üzerinde yoğunlaşmak yerine şaşırtıcı, başta imkânsız görünen varyasyonlara ulaşabildiler.

Workshopta, farklı türde beton elde etme üzerine malzeme araştırması yapıldı. Amaç, beton malzemesinin değişik durumlardaki potansiyelini ortaya çıkarmaktı. Araştırmaya, önce yeni ve mevcut beton türlerinin, mimari tasarımın form, program, fonksiyon gibi alt başlıklarında kullanılma biçimleri üzerinde çalışılmasıyla başlandı. Daha sonra sınıfta oluşturulan gruplara, mevcut mimari detayların geliştirilmesinin amaçlandığı bir ödev verildi. Yürütücüler, gruplardan onlara verilen veriler (*primitives*) üzerinde çalışmalarını ve bunları farklı koşullardaki farklı beton çeşitlerini kullanarak test etmelerini istedi. Böylece betonun bir sürü, birbirinden farklı kullanım imkânları ortaya konuldu. Sınıf kurgusu, yapılan araştırmalar ve tasarım teknikleri (hızlı prototip oluşturarak malzeme araştırması) ile katılımcılara yeni ve kendi içinde sağlam bir tasarım yaklaşımı sunmak üzerineydi. Katılımcılar olarak hiç de alışık olmadığımız bu tasarım yaklaşımı, sonucunda vaat ettiği çok sayıda farklı çözümleri bir yana, en başta kendisi olarak deneyimlemeye değerdi. Tüm öğrenciler de benim gibi bu yeniliğe ve sunduğu kişisel

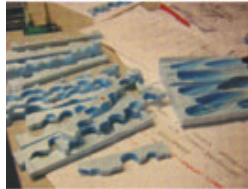
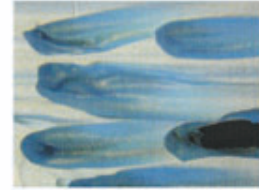
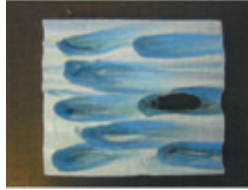
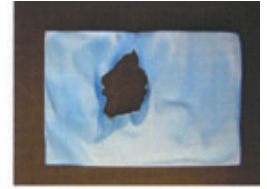
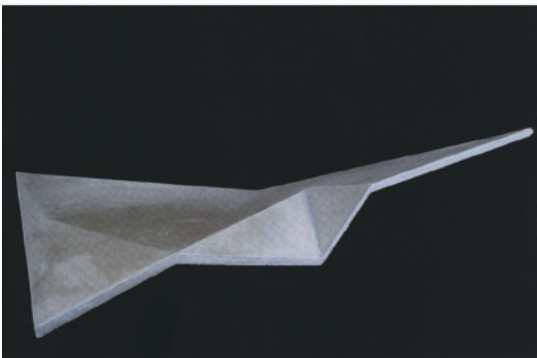

Uluslararası 1. Ödül:
"Open Source", (Açık
Kaynak), İngiltere.
Christopher Glaister,
Afshin Mehin, Tomas
Rosén.

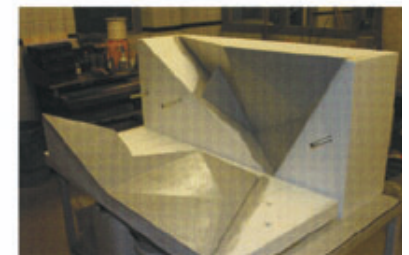
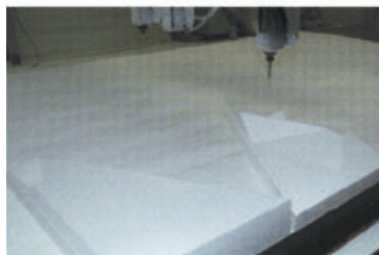
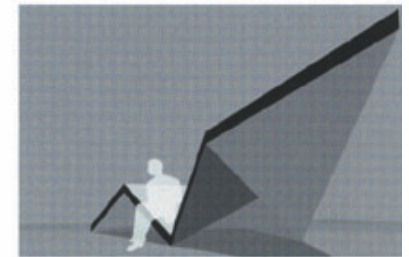
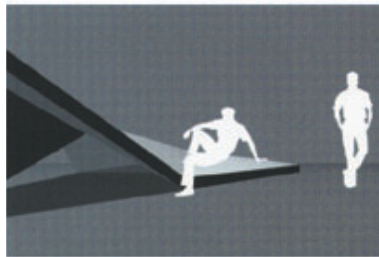
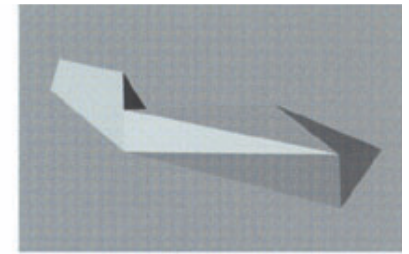
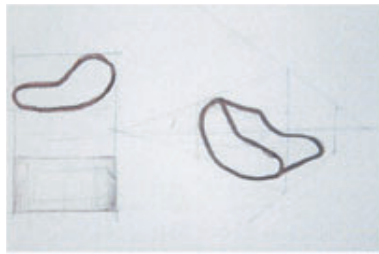

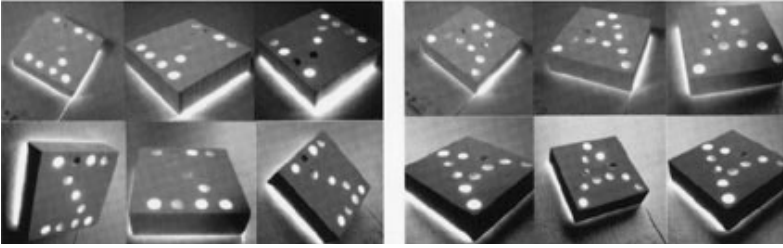
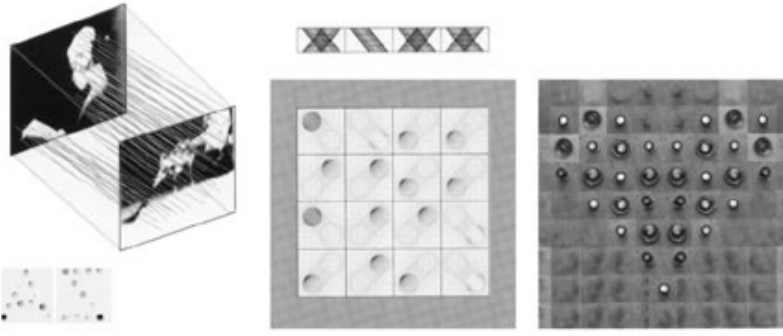
Grup 6'nın çalışmasında ilk veri: Sehpa. Güney Çingi, Bas van der Pol, Tomas Rosén, N. Onur Sönmez, Thomas van der Velde.

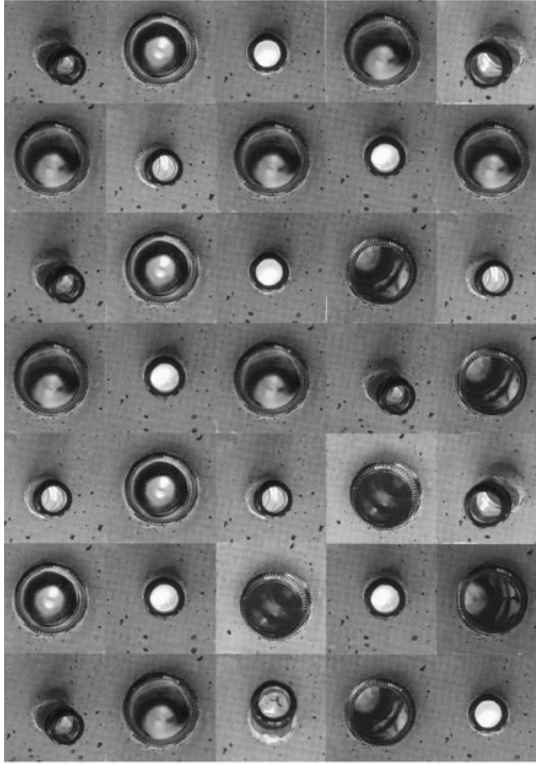
Grup 4'ün çalışmasında ilk veri: Duvar/yüzey. Levent Fırat, John Hutchinson, Sebastian Nagy, Marjeta Zupancic.

Grup 5'in çalışmasında ilk veri: Sandalyeler. Tom Broes, Emre Çetinel, Thomas Kilvert, Jon Mjönes.

Grup 1'in çalışmasında ilk veri: Cam tuğla cephe. Francesca Crosby, Luis Pedro Ferraz Marques, Sebastian Kreusch, Markus Krunegard, Nils Nolting, Onur Sarıyıldız.

Concrete Design Master Class on Robustness Thinking by Doing

The Concrete Design Competition 2003/2004 – Robustness was the starting point for an ongoing exploration of 'robustness' and its implications for concrete in architecture. The competition did not call for an architectural design or solution to a given condition. Rather, it asked participants to explore and exploit notions of robustness as a fundamental property of the material concrete. It asked them to test and present these ideas via a proposed architectural use. 345 students from eight European countries submitted a total of 245 competition entries. In the first round national juries scrutinized the entries and selected three nominees or winners that were then forwarded to an international competition platform. The makers of the final 24 entries came together in August 2004 for a crash course in robust design practice. The Class continued a very specific investigation into material, concrete, and design.

deneyime tamamıyla açtılar. 5-6 kişiden oluşan gruplara verilen veriler, üç ayrı aks üzerinde yer alıyordu ve her araştırma konusu bu üç aksın oluşturduğu matris üzerinden incelendi.

AKS 1: MALZEME / Veriler: İçeriğine göre 4 farklı beton türü: *Standart concrete*-grobeton, *sophisticated concrete*-donatılı-beton, *aerated concrete*-gaz ve köpük beton, *imaginary concrete*-fantastik beton.

AKS 2: YÜZEY / Veriler: 5 farklı beton yüzeyi: *smooth surfaces*- homojen-düzgün yüzey, *exposure of aggregates*-yıkama yolu ile agregası görünür beton yüzeyi, *exposure of aggregates 2*-asitle besleme, kum ile yüksek basınç vs. yolu ile agregası görünür beton yüzeyi, *structured surfaces*-plastik kalıplarla elde edilen bir dokuya sahip prefabrik beton yüzeyi, *special surfaces*-tüm bunların dışında özel bir beton yüzey.

AKS 3: BAĞLAM / Veriler: Ressam Gerhard Richter'e ait 5 resim: Katılımcılar, herhangi bir yönlendirme olmadan resimleri özne veya nesne olarak ele aldılar ve bunları kendi araştırmaları için katalizör olarak kullandılar.

Her veri, matris üzerindeki 125 farklı pozisyona konarak, 125 farklı kombinasyon yani 125 farklı prototip elde edildi. Örneğin, biz donatılı beton, homojen-düzgün yüzey ve Richter'in resimlerindeki sandalye objesini kullanarak her birimize ait bir sürü farklı çağrışımla 125 farklı prototip oluşturduk ve sonunda prototiplerden biri olan şehir mobilyası önerisi üzerine yoğunlaştık, diğer bir grup ise standart beton, özel yüzey ve Richter'in kadın figürünü ele aldı ve buna figürün ayna tersini de ekleyerek şişe camlarla elde edilen iki farklı transparan yüzeye sahip beton duvar elde etti. Bunun gibi, her grup bir prototipini seçti ve 1/1 ölçekte üretim için üzerinde çalıştı. Matris üzerinde prototip oluşturmak için çalışırken, eğitmenler betonla ilgili teknikler, CNC uygulaması ve genel tasarımla ilgili konularda yardımcı oldular. Grupların dijital ortamda oluşturduğu modeller, Delft Üniversitesi'nde CNC tezgâhı ve üç boyutlu yazıcı (*3D-printer*) ile kalıplar ve daha sonra büyük ölçekte prototipler haline getirildi. Son prototipler, iyi bir beyin fırtınasının ürettiği çok sayıdaki öneriden sıyrılarak son ürüne ve düşünme, yapma sürecinin parçaları iken "sağlamlık" testinden geçerek "tasarım"a dönüşmüş oldular.

Emre Çetinel, Y. Mimar

İstanbul'un Rum Mimarları ve Eserleri

Savvas Tsilenis

Yunanca'dan çeviren: Tanas Zarangalis

1951 yılında İstanbul'un Avrupa yakasında doğdum. Teodoridis Apartmanı'nda 25 yaşına kadar yaşadım. Ev 1923'te –Cumhuriyetin kuruluş yılında– beş katlı, eklektik tarzında inşa edilmiş bir binaydı. 1919-1922 yılları arasında Rum mimar A. Mavrodoğlu tarafından inşa edilen apartman, Pangaltı semtinde Harbiye yakınlığında bulunmaktadır.

Tüm katların aynı şekilde düzenlenmiş salonlarının dış tarafındaki çıkmaların alçıdan yapılmış çelenk motifli süslemelerini hâlâ anımsamaktayım. Cephenin tam ortasında demir parmaklıklı kapı, sağında ise mimarın adını ve inşa tarihini Fransızca ve Osmanlıca yazan bir levha bulunuyordu. Daha önceki ziyaretlerimde cephe tamamen aynı dururken, son gelişimde bazı mimari unsurların değiştirildiğini gördüm. Renovasyon çabaları kapsamında yalnız cephenin görünüşü basitleştirilmekle kalmamış, cephe, levhayı görünmez hale getiren bir boyayla da boyatılmıştır. Bel-epok dönemine ait sanatsal ağırlığı fazla süslemelerin bakımı belki de gereğinden fazla masraflara yol açmaktaydı. Apartmanın Yunanca adı 1970'lerde Dimitri Teodoridis'in son mirasçısı da dairesini sattıktan sonra değişmiş ve "Uğur Apartman" adını almıştı. Mayıs ayı içindeki ziyaretimde ise, levhanın tekrar temizlendiğini gördüm.

Büyükbabam Dimitri Çilenis Kalfa, mimardı. 1904 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuştu. Doğduğu kentte 1959 yılında vefat etmiştir. Eserlerinden yalnız üçünü biliyorum. İkisi apartman olan bu eserler –özellikle Taksim Meydanı'nda bulunan Taner Apartman– modern akımın örneklerinden biri olarak inşa edilmişti. Bu binada da değişiklikler yapılmış, arazi kıymetinin çok yüksek olmasından yararlanmak istenmiş ve bir kat daha eklenmiştir. Mimarın adının saklanması durumuna burada da rastlanmıştır. Birkaç istisna dışında, isteyerek ya da istenmeyerek yapılmasına bakılmaksızın, eskiden azınlıklara ait evlerin ya da gayrimüslim mimarlar tarafından inşa edilmiş binaların kaderinin, anonimlik içinde kaybolmak olduğu kesin gibi görünmektedir. İstisnalara örnek göstermek is-

tersek, Kiryakos Kiryakidis'in Tünel'deki Frej Apartmanı, Konstantinos Dimadis'in Fener semtinde dikkati üzerine çeken, görkemli Fener Rum Erkek Lisesi ve pek aktif bir kişiliğe sahip Periklis Fotiadis'in Zografyon Lisesi, Heybeliada'daki Ruhban Okulu ve Balıklı Hastanesi anılabilir. Ayazpaşa'daki Ekselsiyor Apartmanı'yla Fotiadis, modernizmin buyruklarını özümsemişliğini göstermiştir. Eskiden çok uluslu ve çok dinli İmparatorluk başkentinin nüfusunu simgeleyen binalar ortadan kalkarken, toplumsal belleğin de aynı şekilde yok olduğunu saptamaktayız ve buna ek olarak, savaş sonrası yılların İstanbul görüntüsünün anılardan silinmesi tehlikesiyle de karşı karşıya bulunmaktayız.

Romantik duygulardan uzak durarak, bu kısa özgeçmişimle ilgili girişe son vermek için şunu da eklemek isterim: Her tür politik görüşten gelen Türk araştırmacıların ortak saptaması, İstanbul'daki kentsel mekânın giderek üçüncü dünya özellikleri kazandığı ve taşra görünümünü anımsatan mekânların arttığıdır. Bir kısım araştırmacılar, İstanbul'daki kentleşme akımının azınlıkların ve özellikle de Rumların ülkeyi terk etmelerinden sonra duraklamış olduğunu iddia ederken, diğer bir kısmı da en yakın tarihe ait

Uğur Apartmanı, Zafer Sokak, Pangaltı, 1923. Eski adıyla Teodoridis Apartmanı. Mimarı A. Mavrodoğlu.

binaların bile korunması gerektiğini savunmaktadır. Eskiden azınlık ve Türk nüfusun yan yana yaşadığı mahalleler kat karşılığında ev satma fırtınasından çok, bir yandan fakirlik ve kaderine terk edilme yüzünden, öte yandan Belediye makamlarının modernleşme planları yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Böylece Tarlabası'nda onlarca bina bloku Tarlabası Caddesi'ni genişletmek uğruna yıkılmış, Dalan'ın Belediye Başkanlığı döneminde Haliç'in Eminönü'nden Fener ve Balat'a kadar uzanan kıyısı –1940'larda cadde ve meydan genişletmelerinde yapıldığı gibi– yok edilmiştir. Mimarların ve sivil toplum örgütlerinin her yerde verdiği mücadele çok serttir. Fakat burada biraz daha serttir; zira daha yüksek bir okumayazma bilmeyen oranıyla, eğitim yetersizliğiyle ve hâlâ süregelen bir kentleşme akımıyla mücadele etmeleri gerekmektedir. Çağdaş büyük kentlerin genel problemi büyük sayılardır.

Toplumsal bellek seçicidir ve aynı zamanda “örtü-anı”ya tabidir, yani geriye itilmiş deneyimleri ya da hülyaları örtüp bir sonraki görüş ve düşünceleri öne çıkarır. Böylece uzun zaman boyunca Türk ulusal bilinci yaratma gerekliliği, Osmanlı geçmişi geriye itmiş ve anonim geçmişe daha yakın sanılan modernizme yüz çevirmiştir. Bu geçmiş, 11. ve 15. yüzyılda Anadolu'ya yerleşen sakinlerin tarımsal geçmişine dönüş saymıştır. Mimar Sinan'ın eseriyle doruğa ulaşan Osmanlı mimarlığına, İslam dini ve Sultan Selim'in Arap kıyılarını fethetmekle üstlendiği halifelik rolü damgasını vurmuştur. Bu şekilde ilk dönemlerden beri –isteyerek ya da istemeyerek yapılmış– din değiştirmeler, bina inşaat

bilgisinin kalfa cemiyetlerinden Osmanlı İmparatorluğu mimarlarına geçişini sağlamıştır.

Osmanlı geçmişi, Selçuk morfolojisinde derin kökleri olmasına rağmen, batılaşma ve çağdaşlaşma çabasında Batı'nın egzotizm ve oryantalizme yönelik sempatisinden yararlanmış olduğu bellidir. Eğer tüm 19. yüzyıl boyunca resmî egemen mimari modelin eklektisizm olduğunu düşünürsek (örnekler bol: Balyanların Boğaz kıyılarındaki sarayları ve özellikle Dolmabahçe Sarayı'nın ampir tarzından Çırağan ve Beylerbeyi saraylarının oryantalist unsurlarına, oradan da Jachmund'un Sirkeci Garı'na kadar), camileri süsleyen detayların 20. yüzyılın laik binalarına taşınması kolayca anlaşılabilir.

Buna paralel olarak 1/2 oranındaki sıra sıra dikey pencereleri, çıkma ve saçaklarıyla ahşap yapıların yaşamı devam ediyordu. Bu tür halk mimarisini Ermeni ve Rum ustalar sürdürmekteydi. 1882'de Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurulmasıyla diplomalı mimarlar bu geleneği benimser. Bir önceki araştırmamda, Prof. Hasan Kuruyazıcı'nın yardımıyla, isimleri *Annuaire Oriental*'de 65 yıl boyunca (1880-1945) sürekli anılan ve buna paralel olarak Yunan Mühendisler Odası'nda ve İstanbul Rum Edebiyat Derneği'nin kayıtlarında yazılı 305 Rum mimar kaydetmiştim.

Bu mimarların büyük çoğunluğu Türk-Yunan savaşı ardından faaliyetlerine son vermiş, bazıları ise bütün zorluklara karşın eser vermeye devam etmiş ve 1970'lere kadar mesleki derneklerde aktif üye olarak çalışmıştır. 1931-1980 yılları arasında yayınlanan *Arkitekt* dergisinin bu mimarlara ayırdığı sayfalar yok denecek kadar az. Karmaşık miras durumları sayesinde kat karşılığı satış fırtınasından kurtulan bazı binaları, cephelerinde hâlâ asılı duran Fransızca, Osmanlıca ya da Türkçe yazılı levhalarından tanıktayız.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bab-ı Âli'ye hizmet etmiş mimarlar İstanbul'un fethinden 1920'lere kadar uzun bir dönem faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı kayıtlarında, Süleymaniye Camii'nin inşasında çalışanların isimleri, doğum yerleri ve aldıkları yevmiye kaydedilmektedir. Sözü geçen kayıtlarda kalfalar arasında pek çok Hristiyan ismine rastlanmaktadır. O zamanlar, Müslüman ustalar için önemli olan, padişahın hizmetinde çalışan mimarlar kadrosuna girmekten çok, koruma ve kafa vergisinden (cizye) muaf sayılmalarıydı. 1526-1689 yılları arasında saray hizmetinde çalışan mimar sayısı 15 ile 42 arasında değişmekteydi. Bu mimarların tümü Müslüman değildi. Örne-

Nuruosmaniye'de işyeri hanı, 1920'ler. Mimarı Dimitri Çilenis.

ğin 1582 yılında 16 mimardan dokuzunun Hıristiyan isimlere sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık, 1604'te 23 Müslümanla 11 Hristiyan beraber çalışmaktaydı. Bu mimarlar, baş mimarın emirleri altında hizmet sunardı. Baş mimar ise göreve mimar meslek cemiyetinin üyeleri tarafından atanıyordu. Bu makama genellikle ya da hiç olmazsa cemiyetin kapatılmasından 30 yıl öncesine kadar, sürekli Müslüman ya da Müslümanlığı kabul etmiş mimarlar seçilmekteydi. İmparatorluk mimarlarının (Hassa mimarları) en parlak devri olan 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın sonlarına kadar % 40'ı Hıristiyan'dı. Özellikle Nur-u Osmaniye Camii'nin inşasında çalışan zimmilerin (Osmanlı tebaası Hıristiyan) oranı % 80'e varır.

Topkapı Sarayı arşivlerinde Hazine'nin usta ücretleriyle ilgili kayıtlarından bugün usta ve kalfaların adlarını biliyoruz. Bu kayıtlar saray çevresiyle sıkı ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Arşivlerden, 1049'da (1640) Arkiroz'un meremetçi Konstantin Kalfa'yla Gelibolu'daki Sinan Paşa vakfından mescit, zaviye, imaret, matbah, fırın ve türbesinin tamirinin keşfini yaptığını; Foti Kalfa'nın 1218'de (1809) Sultan III. Selim'in sır kâtibi Ahmet Efendi'nin konağını tamir ettiğini; mimar Nikola'nın Şaban'ın yardımıyla 1001 yılında Edirne'de Sultan II. Selim'e ait binaların bitirilmesi yönünde keşifte bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Ne var ki Rum mimarların adlarını içeren belgeler çeşitli arşivlere dağılmış durumdadır. Ayrıca bu bilgiler kısa kısa verildiği için arşiv dilini bilmeyenler tarafından bulunması çok zordur. Topkapı Müzesi arşivlerinde Stefanos Yeramos'un kaydettiği 169 mimarın 31'i Rum adları taşır.

Mimarların görevleri hizmet ettikleri mesleki cemiyet tarafından saptanmaktaydı. İki dünya savaşı arasındaki dönemde *Arkitekt* dergisinde 18. yüzyılda sarayda Hassa mimarı olarak çalışan Rum mimarlara ait atıflara rastlamaktayız. Sim(e)on Kalfa, mimarbaşı Çelebi Mustafa ile beraber Nur-u Osmaniye Camii ile medrese, imaret ve sebilini 1748-1755 yılları arasında yapmışlardır. Aynı kalfa sermimar Elhac Ağa ile Laleli Camii, İmaret ve Sebilini 1759-1763 yılları arasında inşa etmişlerdir. Bu iki eser Osmanlı mimarlık tarihinde barok döneminin en seçkin yapıtları sayılmaktadır. Özellikle Nur-u Osmaniye Camii yabancı gezginlerin hayranlığını kazanmış (örneğin Comidas de Carboğan ve Andreossy), Türk araştırmacıları tarafından ise bu dönem, batılılaşma akımının geçiş dönemi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Doğan

Mimar Periklis Fotiyadis'in gençliği. Eserleri, yanda sırasıyla:

Galatasaray'daki Zoğrafyon Lisesi'nin ön cephesi, 1892.

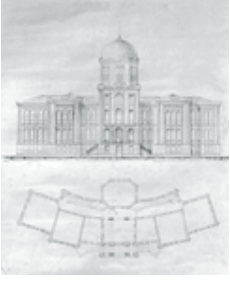
Taksim'de şimdiki Hacıbaba Lokantası'nın olduğu bina. Evgenidion Aşevi Binası, 1900-1910 arası.

İstanbul'daki Yunan Edebiyat Cemiyeti, Nevzade Sokak. Cephenin yenilenmesi 1895-1897 arasında Periklis Fotiyadis tarafından yapılmış.

Ayaspaşa'daki Ekselsiyör Apartmanı, 1920'ler.

En altta, Heybeliada'daki Ruhbani Okulu'nun ön cephesi, 1895.

Fener Erkek Rum Lisesi'nin 1880'de planı ve ön cephesi ile 1881'de bitmiş hali. Mimarı Konstantin Dimadis. Lisede, mimarın ismini ve mesleğini gösteren astronomi kulesi.

Mimar Vasilakis Bey Ioannidis (1889-1901).

Kurtuluş'taki Aya Dimitri Kilisesi'nin avlusunda bulunan mezar taşı.

Fener'deki Yoakimion Rum Kız Lisesi, 1879.

Zapyon Kız Lisesi arka cephesi, 1885. Mimarı Yangos Bey Ioannidis.

Kuban, Fransız Ch. Pertusier'den alıntı yaparak, o devirde Osmanlıların gurur duyabilecekleri tüm yapıtların Rum mimarlar tarafından inşa edildiğini yazmaktadır.

Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Patrikhane'de araştırma yapmış olan tarihçi Manuel Gedeon, kendisinden önce yaşamış olan mimarlar hakkında bilgi verir. Maditoslu Hacı Andreas, 18. yüzyılın sonlarında yaşamış olup 1788 yılında Kudüs'teki İsa mezarının kilisesini tamir etmiştir. Yine Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi'ni restore eden Hacı Komninos Kalfa (1809-1811), Arnavutköy semtinde yaşamış ve tersane mimarlığı yapmıştır. 1802'de Bab-ı Âli'yi ve Aynalı Kavak'taki saray köşkünü inşa eden Marki Kalfa (1759-1858), aynı zamanda eski Galata Rum Hastanesi'nin yeniden inşasına nezaret etmişti. Marki Kalfa'nın mezarı Kurtuluş'taki Aya Dimitri Kilisesi'nin avlusunda, torunu olan Vasilis Ioannidis Kalfa'nın mezarıyla yan yanadır. Leros adasından Hacı Nikoli Nikitaidis (...-1841) ise, Fener'deki Ortodoks Patrikhane'si'nin ve Kudüs Patrikhanesi'nin kiliselerini, Edirnekapı ve Samatya'daki Aya Georgi adlı dört kiliseyi, Samatya'daki Analipseos ve Cibali'deki Aya Nikola kiliselerini ve Sultan I. Abdülhamit'in türbesini inşa etmiştir. Son olarak Maditos doğumlu Hacı Stefanis ile Hacı Dimitris ve Hacı Savvas Gaitanakis Kardeşler "iyi kalpli ve asil ruhlu Sultan Abdülmecit" (1839-1861) tahta çıkınca saray hizmetinde çalışmışlar ve bunlardan Hacı Dimitris, Bab-ı Âli binasına ek yapılar inşa etmiştir. Hacı Stefanis'in ise Sultan Abdülmecit'in emriyle, Taşkılla binasının yapımına karıştığı rivayet olunur. Kendisi Heybeliada Aya Nikola Kilisesi'nin mimarıdır.

O dönemin teknik elemanları çok uluslu bir imparatorlukta yaşadıkları için her tür binayı inşa ederken hiçbir ayrımcılığa başvurmadan, özellikle büyük yerleşim merkezlerinde ortak bir dil kullanmış ve aralarında, morfoloji, tipoloji ve teknik unsurlar alışverişi yapılmıştır. Böylece Ortodoks kilise mimarisi Osmanlı geleneğinden unsurlar almış ve böylece Rum kalfalar, kiliseler kadar camiler de inşa etme yeteneğine sahip olmuşlardır.

İnşa edilmiş çevreyi görüntülemeye yönelik tasarımlardan hangi eserin kimin tarafından yapılmış olduğunu anlamak mümkün değildir. 1464 tarihli el yazısı belgede "Sinan Yusuf bin Abdullah" adıyla anılan Hristodulos gibi örnekler İslam dinine geçen Hristiyanları göstermektedir. Ünlü devşirmelerin eserlerine yapılan atıflara ise daha sonraki yıllarda rastlanmaktadır. O devirde önemli olan, binanın sahibi ya da

mali kaynakları sağlayandı. Hükümdardan sonra gelen yardımseverlerin hem çeşitliliği hem sayısı boldu. Bunun nedeni, vakıf kurumlarının imtiyazlı düzeniyle bu kurumların dolaylı mülkiyet mekanizmalarını sağlamasıdır. Dinî mecburiyetlerini yerine getirmekten başka, öldükten sonra adlarının anılmasını sağlayan bu vakıf kurucuları sayesinde, bu eserlerin inşasında rolü olan kişilerin de isim ve özelliklerini öğrenmiş bulunuyoruz.

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un nüfusu bir milyonu aşmıştı. Kent sakinlerinin dörtte biri Rum'du. Yabancı mimarların sayısı –özellikle Fransız ve İtalyan– yabancı sermaye ve Levanten nüfusun artışı takip etmekteydi. Kentleşmenin çağdaşlaşması kapsamında bina ve yol yapımıyla ilgili kararnamenin değişmesi ve yangınlardan korunma çabaları yönünde atılan adımlar, geleneksel ahşap evlerin yapımını yavaşlattı. Taş evler ve bunların yanında tuğla, taş ve tahta gibi malzemeleri beraberce kullanan evler “kâgir” adıyla meydana çıktı. Bu evlerin çizim ve hesap işleri daha karmaşık bir durum arz etmekteydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu binaları –örneğin okul, esirgeme kurumları binaları, kültür dernekleri ve spor kulüpleri– Avrupa'daki eş düzeydeki binalardan geri kalmıyordu. O dönemde azınlık kiliselerinin tipolojisi bile değişmiştir. Bu arada mimarların büyük ölçüde işveren ya da mali kaynakları sağlayanın “zevklerini” hesaba kattığını unutmamak gerekir. Buna örnek olarak, Patroklos Kambanakis adındaki yetenekli mimarın Galata'da inşa ettiği küçük bir caminin (1903-1904) oryantalist tarzı gösterilebilir. Aynı mimar, Siraselviler'de bulunan Stavros Kepecis'e ait ve bugün Belçika Konsoloslugu olarak kullanılan neoklasik tarzdaki binanın, Pera Palas'ın arkasındaki Mnimatakia (Mezarlıklar) veya Tepebaşı Dram Tiyatrosu binasının ve Burgazada'daki Aya Yorgi Karipis Kilisesi'nin planlarını çizmiştir. Bunun yanında, Konstantinos Papas, Viktor Adamandiyadis, Yorgos Kuluthros, Vasilis Kuremenos, Georgiadis, Markos Langas, Velisarios Markopulos gibi Rum mimar ve kalfaların Osmanlı İmparatorluğu başkentinin görüntüsünün oluşturulmasında geniş çapta rolü olmuştur.

Eski kaynaklara kısaca değindikten sonra, 1869-1922 yıllarını içeren *Annuaire Oriental* adlı ticaret yıllığında anılan isimlere bir göz atmak haksızlık olacaktır. Bu yılda mimarlar iki kategoriye ayrılmıştır: saray mimarları ve kamu kurumlarında çalışan daire mimarları.

Saray mimarları:

1. Vasilakis Bey İoannidis, 1889-1901, (tarihler

yıllıkta ismin anıldığı yılları göstermektedir) adının yanına “architecte du palais impérial ve ya mimar-ı saray-ı humayun” yazılmıştır. Taksim'deki Ayia Triada Kilisesi, onun planlarıyla üç yıl içinde (1876-1879) bitirilmiş, 1879'da Yoakimion Rum Kız Lisesi'nin inşasına başlamıştır. Kuzey Denizi Saha Komutanlığı tarafından Haliç'teki eski Bahriye Nezareti binasının İoannidis tarafından inşa edildiği kabul edilir. Bu bina oryantalist tarzının en seçkin örneklerinden biri sayılmaktadır. Son günlerde, bu mimarların çok yönlü yeteneklerini sergileyen, bitirilmemiş bir eseri meydana çıkarılmıştır. Sadrazamlığın arşivlerinde Oya Şenyurt tarafından Hamidiye (ya da Berlin) Hastanesi'nin bir topografik planı ile üç üstten görünüş planı bulunmuştur. Bu bina, II. Wilhelm'in Osmanlı-Alman dostluğu çerçevesinde Sultanahmet'te inşa ettirdiği çeşmeye karşılık olarak yapılacaktır. Dosya, ünlü mimar ve ilk ulusal “ekol”ün kurucusu Kemalettin Bey tarafından çizilmiş bir cephe varyasyonu ile, İoannidis'e ait üzerinde daha az çalışılmış bir cephe ve perspektif planını içermektedir. Bu arşivlerden İoannidis'in, padişah II. Abdülhamit'in kaldığı Yıldız Sarayı'nın inşasında ve restorasyonunda katkısı olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Yangos İoannidis Bey, 1897-1908, Vasilakis İoannidis'in oğlu. Kayıtlarda adının yanında ‘Architecte en chef de S.M.I. le Sultan’ yazılı. 1901'de Bahriye Nezareti'nde nezaret mimarı, 1903-4 yıllarında Bahriye Nezareti'nde

Saray mimarı Hacı Dimitris Gaitanakis. Taşkışla Binası'nın yapımına karıştığı rivayet olunur.

Yanda, Yedikule'deki Balıklı Rum Hastanesi'nin genel görünüşü, 20. yüzyılın başlarında. Alta, Taksim'deki Aya Triada Kilisesi, 1880. Mimarı Potesaros ve Vasilakis Bey İoannidis. Zapyon Lisesi'nin sol tarafı da görünüyör.

Fenerler İdaresi nezdinde delege ve Makine Mühendisliği Bürosu müfettişi ve 1905-1920 Bahriye Nezareti'nde Fenerler İdaresi nezdinde delege olarak çalışmış. Zapyon Rum Kız Lisesi'nin inşasını üstlenmiş ve İstanbul Yunan Edebiyat Derneği üyeliğinde bulunmuştur.

Kamu kurumlarında çalışan mimarlar:

Bu mimarlar bilhassa bakanlıklarda çalışmışlardır. Örneğin Theodori Efendi, mühendis-mimar (1911-1920), Georgiadis Efendi, mimar (1911-1920), Othon Efendi (Andreadis), mimar (1911-1920), Vassil Efendi, mimar (1911-1920) Evkaf Nezareti, İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi'nde; Pavli Efendi, mimar (1911-1913) Maarif Nezareti'nde; Dimitrakis Efendi, mimar (1903) Posta ve Telegraf Müdüriyeti'nde; Mihalis Boyacıoğlu, mimar (1906-1909) ve Georgios Frangiadis, mimar (1914) Şehremaneti'nde (Belediye'de) çalışmıştır. Toplam sekiz mimardan, yalnız dördünün soyadlarını bilmekteyiz.

Rum Ortodoks mimarların uğraşlarını karakterize eden, morfolojideki çeşitliliktir. Aynı mimar, özel kişi ya da kamu olabilen işverenin taleplerine uyarak mimari tarzını seçiyordu. Bu duruma en karakteristik örnek Vasilakis Efendi'dir. Yeni tarz bulma çabalarını "çağdaş akım"ların kapsamında değerlendirmeliyiz. 19. yüzyılın mimarları kendilerini yeni akımların temsilcisi olarak görmekteydiler. Buna karşın daha önceki nesiller, bilgilerin kulaktan kulağa geçtiği, kapalı bir meslek cemiyetinin yasa ve ilkeleri ile sınırlanmışlardı. Bu ilkelerin de, elleri değilse bile, düşüncüyü daralttığı bir gerçektir.

Savvas Tsilenis, Y. Mimar Mühendis (İTÜ), Atina

Kaynakça:

- Ahmet Refik (1988) *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı 1689-1785*, İstanbul, s.101-102.
- Arel, Ayda (1975) *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, s.59-68.
- Barkan, Ömer Lütfi (1972-1979) *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, 1550 - 1557 cilt 1, & 1550 - 1570, cilt 2*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Barkan, Ömer Lütfi (1962) "L'organisation du travail

dans le chantier d'une grande mosquée à Istanbul au XVIe siècle", *Annales*, sayı:17, s.1093-1106.

- Batur, Afife (1982) "Bahriye Nezareti Binası", *Prof. H. Kemali Söylemezoğlu'na*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, s.46.
- Cerasi, Maurice (1988) "Late-Ottoman Architects and Master Builders", *Muqarnas*, cilt 5, Leiden, s.90.
- Comidas de Carbognan (Kosmas Komidas Kömürciyan) (1794) *Descrizione topografica di Constantinopoli*.
- Dallaway (1797) *Constantinople, Ancient and Modern*, London.
- Emiliyanos (Milet Mitropoliti) (1930) Beyoğlu'ndaki Aya Triada Kilisesinin Kuruluşunun 50. Yılı Münasebetiyle Tarihsel Yorum (1880-1930) (İstoriyon ipomnima epi ti pentikontaetiridi tu en Stavrodromio İeru Nau tis Agias Triados (1880-1930), İstanbul.
- Gedeon, Manuil (1935) "Kalfaların dirilişi" ("Kalfadon anastasis") *Stavros Zervopoulos'un Ansiklopedik Takvimi (Egiklopedikon imerologion)*, İstanbul.
- Gedeon, Manuil (1936) *Benden Öncekilerini Anımsamak (Mnia ton pro emu)* 1800-1863-1912, Atina.
- Hammer, J. von (1835-43), *Histoire de l'empire Ottomane*, Paris.
- Hristodulos, Melissinos (Pamfilu Mitropoliti) (1913) *Tatavla'nın Tarihi (Ta Tatavla i istoria ton Tataulon)*, Konstantinoupolis.
- Kuban, Doğan (1954) *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Kumbaracılar, İzzet (1937) "Türk mimarları", *Arkitekt*, s.59, 60, 85, 86.
- Kuriyazıcı, Hasan (1999) "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", *İstanbul*, sayı: 30, s.52-54.
- Millas, Akilas (1984) *Prensadaların Heybeliadası (İ Hakli ton Pringiponison)*, Atina.
- Orgun, M. Zarif (1938) "Hassa Mimarları", *Arkitekt*, 333-342.
- Orhonlu, Cengiz (1965) "Town Architects", *Atti del secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, 705.
- Orhonlu, Cengiz (1984) Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik Ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, No. 31, s.1-26.
- Saner, Turgut (1993) *19. Yüzyılın İstanbul Mimarlığında "Orientalizm"*, Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul.
- Şenyurt, Oya (2001) "Mimar Kemalettin'in Bilinmeyen Bir Tasarımı: Berlin'de Hamidiye Hastanesi", *Arredamento Mimarlık*, İstanbul, sayı:10, s.120-123.
- *The Encyclopaedia of Islam* (1973) cilt 4, Leiden, s.232.
- Tuğlacı, Pars (1993) *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, İstanbul, YÇK.
- Turan, S. (1965) "Gli Architetti Imperiali (Hassa Mimarları) Nell' Impero Ottomano", *Atti del secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli, s.620.
- Tsilenis, Savvas (1999) "İstanbul'un Bir Kalfası Olan Periklis Dimitri Oğlu Fotiadis'in Eserleri ve Hayatı", *19. Yüzyılın Sonlarında ve 20. Yüzyılın Başlarında İstanbul'da Gündelik Hayat (İ kathimerini zoi stin Konstantinoupoli sto telos tu 19u ke stis arhes tu 20u eona)*, Sindesmos ton en Athines Megalosholiton, Atina, s.189-244.
- Tsilenis, Savvas (2000) "İstanbul'un Rum 'Mimar' Kalfaları, 1869-1945" (I Romii "arhitektoneis" kalfades tis Polis, 1869-1945), *Synbrona Themata*, sayı:74-75, s.166-179.
- Yerasimos, Stefanos (1993) *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul.
- Yerasimos, Stefanos (2005) "15-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografiya Denemesi", *Afife Batur'a Armağan - Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, Literatür, İstanbul, s.37-62.
- Yordanoğlu, Anastas (1989) *İstanbul'un Yoakimion Kız Lisesi, 1882-1988*, (To Ethnikon Ioakimion Parthenagogion Konstantinoupoleos, 1882-1988), IMHA, Selanik, s.22.

Greek Architects of İstanbul and Their Works

Regardless whether it is willingly or unwillingly, other than few exceptions, the destiny of the buildings which were formerly owned by minorities or constructed by non-muslim architects seem to be assimilated in the anonymous. While the buildings, once symbolizing the capital of the empire hosted many nations and religions, are disappearing, we emphasize that the social memory is also disappearing. Moreover, we are facing the danger that the sight of İstanbul after war will be wiped away from memories. In the article, Greek architects who had worked in İstanbul in 19th century and their works are researched based on archives.

Moskova'nın Yeni Yüzü ve Belediyenin Kentin Modernleşmesine Katkısı

Olga Vendina

Fransızca'dan Çeviren: Pelin Gökğür

Eski Moskova geçerliliği kalmamış çekiciliğiyle, kışın kar yığınlarıyla, yazın çiçek açan arka bahçeleriyle, artık geçmişe aittir. Moskova kendisiyle birlikte taklit edilemez görünüşünü, kokularını ve özellikle gürültülerini alıp götürdü. Fakat içerik değiştiren veya bozulan yalnızca eski Moskova'nın imajı değil. Kısa bir süre önce çok canlı olan, dünya komünizminin başkenti Moskova temsili olarak tüm anlamını kaybetti. Yüzyıllardır ortaya konan “komünist kent” kavramı, kentlilere o dönemin ideallerini ve zevklerini yansıtan çelişkili hatıralar, kente de anıtsal mimari bütünler bırakarak bozulmuştur. Kentin atmosferi kökünden yenilendi. On yıl önce Moskova akşamları ıssız ve kendi içine kapanmış bir kentin can sıkıcı etkisini vermektedir. “Durgunluk” olarak adlandırılan dönemdedi. Yerleşik düzeni değiştirmek imkânsız görünüyordu.¹ Buna rağmen, önceki tutuculuğun tüm izlerinin yok olması için birkaç sene yeterli oldu. Günümüzde başkentin çılgın ritmi hem ziyaretçileri hem de Moskovalıları etkilemektedir. Daha dün olduğu gibi kentsel çerçeve çarçabuk parçalanmakta ve kentsel ırk ayrımcılığı artmaktadır. Bugün Moskova'nın yeni yüzü sayısız bürolardan, pırıltılı vitrinlerden, restoran tabelalarından, reklam panolarından oluşmaktadır. Kentsel yaşam, büyük Avrupa kentleri standartlarında yerini almaktadır.²

Moskova, başka koşullarda birçok yüzyıl boyunca kat edilecek yolu 1992'den 1997'ye geçen beş yıl içinde modernleşerek kat etmiştir. Bu değişim dönemi üç evreye ayrılabilir:

Ticaretin ve borsa faaliyetlerinin çarpıcı gelişimiyle nitelendirilen ve buradan hizmet ve mal pazarındaki değişimin olduğu, sermayenin ilk yığılması evresi (1992-1993),

2. Banka ve finans sektöründe ani gelişmenin gözlemlendiği, sermaye pazarının düzenlenme evresi (1993-1995)³,

3. 1995'in ortalarında özellikle büro binaları inşaatlarındaki ani gelişme.⁴ (Aynı dönemde telekomünikasyon sektörünün doruğa çıktığı görülmektedir.)

Moskova, diğer dünya metropollerinde gö-

rüldüğü gibi modernleşmektedir. Bu arada başlangıçtaki sosyoekonomik koşulları içeren bazı özelliklerin inanılmaz hızla değiştiği görülmektedir; özellikle de şehircilik alanı başta olmak üzere, büyük ölçüde gelenekleri etkileyen benzer değişimler buralarda da açıkça görülmektedir. Moskova'da güncel gelişme özellikleri nelerdir? Belediyenin kentsel politika biçimi ve yönelimlerini nasıl belirlemek gerekir?

Moskova'nın Modernleşmesindeki Hoyratlık

Moskova'nın tarihi boyunca hoyrat değişimler hemen her zaman, aşamalı dönüşümleri ortadan kaldırmıştır. Kent birçok evrede tepeden inme kararlarla modernleşme evrelerine maruz kalmıştır. Her defasında, Moskova'daki yetkililerin Moskova'nın yürürlükte olan gelişmeyle aynı evrede bulunmadığı duygusu kenti alt üst etmiştir.

Bu tek yüzyıl boyunca Rusya başkentinin yeniden inşası için üç proje ortaya konmuştur. Bu projelerin gerçekleşmesi kısmi olmuştur.

Bunlar:

- *20-30 yıllarındaki modernleşme.* Bu dönemde kentsel radikalizm “eski dünyanın yıkılması” ve “yeni bir dünyanın kurulması” parolasıyla benzerlik gösteriyordu. Bereket versin ki, birçok olayda, en etkileyici projeler raflarda kalmıştır.

- Kentsel planlama ilkesini derinlemesine “cephe” üzerine yerleştiren, *Stalinçi rekonstrüksiyon.*

- Simgesi Kongre Salonu ve Yeni Arbat semtinin kuruluşu olan, Eski Moskova dokusuna geri dönüşü olmayan zararlarla damgasını vuran, *Krutçevo-Brejnev dönemi.*

Bu art arda gelen hoyrat modernleşme deneyimleri, her seferinde en büyük Batı ülkelerine “yetiştirme” ve “önüne geçmenin” ideolojik gerekliliğiyle açıklandı; bu olayları, hedefi gerçekleştirmek için bürokratik aracın tüm gücünden yararlanarak, çok miktarda araç oluşturulması izledi.

Bugüne kadar başarıyla kullanılan araçlardan üç tanesi şunlardır:

- Karar yetkisinin her zamankinden daha güçlü olarak bir yönetim altında toplanması,
- Kentsel uygulamalardaki radikalizm,
- Konformizm ve dış örneklerin taklit edilmesi.

Karar yetkisinin her zamankinden daha güçlü olarak bir yönetim altında toplanması 80'li yılların sonuna damgasını, sonuçları geniş bir halk kitlesi tarafından tartışılan, çeşitli yarışmalar vurdu. Fakat 90'lı yılların başında, yarışmalar büyük ölçüde profesyonel hale geldi, ilgi ve şeffaflığını kaybetti. Sonuçta bir yarışma düzenlemek için zaman ve jürinin karmaşık kararı gerekmede, bu da zaman gereksinimlerine uygun olmamaktaydı. Ayrıca, herhangi bir yarışmanın ödülünü kazanan kişi çok yetenekli olabilir ama *businessman* nitelikleri taşımayabilirdi, özellikle de projelerini sonuca götürmek için iş ortamlarıyla gereken ilişki ve temasları olmayabilirdi.

Oysaki belediye, iş alanlarını geliştirmek ve yatırımcıları çekebilmek amacıyla gerekli şartları yerine getirmek üzere Rusya'nın başkentini süratle yenileştirme çalışmasıyla karşı karşıyaydı. Bunu en dolaysız biçimde sonuçlandırmak için bürokratik kararın eski uygun sürecine geri döndü. Tüm büyük projeler, kurumsal şehircilikte sözü geçen önemli kişilerin oluşturduğu dar bir çembere bırakıldı. Bugün Moskova'da bitmiş veya bitmek üzere olan anlamlı hemen hemen tüm projeler aynı imzaları taşımaktadır. Büyük pazarlıklar neticesinde, eserleriyle kenti dolduranlardan memnun olmamakla birlikte, bunların kentte bir şeyler gerçekleştirme yetkisinin bulunduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü onlar, projede yetkinin bürokratik ağırlığıyla ortaya çıkan tüm engelleri aşma yetkisine sahiptir.

Bugünkü karar yetkisinin üst düzeyde bir yerde toplanması Stalin'in modernleşme döneminde baskın çıkan durumla benzerlikler göstermektedir. Sanayi ve kentsel topluma geçiş, devlet organının tüm gücüyle *tepeden* dayatılmakta ve en kısa sürelerde iyi bir sonuca vardırılmaktadır. Bu da 20'lerde olduğu gibi yaratıcılığın bir çerçeve içine hapsedilmesine ve bireysel girişimde bunalmalara, mimari deneyimler alanında da aynı şekilde sıkışmalara neden olmaktadır.

Şehircilik alanında, büyük yönelimler sanayileşmeyi kolaylaştırmak ve hızlandırmak için yetkililer tarafından ilan edilen öncelikli talimatlarla düzenlenmektedir. Mimarlar plan bürokrasisinin içine dahil olmaktadır, çünkü bu, zamanın ideolojik kararlarını doğrulamak ve bu kararları kentleşme biçimlerine uygun bir hale ge-

tirmek için rasyonel bir muhakeme üretmeyi sağlamaktadır. Mimarlar topluluğu giderek sahip olduğu demokratik yapısını yitirmeye başladı. Çok hiyerarşik bir "Mimarlar Birliği" oluşturuldu. Yaratıcılık, verilen çalışmaları uygulamakla mutlu olan bürokrasinin boyunduruğu altına girdi. Bununla birlikte mimarlık çevresi, canlılığını ve yeni eğilimleri toplama kapasitesini korumayı başardı.

Bunu takip eden yıllarda, sistem çok büyük bir ölçüde liberalleşti. Mimarlar arasında bürokrasinin gücüne şiddetle saldırmayı başaran anti-ideolojik bir hareket ortaya çıktı. Bunlar, alan kavramı ve kentsel ortam üzerine araştırmalar sürdüren ve Sovyet kentlerinin yaşam çerçevesindeki monotonluğu ve insanlık dışı özellikleri üzerinde duran, mimarlar ve kent plancılarıydı. Mimarlar ve kent plancıları toplumun demokratikleşmesi için mücadele etmekte, yaşam kalitesinin dikkate alınması konusunda müzakereler oluşturmaktaydı.

Günümüzde, 30'lu-40'lı yıllar içinde hazırlanan eski sistemin yeniden doğuşuna tanıklık etmekteyiz. İdeoloji tekrardan kentsel politikanın belirleyicisi durumuna gelmekte ve bu ideolojik projeye uygun olan mimari yönelimlerin mutlak önceliği olmaktadır. Tek farklılık, Moskova'nın "komünizm modeli bir kent" haline gelmeyi değil, "uluslararası bir kentsel kutup", ekonomik ama aynı zamanda ilk sırada politik bir karar merkezi olmayı hedeflemesinde bulunmaktadır.

Radikalizm

Modernleşmenin kesin ve hoyrat evrelere dönüş dönemi bugün de izlendiği gibi kentsel uygulamalarda hemen hemen önüne geçilemez bir radikaliteyi harekete geçirdi. 30'lu 40'lı yıllarla kıyas hâlâ kendini kabul ettirmektedir. Yıkım yapıldığı dönemlerde olduğu gibi bugün de yeniden inşa etme ve restorasyon aynı coşkuyla yapılmaktadır.

Radikalizm geleneğinin, Stalin ve hatta Sovyet döneminden daha önce çıktığını dürüst bir şekilde kabul etmek gerekir. 1839'daki Rusya'da Küstin markizi, her rejim değişikliğinde, tarihî yapıların sanki bir hamur gibi biçimlenmesi gerekliliğinden, değişime uğradığına, imparatorun kaprisi ve "medeniyetin gelişimi"ndeki anlamsız hırsların etkisi altında da bu değişimlerin gerçekleştiğine işaret etmektedir.⁵

Tuhaf bir biçimde, Artistik Sorunlar Enstitüsü'nün yöneticisi A. Kometch bugün aynı şeyleri söylemektedir: "Tarihî bir yapının ko-

runmasına saygı göstermek tamamen yıkıldığı ve yeniden inşa edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu olaylardaki en iyimser durum cephesinin korunmasıdır.” (Grouieva, 1996) Bugün Moskova’yı kasıp kavuran ve kentte değişimler oluşturan radikalizm, geçmişteki meşruiyetlerini kökleştirmek ve tarihî bir süreklilik yanılsaması (illüzyon) vermek isteyen yetkililerle açıklanabilir. Fakat yetkililer yalnızca 1917’den önceki mimari mirasla ilgilenmektedir; halen var olan Sovyet döneminin önemli mirası dikkate alınmamaktadır. Sayısız yıkım neticesinde ortaya çıkan, tarihî merkezin görünüm özelliği olan “Oyuk Dişler”, heyecanla idari yapılar, bankalar, yabancı iş merkezleriyle doldurulmaktadır. İnşa veya yeniden inşa durumunda yükseklik sınırlarına riayet etmek ve mimari olarak ilginç olmasa bile önceki binanın bazı öğelerini korumak gerekmektedir.

Yeni binaların cephelerinde iki tarih yer alabilir: Buradaki ilk inşaat ile yeni inşaatın tarihi, bu sürekliliğin illüzyonunu vermek ve yeni binaya önceki mirasçıyı ortak edebilmek içindir. Yeni binaların etrafındaki kentsel miras öğelerinin restorasyonunun dekoratif işlevden başka bir işlevi yoktur; esas itibarıyla amaç, renovasyon yapılan semtlere tarihî bir üslup vermektir.

Merkez konut alanlarındaki yeniden inşa ve kentsel mirasın restorasyon hareketine verilen önem, kuşkusuz kentsel dokunun modernleşmesini sağlayarak radikalizmi gizlemektedir. Çünkü açığa çıkartılan hedefler gerçek önceliklerle tamamen çelişki içindedir:

1. Kısa sürede ekonomik verimlilik,
2. Rasyonel ve fonksiyonalizm - değerli ve yeni bir yapıt bile olsa cephe eskisine benziyor ama “kaba”.
3. Bina sınıflandırmasında prestij arayışı,
4. Miras kalan tarihî dokunun bozulması göz ardı edilerek, kentsel alanın yoğunlaştırılması.

Radikalizm kente verilmiş dış görünümde de ifade buluyor. Binaları çığ renklerle boyamak için göze batan boya paletleri şok edici. Canlı renkler her zaman sevilmesine rağmen bunun Moskova gelenekleriyle hiçbir bağlantısı yok. Başlangıçta Sovyet mimarisinin monotonluğuna ve tekdüzeliğine bir karşı çıkış olarak algılanan renk çokluğu, şimdi abartılı gözüküyor.

Neşeyle farklı stilleri karıştıran, bunun üzerini Rus dekoruyla kaplayan eklektik bir mimari egemen oluyor. Sovyet döneminin kentsel bütünlüklerini koruma endişesi veya yıllar boyunca kurulmuş olan yerlerin simgelerine saygı amacıyla boş yere araştırmalar yapılıyor. En çarpıcı

örnek Neglinka “kıyısı”. Bu, Kremlin sınırında at eğitim yerinde ortaya çıkan suni akarsu, anıtsal bir rıhtım gibi dekore edilerek, bir kum şatosu stilinde komik bir şekle sokulmuştur. Tüm bunlar hemen yakınındaki Meçhul Asker Mezarı ve Alexandre Bahçesi’nin bütününe korkunç bir şekilde aykırı düşmektedir. VDNKh bu düşünce yanlışlıklarının bir başka örneğidir. Gerçek sosyalizmin başarılarının değerini ortaya koymak ve kapitalizm üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamak için hedeflenmiş bu meşhur “milli ekonominin icraatların sergisi” kendiliğinden basit bir pazara dönüşmüştür. Öte yandan, şu veya bu biçimde tarih belleğine ve Rus kültürüne saygılı olan birçok bina dikildi. Maddi değerler uğruna binaların artistik değeri Moskovalıların gözünden kaçtı. Bunlardan en kötüsü Büyük Pierre için yapılan ve kamusal görüşün öfkesine neden olan dev binadır.⁶ Hatta bazıları bu çirkin binanın yıkılması için referandum oluşturmayı denediler. Fakat, güçlü durumda olan belediye yetkilileri bu hareketi kurnazca durdurmayı başardı ve bina yerinde kaldı.

Konformizm ve dış örneklerin taklit edilmesi

Kasıp kavuran taklit olaylarını ele alırken, mimarları yaratıcılık ve hayal gücünden yoksunlukla suçlamaktan kaçınmak gerekir. Sorun, onların yetenek ve özgünlükten yoksun olmalarından değil, komandit ortaklıkların isteklerini yerine getirmeye mecbur olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu kapitalizm koşullarında yer alan ortaklar ayakları altında sağlamlaşmış pazar ekonomisinin kaidelerini her zaman hissetmemektedir. Ortaklar pazar ekonomisine aidiyetlerini şu veya bu sınıftaki aktörlere göstermeli, istikrar ve mali güç etkisi yapmaları gerekmektedir. Bu bir mimar için, yöneticilerinin beğendiği modelleri taklit etmek için zorlayıcı bir gereklilik demektir. Yalnızca Gazprom veya Tasarruf Sandığı gibi en büyük yatırımcılar orijinalitelerini kanıtlayabilir. Bu defa da, onlar dünya ölçeğinde büyüklerin yanında olduğunu ispatlamak için kendilerini zorlamaktadır.

Konformizmin diğer bir nedeni mimari aktarıma aşırı düşkünlüktür. Proje müellifleri yeni binalar inşa ederek, oluşum içinde olan kentsel bütüne belli bir tutarlılık vermek için kendilerini zorlamaktadır. Bütünlük illüzyonu vermek için geniş ölçüde aktarımlardan yararlanmaktadır. Yükselen her binanın, Moskova silüetinin özellikli varsayılan öğeleriyle donatılması gerektiği düşünülmektedir. Kuleler, küçük kuleler, pavonlar ve fenerler binanın işlevi ne olursa ol-

sun (konut, büro, spor veya ticari kullanım) zorunlu dekorasyonlar haline gelmiştir. Ne yazık ki bu yapılar genellikle, yerin simgeselliğini oluşturan öğelerin başarılı bir sentezi olmaktan uzaktır; aktarımlar çoğunlukla kaplama havasındadır.

Konformizmin üçüncü nedeni dinî yerler ve iş merkezleri için her türlü mimari araştırmanın eksikliğidir. Moskovalı mimarların malzeme ve aceleden kaynaklanan baskı ile açıklanabilecek tecrübesizliği, onları gerek 19 ve 20. yüzyılın başından esinlenmeye, gerek dünya üretim örneklerini almaya yönlendirmiştir. Konut mimarisinde, yarım daire pencereleri ve galerileriyle salt bir şekilde “palazzo” stili hüküm sürmektedir. Büro binaları cam, kurşun kalemler veya gaz ocağı şeklindedir. Dinî binalarda yeni Bizans veya 19. yüzyıl sonundaki yeni Rus stilinin kullanılması hemen hemen mecburidir.

Yığın ve Röperlerin Yok Olması

Gelenek ve yenilik kavramlarının yanlış anlaşılması sonucunda ortaya çıkan, Moskova’nın dönüşüm karakteristiklerinden ikincisidir. Yarım yüzyıldan beri (“gelişimin genel planları” diye adlandırılan) şehircilik şemaları başkentin gelişiminin kentsel felsefesini belirlemiş ve somut biçimlere yol açmıştır. Daha yakın bir tarihte hüküm olmayan şehir planlarını etkileyen ideoloji, son sosyoekonomik değişmelerle geri çevrildi. Liberal reformlar sermayenin ilk yığılma evresinde ve toplumun kökten değişme evresinde önüne geçilemeyen spontane olayların ortaya çıkmasına neden oldu. Kentsel alana sahip çıkmak için kışkırtılan mücadele, yeni doğan *business* alanında yer seçiminin başarı faktörlerinden biri olduğunu gösterdi.

Pazar ekonomisi kurallarının Moskova tarafından çarpıcı bir şekilde sindirilmesi ve Moskova’nın tüm ülke sermayesinin birleşiminden yarar sağlamadaki başarıları, minimum bir planlamayı zorunlu kılan bir gayrimenkul *patlaması*nın şartlarını oluşturdu. Fakat bu yalnızca yatırımcıların ihtiyaçlarını yerine getirmek ve girişimcilerin çıkarlarını dikkate almak için yapıldı. Kentsel gelişim politikasının iç mantığı tamamen alt üst oldu. İlk plana şunlar kondu:

- ekonomik ve politik verimlilik,
- belediye yetkilileri ve özel sektör arasında ortaklık ilişkilerinin kurulması,
- aynı şekilde gayrimenkul müdahaleleri gerçekleştirmek için belediye bütçesinden yararlanma, kentin başlıca mirasını istediği gibi kullanmak için belediyeye serbestlik verilmesi.

Sosyal, ekonomik sorunları ve kentin işleyişini bir bütün olarak ele almayı hedefleyen eski kentsel gelişim planları bir seri öncelikli gelişme programları ve/veya kentin sınırlı parçalarında renovasyon programlarıyla yer değiştirdi. Kentsel doku giderek para pompalamak veya yatırımcı ve sermayeye tuzak olmak üzere kullanıldı. Kenti ekonomik gelişmenin üretim makinesi olarak gören klasik kapitalist model, bugün Moskova’da tüm olarak işlevini sürdürmektedir.

Tuhaf bir biçimde özel sektöre dayalı olarak kentsel alan organizasyonunu rant işlevi için kullanan can alıcı eski ilkeler Moskova’da bir yenilik değeri oldu ve beraberinde bir gelişim için hoş bir hava oluşturdu. Oysa sosyal eşitliği kurma hedefiyle ve özgün fikirlerle dolu Sovyet kentsel planlama modeli, korkunç bir şekilde demode ve alışlagelmış olarak ortaya çıktı.

Kent Görünümündeki Değişim:

Tutku, Nostalji ve Gerçekler

Yeni kentsel politika sonucunda, kent görünümü çok çabuk değişiyor. Rusya’nın çöküşünden ve sosyalist kampın yok olmasından sonra Moskova kendini tarihin ve dünyanın dışına atılmış hissetti. Sovyet simgeleriyle aşırı şekilde yüklü olan Moskova, milli geleneğin bekçisi olarak algılanmadı, eskiden olduğu gibi “Rusya’nın kalbi” değildi, Moskova bir Sovyet kenti olmuştur ve sık sık “Moskova, Rusya değil” sözcüklerini duy-mak mümkündü. *Moskova* (Moskovi) ve *Moskovalılar* gibi aşağılayıcı sözcükler yaygınlaşmıştı.⁷ Oysa Moskova dünya kenti ve milli başkent işlevlerini yüklenmeliydi. Şehirciler bürolarında bir yandan, kenti modernleştirmeyi ve dünya standartlarında uyum sağlamayı hedefleyen politik ve ekonomik çıkarlarla çatışmakta, diğer bir yandan da yurt özlemi çekenlerin milli ve dinî gelenekleri yeniden ortaya çıkarmaya itmesine karşı çıkmaktaydı. Bu karşılaştırmalar hayret verici bir sonuç ortaya çıkardı. Kentsel doku, kilisenin, devletin ve özel sektörün birleşiminden oluşan bir etkiyle değişime uğramaktaydı.

Bu esnada Moskova’da çok sayıda dinî bina inşa edildi. Amaç, başkenti milli kimliğin simgelerinin mübalağa edildiği bir duruma getirerek Ruslaştırmaktı. Çok kısa bir sürede Kızıl Meydan’da Kazan Notre Dame Kilisesi, Iverskaia şapeliyle⁸ Voskresensk kapıları, İsa Katedrali,⁹ Arbat’ta Stolechnikov Caddesi’nde hatıra için yapılan şapeller vb. inşa edildi. Bu yapılar yetkililere göre Ortodoksluğun zaferini kutlamak değil, milli gelenekleri yeniden ortaya çıkarmaktı. Bu, diğer mezheplerden olanlar için

dinî mekânların yapımıyla ortaya çıkıyordu. Her ne kadar Ortodoksluk bu öncelikten yararlınsa da diğer dinler için de özellikle Moskova'nın silüetine özellikli üslup getiren camiler inşa edildi. Moskova'nın Müslüman halkı dinî yetkililerin tahminlerine göre yaklaşık bir milyon üzerindeydi. Müslüman halk çok farklı milletlerden oluşmakta yeni camiler, bütünü içinde kilise mensuplarına değil, uzun süreden beri Rus toplumuyla birlikte olan ve aynı kaderi paylaşan Tatarlara ayrılmaktaydı. Camilerin inşası aynı zamanda milli geleneklerin içine yerleşme isteğini de kapsıyordu.

Moskova'da devletin rolü ve Rus devletinin işleyişinde Moskova'nın oynadığı rol, yetkililer tarafından kullanılan binaların restorasyonu, aynı anda değerli binaların politik temsilciler veya yönetime ayrılmasındaki artışlarla kendini göstermekteydi, Kremlin kuşağında Senato Sarayı, Gosplan binası,¹⁰ Petrovski Sarayı¹¹ tam bir restorasyon ve rekonstrüksiyona maruz kaldı. Süslemedeki zenginlik baş döndürmekte ve aşırılıkla dikkat çekmektedir. Aynı zamanda kentin en prestijli bölgelerinde az çok önemi olan yeni yönetim binalarının inşası görülmektedir.

Özel sektör kent görünümündeki değişimde üçüncü büyük aktör durumundadır. Bir yandan Moskova semalarında uluslararası "korporatif" tarzda, ülkeler arası farklılığı ortadan kaldıran binalar görülmektedir. Bu binaların formları dünyanın herhangi bir yerinde sermayenin paylaşımı olmadan egemenliğin olabileceğini göstermektedir; Gazprom ve Rusya Tasarruf Sandığı'nın etkileyici binalarında olduğu gibi. Öte yandan, devlet doğrudan gereksinimlere para aktararak kentte *business*'in başarılı gelişimini desteklemekte, büro mimarisi de bu gizli anlaymayı yansıtmaktadır. Binalarda ortaya çıkan Rusya'ya özgü özellikli formlar, devletin milli düşüncelere ve Rus neo-burjuvazisine yakınlığını simgelemektedir.

Tarihî Miras ve Bellek: Kentsel Mirasın Renovasyonu ve Yeniden Oluşumu Arasında

Kentsel dokudaki renovasyon hareketi yalnızca değerli binaları değil aynı zamanda sıradan binaları da ilgilendirmekte, bu durum da Moskova'nın tarihî merkezinde halen devam eden faal bir restorasyon olduğu izlenimini vermektedir. Buna rağmen daha yakından bakıldığında, esas olayın, kentsel miras öğelerinin restorasyonu veya yeniden oluşumu değil, geçmiş yüzyıllardaki modellerin taklidi olduğu görülmektedir. Mimarların hayal gücünü mevcut yapıdan çok,

bir peri masalından çıkan, doğu ve batıdan gelen gelenekleri birleştiren bir kent efsanesi coşturmaktadır. Moskova'nın değil de bir maketin yeniden doğması izlenimi mevcuttur.

Moskovalılar kentte ilk yıkıcı modernleşme denemesini II. Catherine'in Kremlin'de görkemli yeni bir saray yapımını emretmesiyle yaptılar. Bu birçok eski binanın yıkımını gerektiriyordu. Her ne kadar proje başarısızlığa uğramışsa da, o zamandan beri kentsel mirasın korunması ve kent gelişimiyle ilgili zorunluluklarda uzlaşmaya varılamadı. Yüzyılımızın 70'li yıllarına kadar, kamu görüşündeki sayısız itiraz ve hoşnutsuzluğa rağmen, öncelik daima yeni binalara verilmiştir.

Her seferinde yeni bir çağ açılmakta, kentsel mirasın değerindeki algılama değişmekteydi. "Eski formlara yeni içerikler verme" gerekliliği, tarihî yapıların yeni kullanıma elverişli hale getirildikten sonra kentin gerçek yaşamında bir araya getirilmesini zorunlu kıldı.

Her zaman esas olarak değerlendirilen, şu veya bu semtteki ya da binadaki somut korumadaki gelenek, stildeki bütüncül davranıştı. Bu da geçmişteki mirası yaratıcı bir şekilde yeniden ele alma biçimi olarak düşünüldü. Örnek tip: 1940-50 yıllarının yeniden inşası, sayısız büyük kilise ve gayrimenkul yapısının yıkılmasından sonra kent silüeti pek çok şekilde değişikliğe uğramış ve çaresiz olarak en görkemli görünümünü kaybetmişti. Çan kulelerinin yıkılışı, Moskova peyzajının en belirgin özelliklerinden birini yok etti. Eski Rusya'da şehirciliğin devamlılığını isteyen mimarisiyle ortaya çıkan büyük binalar, teorik olarak bu kaybı telafi etmekteydi. Ve bu büyük yapılar, o zamandan beri yeni Moskova'nın peyzajını oluşturan öğelerden biriydi. Bunların oluşturduğu kuşak eski merkezi sınırlandırıyordu. Fakat bunlar Rus mirasını meydana getiren öğeleri çağrıştırmaktan çok, 1930'lu yıllardaki Amerikan korporatif estetiğini çağrıştırmaktadır.

1971'de kabul edilen kentsel gelişme planı, Moskova tarihî mirasının korunmasının kabulünde bir pencere açan bir ilki oluşturdu; kentsel doku sonunda tamamıyla kentsel mirasın bir ögesi olarak düşünüldü. Dokuz koruma bölgesi tanımlandı, bunlar tarihî merkezin yüzölçümünün yaklaşık üçte birini oluşturunuyordu. Değerli 210 bina bu kapsam içindeydi. Bu koruma bölgelerinin oluşturulması, merkezi bir müzeye dönüştürme anlamına gelmiyordu. Yalnızca bu çevrelerde her mimari proje için özellikle zorlayıcı izin sistemiyle özel kentsel kurallar uygu-

lanmaktaydı. Bunun üzerine, tarihî her bina iki sınıfa ayrılmıştı: “Dikkate değer olanlar” ve “orta derecede önemli olanlar”. Buradaki düşünce, orta derecede önemli binaları ve eskimiş binalardan oluşan eski merkezin yoğun semtlerini yavaş yavaş bu durumdan kurtarmak, onların yerine kamuya açık yeşil alanlar ve toplumsal kullanıma açık binalar oluşturmaktı (İkonnikov, 1984).

Bu program kentsel öncelik olarak tarihsel mirasın korunmasını saptadı ve merkezin modernleşmesini ciddi bir şekilde yavaşlattı. Bölgelerin ve “özellikle ilginç” binaların sınıflandırılması, kentsel dokuyu güve yemiş bir örtüye dönüştürerek, kentsel dokuda bir ufalanmaya neden oldu. Merkezde “yıkım hakkı” verilen yerlerde büyük binalar ortaya çıkarken, yasaklı yerlerde bazı binaların etkisiz restorasyon faaliyetleri gözlemlendi. Bunlar olduğu sırada bir bütün olarak yapılanmış alanın bozulduğu görüldü. Ve yavaş yavaş ilginç yapılanma “orta önemde” değerli yapıya dönüştü. Bu olaylar yıkımları destekleyerek, güya “kentlin görünümündeki iyileşmeye” katkıda bulundu. İşte bu sırada Moskova Belediye Başkanı olan Youri Loujkov tarafından açık bir şekilde belirtilen tarihî mirasa ait güncel raporda “Her şeyi koruyoruz ve mirası zenginleştiriyoruz,” açıklaması geldi. Otantik olma kendi başına bir değer değildir. Binanın yalnızca cephesi korunarak veya yıkıp yeniden yaparak bir binanın yenilendiği düşünülüyor. Binanın oranlarını düzeltmek için bundan yararlanılıyor, bazı süsler ekleniyor, orijinal malzemeden farklı malzemeler kullanılıyor vb. Mimari değişimlerin gerçekten iyileştirme gibi gösterildiğini yalnızca sıradan binalarda değil birçok örnekte görmek mümkündür. Tanınmış yapılar da bunlara dahildir: Kremlin’de bulunan “Çok Yönlü Saray”ın devasa bir mermer girişle donatılması – bu binanın girişi hiçbir zaman bu kadar büyük olmamış ve mermer hiç kullanılmamıştı. Kremlin’de de, Senato Kulesi temelden çatısına kadar yeniden yapılmış, yalnızca cephesi olduğu gibi korunmuştur.

Esası taştan yapılmış olmasına rağmen İsa Katedrali’nin yeniden yapımında mermer seçilmiştir. Kızıl Meydan’da yeniden yapılan Kazan Notre Dame Kilisesi’nin daha önceki yapımında kilise, 18. yüzyıla ait bir çanla süslenmesine rağmen bugün kiliseye 17. yüzyıl tarzında bir çan eklenmiştir.

Devam etmekte olan süreç, binaların renovasyonu ve tarihî merkezin eski görünümünün restorasyonu ile kavranamaz. Tüm parçaların

yeniden inşası, yeni bir geçmişin yaratılması söz konusudur. Bu olay doğal olarak yurttaşlık hakkı olduğu kadar oldukça ilginç bir kentsel karşı çıkışı göstermektedir. Yalnızca bu olayın yok edici egemenliğinden pişmanlık duyulacaktır. Yeniden yapılmış binaların yanında acil olarak restorasyona ihtiyacı olan çok sayıda otantik yapı yükselmektedir.

Çok Kültürlülüğün Yeniden Doğuşu

Yukarıda anlatılan, belediyenin kentsel politika bütünü kentsel peyzajda yeni bir olayın girişine katkıda bulundu: Çok kültürlülük. 70 yıl içinde başkenti ülkenin tek tarih ve kültür aynası yapan, Rusya’ya özgü tüm görüntüler Moskova’dan silinmişti. Sürekli yapılan, dünya çapında etkili betimlemeleri olan komünizme uygun uluslararası sembollere yer verilmek istendi. Cam ve beton sıralanmaların monotonluğunu kırmak için bazı yerlerde toplanan (VDNKh) veya kentsel dekor olarak yararlanılan milli özellikler, hatıra rolü üstlenen mekânlara indirgendiler. Egemen olan bu kentsel uygulama, uzmanlarca ve Moskovalılar tarafından kabul görüldü. Sovyet dönemine ait çok sayıda büyük projenin saçma lakaplarla komik duruma düşürülmesi bir tesadüf değildir: Yeni Arbat’a “takma diş” adı verildi.

Stillerdeki çokluk ve kültürel çok seslilik da iması eski Moskova’nın özelliklerinden birini oluşturan öğelerdi. Bundan dolayı yeniden gündeme gelişi bir yenilik olarak değil, geleneğin yeniden doğuşu olarak algılandı. Doğu ve Batı medeniyetlerinin özellikli belirtileri ilk olarak tabelalar, reklam afişleriyle kendini gösterdi. Latin karakterli yazıların kaleme alındığı görülmeğe başlandı. Demir Perde çoktan ölmüş, onun yerine yeni bir ekonomi yerleşmişti. Bu dönemde ortaya çıkan Rus firmaları dış kaynaklı sosyal nedenleri göz önünde bulundurmakta ve Batı’daki afişleri tercih etmekteydiler. Bu olay öyle boyutlara ulaştı ki, aslen Moskovalı olanı bulmakta sıkıntı çekiliyordu. Moskova Belediyesi afiş ve tabelalarda yabancı dil kullanımını yasaklamak için girişimde bulundu. Bu idari karara yalnızca kısmi olarak uyuldu; Slav ve Latin alfabeleri Moskova’nın caddelerinde barışçıl bir şekilde bir arada olmaya devam ediyorlar.

Batılı stilin egemenliği –gerçekte özellikle Avrupalı– mimaride kendini göstermeye başladı. Büyük Batılı firmalar Rusya’ya gelişlerinde, gündelik çalışma çerçevelerinin düşünce tarzlarını ülkeye getirdiler (bina ve uluslararası stil ajanslarından başlayarak). Batı stili için oluşan

genel hayranlığa karşı milli geleneklere dönüş isteği başladı, bu da özellikle “Yeniden Ruslaştırmanın” önemi vurgulanarak somutlaştırıldı. Yabancı büyük gayrimenkul yatırımcılar kendi milli üsluplarını benimsetmekte, örneğin Türk firması Enka, gerçekleştirdiği işlerde özgün bir mimari repertuar kullanmaktadır. Alışılmış tüketim malları pazarında güçlü bir şekilde yer alan Çinli firmalar, Moskova’da bir *China Town* projesi yaratma düşüncesindeler. Yetkililer, Ostankino semtinde gerçekleştirilecek bu projeye yeşil ışık yakmak üzereler. Pazar ekonomisindeki gelişme aynı zamanda Sovyet döneminden kalan bina cephelerinde de değişimlere yöneltiyor. Burada bulunan küçük toplumlar dışarıdan dikkat çekmek istiyorlar. Rus firmaları lüks bir dekorla güven oluşturmaya ve güven hissi vermeye çalışıyorlar. Gelişmekte olan ülkelerin firmaları milli aidiyetleri gösteriyorlar. Herhangi bir binanın monoton cephesine asılmış Çin ejderhaları, Hint filleri, bazen hiyeroglif veya Arapça süslü yazılar ortaya çıktığını görmek eğlenceli oluyor.

Dinî binaların inşası büro binalarında olduğu gibi desteklenen bir ritimle gerçekleştirildi. Antrepolar ve müstemilatlarla dönüştürülmüş, daha önceki Ermeni, Ortodoks kiliseleri, eski inananlara ait dinî mekânlar mezheplerine geri verildi. Manastırlar oluşturuldu. Daha önce bilinmeyen dinî topluluklar ortaya çıktı. Merkezin ve çevrenin yarı yıkık kubbeleri altın kaplamalara kavuştular.

Hiç şüphesiz yeniden kavuşulan farklılık kendini tüm gücüyle günlük yaşamda hissettiriyor. Halkın görünümü bile değişti. Lüks görüntüler basit anorak ve eski ceketlerle yan yana; caddelerde farklı din adamları mevcut. Ortodoks kilisesinin siyah çüppeleri ayrıca bazen turuncu elbiselerle rekabet halinde. Halkın etnik oluşumu eskisi gibi değil; Kafkasyalıların sayısı ve Orta Asya’yı temsil edenler iyice arttı. Birçok Çinli göçmen geldi, Türk ve eski Yugoslavya inşaat işçileri görünmekte, tabii mülteciler de.

En çarpıcı olan hiç şüphesiz çoğu Azeriler tarafından denetlenen büyük mağaza ve pazarların gelişimi. Yakın bir zamanda gelen göçmenler, yaşam biçimlerini muhafaza etmekte ve pazarların olağan karşılığına güney üslubunu getirmektedir. Buralarda, güneyin gırtlaktan konuşanları, Rus veya batı müziğiyle karışmış Türk müziği işitilmektedir. Tezgâhların yakınında, gerek iş konuşmak, gerek bir parça yemek yemek için küçük insan grupları oluşmak-

ta; satıcılar, basit Rus yemekleri, egzotik yemekleri tattırmak için önerilerde bulunmakta. Yanında meyve satan Moldovyalılar, baharatlı yemek ve salata yemeği öneren Koreliler, kuru baharat satan Özbekler görülmekte. Geleneksel olarak patates, havuç, tuzlu salatalıklar ve sofistike olmayan diğer ürünlerle sınırlı ticaret yapan Slavlar oldukça azınlıktalar. Mutsuz küçük yaşlılar sadaka istiyor ve *Yeni Ruslar* taze ürün satın almak için pırl pırl arabalarından iniyorlar.

Moskova, kültürün dünya çapında bir kavşak noktası haline geliyor. Batı-Uzakdoğu-Orta Asya etkileri ve Kafkasya’nın dışındaki etkiler birbirine karışıyor. Moskova Amerika’ya benzetmek için kendini zorlarken, 17. yüzyılın dekoratif eşsiz çekiciliği ve 20. yüzyılın başındaki modern Rus stilinin etkisi altında kalıyor.

Aynı anda gökdelenlerin yükselmesi ve Kitai-Gorod duvarının abartılı restorasyonuna tanıklık etmek oldukça eğlendirici oluyor. Halk pazarlarının sadeliğiyle yan yana olan resmî törenler, aşırı serbestlikle birlikte sahte veya samimi dinî duygular, sefahat ve cinayet olayları, zenginliğin fakirliğin çok yakınında olması...

Sonuç

Tüm eleştirel analizler kentsel alan üretimindeki gizli mekanizmaların ortaya konulmasını gerektirmektedir. Kaçınılmaz bir biçimde, olanların negatif yönlerini ortaya koyarak pozitif yönlerini silen bir eğilim mevcuttur. Gerçek, biraz korkunç bir yüz gibi algılanacaktır. Buna rağmen bizi kenti küçük bir kapıdan incelemeye iten, objektif olma endişesi, hatta kısmi ve eksik bir şekilde.

Rus başkenti otoriter geçmişinden kurtulmayı başaramasa bile geleceği tasarlayarak şimdiki zamanı mahvediyor. Kent atmosferi çok değişti, bu değişim yayılan yaşam enerjisinden kolay bir şekilde algılanıyor. Ölümcül sıkıntı ve tekdüzelik çok büyük oranda azaldı. İnsanlar, özellikle gençler, giyinmek ve bir kafede oturmak için sokağa çıkıyorlar. Canlı renklerdeki giysiler, gürültü ve müzik, kente bir bayram havası veriyor. Moskova yeniden doğuyor ve her gün yeni olaylar doğuyor.

Kuşkusuz, Moskova’da yapılanlar en iyi tarzda olmasa bile, Rus kültürel mirasıyla az çok uyum içinde duruyor. Başkent, Paskalya yemeği için hazırlanmış bir masayı hatırlatıyor, kuliç (Rusya’ya özgü bir turta), küçük pastalar, boyalı yumurtalar: Rusya’nın eski şölen hayalini canlandırıyor. Birbirini izleyen inşaat yapımcılarının damgasından ayrılan Moskova, yavaş yavaş

kendine özgü iyi bir görünüm oluşturuyor. Çoğunlukla her zaman Avrupa kentlerine benzemeye başlarken, aynı zamanda bu kentlerin her türlü markajından kurtulmaya çalışıyor. Benzerlikleri ve farklılıkları ayırmak güç, çünkü bunlar içinden çıkılmaz bir şekilde karışmış durumdadır. Moskova, beğendiği düşünceleri uyarlayarak benimsemek, onlara kültürel gelenekler içine girmiş bileşimleri eklemek ve kendi tarzına uyarlamak için eşsiz bir güce sahip.

Olga Vendina, Rusya Fen Bilimleri Akademisi Coğrafya Enstitüsü
Pelin Gökçür, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

* Bu makale, *Cybergeo* dergisinin 10 Mart 1999 tarihli 82. sayısında yayımlanan Fransızca makaleden Türkçeye çevrilmiştir.

Notlar

1. Bir dönemde şöyle denirdi: “Moskova’da, zamanın önemi yoktur. Oraya gitmek yirmi yaş gençleşmektir. Geriye dönük bir haz. Moskova’da nesnelerin yaşı yoktur. İnsanlar zamanın dışında yaşarlar” (Ernenwein, 1989), veya “Bir kent zamanın içinde yer almasıyla tanımlanır. Kent aynı zamanda geçmişte, şimdiki zamanda ve gelecekte var olmalıdır. Oysa Moskova şimdiki zamandan ve gelecek zamandan yoksun gibi gözüküyor. Değişen gökyüzünün altında, geçmiş ve hayal arasında geziniyor.”
2. Buna rağmen yabancı birçok ziyaretçi Batı kentlerindeki iştah kabartıcı vitrinlerle Moskova’nın kentsel ortamdaki ciddi görünümünü arasında her zaman bir farklılık gözlemlemektedir. Halen tek tük olan dükkân vitrinleri donuk dönemden kalmış ve tüketicinin gözüyle malı teşhir etmek yerine uzaklaştırıcı bir işlevi varmış gibi görünüyor. Sonuç olarak seyirlik vitrinlerin zevki hemen hemen bilinmiyor.
3. Sadece 1991 yılı içinde Moskova’da 186 banka kuruldu. 1993’te hemen hemen 800, 1996’da yaklaşık 1000 banka vardı. Bu gelişme 1997 yılında yerinde saydı.
4. 1999 başlarında, devlet sektörü dışında, Moskova’da büro alanları yoktu. Özel girişimciler çeperlerde yer alan bodrum katları için çekişme halindeydiler. 1997’den itibaren, 6 milyon metrekareden fazla kullanılabilir büro mevcuttur. Yerel olarak bazı koşullarda talep, arzın önüne

geçiyordu.

5. Custine, Nijni-Novgorod’un valisiyle özel bir konuşma yapıyor. “Ülkenizde gördüğüm en güzel ve en göze çarpan katedrallerden biri,” diyor valiye. “Ben inşa ettirdim,” diye cevap veriyor. “Nasıl? Ne demek istiyorsunuz? Bu katedralin yenilenmiş olması muhtemel.” “Fakat hayır; eski katedral çok yıpranmıştı ve imparator onun tamir edilmesini istemedi, yeniden yapılmasını istedi. İki sene var ki, bu katedral bize 50 adımdan daha uzakta ve diğer yapılara göre zamanın gerisinde kalmış ve bu Kremlin’i çirkinleştirmekte.” (Custine, Rusça tercümeden, 1996)
6. Youri Loujkov’un sevilen yarıdaklarından biri olan Gürcü heykeltıraş Tsertelli tarafından yapılan 50 metreyi aşan bu kitsch bina Krimski Köprüsü’nün karşısına yerleştirilmiş ve Kremlin’in en ünlü görüntü noktalarından birini engellemektedir.
7. “Moskovi, Sovyetler Birliği’ni egemenliği altına alan bir metropol haline geldi. Rusya tamamıyla bu Moskovi için bir sömürge alanı haline geldi.” (Zinoviev, 1995)
8. Aynı şekilde Kızıl Meydan’ın kenarında.
9. 19. yüzyılda, ilk proje (1813’te mimar Vornikhine tarafından sunulan), 1839 çalışmaların gerçek başlangıç tarihi ve 1883 bitimi: aradan 70 yıl geçmiştir. Bu ilk katedral başkentin modernleşme evresinde, 1930’lu yıllarda yıkılmıştır. Yeniden inşa edilmesi için oluşturulan devasa şantiye yalnızca üç yılda iyi bir sonuca ulaşmıştır (1993-1995).
10. Günümüzde parlamentonun alt komisyonunu barındıran (devlete ait duma).
11. II. Catherine’in eski Sarayı, Kremlin’e 10 kilometre, kent dışında.

Kaynakça:

- Grouieva, E. (1996) “Yeni Eski Moskova”, *Itogui*, 8 Ekim 1996, s.57-60 (Rusça)
- Zinoviev, A. (1995) *Rus Deneyimi*, İoscou: Evimiz – İnsan Yaşı, s.18-19 (Rusça)
- Ernenwein, F. (1989) “Moscou, temps suspendu”, *Moscou génèreuse et brutale*, Paris: Autrement, série Monde, N 40, s.19-25
- Custine (de) A. (1996) 1839’da Rusya, İoscou: Sabachnikov, s.266-267 (Rusça yayını)
- Huasser, I. (1989) “Moscou est-elle une ville?”, *Moscou génèreuse et brutale*, Paris: Autrement, série Monde, N 40, s.244-247
- Logan, J., Moloch, H. (1987) *Urban Fortunes. The Political Economy of Place*, Berkeley: University of California Press, pp. 60-62
- Latour, A. (1997) *Moskova 1890-1991. Çağdaş mimari rehberi*, Moskova: Sanat, s.100-101 (Rusça)
- İkonnikov A. (1984) *20. yüzyılda Moskova Mimarisi*, Moskova: Moskovalı İşçi, s.166-190 (Rusça)

The New Face of Moscow and Contribution of Municipality in the City’s Modernisation

Together with the regime change in USSR in 1989, many Russian cities had undergone radical changes. The most important of these cities is, doubtlessly, Moscow. Moscow, which was the capital city of USSR until 1991, was a political, economic, cultural and religious center for many centuries. The rapid transition that Moscow had undergone since 1991 caused radical changes in urban management policies and urban planning principles. The problems arising in the urban area during transition to “global city” from a “communist city” placed the city between the past and the future. While the urban life took its place at the standards of major European cities, Moscow is experiencing a conflict as a typical Russian city protecting its past. On one side the urban transition and on the other side, the desire to protect the image of the capital is demonstrating itself as an increase of multi-cultural appearance in the urban space. Moscow, as in the other global metropolitan cities, is modernizing rapidly. With this movement, rapid changes in some features including the socioeconomic conditions in the beginning and especially in the field of urbanism.

Dosya: Mimarlık, Kültür ve Turizm

Deniz İncedayı'nın editörlüğünde hazırladığımız "Mimarlık, Kültür ve Turizm" başlıklı dosyamız İncedayı'nın giriş yazısıyla açılıyor. "Tarihî ve Doğal Çevrede 'Turizm': Koruma Amaç mı, Araç mı?.." başlıklı yazısında Yıldız Uysal, koruma ve turizm ilişkisi ve karşılıklı etkileşimi üzerinden giderek "koruma"yı amaç, "turizm"i araç olarak kabul eden turizm politikası ve planlamanın önemini ortaya koyuyor. Doğan Kuban, dünya sanat tarihi içindeki özel konumu nedeniyle UNESCO'nun 500 büyük sanat yapıtı listesinde yer alan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin korunması projesi hakkındaki sorularımızı yanıtlıyor. Zekai Görgülü, bir süredir gündemde olan "İstanbul Projeleri"nden hareketle kaleme aldığı makalesi ile dosyamıza katkıda bulunuyor ve kentsel dönüşüm konusunu ele alıyor.

İstanbul'un turizm potansiyeline sahip bölgelerindeki sorunlara ve yapılması gerekenlere üç makaleyle değindik. Bu bağlamda Alper Ünlü "İstanbul'un Görünmez Merkezi" Tarlabası'na, Besim Çeçener "Tarihî Hanlar Bölgesi"ne, Derin Öncel ise Galata bölgesine dikkatlerimizi çekiyor. Konuya daha küçük ölçekten yaklaşan son iki makalede Sedef Altun son yıllarda sayıları hızla artan temalı otelleri incelerken, Özgür Özkan mevcut yapıların otellere dönüştürülmesi konusundaki araştırmasını bizlerle paylaşıyor...

Mimarlık, Kültür ve Turizm...

Deniz İncedayı

UIA 2005 Dünya Mimarlık Kongresi'nin ertesindeki ilk sayımızda dosya konumuzu "mimarlık, kültür ve turizm" olarak belirlerken bir taraftan da, dünya kongresinin zengin tartışma alanlarıyla bütünleşen bir içeriği, mimarlığın 'kültür ve turizm' bağlamındaki sorunlarını sayfalarımıza taşımayı amaçladık. Kongrenin yoğun programı içerisinde dile getirilen birçok mesajda, mesleğin değişen araştırma alanlarından, sorumluluklarından ve bu bağlamda açılan yeni perspektiflerden söz edildi; mimarlığın toplumsal işlevi bir kez daha gündeme getirildi.

Günümüzün değişen dinamikleriyle, meslek araştırmaları giderek yoğunlaşmakta ve disiplinlerarası alana yayılmaktadır. Buna bağlı olarak da tasarım alanında her geçen gün çoğalan ve zenginleşen önerilerden söz edilebilmektedir. Dünyadaki uluslararası geçiş sürecinde, ekonomik boyutun yanı sıra sosyal ve kültürel etkileşim süreçleri de farklı biçimleriyle, birçok meslek alanında olduğu gibi mimarlık ve kentsel planlama alanlarında da, önemli bir deneyim ve birikim sağlamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde "kültür ve turizm" başlığı, sınırlanmış meslek disiplini dışındaki süreçleri sorgulamaya yönelmekte; kültürün ulusları aşan hareketi, mesleğin farklı alanlarında önemli dü-

şünceleri sorgulamaya açmaktadır.

Dosyamızın içeriğini oluştururken mimarlığın toplumsal ve kültürel katkılarını böylesi bir bakışla ortaya koymayı hedefledik. Yazarlarımızın belirli çevre sorunlarına ya da meslek uygulamalarına ait eleştirilerini, 'mimarlık, kültür ve turizm' politikalarının da bir parçası olarak gördük. Kültür ve turizm politikaları, doğal olarak, çevre politikalarının da ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor. Birbirleriyle iç içe gelişen bu süreçler, mimarlığı çevre kalitesinin en belirgin aracına dönüştürüyor. Kuramcılar tarafından "kültür", "bütün bir hayat tarzı"¹ olarak tanımlanmakta; yalıtılmış bir estetik değer olmaktan çok, derin sosyal etkileşim sürecinin ve karmaşık ilişkilerin sonucu olarak görülmektedir. Mekân-mimarlık araştırmaları da bu açıdan değerlendirildiğinde çok boyutlu bir nitelik kazanmakta ve dolayısıyla nesneler düzeninden, ruh'a (*psyche*) açılmaktadır. Buna bağlı olarak, mimari ve kentsel tasarım, bugün farklı boyutları da kapsayarak (kimlik, psikoloji, çevre, tarih bilinci vb.) çok yönlü araştırmalara yöneliyor. Kültürün mekânı dönüştüren içeriği, mesleki bir süreç olarak tanımlanabiliyor ve turizm konusu da bu çerçevede tekrar sorgulanıyor. Buna bağlı olarak, dosyamızda tartıştığımız konuları, gelişen yeni turizm anlayışını kültürel değişimin bir göstergesi olarak da algılamak gerekir. Dosyamızda tartışılan bazı örnekler, bu çerçevede kültürel yozlaşma sürecinin mekânsal yansımaları olarak değerlendirilebilir. Böyle bir bakışla amacımız 'mimarlık, kültür ve turizm' konusundaki farklı düşünme biçimlerini yeniden tartışmaya açabilmek oldu. Mesleğin gerek teorik, gerekse uygulama alanlarındaki bu tartışmaları sizlerle paylaşmak, farklı düşüncelere ve yaklaşımlara yer vermek amacıyla dosyamızı başka bir deyişle kültür ve turizm odaklı bir araştırma alanı olarak gördük. Kurduğumuz çerçevede getirilebilecek yeni boyutlar özellikle ülkemiz açısından oldukça önemli ve zengin. Tarihten günümüze kadar birçok kültürü yatay ve düşey olarak bir arada barındırması, mekânı bu çok kültürlü yapıyla birlikte dönüştürme çabası ve sorumlulu-

Trabzon, 2005.
(Fotoğraf: Deniz İncedayı)

ğu, konunun ülkemiz açısından karmaşık bir içerik kazanmasına neden olmaktadır. Meslek alanında, farklı başlıklarla tartışılan konuların, yerel ve küresel varlığın dönüşümü, yorumu, paylaşılması, mesajları ve geleceğe taşınma biçimleri gibi sorunlar; bilindiği gibi, bugün “çevre”, “ekoloji”, “sürdürülebilirlik”, “kimlik” vb. gibi çerçevelerde irdelenmekte ve önemli altyapısal birikimleri geliştirmektedir.

Bu noktada, belirleyici olan temel politikaların etkisine de burada değinmek gerekir. Mimarlık, toplumdan kopuk olamayan bir araştırma ve sanat alanı olarak bir diğer taraftan da, sosyal bilimlerin, kamu yönetiminin ve siyasetin uygulama alanlarıyla kaçınılmaz olarak örtüşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yerel ve merkezî yönetimlerin, çevre, kültür, turizm karar ve politikalarında ne denli belirleyici rol sahibi oldukları anlaşılabilir. Sadece günümüzün “dönüşüm”, “koruma”, “turizm” vb. gibi tartışmalı alanlarında değil, mesleğin tüm uygulamalarını politik süreçlerle birlikte tartışmak gerekir.

Son olarak, bu noktada, bir ortak paydadın söz etmeliyiz. Mimarlık düşüncesi ve uygulamaları, kültür ve turizm alanında irdelendiğinde ortak bir hedef göze çarpar. Mimarlık, insan ve toplum araştırmasına dayanan bir sanat alanıdır. Kültür sürecinin bir yansımasıdır. Kültür ise sonu olmayan bir araştırma ve dönüşüm alanıdır. Turizm de aynı bağlamda değerlendirildiğinde bir araştırma sürecidir, bir kültür araştırmasıdır. Buna dayanarak, toplumun ve insanın; mimarlığın, kültürün ve turizmin ortak bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, ‘mimari çevre, kültür ve turizm’in, sürekli etkileşim halinde olan çok yönlü dinamiklerin izdüşümleri oldukları anımsanmalıdır. Şu da eklenebilir: Ancak daha uzun erimli ve sağlıklı yaklaşımlar ve birey açısından demokratik gelişebilen, esnek, şeffaf, ayrıca olumlu değerlerin farkında olan çevre politikaları; mimarlığın, kültürün ve turizmin tasarım süreçlerine ‘sürdürülebilir’ ve ‘yaşanılır’ nitelikler katabilir.

Deniz İncedayı, Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi

Notlar:

1. Kuramcı Raymond Williams kültürü “bütün bir hayat tarzı” olarak tanımlamaktadır. (Mars-hall, G., *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999, s.446.)

Mandraki, Nisyros.
(Kaynak: *The Aegean Sea*,
ed. Theoni Scourta,
Genous Editions, Atina,
2004. Fotoğraflar Alexis
Rudopoulos.)

Danimarka, Kopenhag'da
bir rekreasyon alanı
düzenlemesi, 2005.
(Fotoğraf: Deniz İncedayı)

Architecture, Culture and Tourism

In the first dossier following the UIA World Congress, we aimed to discuss the issues of architecture related to “culture” and “tourism”, which can be evaluated as a continuation of the discussions in the World Congress of architecture where the social scope and the responsibilities in that concern are underlined. As is well known the problematic of architecture is spreading wider everyday and gains a new content than before, orienting us to debate more the complexity and interdisciplinary face of the profession. Trying to create a dossier titled “architecture, culture and tourism” the content is evaluated with the understanding that the approaches to “architecture, culture and tourism” are part of the environmental politics. Seeing from that point of view “architecture, culture and tourism” gains a different dimension and inevitably involves in the multidimensional platform of the discussion. These discussions can also be perceived as interpretations of the architectural agenda of the 21st century, focusing on the topics such as “local”, “global”, “identity”, “sustainability”, “ecology”, “liveable spaces” etc. In that frame, “architecture”, “culture” and “tourism” are being processes of the research of “the human” and “the society” and intertwining to each other. In other words, architecture, culture and tourism are reflections of the environmental politics which is one of the main debates of our era.

Tarihî ve Doğal Çevrede “Turizm” Koruma Amaç mı, Araç mı?...

Yıldız Uysal

“Doğal ve tarihî çevre” ile “turizm” tanımlarını yan yana görmek –Türkiye bu ikilinin ilişkilerini yansıtan zengin bir uygulama birikimine sahip olduğundan– bizler için ilk bakışta ciddi bir tedirginlik kaynağı olmaktadır. 1950’li yıllardan bu yana, “bacasız sanayi” olarak tanımlanan ve ülkenin kalkınmasında önemli bir işlev göreceği varsayılarak baş tacı edilen “turizm”in, dünden bugüne uzanan süreç içinde ne getirip ne götürdüğüne kısaca bir bakmak, bu tedirginlikte ne denli haklı olduğumuzu açıkça ortaya koyacaktır. Turizm, adeta kutsallaştırılarak öne sürülen, “ülke kalkınması” hedefine varmadaki rolünü yerine getirebildi mi?.. Ne kazandırdı, ne kaybetti?.. Bu soruyla birlikte değerlendirilmesi gereken bir diğer soru; turizm kime –ya da kimlere– kazandırdı? Ve hep iddia edildiği gibi, tarihî ve doğal değerlerimizi korumada turizmin bir katkısı oldu mu? Ya da daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, turizmin tarihî ve doğal çevre üzerindeki etkisi ne oldu?

Sorular çok... Turizmden farklı beklentileri olan farklı kesimlerin varlığı göz önüne alındığında, kişilere göre, hem bu soruların, hem de cevaplarının farklılaşacağı açık. Ben burada konuya, “koruma” ile “turizm”in ilişkisi ve karşılıklı etkileşimi üzerinden kalkarak yaklaşmak istediğimden, “turizm” konusunu da bu çerçevede ele alacağım.

Bugün Türkiye’de, “doğal ve tarihî değerleri koruma”, bizzat bu değerleri tahrip edenler arasında bile sıkça dile getirilen bir konudur. Kime sorsanız, “bu değerler korunmalıdır.” Peki bu durum, “koruma” konusunda artık ciddi bir toplumsal bilince vardığımızın göstergesi olarak görülebilir mi? Bu ülkede yaşayan ve “koruma” konusunda “gerçekten” duyarlı olan azınlıktaki bir grup dışında, böyle bir duyarlılık ve bilinçten söz etmek zor; hatta biraz da saflık olacak. Faşistlerin ve zorbaların dahi “demokrasi” sözcüğünün gölgesine sığınarak işlerini yürüttükleri bir dünyada, artık kelimelerin, sözcüklerin, kavramların anlamlarını yitirdiği, dilin içeriğinin boşaldığı düşünüldüğünde, “koruma bilinci”nin olmadığı bir yerde “koruma”yı dil-

den düşürmemenin nedenlerini anlamak da zor değil. Bu nedeni ortaya çıkarmak için belki de ilk sorulması gereken, “Ne için koruma?” olması. Buna verilecek cevaplar, “koruma”dan anlaşılanın ve beklenenin, çoğu kez, farklı kesimler için farklı olduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu beklentilerin gerçek bir “koruma politikası” ile ne ölçüde örtüştüğü de, sorulacak ikinci soru olacaktır.

Bugün, “koruma”ya sahip çıkar görünen yaklaşımlar, eğer bir genelleme gerekiyorsa, temelde farklı iki aks üzerinde şekillenmektedir:

- Birinci yaklaşımda, yaşanan çevrenin bir insanın biçimlenmesindeki en temel faktör olduğu gerçeği ile, insanın, dünden bugüne uzanan bir bütünsel süreç içinde var olmasının gereği vurgulanıyor. Dünen zenginliklerini bugüne aktarmak, bugünü, dünen taklidi olmadan, ama onun olumlu yanlarını göz önüne alarak, bir kültürel süreklilik bilinci ve zenginliği içinde oluşturmak ve yarına, dünen ve bugünün sentezini doğru biçimde aktarabilmek.

Bu anlayışın kendi içinde birtakım alt başlıkları da söz konusu. Bir kesim “tarihî ve doğal çevre”yi, tüm insanlığa ait zenginlikler olarak görüyor ve bu konudaki anlayışları, ulusaldan öte, evrensel; yani onlara göre bu değerler tüm insanlığın mirası. Bu anlayışta olanlar, kültürel sürekliliğin sağlanması ve tarih bilincinin oluşturulmasında, tarihî ve kültürel çevrenin yaşatılarak korunmasının önemini bilincinde oldukları gibi, bu “koruma anlayışı”nın seçmeci olmamasını da temel bir kabul olarak görüyorlar. Bugün, uluslararası platformlarda kabul edilen ve koruma ile ilgili uluslararası belgelere de yansarak kabul gören “koruma anlayışı”nın, temelde bu anlayış olduğunu söyleyebiliriz.

Bir kesim ise, gerçek “koruma”da ciddi sorunlara yol açan “seçmeci” bir anlayışa sahip. Bu seçmecilik anlayışını temelde iki alt başlık halinde ele alabiliriz. Birincisi, “ulusalcı” anlamda bir seçmecilik iken, diğeri “değerlilik” açısından bir seçmecilik içeriyor. “Ulusalcı koruma anlayışı” korunması gereken tarihî ve kültürel değerler olarak sadece kendi uluslarına ait değerleri görüyor. O topraklardaki diğer kül-

türlere ait değerlerin korunmasını ve yaşatılmasını üstü kapalı olarak reddeden bu anlayış, şovenist ve giderek de ırkçı bir yaklaşımın “korumacılık” anlayışıdır. Bu, yazık ki bugün ülkemizde hâlâ çok yaygın kabul gören bir “korumacılık” yaklaşımıdır ve taraftarları, çoğu kez, “sadece Osmanlı’yı korumak” hedefinin bile ötesine geçerek, “Osmanlı döneminde yapılmış yapılardan da sadece Türklere ait olanını korumak” noktasına kadar varabilmektedir. Sadece “değerli olanın korunması” gerektiğini ileri süren bir diğer seçmeci anlayış ise, kültür ve sanat açısından, doğal değer açısından, özel olanların korunmasını yeterli görmektedir. “Kültürel süreklilik, tarih bilinci” gibi kilit önemdeki kavramları “koruma”nın amacı dışına çıkartan bu seçmeci anlayışlar, kendi içlerinde de çelişkiler taşımaktadır. Bunlardan birincisi, aynı topraklarda yaşamış kültürlerin sürekli olarak birbirlerini etkiledikleri ve bu nedenle sadece bir ulusa ait “saf, katışıksız” bir kültürün söz konusu olmayacağı, ikincisi ise, “değerli” olanı belirlemek için ortaya konacak kriterlerin herkes ve her kuşak için farklı olabileceğidir.

- Ülkemizde yaygın kabul gören diğer “koruma” yaklaşımı ise, tarihî ve kültürel değerlerin “turizm” açısından çekici olduğu ve bu nedenle de korunması gerektiği konusundaki yaklaşımdır. Burada “koruma” turizme endekslenmekte, korumanın gerekçesi sadece getireceği “gelir” olarak değerlendirilmektedir. “Madem turist doğal güzelliklere, tarihî ve kültürel değerlere gelmektedir, o halde, bu değerler turizm amaçlı kullanılmalıdır,” biçimindeki bu anlayış, bu değerlere sadece “turizm” açısından bakmakla sınırlı kaldığı sürece, sonuçta, turizmin doğal ve kültürel değerleri yok etmesine yol açan uygulamaların da sorumlusu olmaktadır.

Görülebileceği üzere, bu iki yaklaşım arasındaki fark, birinci yaklaşımda “koruma”nın temel amaç olarak kabul edilmesine karşın, temel amacı “turizm”den para kazanmak olan ikinci yaklaşımda, “koruma”nın sadece bir “araç” olarak görülmesidir. “Dünyanın doğal ve kültürel değerleri tüm insanlığın evrensel mirasıdır ve isteyen herkes gelip bu değerleri görebilmelidir.” Bu elbette doğru bir kabuldür. Artık evrensel kabul gören ve yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığım birinci “koruma” anlayışı da turizmi reddeden bir anlayış değildir zaten. Burada temel kıstas, korumanın “amaç” mı, yoksa sadece “araç” mı olarak görüldüğünde yatmaktadır.

Temel “koruma” politikasına sahip olmayan, “koruma”yı sadece “turizm” amaçlı olarak ele alan, tarihî ve doğal çevreyi de sadece “meta”

olarak değerlendirenler, turizm adına yapılan yatırımların dünden bugüne yarattığı tahribatla turizmi motive eden tarihî ve doğal çevreyi de hızla tahrip ederek, aynı zamanda bu değerlere bağımlı turizmi de zedelediklerinin farkında değiller mi acaba? İstanbul başta olmak üzere, turizme açılan ve açılması istenen şehirlerde beş yıldızlı devasa “tek tip”leşmiş otellerin ve diğer turistik tesislerin ortaya çıkardığı manzaranın “kültür turizmi”ne katkıda bulunduğu söylenebilir mi? Saray bahçelerinin bile beş yıldızlı otellere çevrildiği, kentin eşsiz Boğaz silüetinin gökdelen turizm tesisleriyle pervasızca zedelenmesinden çekinilmediği İstanbul’da, şimdi de, Tarihî Yarımada planları ile, “turizm” adına, birçok kamu yapısının “birinci sınıf konaklama tesisleri”ne çevrilmesi karar altına alınmış ve bazı alanların da, eski yapı kopyalarının inşası ile bir tiyatro dekoru olarak “turizm”e hizmet etmesi öngörülmüştür. Bu salt “turizm” amaçlı yaklaşımın, “koruma” ile gerçek bir ilişkisinin olamayacağı açıktır. Doğal değerlerimizde de, turistik kentlerimizdeki anlayışın aynı bir tahribat süreci yaşanmış ve yaşanmaktadır. 49 yıllığına kiralanen kamu arazileri üzerinde gerçekleştirilen çok katlı beş yıldızlı oteller ve tatil köyleri ile, kesinlikle yapılaşmaya açılmaması gereken sahillerimiz, doğal sit alanlarımız, “kitle turizmi”ne kurban edilerek, gözlerimizin önünde pervasızca yağmalanmış ve yarın bu alanların, artık turisti çekecek hiçbir özelliği de kalmayacağından, boş beton depolar haline dönüşebileceği gerçeği bile göz ardı edilerek, kısa vadeli çıkarlar uğruna feda edilmiştir. Bundan kimin ya da kimlerin kazandığı açıktır. Çoğu yabancı sermaye ya da yabancı sermaye ortaklıkları biçiminde gelen büyük sermaye çevreleri... Kaybeden ise, tüm ülke ve ülkenin yarınları olmuştur.

“Turizm” ve “koruma”nın yan yana ve birbirlerinin yaşatılmasına karşılıklı olarak katkı sağlayarak var olabileceği bir turizm politikası oluşturulamadığı sürece, turizm, ülkemizde çok sıkça görüldüğü üzere, tarihî ve doğal çevrenin katili de olabilmektedir. Bu açıdan, “turizm”i amaç, korumayı ise “araç” olarak gören anlayış ile, “koruma”yı amaç, “turizm”i ise araç olarak gören anlayış, konuya temelde çok farklı biçimlerde bakmaktadır. Gerçek “korumacı” yaklaşım, turizmi amaç değil, aksine, korumanın aracı olarak görmektedir. Bu anlayış, turizmden gelecek gelirin, yüksek maliyetler nedeniyle korunmasında zorlanılan yapı ve çevrelerin korunmasında kullanılmasını öngörür. Bu çerçevede, “turistik kullanıma açılma”dan anlaşılan ise, istenen her yerin turizm amaçlı yapılaşmaya açıl-

ması ve tarihî yapıların, ayırım gözetmeksizin, turistik fonksiyonlara dönüştürülmesi değildir. İstenen, “koruma”dan ödün vermeyen, aksine, korumaya destek olabilecek, bu yaklaşımla da, hem korumanın hem de turizmin sürekliliğini sağlayabilecek “korumacı bir turizm” politikasını belirlemek ve hayata geçirebilmektir. Bu politikanın temel ilkesi, tarihî ve doğal çevrede, turizmin, “koruma”ya katkı sağlayabilecek biçimde, doğru ve dengeli kullanımını sağlayabilmektir. Bu çerçevede, öncelikli soru, “hangi alanların, ne ölçüde ve hangi kullanımla turizme açılabilir” olmalıdır. Turistik alan olarak kabul edilen bölgeler de, özelliklerine göre, bazı durumlarda sadece günübirlik turizmle sınırlandırılacak, bazı alanlarda kullanım sıklığı azaltılacaktır. Kıyılar, doğal sit alanlarının, arkeolojik alanların üzerine ve yakın çevresine yapılaşma izni verilmeyecek, bu alanlar, kontrollü bir biçimde, günübirlik turistik ziyaretlere açılabilir. Bazı kentsel sit alanlarında yeni yapılaşmaya izin verilmeyecek ve konaklama ihtiyacı, yörenin özelliğine göre ya mevcut uygun yapıların “konaklama” tesislerine dönüştürülmesi ya da “konut+pansiyonculuğun” bir arada yaşatılması biçiminde karşılanacaktır.

Tarihî çevrelerin ve yapıların korunmasında, “özgün fonksiyonunu devam ettirerek yaşatma”nın temel koruma ilkesi olduğu asla göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede, değişen yaşam koşullarının, sosyal ve kültürel değişimin yapının özgün kullanımının sürdürülmesine imkân

vermediği durumlarda ise, yapıya, çevre kullanımları da dikkate alınarak, mimarisine ve mekan düzenlenmesine en uygun fonksiyon verilmelidir. Tarihsel çevredeki bir yapının “turizm” kullanımına açılmasına ancak bu koşullara uyularak karar verildiği takdirde, hem “koruma”ya, hem de “turizm”e katkı sağlanabilecektir.

Bütün bunlar, “koruma”yı amaç, “turizm”i araç kabul eden ciddi bir “turizm politikası ve planlaması”nın önemini ortaya koymaktadır. Ancak, burada önemli olan ve vurgulanması gereken, yıllardır “doğal ve tarihî çevrelerimizi” onarılamaz biçimde zedeleyen hatalı turizm uygulamalarını bu konudaki politika eksikliğine ve plansızlığa bağlayarak açıklamanın da yeterli olmayacağıdır. Bu ölçüde bir tahribat sadece bir politika ve plan eksikliğine dayandırılmaz. Yaşadıklarımız, eksikliklerimizin ve hatalarımızın neden olduğu ve hatalardan ders alarak daha iyiye doğru giden bir süreç olarak tanımlanabilseydi, olumsuzlukların tek nedenini doğru bir turizm politikası ve planlamasının yokluğu ile açıklayabilirdik. “İyi niyet”in hakim olduğu bir sürecin, bazı geri dönülmez yanlışlara neden olmuş olsa da, hataların giderilmesi açısından yarınlar için bir “umut” taşıdığı açıktır. Ancak ülkemizde, hataların hataları izlemesi, yaralamaların cinayetlere dönüşmesi, yaşanan deneylerden ve yapılan hatalardan alınan derslerin, “koruma”ya değil, “daha çok kazanma”ya yönelik dersler olarak algılanması, yarına ilişkin umutlara da yer vermemektedir. Turizm tek başına ve yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerden soyutlanarak ele alınamaz. Kısa süreli çıkarlar uğruna pervasızca yağmalanan ve yok edilen sadece tarihî ve kültürel değerlerimiz, doğal çevrelerimiz değil, “paraya dönüşebilecek” tüm varlıklarımızdır. Bu çerçevede, “koruma”ya yönelik çabalarımızın da, sadece bu konuda doğru bir politika üretmeyi hedeflemeyle sınırlı tutulması, beklenen sonucu vermeyecektir. Tek tek sorunlarımız hep bir bütünün parçalarıdır ve bu tekil sorunlarımızı ele alırken, bu sorunları yaratan nedenlerin bütünselliğini göz ardı etmemek, bizi çözüme yaklaştıracak –olmazsa olmaz– temel yaklaşım olmalıdır. Bu çerçevede, Türkiye’nin, bundan da öte, dünyanın yaşadığı ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve tahribat sürecini iyi değerlendirmek ve “koruma” konusuna da, bu geniş çerçeveden akseden yanlışları göz ardı etmeden yaklaşmak; sorunu farklı boyutlarıyla kavramak ve olası çözüm arayışlarını çeşitlendirmek açısından yararlı olacaktır.

Tourism in Historical and Natural Environment Is Preservation the Goal or the Means?

To see the phrases of 'natural and historical environment' and 'tourism' together is at first sight a serious source of discomposure for us especially while Turkey has a rich accumulation of implementations reflecting the relationship between the pair. A glance at the gains and losses of 'tourism', which has been called the 'lucrative business' and over-respected with the expectation of its significant function in the development of the country since 1950s, is enough to display our rightfulness with our discomposure. Has tourism fulfilled its role in reaching the goal of 'development of the country' that is introduced almost by sanctifying? What has it caused to gain or lose? And as it is always claimed to be, has tourism had a contribution in preserving our historical and natural values? In other words, what effects has tourism had on the historical and natural environment? When different parties having different expectations from tourism are considered, the questions and their answers will obviously differentiate according to people. The author aims to undertake 'tourism' in terms of the relationship between 'tourism' and 'preservation' and their interaction. The article introduces the importance of a serious 'tourism policy and plan' which believes that 'preservation' is the goal where 'tourism' is the means for it. To evaluate the economical, social and cultural change and destruction process experienced in Turkey and the world, and to approach to the issue of 'preservation' without disregarding the reflections of this large frame will be useful to apprehend the problem with different aspects and to diversify the search for possible solutions.

Yıldız Uysal, Y. Mimar

Doğan Kuban: “Divriği Ulu Camii İçin Özel Bir Koruma Yasası Çıkarılmalıdır”

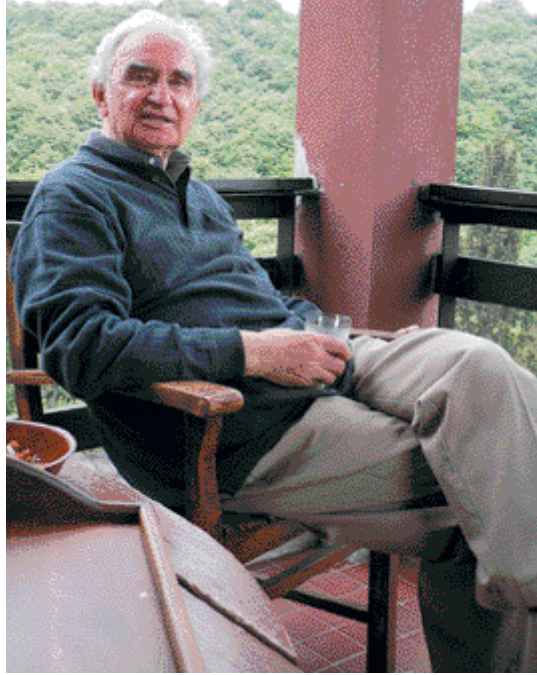
Söyleşi: Deniz İncedayı

Dosya konumuzu “mimarlık, kültür ve turizm” olarak belirleyince, bugünün önemli bir kültür ve meslek tartışması olan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi’nin korunması konusuna da yer vermek istedik ve bu konuda kısa bir araştırma gerçekleştirdik. Türkiye ortaçağ sanatının en önemli yapıtı sayılabilecek ve İslam sanatı içinde taş bezemelerinin niteliği açısından eşsiz olan Divriği kompleksi, mimarlık yapısının kültür iletişi olarak taşıdığı önemi ne kadar güçlü vurguluyor. Ayrıca, dünya sanat tarihi içindeki çok özel konumu nedeniyle de Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi, UNESCO’nun “Dünyanın 500 Başyapıtı” listesindeki tek Türk yapıtı. Dosya konusu çerçevesinden bakarak, turizmin önemli bir işlevi olarak kültürel mesajların aktarılması, paylaşılması gibi bir sorumluluktan da söz edilebilir. Bu yaklaşım, mimari yapının bu bağlamdaki “taşıyıcı” rolüne ve önemine bir kez daha dikkat çekiyor. Aynı anlayışla, hassas bir konu olduğunu düşündüğümüz Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi’nin korunması düşüncesine yaklaştık.

Eserin yukarıda değinilen özellikleri bizi, dosya konusunun odaklandığı tartışma alanında belki de ülkemizin en önemli söz ve bilgi sahibi bilim insanlarından olan Sayın Prof. Dr. Doğan Kuban ile sohbet etmeye yönlendirdi. Gerçekleştirdiğimiz keyifli söyleşiyi sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Sayın Hocam, öncelikle sizden öğrenmek istiyoruz: Neden Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi UNESCO’nun “Dünyanın 500 Başyapıtı” listesinde yer almakta? Bize biraz eserin buna neden olan özelliklerinden söz eder misiniz?

Osmanlı mimarisiyle karşılaştırıldığında zaman Selçuklu çağı mimarisinin en önemli özelliği, bu mimarinin en egemen ögesi olan taş kapılarında ve giriş cephelerinde uygulanmış bezemelerdir. Divriği Ulu Camii, taş kapılarının tasarımları ve üç boyutlu taş oyma bezemeleriyle dünya taş oyma ya da yontu tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Her metrekaresi muhteşem bir taş oyma-

Doğan Kuban,
Temmuz 2005.
Fotoğraf: Deniz İncedayı.

yontu şaheseriyle dolu olan bu taş kapılar bir heykel müzesi niteliği taşımaktadır. Çünkü Orta Asya’dan Akdeniz’e, Türklerin ilişkide oldukları bütün bir kültür ortamının yüzyıllar süren simbiyotik sanat ilişkilerini özetlemekte ve Türklerin göçer kültüründen yerleşik kültüre geçişlerindeki mekanizmaları aydınlatmaktadır. Bu tarihin müzesidir. Bu taş bezemeyi yaptığını kabul etmemiz gereken Ahlatlı Hürremşah, dünyanın en büyük sanatçıları arasında sanat tarihine girmesi gereken bir yaratıcıdır. Sinan büyük mekân sanatında nasıl yapıtlarına dokunulmazlık kazandıran bir büyük usta ise, Ahlatlı Hürremşah da aynı değerde bir yontu ustasıdır. Bu nedenle de eser, dünya başyapıtları listesinde yer almaktadır.

Eserin korunması konusunda açılan tartışmalara ilişkin sorabiliriz: Ülke ve dünya sanat tarihi açısından böylesine önemli bir yapının korunması konusunda farklı yaklaşımlar olabiliyor. Konuyla ilgili olarak açıkladığınız düşüncelerinizden ve yazılarınızdan biliyoruz ki, ciddi endişeler taşımaktasınız. Temel endişenizi nasıl özetleyebilirsiniz? Bunu kolayca özetleyebilirim. Divriği Ulu Ca-

İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü emekli Başkanı olan Doğan Kuban, Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyesi, Amerikan Mimarlık Enstitüsü Şeref Üyesi, Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyesi, Türkiye ICOMOS kurucu üyesi ve Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü kurucusudur.

mii ve Şifahanesi'nin sanat tarihi içerisinde esas ağırlığı taş kapısındaki olağanüstü bezemelerdir. Bu yapı yaklaşık 800 yıllıktır. Sözünü ettiğim bezemeleri, dekorasyonu taşıyan taş malzeme ise büyük bir hızla bozulmaktadır. Dış etkilere ve olumsuz hava koşullarına açıktır. Bu Avrupa'da ortaçağ katedrallerinin restorasyon sorunları türünden; çözülmesi zor, hatta bazen olanaksız taş korunması sorunları yaratmaktadır. Kaldı ki sorun, Divriği Ulu Camii bezemelerine özgü olarak da görülebilir. Bu taş oyma işçiliği, hiçbir tekrar içermeyen, küçük boyutlu, dokunulması olanaksız bir doku sergilemektedir. Bozulan taş ve dokunulmaması gereken biçimler Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi restorasyonunu sıradışı ve son derece kritik bir koruma sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Hocam, burada “eserin korunma altına alınmaması” gibi yanlış sonuçlar çıkartılmasını önlemek gerekebilir. Bu nedenle sormak istiyorum: Sizin öneriniz nedir bu konuda? Nasıl bir koruma olmalı?

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin bezemeleri o denli özgün, eşsiz ve her bir ayrıntısı farklı olan bir yontu şaheseridir ki, buna yapılacak her türlü müdahale bir bozulma demektir, önemli riskler taşır. Taş kapının süslemeleri ve bezemeleri o denli zengin ve hayal edilemeyecek kadar çok kaynaklıdır ki; yapıta, Ortadoğu sanatının sentetik bir mucizesi olarak bakılabilir. Bu her anlamdaki zenginlikle, dokunulmazlığı bir araya getirdiğiniz zaman, taş kapının da, “Bergama Altarı” gibi özel bir müzede, özel bir mekânda korunması, sergilenmesi gerekecektir. Burada yapılması gereken, eserin her türlü olumsuz dış etkenlerden korunacak şekilde bir müze binasının içerisine alınmasıdır. Bu da çağdaş, şeffaf bir strüktürün, yapıyı içine alarak koruma altına alması, onu bir müze objesi haline getirmesi anlamına gelmektedir.

Burada şunu da vurgulamak isterim: Restorasyon her ne pahasına olursa olsun, bir yapıya fiziksel olarak müdahale etmek anlamına gelmez. Bazı durumlar vardır ki, en başarılı, en iyi restorasyon –burada benim de önerdiğim gibi– yapıta en az müdahale ile gerçekleştirilir. Bir tür müze kabuğu ya da strüktür içerisine alındığında Divriği Ulu Camii en sağlıklı, en ideal biçimde restore edilmiş olacaktır. Korumanın anlamı budur. Son olarak şunu da eklemek isterim: Buradaki sorun maddi güçle ilgili görülmemelidir. Sadece ekonomik olanaklar ile çözülemeyecek

Üstte, Divriği Ulu Camii kuzey kapısı bezemelerinden stilizasyon. Yanda, Divriği Ulu Camii kuzey cephesi kapısı ve çevresi.

durumlar vardır; hassas davranılması ve titizlikle düşünülmesi gereken özel bir konumla karşı karşıyayız burada.

Bu denli hassas bir koruma konusunda, olağan bir restorasyon sürecinde uygulanabilecek yöntemler de kolaylıkla uygulanamayacaktır belki. Bu yapıt için farklı restorasyon yöntemleri ve araçları mı gerekmektedir?

Divriği Ulu Camii taş kapılarını süsleyen bezemeler, küçük boyutlu, hepsi birbirinden farklı ve bir bölümü tamamlanmamış, yontu ustasının doğaçlamayla yaptığı, daha çok bitkisel stilizasyonlar sergilemektedir. Değişik derinliklerde ve katmanlarda tasarlanmış bu bezemenin motifleri üç boyutlu, zaman zaman 1 cm.'ye kadar inen derinliklerde, geometrik tasarımı temelde dışlayan, düzgün olmayan yüzeylerden oluşmaktadır. Taşın erimesi nedeniyle oluşan bozulmalar görülmektedir. 3-5 cm.'ye inen bitmiş ya da bitmemiş motifler, küçük delikler, hassas bir dizilişle çok narin öğelerden kurulu yazıtlar, hatta yapılmamış motiflerin tek çizgiyle çizilmiş konturları gibi sonsuz ayrıntılar vardır. Tıpkı doğada olduğu gibi, hiçbir çizgi, bir başkasını tekrar etmez.

Bu olağanüstü bezemeyi taşıyan taş malzeme 777 yılıktır. Böyle bir bezemeye hiçbir namuslu ve deneyimli sanatçının dokunmaması gerekir. 777 yıl boyunca hava etkilerine maruz kalmış olan, bir iğne oyası gibi işlenmiş bu taş oymanın malzemesi artık kırılganlık sınırındadır, yer yer toz haline gelmektedir. Bunun üzerinde ne fiziksel müdahale, ne de sonucu belli olmayan kimyasal müdahale yapılmamalıdır. Çünkü bu taş kapıların yüzeylerindeki her bir motif, hiçbir riske atılamayacak kadar değerlidir. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'ni dünya mimarisinde üstün bir konuma yükselten en değerli veriler doğrudan dış hava etkilerine maruz kalan taş kapı bezemeleridir. Bunlar; yağmura, kara, dona, rüzgâra, hava kirliliğine ve insanların kötü muamelelerine açıktır. Boşluklar karla dolduğunda, kar buza dönüşmektedir. Yapı yeniyken çok etkili olmayan hava koşulları, eskiden, eriyen ve hava kirliliğine maruz kalan yüzeylerde etkili olmaktadır. Asitler taşı yavaş yavaş yorduğunda yüzey moleküllerinin stabilitesini zayıflatır, biçimler bozulur, taşların uçları erir. Kapılarda pek çok yerde görüldüğü gibi, taşlar tozlaşır, bezemenin motifleri kaybolur. Bu oluşum, doğadan tanıdığımız tipik bir erozyondur. Kapılar üzerindeki büyük "palmet"lerin¹ hâlâ dış etkilere maruz bırakılması, kültür

cinayeti olarak tanımlanabilecek utanç verici bir ihmaldir.

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin sorunu, birçok sorumlunun zannettiği gibi taş bir yapıyı onarma sorunu değildir; dünya çapında bir başyapıtı, artık zarar görmeyecek, zarar verilemeyecek şekilde bir müzeye kaldırma sorunudur. Yapının olduğu gibi bir müzeye kaldırılması biçiminde bir uygulama öngörülemediği için, kendisinin müzeye dönüştürülmesi gerekecektir. Bu yaklaşım, yapının eşsiz bezemelerine uzman sıfatlı bir kişinin, herhangi bir biçimde bilinçsizce dokunmasını engellemeyi ve onu Bergama Altarı, Partenon Frizi ya da antik bir heykel gibi modern bir strüktürle korumayı önermektedir.

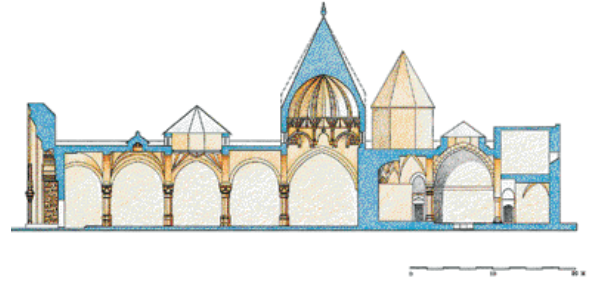
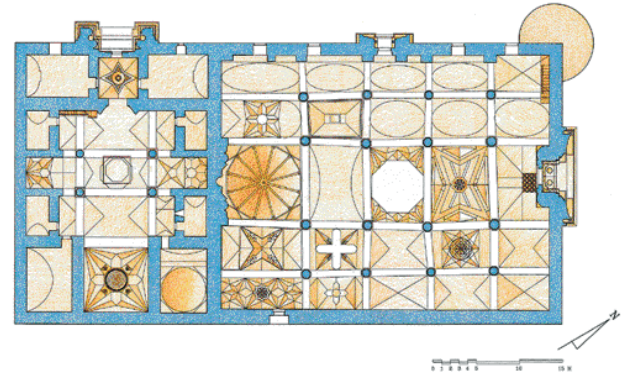
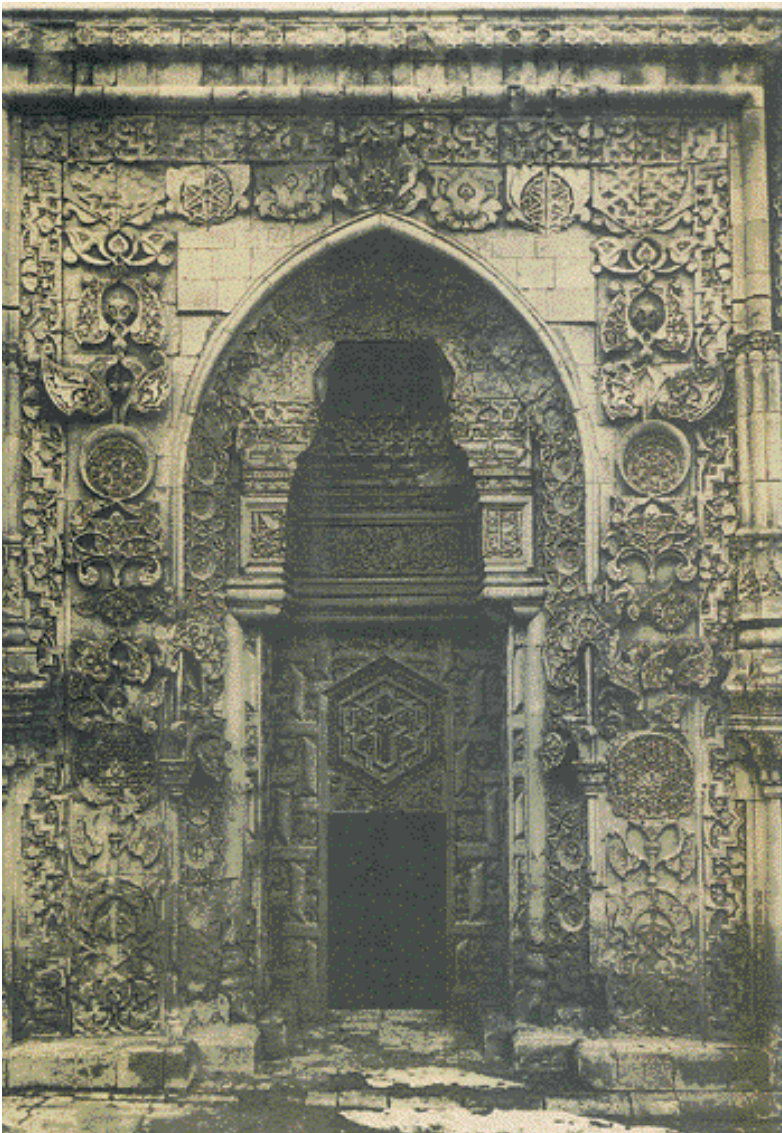
Dünyanın önemli yapıtları listesine girmiş bu tek Türk yapıtını, unvanları her ne olursa olsun, deneyimsiz ve ortaçağ, İslam, Türk ya da başka üslupları yeterince tanımayan kimselere, teknisyenlere ve bürokratlara teslim etmek bir daha geri dönülemeyecek bir tahribat yaratacak ve kuşkusuz Türk kültür tarihinin de büyük bir ayıbı olarak anılacaktır.

Divriği Ulu Camii kuzey kapısı bezemelerinden "palmet"ler.

Divriği Ulu Camii kuzey kapısı ve bezeme detayları.

Divriği Kompleksi planı ve kesitleri.

Divriği içinde önerdiğiniz gibi bir müze yapısı ya da strüktür nasıl değerlendirilecektir sizce?

Bu aslında çağdaş Türkiye'nin mimarlık alanındaki imajı için de olağanüstü bir fırsat yaratmaktır. Burada en gelişmiş müze teknolojileri kullanılarak, korunma için en uygun koşulların yaratılması gerekir. Yeraltı suyu sorunları için konularında uzman mühendislerin çözümlerini getirmek gerekecektir. Bu mucize yapının çevresini, sağlıksız ve bilinçsiz gelişmiş her türlü yapıdan arındırarak bir özel park alanına çevirelim. Divriği Ulu Camii, eskiden yerleşmenin dışındaki yamaçlara yerleşmişti ve kasabaya ege-men bir konumdaydı. Bunu yeniden gerçekleştirmek olanaklıdır. Kentin yerel yönetimi de bu konuda isteklidir. Bu konuda uluslararası bir yarışma da açılabilir. Konusunda başarılı, güvenilir bir mimar tarafından gerçekleştirilecek böyle bir müze yapısı; içerisinde parıldayan Divriği Ulu Camii ve çevresiyle bir park alanı, bir kültür parkı olarak tasarlandığında ve düzenlendiğinde, bütün dünyanın görmek için sabırsızlanacağı bir çekim ve odak noktası olacaktır. Bu bağlamda, turizm açısından da dos-

ya konunuzda değindiğiniz amaç, mimaride özel bir örnek olarak gerçekleştirilmiş olacaktır.

Son olarak şuna değinmek istiyorum. Acaba bugünkü yasalarla bu konuyu çözebilir miyiz? Bu konuda bir sorun görüyor musunuz?

Bu koruma bugünkü yasalarla gerçekleştirilemez. Anadolu-Türk sanatının bu en büyük yapıtını uygarlık gereklerine ve haysiyetine uygun olarak; sevgi, saygı ve bilgiyle, ona zarar verebilecek bütün doğal, yasal koşullardan ve hatta bilgisizlikten kurtarmak gerekir. Burası, dünyanın en özgün, en güzel müze mekânlarından birisi olabilir. Dünyanın en büyük taş oyma sanatçılarından olan Ahlatlı Hürremşah'ın adı da ölümsüz sanatçılar arasına girmelidir. Böylece Türk sanat tarihine Sinan'ın yanı sıra, Hürremşah da eklenecektir. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin korunması Türk kültürüne yapılacak en yüce katkılardan birisidir. Mimarlığı, ulusal kültürün önemli bir üretim alanı olarak değerlendirdiğimizde, insan yapısı çevrenin biçimlenişi olağanüstü bir sorumluluk demektir. Bu nedenle, bu konu bir ulusal kültür görevi olarak değerlendirilmelidir.

Aynı nedenle, kesinlikle, konuya ilişkin özel bir yasa çıkarılmalıdır. Ülkemizde biliyorsunuz, en önemli yasalar çok kısa sürelerde hazırlanabiliyor. Söz konusu, bir dünya şaheserinin, bir başyapıtının korunması olduğunda da yetkililerin bu duyarlılığı esirgemeyeceklerini düşünüyorum. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'ni koruma düşüncesi ve projesi konusunda kamuoyunda bir "farkındalık" yaratmak amacıyla bazı girişimlerde bulunduk. Birçok aydından ve düşünürden destek aldık. Konuyu ve önemini esas olarak ülkemiz insanlarıyla paylaşmak, restorasyon adı altında yapılacak geri dönüşü olmayan bir yanlışlığı önlemek istiyoruz. Konu, sadece bilim insanlarının ve uzmanların değil, tüm vatandaşların hatta tüm dünya bireylerinin ilgi konusu olacak nitelikte önemlidir. Bu nedenle, böylesine hassas bir koruma projesi kararında titiz ve dikkatli olmak, şeffaf olmak gerekir.

Hocam, size çok teşekkür ediyoruz. Bize burada tanıttığınız konu ve bizimle paylaştığınız düşünceleriniz; mimari eserin, kültür ve turizm bağlamlarında ulaşabileceği en üst düzeyi hatırlatarak, bu sayıda ele aldığımız başlığa önemli bir zenginlik getirdi. Tekrar teşekkür ederiz.

Ben de teşekkür ederim.

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin korunması konusunda paylaşmak istediğiniz düşünceleriniz için: sos_divrigi@yahoo.com

Söyleşide kullanılan görseller, Doğan Kuban'ın *The Miracle of Divriği* kitabından alınmıştır. YKY, İstanbul, 2002.

Notlar:

1. Palmetler; Divriği taş kapılarının en görkemli taş oyma motifleri olan, üç boyutlu, yüzeyleri çok daha küçük üsluplandırılmış bir bitki dünyasıyla bezeli, yaprak ve soyut yaprak biçiminde, yontu nitelikli büyük biçimlerdir.

Divriği Şifahanesi girişi.

Restoration of the Divriği Mosque and Hospital

Today one of the most important debates on conservation in Turkey is about the Divriği Mosque and Hospital, one of the most important buildings from the Middle Ages in Turkey. The Divriği Complex is also the only building from the Turks in the list of "500 registered buildings" of UNESCO.

As in the dossier of this issue it is aimed to discuss "architecture, culture and tourism" we wanted to question such an important debate of our country and organised an interview with Prof. Dr. Doğan Kuban who is a valuable historian of architecture and an expert of the Divriği Complex. In the interview, Prof. Dr. Kuban emphasises the importance of the Divriği Mosque and Hospital as a cultural transmitter. He says that the ornaments on the main entrance of the mosque can be seen as a masterpiece of sculpture and architecture and unique in the history of art in the world. Prof. Dr. Kuban therefore underlines that it is very risky and hazardous to restore this special work of architecture unconsciously. According to him this building with its artistic synthesis proves the historical and cultural relations Turks had with the different civilisations throughout the history. He also adds his idea of restoration for this special and critical situation.

“Yeni”, Ama Yinelenen Gündem: Kentsel Dönüşüm

Zekai Görgülü

Batı ülkelerinin uzun yıllardır tanıştığı ve geniş uygulama alanları yarattığı “kentsel dönüşüm”; hızla yasal tabanını da bularak son bir yıl içinde kentlerimizin gündemini belirleyen en önemli kavram durumuna gelmiştir. Üzerinde geliştirilen düşünceler, yapılan atıflar, izlenen uygulama örnekleri ve kente yüklenen anlamlar bağlamındaki ele alışla; kentsel dönüşümü, alkış tutmaktan, kentsel dönecliğe, oradan yeni rant arayışlarına giderek kavramın içini, güncel dinamikleri de gözeterek yeniden doldurmaya kadar olan bir çeşitlenme içinde değerlendirmeye çalışmaktadır.

“Planlama, plancı ve kentler için “kentsel dönüşüm” sorun mudur? Yoksa çözüm adına savunulması gereken bir araç mıdır?” sorularının yanıtları gerçekten herkesi zorlamaktadır. Bunu aşmak için “taraf” olma sancısı içine girmeden, hep olduğu gibi bilimin nesnel bakışı içinde, kavramdan, yaşanan pratiklere ve ortaya çıkan örneklerdek yapılabilecek bir çözümlemenin gereği, kentsel dönüşüm adına açıktır. Bu yazı, böylesi bir denemenin içinde kavramın yeni mi olduğunu ya da yinelenendiğini mi, söylenildiği gibi sihirli olup olmadığını ve planlama ile olan ilişkisini ülkemizdeki bazı güncel örneklerden de esinlenerek irdelemeye çalışacaktır.

Kentsel Dönüşümü Nasıl Anlıyoruz ya da Nasıl Anlamalıyız?

Küreselleşmenin getirdiği kültürün, evimizden yaşadığımız dünyaya kadar belirli bir bütünsellik içinde egemen olma çabası içinde olduğunu ve bu sürecin öncelikle kentleri etkilediğini hepimiz biliyoruz. Yeni iletişim sistemleriyle etkileşim ağları, günlük yaşamımızdan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapıları da içeren her boyutu, her düzeyi, her mekânı değiştirmekte ve yeniden biçimlemektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin etkilerinin sorgulanması, kentlerin dönüşümünün veya kentsel dönüşümün boyutlarının algılanması ve araştırılması ile eş anlamlı olmaktadır. Bu ise; kentin ne olduğundan başlayıp kentin tarihine, toplumların yaşamında üstlendiği kimlik ve role, sonrasında da kentleş-

me süreçlerini açıklayan nedenlere bakmaya kadar uzanmaktadır. Bir başka ifadeyle; insanlık tarihi kadar eski olan kentler, farklı boyutlardaki bir değişim ve dönüşüm sürecinin içinde sürekli olmuşlardır. Ancak biliyoruz ki, bu sürecin içinde hiçbir dönüşüm sanayi kentine geçiş ile sanayi kentinden küresel kente geçiş kadar baskın ve belirleyici olmamıştır. Artık kentler, bir yandan yeni üretim tür ve biçimlerinin getirdiği sermayenin etrafında organize olurken; bir yandan da bu bağlamda kentlerin yaşadığı mekânsal, sosyal, politik ve kültürel dönüşüm, onları ekonominin merkezine doğru taşımaya başlamıştır. Yanı sıra bilginin, teknolojinin üretildiği, ulaşım/iletişim ile karşılıklı ilişkilerin kurulduğu ve etkileşimin yaratıldığı yeni rolleri de kentler üstlenir olmuştur. Bu yeni yapılanma kentlerdeki dönüşümü hızlı ve sürekli kılmaya başlarken, koşutunda kentin bir dönüşüm mekânı olduğu kabulü ile bundan ne anlanması gerektiği tartışmaları yoğunlaşmaya başlamıştır. Özetle, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sürekli olarak değişen teknolojik, ekonomik, politik, toplumsal, kültürel koşullar ile ülkelerin ekonomik ve sosyal sistem seçmeleri (tercihleri) de kentsel mekânın sürekli olan dönüşümünde doğrudan belirleyici olmaktadır.

Dolayısıyla doğal çevresi, insan eliyle yaratılmış yapay çevresi ve insanı (nüfusu) ile bir büyük sistemi betimleyen kentler, doğal ya da kendiliğinden olan bu dönüşüm sürecini yaşarken, yanı sıra kentte var olan aktörlerin dönüşümüne olan uyum ve dirençleri doğrultusunda sistemin parçaları üzerinde de müdahaleci dönüşüm örnekleri yaşanabilmektedir. Bir başka ifadeyle; ekonominin dünya ölçeğinde yeniden yapılanma arayışları sonucunda ortaya çıkan yeni üretim biçimleri ve ona dayalı yeni yer seçimi kararları öncelikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde izlendiği gibi kentsel sistemlerde değişim, dönüşüm ve bağlamında ciddi uyum sorunlarına neden olmuştur. Daha önce de değindiğim gibi bu süreç, bir yandan yeni koşullara ve yeni gereksinmelere uyum sağlamak için kentin her türlü mekânında sanki kendiliğinden-

den, doğal haliyle devam ederken, bir yandan da uyum sorunlarını çözme adına çoğunlukla aktör güdümlü müdahalelerle kentsel dönüşümü adeta sakınılması gereken bir yere doğru taşımaya başlamıştır. Özellikle ülkemizin büyük kentlerindeki yeni örnekler, kentsel dönüşüm sürecine yapılan bilinçli müdahalelerin ifadesi durumundadır. Tabii ki İstanbul, Ankara, İzmir ya da diğer kentlerimiz fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel mekânlarıyla eskisi gibi değil ve sürekli değişip dönüşüyorlar. Burada ortaya çıkan veya aranan nitelikte kalite, kentin, kentsel yaşamın ya da kentsel sistemin doğal sonucu olarak kabul edilen bir kentsel süreci tanımlamaktadır. Üstelik bu süreç günümüzde olduğu gibi “yeni” olarak betimlenmemek durumundadır. Tersine, kentin eski merkezlerinde, eski dokularında, gecekondualarında, sanayi alanlarında, apartmanlaşmış konut alanlarında hızlı, yavaş, şiddetli veya sakin olarak sıfatlandırabileceğimiz bir “yinelenecek” yıllara dayalı olarak içermektedir. Ancak 1980 sonrası “küreselleşen kentsel sistemlerle bütünleşeceğiz” gerekçesiyle, başta İstanbul olmak üzere mekânın; yeni alışveriş ve iş merkezleri, ulaşım yapıları, gecekondu alanlarındaki yine yasadışı olan yoğun apartmanları, tarihi parsel ve dokulardaki otelleri ile pervasızca kullanımı, normal kabul edilebilecek kentsel süreçler içinde yorumlansa dahi, rolünü rant amaçlı oynayan aktörlerin güdümediği kararlar kentsel alt parçalar adına yeni olmasa da bir büyük dönüşümü anlatmaktadır.

Artık bilim çevrelerinin de dışında ilgili (belki olmayan da) herkes tarafından “kentsel dönüşüm” olarak isimlendirilen ve devam etmekte olan bu süreç, aktörlerinin müdahale beceri ve yetenekleri oranında yeniymiş gibi, oysa yeni koşullara/gereksinmelere uyum sağlar bir biçimde yinelenerek günümüzde ülke ve hemen hemen tüm kentlerimizin gündemine taşınmış durumdadır. Mera alanlarında toplu konut üretmek, Haydarpaşa Limanı ve Gari’nin bulunduğu çok özel bir yere dört milyon metrekare inşaat önermek, orman alanında otomobil yarış pisti yapmak, öykünülen ölçeği ve dokusu itibarıyla insanı anlatan, ruhu olan Ankara Dikmen gecekondualarını tekdüze apartmanlar uğruna yıkmaya başlamak ve yasadışı yapılaşmış alanlarda “yap-sat”ın, “yık-yap” alternatifini uyguluyor olmak bu kez “kentsel dönüşüm” adı altında yeni bir ambalajla sunuluyorsa; verilecek tek yanıt, kabaca, “biz bu filmi daha önce gördük” olacaktır. Dönüşümün içinde yer alan veya onu gerçekleştiren aktörle-

rin ilişkileri, kentsel sorunları ele alışı, kavrayışları ve dolayısıyla onlara ilişkin çözüm arayışlarının farklı olması doğaldır. Bu bağlamda da kente karşı farklı müdahaleler yaşanmaktadır. Ama artık biliyoruz ki; merkezi ve yerel yönetimler kent ekonomilerini sürdürme ve büyütmeye adına yalnızca gayrimenkul sermayesine temellenmek ve bunu da “kentsel dönüşüm” olarak sunmak hakkına sahip değillerdir. Küresel yeniden yapılanma bizim gibi çevre ülkeler için böylesi tehlikeleri gündeme taşıırken, bir yandan da ekonomik kalkınmanın da üstüne çıkan “sürdürülebilirlik”, “insan odaklı olma”, “katılım”, “aktörlerin kentsel sorunlar karşısında ortaklığı”, “stratejik yaklaşım, program ve planlama” gibi yeni, öncelikli kavramları, kentsel dönüşümün vazgeçilmemesi gereken öncelikli bileşenleri olarak gündemimize taşımıştır. Dolayısıyla söz konusu yeni yaklaşımlarla

Mera alanlarında toplu konut üretmek, Haydarpaşa Limanı ve Gari’nin bulunduğu çok özel bir yere dört milyon metrekare inşaat önermek, orman alanında otomobil yarış pisti yapmak, öykünülen ölçeği ve dokusu itibarıyla insanı anlatan, ruhu olan Ankara Dikmen gecekondualarını tekdüze apartmanlar uğruna yıkmaya başlamak ve yasadışı yapılaşmış alanlarda “yap-sat”ın, “yık-yap” alternatifini uyguluyor olmak bu kez “kentsel dönüşüm” adı altında yeni bir ambalajla sunuluyorsa; verilecek tek yanıt, kabaca, “biz bu filmi daha önce gördük” olacaktır.

“kentsel yeniden üretim” olarak değerlendirilen kentsel dönüşüm süreci; bu kavramlar için yaratılacak uygulama alanlarıyla birlikte, mutlaka bütünsel bir planlamaya dayalı, korumadan sağlaştırmaya, yenilemeden yeniden canlandırmaya kadar olan kapsamlı bir çerçeveyi kentin fiziksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel mekânları açısından işaret etmektedir. Böylesi bir anlayışa temellenmeden ortaya konacak her yaklaşım “proje” olacaktır. Bu takdirde de mevcut örneklerde izlediğimiz gibi, kentsel dönüşüm; kentsel sorunlar adına andan etkilenen aktörlerin oluşturacağı çözüm platformu yerine, gayrimenkul sermayesi ile kullanıcı arasındaki pazarlığın içini yeni yapılaşma (imar) hakları adına dolduran, bu anlamda sadece fizik mekâna yönelen ve dolayısıyla ardında bir sosyal planı olmayan ve giderek gelecek açısından kent için belki de çözümsüzlükler üreten bir kavram haline gelecektir.

Yeniden Canlandırma ve Kentsel Dönüşüm

Günümüzde de olduğu gibi 1980 sonrası siyasi iktidarlar yeniden yapılanma bağlamında yeni rollerini oynar gibi görünseler de, kentlere ve yerel yönetimlere karşı vesayetlerini hep sürdürmüşlerdir. Sonrasında da kaynak yaratan, bilgi aktaran, yönlendiren ve denetleyen bir kimliğe dayalı yönetim yerine, kentler için karar mekanizmalarını son kertede kendisinde tutan, böylece yerel aktörlerin direnciyle daha az karşılaşan ve bu doğrultuda yerel yönetimle ilişkilerini yeniden kurgulayan bir anlayış, merkezi yönetimleri tanımlar olmuştur. Bu nedenlerle azalan maddi destek ve zaten geçmişte de yeterince ayrılmayan, aktarılmayan kaynaklar kentleri; ekonomik yaşamlarını sürdürme ve onun getirdiği sorunları aşmada neredeyse yalnız bırakmıştır. Gerek böylesi bir terk edilmişlik, gerekse uluslararası sermayenin akışkanlığının artması kentleri ekonomik sorunlarını çözme adına girişimci olmaya zorlamıştır. “Kentsel dönüşüm” işte bu noktada yeni bir proje olarak kentlerin gündeminde yer almaya başlamış ve önem kazanmıştır. Bir diğer deyişle; merkezi yönetimin desteğini yeterince alamayan ya da yitiren yerel yönetimler için ulusal/uluslararası sermayeyle yapılan işbirliği “kentsel dönüşüm” açısından yeni bir çıkış olmuştur.

Ekonominin sürdürülmesi, geliştirilmesi veya yeniden canlandırılması, bu bağlamda yeni iş olanaklarının sağlanarak istihdam yaratılması ve bunun da zorlu bir kentsel rekabet ortamı içinde yapılması gereği, kentsel dönüşüm için yeni politika, ilke ve kararları beraberinde getirmiştir. Gayrimenkul sermayesiyle yapılacak işbirliğinde, önce de belirttiğim gibi olumlu olduğu kadar olumsuz yönler de bulunmaktadır. Yalnız imar haklarına ve dolayısıyla fizik mekâna yönelecek ortaklıklar bir dönüşümü anlatmayacaktır. Ayrıca biliyoruz ki, dönüşümün aktörleri yerel yönetim ve özel sektörle sınırlı değildir. Çok aktörlü olan günümüz yapılanması içinde yerel halktan (kullanıcı) sivil toplum kuruluşlarına, oradan ilgili diğer kurumlara kadar olan kesimler kentsel dönüşüm adına geniş bir taban oluşturmaktadırlar. Böyle bir yapılanma ve onun getireceği karar mekanizmaları doğal olarak, her kentin ya da her kentsel alt parçanın kendine özgü koşullarına, dinamiklerine ve potansiyellerine bağlı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda kentsel dönüşümle ilişkilendirilmesi gereken bir kavram olarak “yeniden canlandırma” önem kazanmaktadır. Kentsel sistemin, sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel me-

kânıyla sürekli dönüştüğünü kabul edip bunu normal bulduğumuza ve bir süreç olarak değerlendirdiğimize göre, kentsel dönüşüm adına ortaya çıkan ilke ve stratejiler bir anlamda da canlandırmayı tarif etmektedir. Çünkü, kentlerin ekonominin merkezine taşınmasıyla bu doğrultuda sorunlarını aşmada kendilerine yetmeleri zorunluluğu ve rekabet ortamının gereği, kent yönetimlerini, öncelikle kentsel çöküşün ve köhnemenin yaşandığı alanlara yöneltmiştir. Bunlar ise, vizyon oluşturmada önemli roller üstlenebilecek, kent kimliğini dış dünyaya açıklamada kolaylaştırıcı, çekici işlevi olan ama çoğu kez yoksulluk ve yoksunlukla anılan merkezler, diğer tarihî dokular, zaman zaman varoşlar (eski konut alanları) ile eski sanayi alanları, halka kapalı olan limanlar veya benzeri kıyı alanları olarak sıralanabilir. Batı Avrupa ve Amerika’da uygulanmış örnekler çoğunlukla söz konusu alanlarda olmakta ve buralardaki yeniden canlandırma stratejileri ağırlıklı olarak kültür, turizm ve ticarete konu emlak piyasaları ile eksenler üzerine oturmaktadır. Uygulanan örneklerde başarılar/başarısızlıklar tabii ki, program, yatırım, yönetim ortaklık veya kullanıcı kaynaklı olabilir. Bu farklı bir yazı ve tartışma konusudur. Zaten yapılıyor da. Ama asıl olan ve kentsel dönüşümüne göre kendi açımızdan “yeni” olarak değerlendirebileceğimiz “yeniden canlandırma”nın; özellikle kentsel sorunların büyük bir bölümünü içinde barındıran çöküntü alanlarının daha yaşanabilir, sürdürülebilir ve denetlenebilir kılınması için taşıdığı önemdir. Gerek bu tür, gerekse sıralanan diğer kentsel alt parçalarda uygulanma alanı bulacak olan yeniden canlandırma projeleri; bir yönüyle kentsel dönüşümü ifade edip bir yönüyle de onunla ilgili örnekler verirken, kentsel dönüşümü de açıklamaya yarayan birçok kavramdan biri durumundadır. Dolayısıyla ısrarla vurguladığım gibi, bir süreci anlatan kentsel sistemlerdeki değişim ve dönüşüm; mutlaka kent bütününe yönelik belirlenmiş strateji ve programların ürünü olan başta yeniden canlandırma olmak üzere, yenileme, sağlıklaştırma, koruma vb. kavramların uygulamaları ile bir anlam doluluğuna ulaşmaktadır. Tersine söylem, tanım ve uygulamalar ise, kentsel dönüşüm kavramının içini bilinçli olarak boşaltmakla özdeş sayılır. Dolayısıyla, Haydarpaşa Limanı, Galata/Karaköy Limanı, Tarlabası ve Süleymaniye gibi örnekler, kent ve kentli adına kendi dar sınırları içinde kalmış kapsamları dışında ele alınmalıdır. Acele ederek bu ve benzeri alanları geri dönülmez biçimde

yitirmemeliyiz. Onları bütünsel ve bilimsel programlar dahilinde yeniden canlandırmanın kentsel dönüşüm açısından kente kazandırılmış güçlü ve anlamlı örnekleri haline getirme zorunluluğumuz kent ile kentliye saygının açık ifadesi olacaktır.

Sonuç

Yıllardır yaşanan kentleşme sürecinin, önemli bir bölümüyle kentleri; insanı dışarıda tutarak biçimlediği, yapı stokunu artırıp kentsel rantı ve kentsel toprağı paylaştırdığı, bu bağlamda da gayrimenkul odaklı olan bir niteliği anlattığı artık tartışılmıyor. Üstelik geline aşama da, en azından kısa dönem için kentsel sorunların çözümü adına doğrusu pek umut vermiyor. Son bir yıl içinde bilindiği gibi kentlerin planlanmasından imarına, yönetiminden konut üretimine, oradan kültür varlıklarının korunmasına kadar pek çok konu için birçok yeni yasa çıkarılmış veya yasa değişikliği yapılmıştır. Günümüzde de çıkarılmaya hızla devam edilen yeni yasaların bir bölümü kent ve kentleşme süreci açısından kentlerimiz için yeni sayılabilecek bazı kavramları, modelleri ve yöntemleri de içerir durumdadır. Eğer bu arayış, kente, kentliye ve planlamaya karşı samimi bir tutumun siyasi iradeye yansımış hali ise, gerçekten savunulması gerekmektedir. Ancak, bir an yasaları tek tek değerlendirmekten uzaklaşıp oluşturulan yasal tabanın bütününe baktığınızda, arananın ne yazık ki çok da samimi bir “devlet politikası” olmadığı görülmektedir. Çünkü, bu kadar çok yasa birbirinden hiç de bağımsız olmayan kentsel sorunları parçalı değerlendirmekte, yanı sıra karar süreçlerinde ve uygulamada neden olduğu çelişkiler ile planlamaya ilişkin devam eden yetki ve yapım mücadelesini artırarak sürdürmektedir. Yaratılan belirsizlik ortamlarını kullanmaya yönelik bir “kaos”u ifade eden bu yeni yapılanma; kendimize özgü olan, insanı merkeze koyan, kentsel fizik mekânla birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel mekânı da çözmeyi amaçlayan, çok aktörlü yapıdan beslenen, müzakere ortamları yaratan, burada mülkiyetten parasal kaynaklara oradan yetkiye, yönetime kadar olan sorunları/potansiyelleri tartışan ve beklenen bir model içerecek yasal/kurumsal çerçeveyi anlatmaktadır.

Eş zamanlı olarak yürütülmekte olan özelleştirme, sanayileşme ya da sanayisizleşme, ulaşım, tarım vb. politikaları da dikkate alındığında ve değindiğim kentsel dönüşüm projeleri de bu bağlamda değerlendirildiğinde, başta İstanbul

olmak üzere Türkiye’nin diğer büyük kentleri bu kez çözümün sihirli tek adresi olarak “kentsel dönüşüm” kavramı altında 1950 ve 1980’in ardından üçüncü büyük dönüşümlerini yaşama-ya başlamıştır. Bir diğer deyişle; gayrimenkul odaklı, planlamayı yalnızca hukuksal sözleşme zeminlerinin belgesi olarak gören ve de çoğunlukla gayrimenkul sahibiyle yatırımcının yönlendirdiği, ama uzun yıllardır tanık olduğumuz, iyi bildiğimiz bu süreç, “yeni” sunuş biçimi ile “yinelenen gündem”imiz olmuştur. Oysa müzakere ortamını tüm aktörler adına sürekli ve canlı tutan, kente bütünsel bakarak kentsel alt parçaları tanımlayıp değerlendiren, bu bağlamda planlamayı eylemli kılan ve ona dayalı ulusal, kentsel politikalara temellenen bir “kentsel dönüşüm süreci”ne ne kadar çok gereksinme duy-maktayız. Ancak, böylesi koşullar altında gerçekleşecek bir dönüşüm süreci, yalnızca imar hakları ve yapılaşma yoğunluklarıyla ilgilenmeyen, günümüzün sığlaştırılmış planlama anlayışından çözümler beklemeyen ve özel sektörle birlikte yerel halkın, merkezî yönetimin, yerel yönetimin ve sivil örgütlenmelerin de etkin katılımı ortaklıklarının sağlandığı bir “yeni”yi bugünkü gibi “yinelenmeden” tanımlayacak ve savunulur, desteklenir olacaktır. Tersiy ya da günümüz adına özetlemeye çalıştığım bu kentsel dönüşüm anlayışı, tekrarlamak isterim ki, kentler ve kentliler açısından yeni çözümsüzlükler ile ödenmesi gereken yeni maliyetleri işaret etmektedir.

Zekai Görgülü, Prof.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

‘New’ but Recurrent Agenda: Urban Transformation

Urban transformation, that western countries have been facing for years and creating wide implementation areas has quickly become the most important concept determining the agenda of our cities within the last year when legally verified.

“Is urban transformation a problem for planning, planner and the city? Or is it a tool that should be supported for the sake of solution?” The answers of these questions really confuse mind. It is obvious that without having the anxiety of ‘taking sides’, an analysis, covering the concept, the practices and resulting samples, under the facts of science is required to overcome this problem. By considering also some topical examples in Turkey, the article tries to examine the relation of urban transformation with planning and whether the concept is new or recurrent, or whether it is magical (as it is supposed to be) or not.

İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabaşı'nın Görünenleri

Alper Ünlü

UIA (Uluslararası Mimarlar Birliği) XXII. Dünya Mimarlık Kongresi kapsamında Yapı Endüstri Merkezi'nin desteğiyle 5 Temmuz 2005'te gerçekleşen "İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabaşı" sunumu, mimarlar, şehirçiler, antropologlar, sosyologlar, sivil toplum kuruluşları, medya, gayrimenkul uzmanları ve yöre halkını ilk kez bir araya getirdi. Bu kent buluşması sonrasında tartışmalar medyada da yer aldı. Bu tartışmaların ışığında, Tarlabaşı'nın yenilenme olgusuna bir kez daha odaklanmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Tüm tartışmaların ışığında pek çok taraf ortaya çıktı ve hepsi de kendi bakışlarına göre Tarlabaşı'nın yenilenmesi ya da yenilenmemesini gündeme getirdi. Öncelikle sivil toplum kuruluşları Tarlabaşı'ndaki gelecekteki yenileme hareketinin bölge halkından kopuk olabileceğine dikkat çektiler ve yerel halkın bu tarz bir imar hareketinden soyutlanacağını vurguladılar. Kongreye katılan katılımcıların bir bölümü semtin çok kültürlülüğünün bir kazanç ve renklilik olduğunu vurguladılar ve bu tip semtlerin dünya üzerinde son derece az olduğunu belirttiler. Katılımcıların bir kısmı ise gayrimenkul piyasasındandı, bu kişiler bağımsız

ya da bazı kurumları temsil ediyorlardı. Bu kişiler sessiz bir şekilde tartışmaları dinlediler, semt ve kendi taşınmazları ile ilgili bazı gözlemler yaptılar. Sunu, gezi ve tartışma programı olarak oldukça başarılı geçti. Medya da konuyu kendi alanında tartıştı ve konunun zaman zaman kırılan noktalarını ortaya koymaya çalıştı.

"Kent Buluşması"nın ardından, "Tarlabaşı'nın rehabilitasyonu"nın belirgin bir şekilde çok boyutlu bir proje olduğunu hemen tüm katılımcılar ve sektörler gördü. Bu tip projelerin kişisel çaba ile olamayacağına, konunun bir ekip çalışması olduğuna, böyle bir projenin yerel yönetim, meslek kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile gerçekleşebileceğine herkes inandı. Çünkü işlerin ve yapılacakların boyutu kişileri, hatta proje ekibini çoğunlukla aşıyordu.

Her zaman olduğu gibi, sanki tüm kentin sorunlarının düğüm noktası Tarlabaşı'ydı. Bu durum hemen her kesimde tartışmalar boyunca, işin altından kalkılamayacak duygusunun yerleşmesine neden oldu. Hemen herkes kendini çaresiz hissetti. Çoğunlukla diğer katılımcılar da tartışmaya kendi bakışlarını getirince, herkes düşüncelerinin de ne denli çelişkili olduğunu anladı. Kişisel düşünce ve çıkarlar, diğer sektörlerin bakışlarıyla sık sık çelişti. Özetle, tüm katılımcılar, yüksek sesle Tarlabaşı'nı tartıştılar. Kent merkezinde tarihi niteliği olan ve çöküntü alanı haline dönüşmüş bir semt için herkes yüksek sesle düşündü ve diğer sektörlerle çelişkiye de düştü.

Sunu, gezi ve tartışmanın bizim proje ekibinde bıraktığı izlenim ise konunun kongre bünyesinde tartışılmasının yanı sıra projemizin (Ünlü ve diğ., 2004) diğer meslek grupları, sivil toplum kuruluşları ve halkımızla paylaşılmasıydı. Geçmişte Tarlabaşı projesi için yaptığımız yayın ve sunularla birlikte, özellikle kongre öncesinde onaylanan Kentsel Dönüşüm Yasası'ndan sonra kaleme alınan bu yazı, belki de semtte uygulanacak kentsel dönüşüm hareketinden önce meslektaşların dikkatini bir kez daha bölgenin sosyal ve fiziksel yapısına çekmeyi amaçlamaktadır.

Tarlabaşı'nın fiziksel dokusu İlhan Berk'in "labirent" adlandırması ile örtüşüyor.

Mimarlık, Kültür ve Turizm...

Deniz İncedayı

UIA 2005 Dünya Mimarlık Kongresi'nin ertesindeki ilk sayımızda dosya konumuzu "mimarlık, kültür ve turizm" olarak belirlerken bir taraftan da, dünya kongresinin zengin tartışma alanlarıyla bütünleşen bir içeriği, mimarlığın 'kültür ve turizm' bağlamındaki sorunlarını sayfalarımıza taşımayı amaçladık. Kongrenin yoğun programı içerisinde dile getirilen birçok mesajda, mesleğin değişen araştırma alanlarından, sorumluluklarından ve bu bağlamda açılan yeni perspektiflerden söz edildi; mimarlığın toplumsal işlevi bir kez daha gündeme getirildi.

Günümüzün değişen dinamikleriyle, meslek araştırmaları giderek yoğunlaşmakta ve disiplinlerarası alana yayılmaktadır. Buna bağlı olarak da tasarım alanında her geçen gün çoğalan ve zenginleşen önerilerden söz edilebilmektedir. Dünyadaki uluslararası geçiş sürecinde, ekonomik boyutun yanı sıra sosyal ve kültürel etkileşim süreçleri de farklı biçimleriyle, birçok meslek alanında olduğu gibi mimarlık ve kentsel planlama alanlarında da, önemli bir deneyim ve birikim sağlamaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde "kültür ve turizm" başlığı, sınırlanmış meslek disiplini dışındaki süreçleri sorgulamaya yönelmekte; kültürün ulusları aşan hareketi, mesleğin farklı alanlarında önemli dü-

şünceleri sorgulamaya açmaktadır.

Dosyamızın içeriğini oluştururken mimarlığın toplumsal ve kültürel katkılarını böylesi bir bakışla ortaya koymayı hedefledik. Yazarlarımızın belirli çevre sorunlarına ya da meslek uygulamalarına ait eleştirilerini, 'mimarlık, kültür ve turizm' politikalarının da bir parçası olarak gördük. Kültür ve turizm politikaları, doğal olarak, çevre politikalarının da ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor. Birbirleriyle iç içe gelişen bu süreçler, mimarlığı çevre kalitesinin en belirgin aracına dönüştürüyor. Kuramcılar tarafından "kültür", "bütün bir hayat tarzı"¹ olarak tanımlanmakta; yalıtılmış bir estetik değer olmaktan çok, derin sosyal etkileşim sürecinin ve karmaşık ilişkilerin sonucu olarak görülmektedir. Mekân-mimarlık araştırmaları da bu açıdan değerlendirildiğinde çok boyutlu bir nitelik kazanmakta ve dolayısıyla nesneler düzeninden, ruh'a (*psyche*) açılmaktadır. Buna bağlı olarak, mimari ve kentsel tasarım, bugün farklı boyutları da kapsayarak (kimlik, psikoloji, çevre, tarih bilinci vb.) çok yönlü araştırmalara yöneliyor. Kültürün mekânı dönüştüren içeriği, mesleki bir süreç olarak tanımlanabiliyor ve turizm konusu da bu çerçevede tekrar sorgulanıyor. Buna bağlı olarak, dosyamızda tartıştığımız konuları, gelişen yeni turizm anlayışını kültürel değişimin bir göstergesi olarak da algılamak gerekir. Dosyamızda tartışılan bazı örnekler, bu çerçevede kültürel yozlaşma sürecinin mekânsal yansımaları olarak değerlendirilebilir. Böyle bir bakışla amacımız 'mimarlık, kültür ve turizm' konusundaki farklı düşünme biçimlerini yeniden tartışmaya açabilmek oldu. Mesleğin gerek teorik, gerekse uygulama alanlarındaki bu tartışmaları sizlerle paylaşmak, farklı düşüncelere ve yaklaşımlara yer vermek amacıyla dosyamızı başka bir deyişle kültür ve turizm odaklı bir araştırma alanı olarak gördük. Kurduğumuz çerçevede getirilebilecek yeni boyutlar özellikle ülkemiz açısından oldukça önemli ve zengin. Tarihten günümüze kadar birçok kültürü yatay ve düşey olarak bir arada barındırması, mekânı bu çok kültürlü yapıyla birlikte dönüştürme çabası ve sorumlulu-

Trabzon, 2005.
(Fotoğraf: Deniz İncedayı)

ğu, konunun ülkemiz açısından karmaşık bir içerik kazanmasına neden olmaktadır. Meslek alanında, farklı başlıklarla tartışılan konuların, yerel ve küresel varlığın dönüşümü, yorumu, paylaşılması, mesajları ve geleceğe taşınma biçimleri gibi sorunlar; bilindiği gibi, bugün “çevre”, “ekoloji”, “sürdürülebilirlik”, “kimlik” vb. gibi çerçevelerde irdelenmekte ve önemli altyapısal birikimleri geliştirmektedir.

Bu noktada, belirleyici olan temel politikaların etkisine de burada değinmek gerekir. Mimarlık, toplumdan kopuk olamayan bir araştırma ve sanat alanı olarak bir diğer taraftan da, sosyal bilimlerin, kamu yönetiminin ve siyasetin uygulama alanlarıyla kaçınılmaz olarak örtüşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yerel ve merkezî yönetimlerin, çevre, kültür, turizm karar ve politikalarında ne denli belirleyici rol sahibi oldukları anlaşılabilir. Sadece günümüzün “dönüşüm”, “koruma”, “turizm” vb. gibi tartışmalı alanlarında değil, mesleğin tüm uygulamalarını politik süreçlerle birlikte tartışmak gerekir.

Son olarak, bu noktada, bir ortak paydadın söz etmeliyiz. Mimarlık düşüncesi ve uygulamaları, kültür ve turizm alanında irdelendiğinde ortak bir hedef göze çarpar. Mimarlık, insan ve toplum araştırmasına dayanan bir sanat alanıdır. Kültür sürecinin bir yansımasıdır. Kültür ise sonu olmayan bir araştırma ve dönüşüm alanıdır. Turizm de aynı bağlamda değerlendirildiğinde bir araştırma sürecidir, bir kültür araştırmasıdır. Buna dayanarak, toplumun ve insanın; mimarlığın, kültürün ve turizmin ortak bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, ‘mimari çevre, kültür ve turizm’in, sürekli etkileşim halinde olan çok yönlü dinamiklerin izdüşümleri oldukları anımsanmalıdır. Şu da eklenebilir: Ancak daha uzun erimli ve sağlıklı yaklaşımlar ve birey açısından demokratik gelişebilen, esnek, şeffaf, ayrıca olumlu değerlerin farkında olan çevre politikaları; mimarlığın, kültürün ve turizmin tasarım süreçlerine ‘sürdürülebilir’ ve ‘yaşanılır’ nitelikler katabilir.

Deniz İncedayı, Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi

Notlar:

1. Kuramcı Raymond Williams kültürü “bütün bir hayat tarzı” olarak tanımlamaktadır. (Mars-hall, G., *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 1999, s.446.)

Mandraki, Nisyros.
(Kaynak: *The Aegean Sea*,
ed. Theoni Scourta,
Genous Editions, Atina,
2004. Fotoğraflar Alexis
Rudopoulos.)

Danimarka, Kopenhag'da
bir rekreasyon alanı
düzenlemesi, 2005.
(Fotoğraf: Deniz İncedayı)

Architecture, Culture and Tourism

In the first dossier following the UIA World Congress, we aimed to discuss the issues of architecture related to “culture” and “tourism”, which can be evaluated as a continuation of the discussions in the World Congress of architecture where the social scope and the responsibilities in that concern are underlined. As is well known the problematic of architecture is spreading wider everyday and gains a new content than before, orienting us to debate more the complexity and interdisciplinary face of the profession. Trying to create a dossier titled “architecture, culture and tourism” the content is evaluated with the understanding that the approaches to “architecture, culture and tourism” are part of the environmental politics. Seeing from that point of view “architecture, culture and tourism” gains a different dimension and inevitably involves in the multidimensional platform of the discussion. These discussions can also be perceived as interpretations of the architectural agenda of the 21st century, focusing on the topics such as “local”, “global”, “identity”, “sustainability”, “ecology”, “liveable spaces” etc. In that frame, “architecture”, “culture” and “tourism” are being processes of the research of “the human” and “the society” and intertwining to each other. In other words, architecture, culture and tourism are reflections of the environmental politics which is one of the main debates of our era.

Tarihî ve Doğal Çevrede “Turizm” Koruma Amaç mı, Araç mı?...

Yıldız Uysal

“Doğal ve tarihî çevre” ile “turizm” tanımlarını yan yana görmek –Türkiye bu ikilinin ilişkilerini yansıtan zengin bir uygulama birikimine sahip olduğundan– bizler için ilk bakışta ciddi bir tedirginlik kaynağı olmaktadır. 1950’li yıllardan bu yana, “bacasız sanayi” olarak tanımlanan ve ülkenin kalkınmasında önemli bir işlev göreceği varsayılarak baş tacı edilen “turizm”in, dünden bugüne uzanan süreç içinde ne getirip ne götürdüğüne kısaca bir bakmak, bu tedirginlikte ne denli haklı olduğumuzu açıkça ortaya koyacaktır. Turizm, adeta kutsallaştırılarak öne sürülen, “ülke kalkınması” hedefine varmadaki rolünü yerine getirebildi mi?.. Ne kazandırdı, ne kaybetti?.. Bu soruyla birlikte değerlendirilmesi gereken bir diğer soru; turizm kime –ya da kimlere– kazandırdı? Ve hep iddia edildiği gibi, tarihî ve doğal değerlerimizi korumada turizmin bir katkısı oldu mu? Ya da daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, turizmin tarihî ve doğal çevre üzerindeki etkisi ne oldu?

Sorular çok... Turizmden farklı beklentileri olan farklı kesimlerin varlığı göz önüne alındığında, kişilere göre, hem bu soruların, hem de cevaplarının farklılaşacağı açık. Ben burada konuya, “koruma” ile “turizm”in ilişkisi ve karşılıklı etkileşimi üzerinden kalkarak yaklaşmak istediğimden, “turizm” konusunu da bu çerçevede ele alacağım.

Bugün Türkiye’de, “doğal ve tarihî değerleri koruma”, bizzat bu değerleri tahrip edenler arasında bile sıkça dile getirilen bir konudur. Kime sorsanız, “bu değerler korunmalıdır.” Peki bu durum, “koruma” konusunda artık ciddi bir toplumsal bilince vardığımızın göstergesi olarak görülebilir mi? Bu ülkede yaşayan ve “koruma” konusunda “gerçekten” duyarlı olan azınlıktaki bir grup dışında, böyle bir duyarlılık ve bilinçten söz etmek zor; hatta biraz da saflık olacak. Faşistlerin ve zorbaların dahi “demokrasi” sözcüğünün gölgesine sığınarak işlerini yürüttükleri bir dünyada, artık kelimelerin, sözcüklerin, kavramların anlamlarını yitirdiği, dilin içeriğinin boşaldığı düşünüldüğünde, “koruma bilinci”nin olmadığı bir yerde “koruma”yı dil-

den düşürmemenin nedenlerini anlamak da zor değil. Bu nedeni ortaya çıkarmak için belki de ilk sorulması gereken, “Ne için koruma?” olması. Buna verilecek cevaplar, “koruma”dan anlaşılanın ve beklenenin, çoğu kez, farklı kesimler için farklı olduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu beklentilerin gerçek bir “koruma politikası” ile ne ölçüde örtüştüğü de, sorulacak ikinci soru olacaktır.

Bugün, “koruma”ya sahip çıkar görünen yaklaşımlar, eğer bir genelleme gerekiyorsa, temelde farklı iki aks üzerinde şekillenmektedir:

- Birinci yaklaşımda, yaşanan çevrenin bir insanın biçimlenmesindeki en temel faktör olduğu gerçeği ile, insanın, dünden bugüne uzanan bir bütünsel süreç içinde var olmasının gereği vurgulanıyor. Dünyanın zenginliklerini bugüne aktarmak, bugünü, dünyanın taklidi olmadan, ama onun olumlu yanlarını göz önüne alarak, bir kültürel süreklilik bilinci ve zenginliği içinde oluşturmak ve yarına, dünyanın ve bugünün sentezini doğru biçimde aktarabilmek.

Bu anlayışın kendi içinde birtakım alt başlıkları da söz konusu. Bir kesim “tarihî ve doğal çevre”yi, tüm insanlığa ait zenginlikler olarak görüyor ve bu konudaki anlayışları, ulusaldan öte, evrensel; yani onlara göre bu değerler tüm insanlığın mirası. Bu anlayışta olanlar, kültürel sürekliliğin sağlanması ve tarih bilincinin oluşturulmasında, tarihî ve kültürel çevrenin yaşatılarak korunmasının önemini bilincinde oldukları gibi, bu “koruma anlayışı”nın seçmeci olmamasını da temel bir kabul olarak görüyorlar. Bugün, uluslararası platformlarda kabul edilen ve koruma ile ilgili uluslararası belgelere de yansarak kabul gören “koruma anlayışı”nın, temelde bu anlayış olduğunu söyleyebiliriz.

Bir kesim ise, gerçek “koruma”da ciddi sorunlara yol açan “seçmeci” bir anlayışa sahip. Bu seçmecilik anlayışını temelde iki alt başlık halinde ele alabiliriz. Birincisi, “ulusalcı” anlamda bir seçmecilik iken, diğeri “değerlilik” açısından bir seçmecilik içeriyor. “Ulusalcı koruma anlayışı” korunması gereken tarihî ve kültürel değerler olarak sadece kendi uluslarına ait değerleri görüyor. O topraklardaki diğer kül-

türlere ait değerlerin korunmasını ve yaşatılmasını üstü kapalı olarak reddeden bu anlayış, şovenist ve giderek de ırkçı bir yaklaşımın “korumacılık” anlayışıdır. Bu, yazık ki bugün ülkemizde hâlâ çok yaygın kabul gören bir “korumacılık” yaklaşımıdır ve taraftarları, çoğu kez, “sadece Osmanlı’yı korumak” hedefinin bile ötesine geçerek, “Osmanlı döneminde yapılmış yapılardan da sadece Türklere ait olanını korumak” noktasına kadar varabilmektedir. Sadece “değerli olanın korunması” gerektiğini ileri süren bir diğer seçmeci anlayış ise, kültür ve sanat açısından, doğal değer açısından, özel olanların korunmasını yeterli görmektedir. “Kültürel süreklilik, tarih bilinci” gibi kilit önemdeki kavramları “koruma”nın amacı dışına çıkartan bu seçmeci anlayışlar, kendi içlerinde de çelişkiler taşımaktadır. Bunlardan birincisi, aynı topraklarda yaşamış kültürlerin sürekli olarak birbirlerini etkiledikleri ve bu nedenle sadece bir ulusa ait “saf, katışıksız” bir kültürün söz konusu olmayacağı, ikincisi ise, “değerli” olanı belirlemek için ortaya konacak kriterlerin herkes ve her kuşak için farklı olabileceğidir.

- Ülkemizde yaygın kabul gören diğer “koruma” yaklaşımı ise, tarihî ve kültürel değerlerin “turizm” açısından çekici olduğu ve bu nedenle de korunması gerektiği konusundaki yaklaşımdır. Burada “koruma” turizme endekslenmekte, korumanın gerekçesi sadece getireceği “gelir” olarak değerlendirilmektedir. “Madem turist doğal güzelliklere, tarihî ve kültürel değerlere gelmektedir, o halde, bu değerler turizm amaçlı kullanılmalıdır,” biçimindeki bu anlayış, bu değerlere sadece “turizm” açısından bakmakla sınırlı kaldığı sürece, sonuçta, turizmin doğal ve kültürel değerleri yok etmesine yol açan uygulamaların da sorumlusu olmaktadır.

Görülebileceği üzere, bu iki yaklaşım arasındaki fark, birinci yaklaşımda “koruma”nın temel amaç olarak kabul edilmesine karşın, temel amacı “turizm”den para kazanmak olan ikinci yaklaşımda, “koruma”nın sadece bir “araç” olarak görülmesidir. “Dünyanın doğal ve kültürel değerleri tüm insanlığın evrensel mirasıdır ve isteyen herkes gelip bu değerleri görebilmelidir.” Bu elbette doğru bir kabuldür. Artık evrensel kabul gören ve yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığım birinci “koruma” anlayışı da turizmi reddeden bir anlayış değildir zaten. Burada temel kıstas, korumanın “amaç” mı, yoksa sadece “araç” mı olarak görüldüğünde yatmaktadır.

Temel “koruma” politikasına sahip olmayan, “koruma”yı sadece “turizm” amaçlı olarak ele alan, tarihî ve doğal çevreyi de sadece “meta”

olarak değerlendirenler, turizm adına yapılan yatırımların dünden bugüne yarattığı tahribatla turizmi motive eden tarihî ve doğal çevreyi de hızla tahrip ederek, aynı zamanda bu değerlere bağımlı turizmi de zedelediklerinin farkında değiller mi acaba? İstanbul başta olmak üzere, turizme açılan ve açılması istenen şehirlerde beş yıldızlı devasa “tek tip”leşmiş otellerin ve diğer turistik tesislerin ortaya çıkardığı manzaranın “kültür turizmi”ne katkıda bulunduğu söylenebilir mi? Saray bahçelerinin bile beş yıldızlı otellere çevrildiği, kentin eşsiz Boğaz silüetinin gökdelen turizm tesisleriyle pervasızca zedelenmesinden çekinilmediği İstanbul’da, şimdi de, Tarihî Yarımada planları ile, “turizm” adına, birçok kamu yapısının “birinci sınıf konaklama tesisleri”ne çevrilmesi karar altına alınmış ve bazı alanların da, eski yapı kopyalarının inşası ile bir tiyatro dekoru olarak “turizm”e hizmet etmesi öngörülmüştür. Bu salt “turizm” amaçlı yaklaşımın, “koruma” ile gerçek bir ilişkisinin olmayacağı açıktır. Doğal değerlerimizde de, turistik kentlerimizdeki anlayışın aynı bir tahribat süreci yaşanmış ve yaşanmaktadır. 49 yıllığına kiralanen kamu arazileri üzerinde gerçekleştirilen çok katlı beş yıldızlı oteller ve tatil köyleri ile, kesinlikle yapılaşmaya açılmaması gereken sahillerimiz, doğal sit alanlarımız, “kitle turizmi”ne kurban edilerek, gözlerimizin önünde pervasızca yağmalanmış ve yarın bu alanların, artık turisti çekecek hiçbir özelliği de kalmayacağından, boş beton depolar haline dönüşebileceği gerçeği bile göz ardı edilerek, kısa vadeli çıkarlar uğruna feda edilmiştir. Bundan kimin ya da kimlerin kazandığı açıktır. Çoğu yabancı sermaye ya da yabancı sermaye ortaklıkları biçiminde gelen büyük sermaye çevreleri... Kaybeden ise, tüm ülke ve ülkenin yarınları olmuştur.

“Turizm” ve “koruma”nın yan yana ve birbirlerinin yaşatılmasına karşılıklı olarak katkı sağlayarak var olabileceği bir turizm politikası oluşturulamadığı sürece, turizm, ülkemizde çok sıkça görüldüğü üzere, tarihî ve doğal çevrenin katili de olabilmektedir. Bu açıdan, “turizm”i amaç, korumayı ise “araç” olarak gören anlayış ile, “koruma”yı amaç, “turizm”i ise araç olarak gören anlayış, konuya temelde çok farklı biçimlerde bakmaktadır. Gerçek “korumacı” yaklaşım, turizmi amaç değil, aksine, korumanın aracı olarak görmektedir. Bu anlayış, turizmden gelecek gelirin, yüksek maliyetler nedeniyle korunmasında zorlanılan yapı ve çevrelerin korunmasında kullanılmasını öngörür. Bu çerçevede, “turistik kullanıma açılma”dan anlaşılan ise, istenen her yerin turizm amaçlı yapılaşmaya açıl-

ması ve tarihî yapıların, ayırım gözetmeksizin, turistik fonksiyonlara dönüştürülmesi değildir. İstenen, “koruma”dan ödün vermeyen, aksine, korumaya destek olabilecek, bu yaklaşımla da, hem korumanın hem de turizmin sürekliliğini sağlayabilecek “korumacı bir turizm” politikasını belirlemek ve hayata geçirebilmektir. Bu politikanın temel ilkesi, tarihî ve doğal çevrede, turizmin, “koruma”ya katkı sağlayabilecek biçimde, doğru ve dengeli kullanımını sağlayabilmektir. Bu çerçevede, öncelikli soru, “hangi alanların, ne ölçüde ve hangi kullanımla turizme açılabilir” olmalıdır. Turistik alan olarak kabul edilen bölgeler de, özelliklerine göre, bazı durumlarda sadece günübirlik turizmle sınırlandırılacak, bazı alanlarda kullanım sıklığı azaltılacaktır. Kıyıların, doğal sit alanlarının, arkeolojik alanların üzerine ve yakın çevresine yapılaşma izni verilmeyecek, bu alanlar, kontrollü bir biçimde, günübirlik turistik ziyaretlere açılabilir. Bazı kentsel sit alanlarında yeni yapılaşmaya izin verilmeyecek ve konaklama ihtiyacı, yörenin özelliğine göre ya mevcut uygun yapıların “konaklama” tesislerine dönüştürülmesi ya da “konut+pansiyonculuğun” bir arada yaşatılması biçiminde karşılanacaktır.

Tarihî çevrelerin ve yapıların korunmasında, “özgün fonksiyonunu devam ettirerek yaşatma”nın temel koruma ilkesi olduğu asla göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede, değişen yaşam koşullarının, sosyal ve kültürel değişimin yapının özgün kullanımının sürdürülmesine imkân

vermediği durumlarda ise, yapıya, çevre kullanımları da dikkate alınarak, mimarisine ve mekan düzenlenmesine en uygun fonksiyon verilmelidir. Tarihsel çevredeki bir yapının “turizm” kullanımına açılmasına ancak bu koşullara uyularak karar verildiği takdirde, hem “koruma”ya, hem de “turizm”e katkı sağlanabilecektir.

Bütün bunlar, “koruma”yı amaç, “turizm”i araç kabul eden ciddi bir “turizm politikası ve planlaması”nın önemini ortaya koymaktadır. Ancak, burada önemli olan ve vurgulanması gereken, yıllardır “doğal ve tarihî çevrelerimizi” onarılamaz biçimde zedeleyen hatalı turizm uygulamalarını bu konudaki politika eksikliğine ve plansızlığa bağlayarak açıklamanın da yeterli olmayacağıdır. Bu ölçüde bir tahribat sadece bir politika ve plan eksikliğine dayandırılmaz. Yaşadıklarımız, eksikliklerimizin ve hatalarımızın neden olduğu ve hatalardan ders alarak daha iyiye doğru giden bir süreç olarak tanımlanabilseydi, olumsuzlukların tek nedenini doğru bir turizm politikası ve planlamasının yokluğu ile açıklayabilirdik. “İyi niyet”in hakim olduğu bir sürecin, bazı geri dönülmez yanlışlara neden olmuş olsa da, hataların giderilmesi açısından yarınlar için bir “umut” taşıdığı açıktır. Ancak ülkemizde, hataların hataları izlemesi, yaralamaların cinayetlere dönüşmesi, yaşanan deneylerden ve yapılan hatalardan alınan derslerin, “koruma”ya değil, “daha çok kazanma”ya yönelik dersler olarak algılanması, yarına ilişkin umutlara da yer vermemektedir. Turizm tek başına ve yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerden soyutlanarak ele alınamaz. Kısa süreli çıkarlar uğruna pervasızca yağmalanan ve yok edilen sadece tarihî ve kültürel değerlerimiz, doğal çevrelerimiz değil, “paraya dönüşebilecek” tüm varlıklarımızdır. Bu çerçevede, “koruma”ya yönelik çabalarımızın da, sadece bu konuda doğru bir politika üretmeyi hedeflemeyle sınırlı tutulması, beklenen sonucu vermeyecektir. Tek tek sorunlarımız hep bir bütünün parçalarıdır ve bu tekil sorunlarımızı ele alırken, bu sorunları yaratan nedenlerin bütünselliğini göz ardı etmemek, bizi çözüme yaklaştıracak –olmazsa olmaz– temel yaklaşım olmalıdır. Bu çerçevede, Türkiye’nin, bundan da öte, dünyanın yaşadığı ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve tahribat sürecini iyi değerlendirmek ve “koruma” konusuna da, bu geniş çerçeveden akseden yanlışları göz ardı etmeden yaklaşmak; sorunu farklı boyutlarıyla kavramak ve olası çözüm arayışlarını çeşitlendirmek açısından yararlı olacaktır.

Tourism in Historical and Natural Environment Is Preservation the Goal or the Means?

To see the phrases of 'natural and historical environment' and 'tourism' together is at first sight a serious source of discomposure for us especially while Turkey has a rich accumulation of implementations reflecting the relationship between the pair. A glance at the gains and losses of 'tourism', which has been called the 'lucrative business' and over-respected with the expectation of its significant function in the development of the country since 1950s, is enough to display our rightfulness with our discomposure. Has tourism fulfilled its role in reaching the goal of 'development of the country' that is introduced almost by sanctifying? What has it caused to gain or lose? And as it is always claimed to be, has tourism had a contribution in preserving our historical and natural values? In other words, what effects has tourism had on the historical and natural environment? When different parties having different expectations from tourism are considered, the questions and their answers will obviously differentiate according to people. The author aims to undertake 'tourism' in terms of the relationship between 'tourism' and 'preservation' and their interaction. The article introduces the importance of a serious 'tourism policy and plan' which believes that 'preservation' is the goal where 'tourism' is the means for it. To evaluate the economical, social and cultural change and destruction process experienced in Turkey and the world, and to approach to the issue of 'preservation' without disregarding the reflections of this large frame will be useful to apprehend the problem with different aspects and to diversify the search for possible solutions.

Yıldız Uysal, Y. Mimar

Doğan Kuban: “Divriği Ulu Camii İçin Özel Bir Koruma Yasası Çıkarılmalıdır”

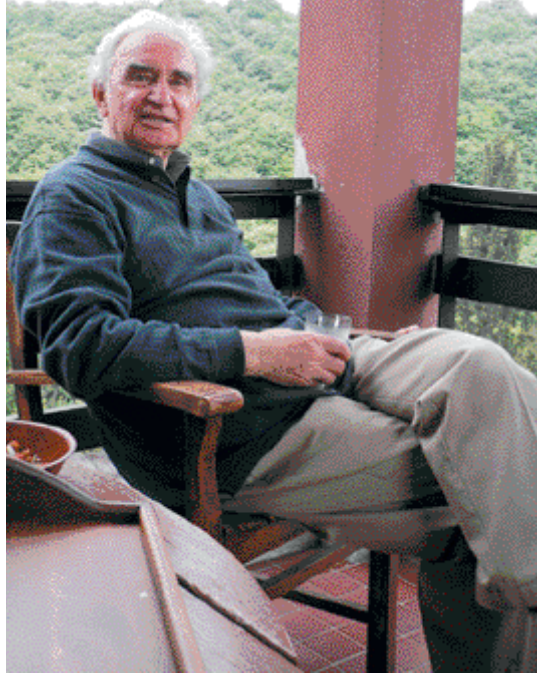
Söyleşi: Deniz İncedayı

Dosya konumuzu “mimarlık, kültür ve turizm” olarak belirleyince, bugünün önemli bir kültür ve meslek tartışması olan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi’nin korunması konusuna da yer vermek istedik ve bu konuda kısa bir araştırma gerçekleştirdik. Türkiye ortaçağ sanatının en önemli yapıtı sayılabilecek ve İslam sanatı içinde taş bezemelerinin niteliği açısından eşsiz olan Divriği kompleksi, mimarlık yapısının kültür iletişi olarak taşıdığı önemi ne kadar güçlü vurguluyor. Ayrıca, dünya sanat tarihi içindeki çok özel konumu nedeniyle de Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi, UNESCO’nun “Dünyanın 500 Başyapıtı” listesindeki tek Türk yapıtı. Dosya konusu çerçevesinden bakarak, turizmin önemli bir işlevi olarak kültürel mesajların aktarılması, paylaşılması gibi bir sorumluluktan da söz edilebilir. Bu yaklaşım, mimari yapının bu bağlamdaki “taşıyıcı” rolüne ve önemine bir kez daha dikkat çekiyor. Aynı anlayışla, hassas bir konu olduğunu düşündüğümüz Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi’nin korunması düşüncesine yaklaştık.

Eserin yukarıda değinilen özellikleri bizi, dosya konusunun odaklandığı tartışma alanında belki de ülkemizin en önemli söz ve bilgi sahibi bilim insanlarından olan Sayın Prof. Dr. Doğan Kuban ile sohbet etmeye yönlendirdi. Gerçekleştirdiğimiz keyifli söyleşiyi sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Sayın Hocam, öncelikle sizden öğrenmek istiyoruz: Neden Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi UNESCO’nun “Dünyanın 500 Başyapıtı” listesinde yer almakta? Bize biraz eserin buna neden olan özelliklerinden söz eder misiniz?

Osmanlı mimarisiyle karşılaştırıldığı zaman Selçuklu çağı mimarisinin en önemli özelliği, bu mimarinin en egemen ögesi olan taç kapılarında ve giriş cephelerinde uygulanmış bezemelerdir. Divriği Ulu Camii, taç kapılarının tasarımları ve üç boyutlu taş oyma bezemeleriyle dünya taş oyma ya da yontu tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Her metrekaresi muhteşem bir taş oyma-

Doğan Kuban,
Temmuz 2005.
Fotoğraf: Deniz İncedayı.

yontu şaheseriyle dolu olan bu taç kapılar bir heykel müzesi niteliği taşımaktadır. Çünkü Orta Asya’dan Akdeniz’e, Türklerin ilişkide oldukları bütün bir kültür ortamının yüzyıllar süren simbiyotik sanat ilişkilerini özetlemekte ve Türklerin göçer kültüründen yerleşik kültüre geçişlerindeki mekanizmaları aydınlatmaktadır. Bu tarihin müzesidir. Bu taş bezemeyi yaptığını kabul etmemiz gereken Ahlatlı Hürremşah, dünyanın en büyük sanatçıları arasında sanat tarihine girmesi gereken bir yaratıcıdır. Sinan büyük mekân sanatında nasıl yapıtlarına dokunulmazlık kazandıran bir büyük usta ise, Ahlatlı Hürremşah da aynı değerde bir yontu ustasıdır. Bu nedenle de eser, dünya başyapıtları listesinde yer almaktadır.

Eserin korunması konusunda açılan tartışmalara ilişkin sorabiliriz: Ülke ve dünya sanat tarihi açısından böylesine önemli bir yapının korunması konusunda farklı yaklaşımlar olabiliyor. Konuyla ilgili olarak açıkladığınız düşüncelerinizden ve yazılarınızdan biliyoruz ki, ciddi endişeler taşımaktasınız. Temel endişenizi nasıl özetleyebilirsiniz? Bunu kolayca özetleyebilirim. Divriği Ulu Ca-

İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü emekli Başkanı olan Doğan Kuban, Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyesi, Amerikan Mimarlık Enstitüsü Şeref Üyesi, Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyesi, Türkiye ICOMOS kurucu üyesi ve Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü kurucusudur.

mii ve Şifahanesi'nin sanat tarihi içerisinde esas ağırlığı taş kapısındaki olağanüstü bezemelerdir. Bu yapı yaklaşık 800 yıllıktır. Sözünü ettiğim bezemeleri, dekorasyonu taşıyan taş malzeme ise büyük bir hızla bozulmaktadır. Dış etkilere ve olumsuz hava koşullarına açıktır. Bu Avrupa'da ortaçağ katedrallerinin restorasyon sorunları türünden; çözülmesi zor, hatta bazen olanaksız taş korunması sorunları yaratmaktadır. Kaldı ki sorun, Divriği Ulu Camii bezemelerine özgü olarak da görülebilir. Bu taş oyma işçiliği, hiçbir tekrar içermeyen, küçük boyutlu, dokunulması olanaksız bir doku sergilemektedir. Bozulan taş ve dokunulmaması gereken biçimler Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi restorasyonunu sıradışı ve son derece kritik bir koruma sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Hocam, burada “eserin korunma altına alınmaması” gibi yanlış sonuçlar çıkartılmasını önlemek gerekebilir. Bu nedenle sormak istiyorum: Sizin öneriniz nedir bu konuda? Nasıl bir koruma olmalı?

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin bezemeleri o denli özgün, eşsiz ve her bir ayrıntısı farklı olan bir yontu şaheseridir ki, buna yapılacak her türlü müdahale bir bozulma demektir, önemli riskler taşır. Taş kapının süslemeleri ve bezemeleri o denli zengin ve hayal edilemeyecek kadar çok kaynaklıdır ki; yapıta, Ortadoğu sanatının sentetik bir mucizesi olarak bakılabilir. Bu her anlamdaki zenginlikle, dokunulmazlığı bir araya getirdiğiniz zaman, taş kapının da, “Bergama Altarı” gibi özel bir müzede, özel bir mekânda korunması, sergilenmesi gerekecektir. Burada yapılması gereken, eserin her türlü olumsuz dış etkenlerden korunacak şekilde bir müze binasının içerisine alınmasıdır. Bu da çağdaş, şeffaf bir strüktürün, yapıyı içine alarak koruma altına alması, onu bir müze objesi haline getirmesi anlamına gelmektedir.

Burada şunu da vurgulamak isterim: Restorasyon her ne pahasına olursa olsun, bir yapıya fiziksel olarak müdahale etmek anlamına gelmez. Bazı durumlar vardır ki, en başarılı, en iyi restorasyon –burada benim de önerdiğim gibi– yapıta en az müdahale ile gerçekleştirilir. Bir tür müze kabuğu ya da strüktür içerisine alındığında Divriği Ulu Camii en sağlıklı, en ideal biçimde restore edilmiş olacaktır. Korumanın anlamı budur. Son olarak şunu da eklemek isterim: Buradaki sorun maddi güçle ilgili görülmemelidir. Sadece ekonomik olanaklar ile çözülemeyecek

Üstte, Divriği Ulu Camii kuzey kapısı bezemelerinden stilizasyon. Yanda, Divriği Ulu Camii kuzey cephesi kapısı ve çevresi.

durumlar vardır; hassas davranılması ve titizlikle düşünülmesi gereken özel bir konumla karşı karşıyayız burada.

Bu denli hassas bir koruma konusunda, olağan bir restorasyon sürecinde uygulanabilecek yöntemler de kolaylıkla uygulanamayacaktır belki. Bu yapıt için farklı restorasyon yöntemleri ve araçları mı gerekmektedir?

Divriği Ulu Camii taş kapılarını süsleyen bezemeler, küçük boyutlu, hepsi birbirinden farklı ve bir bölümü tamamlanmamış, yontu ustasının doğaçlamayla yaptığı, daha çok bitkisel stilizasyonlar sergilemektedir. Değişik derinliklerde ve katmanlarda tasarlanmış bu bezemenin motifleri üç boyutlu, zaman zaman 1 cm.'ye kadar inen derinliklerde, geometrik tasarımı temelde dışlayan, düzgün olmayan yüzeylerden oluşmaktadır. Taşın erimesi nedeniyle oluşan bozulmalar görülmektedir. 3-5 cm.'ye inen bitmiş ya da bitmemiş motifler, küçük delikler, hassas bir dizilişle çok narin öğelerden kurulu yazıtlar, hatta yapılmamış motiflerin tek çizgiyle çizilmiş konturları gibi sonsuz ayrıntılar vardır. Tıpkı doğada olduğu gibi, hiçbir çizgi, bir başkasını tekrar etmez.

Bu olağanüstü bezemeyi taşıyan taş malzeme 777 yılıktır. Böyle bir bezemeye hiçbir namuslu ve deneyimli sanatçının dokunmaması gerekir. 777 yıl boyunca hava etkilerine maruz kalmış olan, bir iğne oyası gibi işlenmiş bu taş oymanın malzemesi artık kırılganlık sınırındadır, yer yer toz haline gelmektedir. Bunun üzerinde ne fiziksel müdahale, ne de sonucu belli olmayan kimyasal müdahale yapılmamalıdır. Çünkü bu taş kapıların yüzeylerindeki her bir motif, hiçbir riske atılamayacak kadar değerlidir. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'ni dünya mimarisinde üstün bir konuma yükselten en değerli veriler doğrudan dış hava etkilerine maruz kalan taş kapı bezemeleridir. Bunlar; yağmura, kara, dona, rüzgâra, hava kirliliğine ve insanların kötü muamelelerine açıktır. Boşluklar karla dolduğunda, kar buza dönüşmektedir. Yapı yeniyken çok etkili olmayan hava koşulları, eskiden, eriyen ve hava kirliliğine maruz kalan yüzeylerde etkili olmaktadır. Asitler taşı yavaş yavaş yorduğunda yüzey moleküllerinin stabilitesini zayıflatır, biçimler bozulur, taşların uçları erir. Kapılarda pek çok yerde görüldüğü gibi, taşlar tozlaşır, bezemenin motifleri kaybolur. Bu oluşum, doğadan tanıdığımız tipik bir erozyondur. Kapılar üzerindeki büyük "palmet"lerin¹ hâlâ dış etkilere maruz bırakılması, kültür

cinayeti olarak tanımlanabilecek utanç verici bir ihmaldir.

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin sorunu, birçok sorumlunun zannettiği gibi taş bir yapıyı onarma sorunu değildir; dünya çapında bir başyapıtı, artık zarar görmeyecek, zarar verilemeyecek şekilde bir müzeye kaldırma sorunudur. Yapının olduğu gibi bir müzeye kaldırılması biçiminde bir uygulama öngörülemediği için, kendisinin müzeye dönüştürülmesi gerekecektir. Bu yaklaşım, yapının eşsiz bezemelerine uzman sıfatlı bir kişinin, herhangi bir biçimde bilinçsizce dokunmasını engellemeyi ve onu Bergama Altarı, Partenon Frizi ya da antik bir heykel gibi modern bir strüktürle korumayı önermektedir.

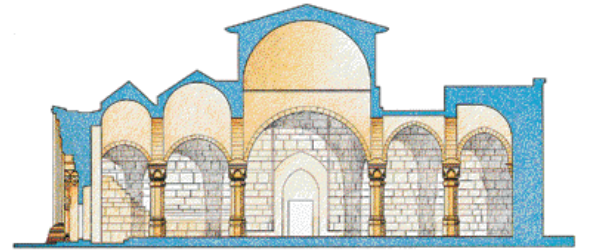
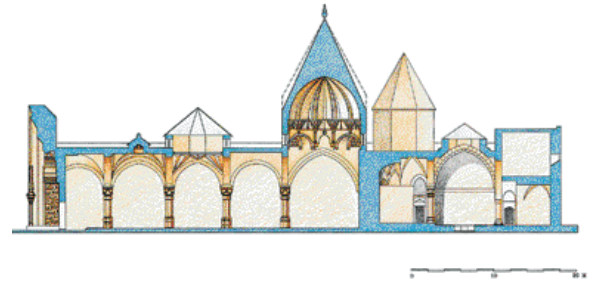
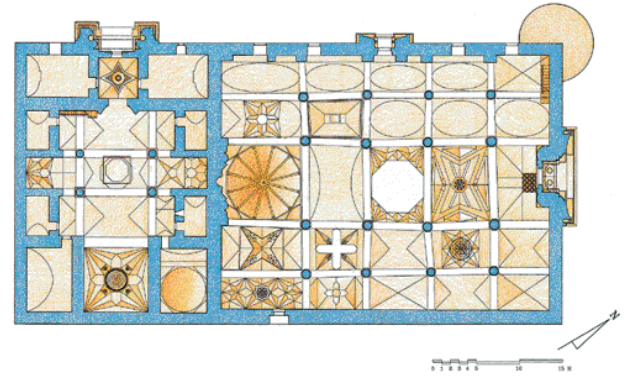
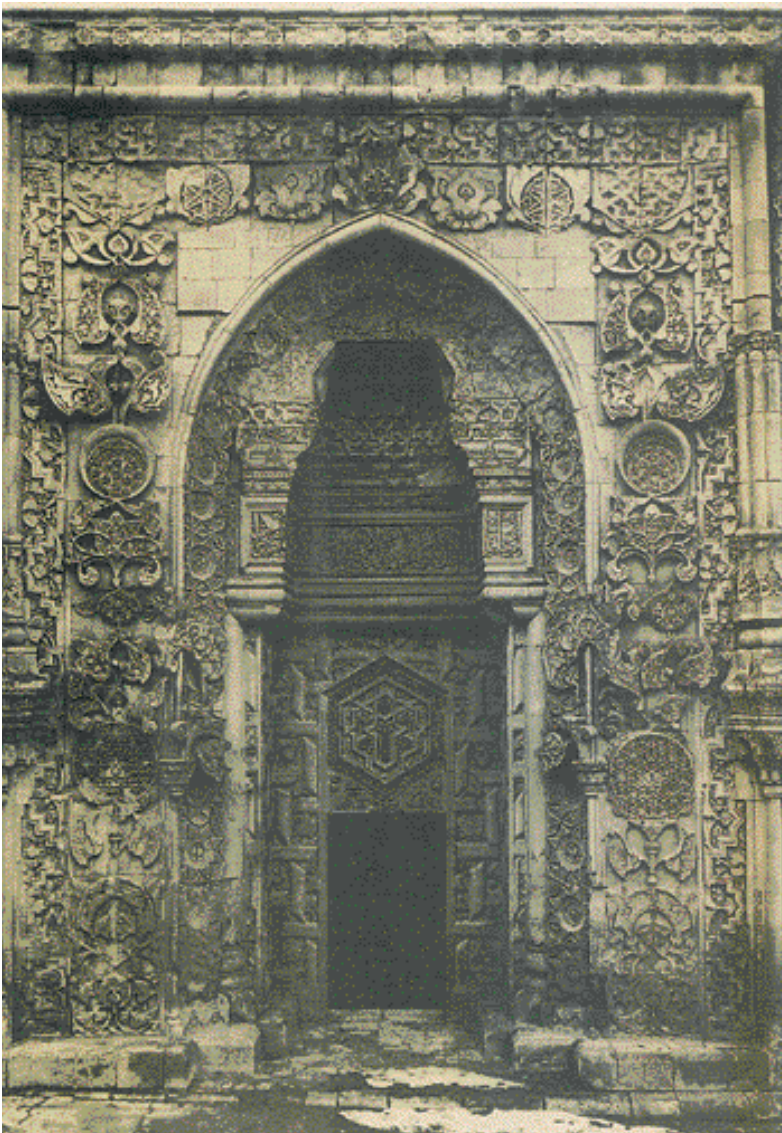
Dünyanın önemli yapıtları listesine girmiş bu tek Türk yapıtını, unvanları her ne olursa olsun, deneyimsiz ve ortaçağ, İslam, Türk ya da başka üslupları yeterince tanımayan kimselere, teknisyenlere ve bürokratlara teslim etmek bir daha geri dönülemeyecek bir tahribat yaratacak ve kuşkusuz Türk kültür tarihinin de büyük bir ayıbı olarak anılacaktır.

Divriği Ulu Camii kuzey kapısı bezemelerinden "palmet"ler.

Divriği Ulu Camii kuzey kapısı ve bezeme detayları.

Divriği Kompleksi planı ve kesitleri.

Divriği içinde önerdiğiniz gibi bir müze yapısı ya da strüktür nasıl değerlendirilecektir sizce?

Bu aslında çağdaş Türkiye'nin mimarlık alanındaki imajı için de olağanüstü bir fırsat yaratmaktadır. Burada en gelişmiş müze teknolojileri kullanılarak, korunma için en uygun koşulların yaratılması gerekir. Yeraltı suyu sorunları için konularında uzman mühendislerin çözümlerini getirmek gerekecektir. Bu mucize yapının çevresini, sağlıksız ve bilinçsiz gelişmiş her türlü yapıdan arındırarak bir özel park alanına çevirelim. Divriği Ulu Camii, eskiden yerleşmenin dışındaki yamaçlara yerleşmişti ve kasabaya ege-men bir konumdaydı. Bunu yeniden gerçekleştirmek olanaklıdır. Kentin yerel yönetimi de bu konuda isteklidir. Bu konuda uluslararası bir yarışma da açılabilir. Konusunda başarılı, güvenilir bir mimar tarafından gerçekleştirilecek böyle bir müze yapısı; içerisinde parıldayan Divriği Ulu Camii ve çevresiyle bir park alanı, bir kültür parkı olarak tasarlandığında ve düzenlendiğinde, bütün dünyanın görmek için sabırsızlanacağı bir çekim ve odak noktası olacaktır. Bu bağlamda, turizm açısından da dos-

ya konunuzda değindiğiniz amaç, mimaride özel bir örnek olarak gerçekleştirilmiş olacaktır.

Son olarak şuna değinmek istiyorum. Acaba bugünkü yasalarla bu konuyu çözebilir miyiz? Bu konuda bir sorun görüyor musunuz?

Bu koruma bugünkü yasalarla gerçekleştirilemez. Anadolu-Türk sanatının bu en büyük yapıtını uygarlık gereklerine ve haysiyetine uygun olarak; sevgi, saygı ve bilgiyle, ona zarar verebilecek bütün doğal, yasal koşullardan ve hatta bilgisizlikten kurtarmak gerekir. Burası, dünyanın en özgün, en güzel müze mekânlarından birisi olabilir. Dünyanın en büyük taş oyma sanatçılarından olan Ahlatlı Hürremşah'ın adı da ölümsüz sanatçılar arasına girmelidir. Böylece Türk sanat tarihine Sinan'ın yanı sıra, Hürremşah da eklenecektir. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin korunması Türk kültürüne yapılacak en yüce katkılardan birisidir. Mimarlığı, ulusal kültürün önemli bir üretim alanı olarak değerlendirdiğimizde, insan yapısı çevrenin biçimlenişi olağanüstü bir sorumluluk demektir. Bu nedenle, bu konu bir ulusal kültür görevi olarak değerlendirilmelidir.

Aynı nedenle, kesinlikle, konuya ilişkin özel bir yasa çıkarılmalıdır. Ülkemizde biliyorsunuz, en önemli yasalar çok kısa sürelerde hazırlanabiliyor. Söz konusu, bir dünya şaheserinin, bir başyapıtının korunması olduğunda da yetkililerin bu duyarlılığı esirgemeyeceklerini düşünüyorum. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'ni koruma düşüncesi ve projesi konusunda kamuoyunda bir "farkındalık" yaratmak amacıyla bazı girişimlerde bulunduk. Birçok aydından ve düşünürden destek aldık. Konuyu ve önemini esas olarak ülkemiz insanlarıyla paylaşmak, restorasyon adı altında yapılacak geri dönüşü olmayan bir yanlışlığı önlemek istiyoruz. Konu, sadece bilim insanlarının ve uzmanların değil, tüm vatandaşların hatta tüm dünya bireylerinin ilgi konusu olacak nitelikte önemlidir. Bu nedenle, böylesine hassas bir koruma projesi kararında titiz ve dikkatli olmak, şeffaf olmak gerekir.

Hocam, size çok teşekkür ediyoruz. Bize burada tanıttığınız konu ve bizimle paylaştığınız düşünceleriniz; mimari eserin, kültür ve turizm bağlamlarında ulaşabileceği en üst düzeyi hatırlatarak, bu sayıda ele aldığımız başlığa önemli bir zenginlik getirdi. Tekrar teşekkür ederiz.

Ben de teşekkür ederim.

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin korunması konusunda paylaşmak istediğiniz düşünceleriniz için: sos_divrigi@yahoo.com

Söyleşide kullanılan görseller, Doğan Kuban'ın *The Miracle of Divriği* kitabından alınmıştır. YKY, İstanbul, 2002.

Notlar:

1. Palmetler; Divriği taş kapılarının en görkemli taş oyma motifleri olan, üç boyutlu, yüzeyleri çok daha küçük üsluplandırılmış bir bitki dünyasıyla bezeli, yaprak ve soyut yaprak biçiminde, yontu nitelikli büyük biçimlerdir.

Divriği Şifahanesi girişi.

Restoration of the Divriği Mosque and Hospital

Today one of the most important debates on conservation in Turkey is about the Divriği Mosque and Hospital, one of the most important buildings from the Middle Ages in Turkey. The Divriği Complex is also the only building from the Turks in the list of "500 registered buildings" of UNESCO.

As in the dossier of this issue it is aimed to discuss "architecture, culture and tourism" we wanted to question such an important debate of our country and organised an interview with Prof. Dr. Doğan Kuban who is a valuable historian of architecture and an expert of the Divriği Complex. In the interview, Prof. Dr. Kuban emphasises the importance of the Divriği Mosque and Hospital as a cultural transmitter. He says that the ornaments on the main entrance of the mosque can be seen as a masterpiece of sculpture and architecture and unique in the history of art in the world. Prof. Dr. Kuban therefore underlines that it is very risky and hazardous to restore this special work of architecture unconsciously. According to him this building with its artistic synthesis proves the historical and cultural relations Turks had with the different civilisations throughout the history. He also adds his idea of restoration for this special and critical situation.

“Yeni”, Ama Yinelenen Gündem: Kentsel Dönüşüm

Zekai Görgülü

Batı ülkelerinin uzun yıllardır tanıştığı ve geniş uygulama alanları yarattığı “kentsel dönüşüm”; hızla yasal tabanını da bularak son bir yıl içinde kentlerimizin gündemini belirleyen en önemli kavram durumuna gelmiştir. Üzerinde geliştirilen düşünceler, yapılan atıflar, izlenen uygulama örnekleri ve kente yüklenen anlamlar bağlamındaki ele alışla; kentsel dönüşümü, alkış tutmaktan, kentsel dönecliğe, oradan yeni rant arayışlarına giderek kavramın içini, güncel dinamikleri de gözeterek yeniden doldurmaya kadar olan bir çeşitlenme içinde değerlendirmeye çalışmaktadır.

“Planlama, plancı ve kentler için “kentsel dönüşüm” sorun mudur? Yoksa çözüm adına savunulması gereken bir araç mıdır?” sorularının yanıtları gerçekten herkesi zorlamaktadır. Bunu aşmak için “taraf” olma sancısı içine girmeden, hep olduğu gibi bilimin nesnel bakışı içinde, kavramdan, yaşanan pratiklere ve ortaya çıkan örneklerdek yapılabilecek bir çözümlemenin gereği, kentsel dönüşüm adına açıktır. Bu yazı, böylesi bir denemenin içinde kavramın yeni mi olduğunu ya da yinelenenliğini mi, söylenildiği gibi sihirli olup olmadığını ve planlama ile olan ilişkisini ülkemizdeki bazı güncel örneklerden de esinlenerek irdelemeye çalışacaktır.

Kentsel Dönüşümü Nasıl Anlıyoruz ya da Nasıl Anlamalıyız?

Küreselleşmenin getirdiği kültürün, evimizden yaşadığımız dünyaya kadar belirli bir bütünsellik içinde egemen olma çabası içinde olduğunu ve bu sürecin öncelikle kentleri etkilediğini hepimiz biliyoruz. Yeni iletişim sistemleriyle etkileşim ağları, günlük yaşamımızdan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapıları da içeren her boyutu, her düzeyi, her mekânı değiştirmekte ve yeniden biçimlemektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin etkilerinin sorgulanması, kentlerin dönüşümünün veya kentsel dönüşümün boyutlarının algılanması ve araştırılması ile eş anlamlı olmaktadır. Bu ise; kentin ne olduğundan başlayıp kentin tarihine, toplumların yaşamında üstlendiği kimlik ve role, sonrasında da kentleş-

me süreçlerini açıklayan nedenlere bakmaya kadar uzanmaktadır. Bir başka ifadeyle; insanlık tarihi kadar eski olan kentler, farklı boyutlardaki bir değişim ve dönüşüm sürecinin içinde sürekli olmuşlardır. Ancak biliyoruz ki, bu sürecin içinde hiçbir dönüşüm sanayi kentine geçiş ile sanayi kentinden küresel kente geçiş kadar baskın ve belirleyici olmamıştır. Artık kentler, bir yandan yeni üretim tür ve biçimlerinin getirdiği sermayenin etrafında organize olurken; bir yandan da bu bağlamda kentlerin yaşadığı mekânsal, sosyal, politik ve kültürel dönüşüm, onları ekonominin merkezine doğru taşımaya başlamıştır. Yanı sıra bilginin, teknolojinin üretildiği, ulaşım/iletişim ile karşılıklı ilişkilerin kurulduğu ve etkileşimin yaratıldığı yeni rolleri de kentler üstlenir olmuştur. Bu yeni yapılanma kentlerdeki dönüşümü hızlı ve sürekli kılmaya başlarken, koşutunda kentin bir dönüşüm mekânı olduğu kabulü ile bundan ne anlanması gerektiği tartışmaları yoğunlaşmaya başlamıştır. Özetle, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sürekli olarak değişen teknolojik, ekonomik, politik, toplumsal, kültürel koşullar ile ülkelerin ekonomik ve sosyal sistem seçmeleri (tercihleri) de kentsel mekânın sürekli olan dönüşümünde doğrudan belirleyici olmaktadır.

Dolayısıyla doğal çevresi, insan eliyle yaratılmış yapay çevresi ve insanı (nüfusu) ile bir büyük sistemi betimleyen kentler, doğal ya da kendiliğinden olan bu dönüşüm sürecini yaşarken, yanı sıra kentte var olan aktörlerin dönüşümüne olan uyum ve dirençleri doğrultusunda sistemin parçaları üzerinde de müdahaleci dönüşüm örnekleri yaşanabilmektedir. Bir başka ifadeyle; ekonominin dünya ölçeğinde yeniden yapılanma arayışları sonucunda ortaya çıkan yeni üretim biçimleri ve ona dayalı yeni yer seçimi kararları öncelikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde izlendiği gibi kentsel sistemlerde değişim, dönüşüm ve bağlamında ciddi uyum sorunlarına neden olmuştur. Daha önce de değindiğim gibi bu süreç, bir yandan yeni koşullara ve yeni gereksinimlere uyum sağlamak için kentin her türlü mekânında sanki kendiliğinden-

den, doğal haliyle devam ederken, bir yandan da uyum sorunlarını çözme adına çoğunlukla aktör güdümlü müdahalelerle kentsel dönüşümü adeta sakınılması gereken bir yere doğru taşımaya başlamıştır. Özellikle ülkemizin büyük kentlerindeki yeni örnekler, kentsel dönüşüm sürecine yapılan bilinçli müdahalelerin ifadesi durumundadır. Tabii ki İstanbul, Ankara, İzmir ya da diğer kentlerimiz fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel mekânlarıyla eskisi gibi değil ve sürekli değişip dönüşüyorlar. Burada ortaya çıkan veya aranan nitelikle kalite, kentin, kentsel yaşamın ya da kentsel sistemin doğal sonucu olarak kabul edilen bir kentsel süreci tanımlamaktadır. Üstelik bu süreç günümüzde olduğu gibi “yeni” olarak betimlenmemek durumundadır. Tersine, kentin eski merkezlerinde, eski dokularında, gecekondualarında, sanayi alanlarında, apartmanlaşmış konut alanlarında hızlı, yavaş, şiddetli veya sakin olarak sıfatlandırabileceğimiz bir “yinelenecek” yıllara dayalı olarak içermektedir. Ancak 1980 sonrası “küreselleşen kentsel sistemlerle bütünleşeceğiz” gerekçesiyle, başta İstanbul olmak üzere mekânın; yeni alışveriş ve iş merkezleri, ulaşım yapıları, gecekondu alanlarındaki yine yasadışı olan yoğun apartmanları, tarihi parsel ve dokulardaki otelleri ile pervasızca kullanımı, normal kabul edilebilecek kentsel süreçler içinde yorumlansa dahi, rolünü rant amaçlı oynayan aktörlerin güdümediği kararlar kentsel alt parçalar adına yeni olmasa da bir büyük dönüşümü anlatmaktadır.

Artık bilim çevrelerinin de dışında ilgili (belki olmayan da) herkes tarafından “kentsel dönüşüm” olarak isimlendirilen ve devam etmekte olan bu süreç, aktörlerinin müdahale beceri ve yetenekleri oranında yeniymiş gibi, oysa yeni koşullara/gereksinmelere uyum sağlar bir biçimde yinelenerek günümüzde ülke ve hemen hemen tüm kentlerimizin gündemine taşınmış durumdadır. Mera alanlarında toplu konut üretmek, Haydarpaşa Limanı ve Gari’nin bulunduğu çok özel bir yere dört milyon metrekare inşaat önermek, orman alanında otomobil yarış pisti yapmak, öykünülen ölçeği ve dokusu itibariyle insanı anlatan, ruhu olan Ankara Dikmen gecekondualarını tekdüze apartmanlar uğruna yıkmaya başlamak ve yasadışı yapılaşmış alanlarda “yap-sat”ın, “yık-yap” alternatifini uyguluyor olmak bu kez “kentsel dönüşüm” adı altında yeni bir ambalajla sunuluyorsa; verilecek tek yanıt, kabaca, “biz bu filmi daha önce gördük” olacaktır. Dönüşümün içinde yer alan veya onu gerçekleştiren aktörle-

rin ilişkileri, kentsel sorunları ele alışı, kavrayışları ve dolayısıyla onlara ilişkin çözüm arayışlarının farklı olması doğaldır. Bu bağlamda da kente karşı farklı müdahaleler yaşanmaktadır. Ama artık biliyoruz ki; merkezi ve yerel yönetimler kent ekonomilerini sürdürme ve büyütme adına yalnızca gayrimenkul sermayesine temellenmek ve bunu da “kentsel dönüşüm” olarak sunmak hakkına sahip değillerdir. Küresel yeniden yapılanma bizim gibi çevre ülkeler için böylesi tehlikeleri gündeme taşıırken, bir yandan da ekonomik kalkınmanın da üstüne çıkan “sürdürülebilirlik”, “insan odaklı olma”, “katılım”, “aktörlerin kentsel sorunlar karşısında ortaklığı”, “stratejik yaklaşım, program ve planlama” gibi yeni, öncelikli kavramları, kentsel dönüşümün vazgeçilmemesi gereken öncelikli bileşenleri olarak gündemimize taşımıştır. Dolayısıyla söz konusu yeni yaklaşımlarla

Mera alanlarında toplu konut üretmek, Haydarpaşa Limanı ve Gari’nin bulunduğu çok özel bir yere dört milyon metrekare inşaat önermek, orman alanında otomobil yarış pisti yapmak, öykünülen ölçeği ve dokusu itibariyle insanı anlatan, ruhu olan Ankara Dikmen gecekondualarını tekdüze apartmanlar uğruna yıkmaya başlamak ve yasadışı yapılaşmış alanlarda “yap-sat”ın, “yık-yap” alternatifini uyguluyor olmak bu kez “kentsel dönüşüm” adı altında yeni bir ambalajla sunuluyorsa; verilecek tek yanıt, kabaca, “biz bu filmi daha önce gördük” olacaktır.

“kentsel yeniden üretim” olarak değerlendirilen kentsel dönüşüm süreci; bu kavramlar için yaratılacak uygulama alanlarıyla birlikte, mutlaka bütünsel bir planlamaya dayalı, korumadan sağlaştırmaya, yenilemeden yeniden canlandırmaya kadar olan kapsamlı bir çerçeveyi kentin fiziksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel mekânları açısından işaret etmektedir. Böylesi bir anlayışa temellenmeden ortaya konacak her yaklaşım “proje” olacaktır. Bu takdirde de mevcut örneklerde izlediğimiz gibi, kentsel dönüşüm; kentsel sorunlar adına andan etkilenen aktörlerin oluşturacağı çözüm platformu yerine, gayrimenkul sermayesi ile kullanıcı arasındaki pazarlığın içini yeni yapılaşma (imar) hakları adına dolduran, bu anlamda sadece fizik mekâna yönelen ve dolayısıyla ardında bir sosyal planı olmayan ve giderek gelecek açısından kent için belki de çözümsüzlükler üreten bir kavram haline gelecektir.

Yeniden Canlandırma ve Kentsel Dönüşüm

Günümüzde de olduğu gibi 1980 sonrası siyasi iktidarlar yeniden yapılanma bağlamında yeni rollerini oynar gibi görünseler de, kentlere ve yerel yönetimlere karşı vesayetlerini hep sürdürmüşlerdir. Sonrasında da kaynak yaratan, bilgi aktaran, yönlendiren ve denetleyen bir kimliğe dayalı yönetim yerine, kentler için karar mekanizmalarını son kertede kendisinde tutan, böylece yerel aktörlerin direnciyle daha az karşılaşan ve bu doğrultuda yerel yönetimle ilişkilerini yeniden kurgulayan bir anlayış, merkezi yönetimleri tanımlar olmuştur. Bu nedenlerle azalan maddi destek ve zaten geçmişte de yeterince ayrılmayan, aktarılmayan kaynaklar kentleri; ekonomik yaşamlarını sürdürme ve onun getirdiği sorunları aşmada neredeyse yalnız bırakmıştır. Gerek böylesi bir terk edilmişlik, gerekse uluslararası sermayenin akışkanlığının artması kentleri ekonomik sorunlarını çözme adına girişimci olmaya zorlamıştır. “Kentsel dönüşüm” işte bu noktada yeni bir proje olarak kentlerin gündeminde yer almaya başlamış ve önem kazanmıştır. Bir diğer deyişle; merkezi yönetimin desteğini yeterince alamayan ya da yitiren yerel yönetimler için ulusal/uluslararası sermayeyle yapılan işbirliği “kentsel dönüşüm” açısından yeni bir çıkış olmuştur.

Ekonominin sürdürülmesi, geliştirilmesi veya yeniden canlandırılması, bu bağlamda yeni iş olanaklarının sağlanarak istihdam yaratılması ve bunun da zorlu bir kentsel rekabet ortamı içinde yapılması gereği, kentsel dönüşüm için yeni politika, ilke ve kararları beraberinde getirmiştir. Gayrimenkul sermayesiyle yapılacak işbirliğinde, önce de belirttiğim gibi olumlu olduğu kadar olumsuz yönler de bulunmaktadır. Yalnız imar haklarına ve dolayısıyla fizik mekâna yönelecek ortaklıklar bir dönüşümü anlatmayacaktır. Ayrıca biliyoruz ki, dönüşümün aktörleri yerel yönetim ve özel sektörle sınırlı değildir. Çok aktörlü olan günümüz yapılanması içinde yerel halktan (kullanıcı) sivil toplum kuruluşlarına, oradan ilgili diğer kurumlara kadar olan kesimler kentsel dönüşüm adına geniş bir taban oluşturmaktadırlar. Böyle bir yapılanma ve onun getireceği karar mekanizmaları doğal olarak, her kentin ya da her kentsel alt parçanın kendine özgü koşullarına, dinamiklerine ve potansiyellerine bağlı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda kentsel dönüşümle ilişkilendirilmesi gereken bir kavram olarak “yeniden canlandırma” önem kazanmaktadır. Kentsel sistemin, sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel me-

kânıyla sürekli dönüştüğünü kabul edip bunu normal bulduğumuza ve bir süreç olarak değerlendirdiğimize göre, kentsel dönüşüm adına ortaya çıkan ilke ve stratejiler bir anlamda da canlandırmayı tarif etmektedir. Çünkü, kentlerin ekonominin merkezine taşınmasıyla bu doğrultuda sorunlarını aşmada kendilerine yetmeleri zorunluluğu ve rekabet ortamının gereği, kent yönetimlerini, öncelikle kentsel çöküşün ve köhnemenin yaşandığı alanlara yöneltmiştir. Bunlar ise, vizyon oluşturmada önemli roller üstlenebilecek, kent kimliğini dış dünyaya açıklamada kolaylaştırıcı, çekici işlevi olan ama çoğu kez yoksulluk ve yoksunlukla anılan merkezler, diğer tarihî dokular, zaman zaman varoşlar (eski konut alanları) ile eski sanayi alanları, halka kapalı olan limanlar veya benzeri kıyı alanları olarak sıralanabilir. Batı Avrupa ve Amerika’da uygulanmış örnekler çoğunlukla söz konusu alanlarda olmakta ve buralardaki yeniden canlandırma stratejileri ağırlıklı olarak kültür, turizm ve ticarete konu emlak piyasaları ile eksenler üzerine oturmaktadır. Uygulanan örneklerde başarılar/başarısızlıklar tabii ki, program, yatırım, yönetim ortaklık veya kullanıcı kaynaklı olabilir. Bu farklı bir yazı ve tartışma konusudur. Zaten yapılıyor da. Ama asıl olan ve kentsel dönüşümüne göre kendi açımızdan “yeni” olarak değerlendirebileceğimiz “yeniden canlandırma”nın; özellikle kentsel sorunların büyük bir bölümünü içinde barındıran çöküntü alanlarının daha yaşanabilir, sürdürülebilir ve denetlenebilir kılınması için taşıdığı önemdir. Gerek bu tür, gerekse sıralanan diğer kentsel alt parçalarda uygulanma alanı bulacak olan yeniden canlandırma projeleri; bir yönüyle kentsel dönüşümü ifade edip bir yönüyle de onunla ilgili örnekler verirken, kentsel dönüşümü de açıklamaya yarayan birçok kavramdan biri durumundadır. Dolayısıyla ısrarla vurguladığım gibi, bir süreci anlatan kentsel sistemlerdeki değişim ve dönüşüm; mutlaka kent bütününe yönelik belirlenmiş strateji ve programların ürünü olan başta yeniden canlandırma olmak üzere, yenileme, sağlıklaştırma, koruma vb. kavramların uygulamaları ile bir anlam doluluğuna ulaşmaktadır. Tersine söylem, tanım ve uygulamalar ise, kentsel dönüşüm kavramının içini bilinçli olarak boşaltmakla özdeş sayılır. Dolayısıyla, Haydarpaşa Limanı, Galata/Karaköy Limanı, Tarlabası ve Süleymaniye gibi örnekler, kent ve kentli adına kendi dar sınırları içinde kalmış kapsamları dışında ele alınmalıdır. Acele ederek bu ve benzeri alanları geri dönülmez biçimde

yitirmemeliyiz. Onları bütünsel ve bilimsel programlar dahilinde yeniden canlandırmanın kentsel dönüşüm açısından kente kazandırılmış güçlü ve anlamlı örnekleri haline getirme zorunluluğumuz kent ile kentliye saygının açık ifadesi olacaktır.

Sonuç

Yıllardır yaşanan kentleşme sürecinin, önemli bir bölümüyle kentleri; insanı dışarıda tutarak biçimlediği, yapı stokunu artırıp kentsel rantı ve kentsel toprağı paylaştırdığı, bu bağlamda da gayrimenkul odaklı olan bir niteliği anlattığı artık tartışılmıyor. Üstelik geline aşama da, en azından kısa dönem için kentsel sorunların çözümü adına doğrusu pek umut vermiyor. Son bir yıl içinde bilindiği gibi kentlerin planlanmasından imarına, yönetiminden konut üretimine, oradan kültür varlıklarının korunmasına kadar pek çok konu için birçok yeni yasa çıkarılmış veya yasa değişikliği yapılmıştır. Günümüzde de çıkarılmaya hızla devam edilen yeni yasaların bir bölümü kent ve kentleşme süreci açısından kentlerimiz için yeni sayılabilecek bazı kavramları, modelleri ve yöntemleri de içerir durumdadır. Eğer bu arayış, kente, kentliye ve planlamaya karşı samimi bir tutumun siyasi iradeye yansımış hali ise, gerçekten savunulması gerekmektedir. Ancak, bir an yasaları tek tek değerlendirmekten uzaklaşıp oluşturulan yasal tabanın bütününe baktığınızda, arananın ne yazık ki çok da samimi bir “devlet politikası” olmadığı görülmektedir. Çünkü, bu kadar çok yasa birbirinden hiç de bağımsız olmayan kentsel sorunları parçalı değerlendirmekte, yanı sıra karar süreçlerinde ve uygulamada neden olduğu çelişkiler ile planlamaya ilişkin devam eden yetki ve yapım mücadelesini artırarak sürdürmektedir. Yaratılan belirsizlik ortamlarını kullanmaya yönelik bir “kaos”u ifade eden bu yeni yapılanma; kendimize özgü olan, insanı merkeze koyan, kentsel fizik mekânla birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel mekânı da çözmeyi amaçlayan, çok aktörlü yapıdan beslenen, müzakere ortamları yaratan, burada mülkiyetten parasal kaynaklara oradan yetkiye, yönetime kadar olan sorunları/potansiyelleri tartışan ve beklenen bir model içerecek yasal/kurumsal çerçeveyi anlatmaktadır.

Eş zamanlı olarak yürütülmekte olan özelleştirme, sanayileşme ya da sanayisizleşme, ulaşım, tarım vb. politikaları da dikkate alındığında ve değiştiğim kentsel dönüşüm projeleri de bu bağlamda değerlendirildiğinde, başta İstanbul

olmak üzere Türkiye’nin diğer büyük kentleri bu kez çözümün sihirli tek adresi olarak “kentsel dönüşüm” kavramı altında 1950 ve 1980’in ardından üçüncü büyük dönüşümlerini yaşama-ya başlamıştır. Bir diğer deyişle; gayrimenkul odaklı, planlamayı yalnızca hukuksal sözleşme zeminlerinin belgesi olarak gören ve de çoğunlukla gayrimenkul sahibiyle yatırımcının yönlendirdiği, ama uzun yıllardır tanık olduğumuz, iyi bildiğimiz bu süreç, “yeni” sunuş biçimi ile “yinelenen gündem”imiz olmuştur. Oysa müzakere ortamını tüm aktörler adına sürekli ve canlı tutan, kente bütünsel bakarak kentsel alt parçaları tanımlayıp değerlendiren, bu bağlamda planlamayı eylemli kılan ve ona dayalı ulusal, kentsel politikalara temellenen bir “kentsel dönüşüm süreci”ne ne kadar çok gereksinme duy-maktayız. Ancak, böylesi koşullar altında gerçekleşecek bir dönüşüm süreci, yalnızca imar hakları ve yapılaşma yoğunluklarıyla ilgilenmeyen, günümüzün sığlaştırılmış planlama anlayışından çözümler beklemeyen ve özel sektörle birlikte yerel halkın, merkezî yönetimin, yerel yönetimin ve sivil örgütlenmelerin de etkin katılımı ortaklıklarının sağlandığı bir “yeni”yi bugünkü gibi “yinelenmeden” tanımlayacak ve savunulur, desteklenir olacaktır. Tersiy ya da günümüz adına özetlemeye çalıştığım bu kentsel dönüşüm anlayışı, tekrarlamak isterim ki, kentler ve kentliler açısından yeni çözümsüzlükler ile ödenmesi gereken yeni maliyetleri işaret etmektedir.

Zekai Görgülü, Prof.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

‘New’ but Recurrent Agenda: Urban Transformation

Urban transformation, that western countries have been facing for years and creating wide implementation areas has quickly become the most important concept determining the agenda of our cities within the last year when legally verified.

“Is urban transformation a problem for planning, planner and the city? Or is it a tool that should be supported for the sake of solution?” The answers of these questions really confuse mind. It is obvious that without having the anxiety of ‘taking sides’, an analysis, covering the concept, the practices and resulting samples, under the facts of science is required to overcome this problem. By considering also some topical examples in Turkey, the article tries to examine the relation of urban transformation with planning and whether the concept is new or recurrent, or whether it is magical (as it is supposed to be) or not.

İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabaşı'nın Görünenleri

Alper Ünlü

UIA (Uluslararası Mimarlar Birliği) XXII. Dünya Mimarlık Kongresi kapsamında Yapı Endüstri Merkezi'nin desteğiyle 5 Temmuz 2005'te gerçekleşen "İstanbul'un Görünmez Merkezi Tarlabaşı" sunumu, mimarlar, şehirçiler, antropologlar, sosyologlar, sivil toplum kuruluşları, medya, gayrimenkul uzmanları ve yöre halkını ilk kez bir araya getirdi. Bu kent buluşması sonrasında tartışmalar medyada da yer aldı. Bu tartışmaların ışığında, Tarlabaşı'nın yenilenme olgusuna bir kez daha odaklanmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Tüm tartışmaların ışığında pek çok taraf ortaya çıktı ve hepsi de kendi bakışlarına göre Tarlabaşı'nın yenilenmesi ya da yenilenmemesini gündeme getirdi. Öncelikle sivil toplum kuruluşları Tarlabaşı'ndaki gelecekteki yenileme hareketinin bölge halkından kopuk olabileceğine dikkat çektiler ve yerel halkın bu tarz bir imar hareketinden soyutlanacağını vurguladılar. Kongreye katılan katılımcıların bir bölümü semtin çok kültürlülüğünün bir kazanç ve renklilik olduğunu vurguladılar ve bu tip semtlerin dünya üzerinde son derece az olduğunu belirttiler. Katılımcıların bir kısmı ise gayrimenkul piyasasındandı, bu kişiler bağımsız

ya da bazı kurumları temsil ediyorlardı. Bu kişiler sessiz bir şekilde tartışmaları dinlediler, semt ve kendi taşınmazları ile ilgili bazı gözlemler yaptılar. Sunu, gezi ve tartışma programı olarak oldukça başarılı geçti. Medya da konuyu kendi alanında tartıştı ve konunun zaman zaman kırılan noktalarını ortaya koymaya çalıştı.

"Kent Buluşması"nın ardından, "Tarlabaşı'nın rehabilitasyonu"nın belirgin bir şekilde çok boyutlu bir proje olduğunu hemen tüm katılımcılar ve sektörler gördü. Bu tip projelerin kişisel çaba ile olamayacağına, konunun bir ekip çalışması olduğuna, böyle bir projenin yerel yönetim, meslek kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile gerçekleşebileceğine herkes inandı. Çünkü işlerin ve yapılacakların boyutu kişileri, hatta proje ekibini çoğunlukla aşıyordu.

Her zaman olduğu gibi, sanki tüm kentin sorunlarının düğüm noktası Tarlabaşı'ydı. Bu durum hemen her kesimde tartışmalar boyunca, işin altından kalkılamayacak duygusunun yerleşmesine neden oldu. Hemen herkes kendini çaresiz hissetti. Çoğunlukla diğer katılımcılar da tartışmaya kendi bakışlarını getirince, herkes düşüncelerinin de ne denli çelişkili olduğunu anladı. Kişisel düşünce ve çıkarlar, diğer sektörlerin bakışlarıyla sık sık çelişti. Özetle, tüm katılımcılar, yüksek sesle Tarlabaşı'nı tartıştılar. Kent merkezinde tarihi niteliği olan ve çöküntü alanı haline dönüşmüş bir semt için herkes yüksek sesle düşündü ve diğer sektörlerle çelişkiye de düştü.

Sunu, gezi ve tartışmanın bizim proje ekibinde bıraktığı izlenim ise konunun kongre bünyesinde tartışılmasının yanı sıra projemizin (Ünlü ve diğ., 2004) diğer meslek grupları, sivil toplum kuruluşları ve halkımızla paylaşılmasıydı. Geçmişte Tarlabaşı projesi için yaptığımız yayın ve sunularla birlikte, özellikle kongre öncesinde onaylanan Kentsel Dönüşüm Yasası'ndan sonra kaleme alınan bu yazı, belki de semtte uygulanacak kentsel dönüşüm hareketinden önce meslektaşların dikkatini bir kez daha bölgenin sosyal ve fiziksel yapısına çekmeyi amaçlamaktadır.

Tarlabaşı'nın fiziksel dokusu İlhan Berk'in "labirent" adlandırması ile örtüşüyor.

Tarlabaşı Denince...

Tarlabaşı denince aklıma artık hep İlhan Berk gelmeye başladı. Şair, Tarlabaşı'nı bir labirente benzetiyor. Gerçekten de Tarlabaşı'nda yolunuza kaybedebilirsiniz. Bu denli farklı bir fiziksel dokusu vardır bu semtin. Ben de zaman zaman bu semtin rehabilitasyonu uğruna konuların arasında dağıldığımı hissediyorum.

Çoğunlukla içinden çıkılmaz bir problemler bütünü oluşturuyor bu semt. Bunu söylerken de temkinliyim; bunu sadece meslektaşlarımla paylaşıyorum. Karşılığında her an konuyu bilmeyen bir kişi tarafından, bu zaman zaman bir yerel yönetici de olabilir, "Hepsini yıkarız, yenisini yaparız, olur biter," diyor. Ya da zaman zaman "Zaten buraları pis yerlerdi, iyi oldu, tertemiz oldu," düşünceleri karşınıza çıkabiliyor. Ya da bazen şu tip öneriler: "Alalım bir sokağı restore edelim," (Soğukçeşme ya da Fransız Sokağı mantığı) arkasından da klasik bir tümce: "Herkes görsün." Bu tip sığ model ve önerilerle Tarlabaşı'nı rehabilite etmek düşüncesi her zaman karşınıza çıkacaktır. Bu tip öneriler hiçbir zaman gerçekçi olmadığı gibi kenti "tiyatro dekoru" mantığından kurtaramaz. Dolayısıyla insanların da bu çıkarsama içinde birer

"figüran" olarak görüldüğünü, bu modeller dolaylı olarak ortaya koyar. Rehabilitasyon hareketinin, semti bir yaşamsal döngü alanı ya da yaşamsal biçim alanı olgusu olarak görmesinin önemli bir koşul olduğunu vurgulamamız gerektiğini düşünüyorum. Bu tartışmaların ardından semtle ilgili çıkardığım beş tane sosyal dinamik, semtte ilk alan çalışması yaptığımız 1977 yılından beri problem olarak olduğu yerde duruyor (Suher, Kıray, 1977). Bunlar bence semtin kaderi ya da yakın zamana kadar süregelen sosyal süreçleri.

Tarlabaşı'nın Değişmez Sosyal Dinamikleri

Tarlabaşı ile ilgili beş "görünen" sosyal dinamiği yoksulluk, göç, kente uyum, marjinalite ve suç olarak ele alabiliriz. Bu beş süreç, bir arada ele alınabilir ve toptan hepsinin diğeriyle ilintili olarak sosyoekonomik bağlamlar olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız bir yerleşmeyi ayrıntılı gözlemlene fırsatı yakalayabildiyse bu süreçlerin fiziksel doku üzerinde uzamlarını ve ayrıntılarını ve hatta değişim süreçlerini de yakalayabilirsiniz. Karmaşık da olsalar bu beş süreç ya da dinamiği Tarlabaşı başlığı altında kısaca tartışmakta bir kez daha yarar var.

Yoksulluk

Semtin yerleşenleri kent literatüründeki "kent yoksulları" kategorisine rahatlıkla girebilecek bir ekonomik yapıya sahiptir. 2000 yılında yaptığımız bir çalışmada hane halkı aylık toplam geliri 165 YTL'nin altında olan konut sayısının yüzde 33 düzeyinde olduğunu görüyoruz (Ünlü, Alkışer, Edgü, 2000). Tarlabaşı bugünkü görünümüyle yoksul bir semttir. Yalnız son 15 yıl içinde doğu ve güneydoğu göçleriyle hane halkının sosyodemografik yapısı değişmiştir. Hane halkı kompozisyonu geniş aile düzeyinde olduğundan, yoksulluğun düzeyinde de değişimler olmuştur. Bu semtte ekonomik olgular "geniş aile" kavramı içinde ele alınmalıdır. Göreli olarak yoksulluk semtte kalan ve hiçbir alt kültüre bağlı olmayan, eski sakinler için daha geçerli bir kavram olarak ele alınmalıdır. Tüm yerleşim dokusundan, konutun dışı vuran eylemlerinden ve konut dışındaki, kaldırım ve ev önündeki görünümünden "kent yoksullarının" bu semtte yaşadığını net bir biçimde algılamaktayız.

Göç

Tarlabaşı'nın kentsel değişim öyküsüne baktığımızda, bu semtin otuz yıldan fazla süredir göç

Değişmez Tarlabaşı görüntüleri: Çamaşırlar.

almakta olduğunu söyleyebiliriz. Burada göçerlerin kimliğini tartışmakta yarar vardır. Göçerler son 15 yıl içerisinde değişmiş, ağırlıklı olarak doğu ve güneydoğu illerimizden gelen Kürt kökenli vatandaşlarımız olmuştur. Son beş yıl içerisinde Karadenizlilerin oturduğu sokaklar bile bugün el değiştirmiştir. Bölgenin asıl sakinleri Romanlar, bölgede tutunmaya çalışmakta, semtte yaşanan suç olgusundan yılgın halde kendi toplumlarının örf ve adetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Göç olgusunda son yıllarda duraksamalar yaşansa da, Tarlabası yeni göçerlerle yeni kimliğini kazanmaktadır. Burası sosyolog Prof. Dr. Mübcecel B. Kıray'ın vurguladığı gibi artık bir "sıçrama taşı" değildir. Ekonomik olgular, yerleşen ailelerin diğer semtlere gitme isteğini kırmıştır. Bu durum "karşı göç" gibi süreçleri zaman zaman yaşatsa bile, yeni sakinler gözüyle Tarlabası'nda artık kalınacaktır, başka çözüm yoktur. Tarlabası kimilerinin bakışına göre bir sonuçtur ya da son duraktır. Hemen herkesin gözünde Tarlabası'nın dışında doğup yaşanan topraklara, ya da kentin diğer semtlarına yerleşme bir "hayal" haline dönüşmektedir. Burada ilginç bir çelişki de yaşanmaktadır. Aynı Kavafis'in şiirinde olduğu gibi, Tarlabası'nın dışında yaşayanlar için de doğup büyüdüğü bu semte geri dönmek, bir hayaldir. Bu durum da şiirin dizelerinden öteye gitmeyecektir.

Kente Uyum

Tarlabası'nda "kente uyum" geçmişte burada iş

tutan bekârların sorunuymdu. Bugün kente uyum, yeni göçerlerin tüm aile olarak sorunu oldu. Sokakları dolaştığınızda, köşe başlarında öbek öbek yaşları 13 ile 20 arası gençleri buluyorsunuz. İşsizlik ve uğraş anlamında niteliksizlik son derece yüksek düzeyde, bu hemen anlaşıyor. Geçmişte "kente uyum" bekâr işgücünden geçirdi. İş bir anlamda kente uyumun kaçınılmaz bir dürtüsüydü. İşsizlik ve eğitimsizlik, artık Tarlabası'nda yığınları ilgilendiren bir konu haline dönüşmüş.

Semtteki Romanlar bu anlamda daha derli toplu görünüyor. Kentin eski sakinleri olduklarından, bu hane halkları daha dingin ve sessiz iş geleneklerini sürdürüyorlar. Tarlabası 20. yüzyılın sonlarında bilinen bekâr evlerini de artık barındırmıyor. Bekâr evlerine tek tük rastlıyorsunuz. Türkiye'de kentte çalışan işgücü değişmekte, sosyolojik açıdan farklı açıklamalar yapmamız gerektiğine inanıyorum. 1977'deki MİA çalışmasına (Suher, Kıray, 1977) dayanarak, o dönemdeki bekârlardan oluşan işgücünü göremediğimi, daha geniş aileli kırsal nüfusu yoğun olarak gördüğümü söylemek istiyorum. Daha çekirdek aile yanlısı ve kalifiye işgücüne yatkın Karadenizli ailelerin artık semti terk ettiklerini de söylemeliyim. Şu andaki yığınlar kente asimile olamama ve uyumsuzluk sürecinden ciddi biçimde geçmekte. Sokaklardan geçerken soğuk savaşı hissediyorsunuz. İnsanlar güvenli bakmıyorlar size. İnsanlar arasında sıcaklık yok. Bakışlar son derece kuşku ve yabancılarla sakinler arasında sanki engeller var. Bu psikolojik ortamı

Tarlabası, gündüz:
Hareketsiz ve boş
sokaklar.

bir süre sonra yakalayabiliyorsunuz. Sorun ben-
ce belli, kente uyumsuzluk. Bazı kent alt kül-
türlerinde etnik de olsa “biz” ve “onlar” nor-
munu hemen algıyorsunuz. Labirenti anımsa-
tan sokakların içinde bu normu hemen yakalı-
yorsunuz. Bu bilinen bir antropolojik olgu, bu-
nu hemen bir süre sonra keşfediyorsunuz. Ken-
te uyumsuzluk kent alt kültürleri için ciddi bir
sorun. Kent gelişim tarihi buna benzer pek çok
örnekle dolu. Örneğin New York’taki ilk göçer
olan Musevi ve İtalyan aileleri, Chicago’daki
Polonyalı ve Berlin’deki Türk işçi mahalleleri
gibi...

Marjinallik

Uyum süreci diğer yandan önemli değer yargı-
larını belirlemekte, bunlar ekonomik süreçler,
yaşam biçimi ve iş alanlarında marjinallik olgu-
sunu da gündeme getirmektedir. Bu, zamanla
yasal olmayan işleri kapsasa da, geçmişte marji-
nal ekonomi yasadışı emekçi kesimi kapsamak-
taydı. Bunu bugünkü koşullarda bir yaşam biç-
mi olarak da algılayabiliriz. Kentin bugünkü
koşullarında marjinalliği ekonomik bir süreç
olarak düşündüğümüzde beraberinde yaşam bi-
çiminin çeşitli uzamlarını da hesaba katmalıyız.
Marjinallik bu semtin yaklaşık 30 yıllık geçmi-
şinde var olan bir olguydu. Bir dönem basit iş-
lerle algılanan marjinallik, daha sonra seks fur-
yasının temel işgücünü yaratmış, bir dönem ba-
zı alanlarda ekonomik rant üzerine işlenmiş,
cinsellik tabanına dayalı alt kültürlerin barınma-
sına neden olmuştur. Bugün semtte uyuşturucu
ticareti ve kumar gibi gizli mekân isteyen işlerin
temelde yuvalandığı marjinal işler gündemde-
dir. Oysa marjinallikten biz çok şey anlayabili-
riz. Tarlabası bugün kent çöplerinin sınıflandığı,
depolandığı, ayrıştırıldığı pek çok bordrosuz
emekçinin çalıştığı semtlerden bir tanesidir.
Marjinallik olgusunu galiba “serbest girişimci”
adı altında hepimiz anlamaktayız. Bu yüzden
mi bu semtlere akademik dilde “çöküntü alanı”
demekteyiz? Eminim, bazı rantçılar için de bu-
raları ne olursa olsun “çöplük” kelimesine yakın
sayılmaktadır.

Suç

Tüm bu süreçlerden sonra ele alınan, bizim
proje ekibinin de ilk çalışmasının temeli olan
suç olgusu... Artık bu olgu Tarlabası’nın kimli-
ğinin bir parçası. Bazen konuştuğumuzda,
özellikle yerel medya ve halk burada konuşlan-
mış Delibaş çetesinden bana bahsediyor. Suç,
bu bölgede gece ortaya çıkan bir olgu. Bu böl-
gede gündüz-gece ayrımı son derece önemli.
Kentleşme kuramındaki “karanlık bölge” sanki
burası için ortaya çıkarılmış. Binaların yüzde
altmışına yakını oturulamayacak durumda, bu
durumda binaların zemin katları ya depo ya da
metruk. Bu durum iskân ünitelerini daha çok
ikinci ve daha üst katlara tırmandırmış. Bu tip
kat kullanımlarının yoğun olduğu ve iskân üni-
tesi az olan cadde ve sokaklarda suç yüksek, di-
ğer sokaklarda az oranda işleniyor. Suç genelde
sokakta ve genelde birincil akslarda işleniyor.
Ara sokaklarda ise kısmen mahallelinin sosyal
kontrolü var. Suç genelde dışarıdan değil, böl-
gede işleniyor. Suç önlenemediği için de orga-
nize örüntüleri de gittikçe belirginleşiyor. Suç,
semtte kendi kurumsal öbeklerini doğurma pe-
şinde... Bu yüzden sosyal anlamda kentsel do-
natı çaresizliğinin ivedilikle çözülmesi gereki-
yor. Semtte kentin diğer yörelerinden gelen
mobilya, soğutucu ve vitrin mankeni üretimi ile
uğraşan üretici ve satıcı olmasına karşın, genç
yığınlar ellerindeki cep telefonunun ekranına sı-
kıışmış, sokakların köşe başlarında gün tüketi-
yorlar. Caddelerin kesişim noktasında öbeklen-

Tarlabası Bulvarı’ndan:
Her şey marjinal.

Geride kalan: Tarlabası’nın
eski ve yalnız sakinleri.

miş köşe gruplarının hemen hepsinin elinde bir cep telefonu, zamanımıza uygun bir ayakta duruşla saatlerin üretim dışı yok edildiğini rahatlıkla gözlemliyorsunuz. Semt esnafı ve girişimcisi bu farklı duruşlarla gününü geçiren genç nesilleri işe almıyor. Özetle Tarlabası içinde farklı kesimleri ve farklı duruşları keşfediyor insan...

Tarlabası'nın Geleceği

Tarlabası'nın sosyal dinamikleri özetle bunlar. Doğal olarak bu dinamikler fiziksel dokuyla iç içe. Bu dinamikleri hesaba katmayan kentsel dönüşüm ve iyileştirme çalışmalarının altlıklarının eksik olacağını düşünmekteyim. Bu nedenle TBMM'den geçen ve kabul edilen Kentsel Dönüşüm Yasası'nın yerel yönetimler düzeyinde "tepeden inme" yapısının, sonunda bu tip semtler için rant olgusunu körtükleyebileceğini tahmin etmek çok zor değil. Bu yasanın katılımcı düzeyi yerel yönetimler tarafından ele alınıp uygulamaya yönelik yorumlanması gerekmektedir. Bu yasanın yorumuna bağlı uygulamasında tarihî çevre koruma ve dönüşümü bir "imaj mimarisi" denemesine dönüşmemelidir.

Kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri ciddi proje süreçleri olduğu kadar, çok disiplinli bir iştir. Bu süreç sadece mimarlık ve koruma kapsamında ele alınmamalı, ekiplerde sosyolog, antropolog ve hukukçular çalışmalıdır. Tek bir mimarın çabasıyla dönüşüm projesi elde edile-

mez. Tarlabası'nda yenileme projesi uzun soluklu ve ciddi bir ekip çalışması, semtteki gayrimenkulların mülkiyet durumlarının ayrıntılı etüdünün yapıldığı, sağlam finansal stratejilerle, sosyal adaletçi ve katılımcı ilkelerle gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde yenileme bir "kâbusa" dönüşebilir. Yeni yasayla birlikte meslektaşlarının mimarlığın etik davranışına uygun çalışmalar yapacağını umuyorum. Semtteki dolaylı rant baskısının da meslektaşlarımı etkileyebileceğini söylemek istiyorum. Sanırım Tarlabası Bulvarı açılırken ve açıldıktan sonraki sonuçlar hepimizin belleğindedir. Böyle bir süreç ve sonucu İstanbul mimarlarının beklemediğini düşünüyorum.

Alper Ünlü, Prof. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.

Kaynakça:

- Suher, H.; Kıray, M.B. (1977) *Beyoğlu ve Çevresi İçin Merkez İş Alanı Araştırması*.
- Ünlü, A.; Alkışer, Y.; Edgü, E. (2000) *Fiziksel ve Sosyokültürel Değişim Bağlamında Beyoğlu'nda Suç Olgusunun Değerlendirilmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Araştırma Fonu, No.1094.
- Ünlü, A.; Ocakçı, M.; Edgü, E.; Alkışer, Y.; Ülken, G.; Apak, S.; Tonbul, Z.; Cimşit, F.; Yücel, G.; Özden, T. (2004) *Avrupa Birliği Uyum Programları Kapsamında Pilot Bölge Olarak Beyoğlu Çöküntü Alanlarının Aktif Kullanım Amaçlı Rehabilitasyonu Projesi*, TC İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Emlak İstimlak Daire Başkanlığı, Yerleşmeler ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü, Şehircilik Atölyesi.

The Visibles of Tarlabası, the Invisible Center of İstanbul

The Meeting of "The Visibles of Tarlabası, the Invisible Center of İstanbul" held on 5 July 2005 during the UIA XXII. World Architecture Congress was important while it congregated different groups of profession and the citizens of Tarlabası and started a discussion about the multi-dimensional structure of Tarlabası. This multi-dimensional complex texture may lead you to a labyrinth where you will be lost or experience contradictions from time to time. Rehabilitation of such a complexity can only be realized on condition that the neighborhood is considered as an area of a life cycle. When we examine Tarlabası in this context, we can determine the five 'visible' social dynamics as poverty, migration, accordance with the city, marginality and crime.

Tarlabası, where the ground floors of the buildings are unavailable to stay and housing units have to climb higher, is a living example for the concept of 'dark area' in the theory of urbanization. It is a fact that the urban transformation and rehabilitation studies regardless from these dynamics will be deficient for the rehabilitation of Tarlabası. Therefore, it is not hard to estimate that the recently verified Law of Urban Transformation will instigate the phenomenon of rent. The participatory level of this law should be undertaken by the local administrations and interpreted for implementations. At the implementation stage of the law, it is unavoidable that such areas have to pass beyond just an 'image work' and have to be rehabilitated together with the dynamics of the social structure living there.

İstanbul Suriçi Koruma Planı ve Tarihî Hanlar Bölgesi

H. Besim Çeçener

Kentleşme olgusu, bir anlamda insanoğlunun uygarlaşma tarihidir. Eski kentler, eski kent dokuları, anıtsal yapılar ve eski sivil mimarlık örnekleri, artık yok olmuş uygarlıklara ait en somut kanıtlardır. Yazılı hiçbir belge bizlere eksiksiz bilgi aktaramaz. Truva keşfedilene kadar Herodot'un yazdıklarının mitolojik masallar olarak kabul edilmesi bunun çarpıcı bir örneğidir.

İstanbul Suriçi'nde yer alan Tarihî Hanlar Bölgesi'ne bu görüş açısından baktığımızda, sadece tarih, sanat tarihi ve mimarlık tarihi bilgilerinin çok ötesinde, geçmiş toplumların sosyal, ekonomik ve sanatsal düzeyleri hakkında da sağlıklı bilgilere ulaşılabılır. Tarihin bu somut belgelerini yok etmek, insanoğlunun kendi geçmişine ait belleğini de yok etmekle eşdeğerdir. Ancak ne yazık ki, ülkemizi 50 yıldan bu yana yöneten siyasi kadroların Suriçi bölgesinin yapılanmasına ilişkin planlara yaklaşımının bilimsel bir tutum olduğunu söylemek olası değildir. Bu planlamanın en hızlı yaşandığı son 20 yıl içinde üretilen planların yargı tarafından iptal edilmesindeki temel görüş, bana göre, yapılanların yeterli tarih bilincinden yoksun olması, gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarımızın dikkate alınmamasıdır. Kastettiğim sorumluluk salt ulusumuz açısından değil, insanlık alemine karşı olan sorumluluklarımızdır.

Oysa, İstanbul 1 Numaralı Koruma Kurulu tarafından 26 Ocak 2005 tarih ve 399-402 ve 403 sayılı kararlar ile onaylanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Suriçi Koruma Amaçlı Plan, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin yazılı ve sözlü tüm önerilerine karşın, getirdiği birçok olumsuz hükümle bu tarihî kentsel bölgenin kimliğini yok edebilecek bir niteliğe sahiptir. Dikkat edilmesi gereken husus, adı geçen Kurul'un konuya ilişkin asıl uzmanları olan Başkan ile kent bilimci üyesinin karara, ayrıntılı raporları ile muhalefet şerhleri koyarak, katılmamış olmalarıdır. Başta, metropoliten alanın en yoğun ulaşım arterlerinin Suriçi'ne yönlendirilmesi, milyonlarca kentlinin her gün bölgeyi gereksiz yere çiğnemesine sebep olacaktır. Gene metropol alanın hizmet binalarının bölge dışına

çıkartılmasına ilişkin inanılır plan hükümlerinin getirilmemiş olması, Suriçi'nde istenen korumanın gerçekleşmesini engelleyecektir.

Geçmiş yıllarda yüksek eğimli parsellere verilen 2 katlı imar hakları ile uygulamada 6-7 katlı binaların ortaya çıktığı 40 ve 50 rakımlara 5 ve 4 katlı inşaat hakları getirilmesi, salt silüet açısından değil, getireceği yoğun nüfus açısından da sakıncalar yaratacaktır. Doymuş nüfus hesaplamalarında, halen mevcut yüksek apartmanların ruhsat harici yapılan son 2 katının getirdiği en az 100.000 kişinin hesap dışı tutulması, başka olumsuzluklar göz ardı edilse dahi, sadece sosyal ve teknik altyapı açısından büyük sorunlar çıkartacaktır. Plan onama sınırı kara surları hendeklerinden geçirilmiş, tüm uyarılara karşın, kara surları dışında "Sit Koruma Alanı" getirilmemiştir. Anıtsal nitelikli surların görüntüsünün örtüleceği kuşkusunu yaratılmıştır. Toprak altında var olduğu bilinen Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait kalıntılarla ilgili herhangi bir saptama ve tescil yapılmamış olmasına karşın, plan notlarıyla yeterli koruyucu hükümler getirilmemiştir.

Saptama ve tescillerdeki eksiklik sadece toprak altındaki kalıntılara ilişkin değildir. Toprak üzerinde halen kullanılmakta olan birçok eski binanın korunmasının gerekli olduğuna dair Koruma Kurulu kararı yoktur. Her ne kadar, planı yapan ekip bu eksikliği tamamlayıcı çalışmalar yapıp planla koruma olanağı getirmişse de, haklarında Koruma Kurulu kararı olmaması ileride bazı hukuki sorunlar çıkartabilecektir. Özellikle de, henüz toplu saptama ve tescili yapılmamış olan Hanlar Bölgesi'nde, sorunlar yaşanabileceği söylenebilir.

Kapalıçarşı ve hanların bulunduğu bölgenin Kostantin Surları'nın yapılmasından sonra kent içine alınmış olması, Hanlar Bölgesi'nin kentleşmesinin bu tarihten sonra başladığı varsayımını getirir. Dolayısıyla, ticaret alanı oluşunun yaklaşık 1400-1500 yıl öncesine gittiğini düşünmek olasıdır. Ancak ne yazık ki, bunun kanıtları halen toprak altında kaldığından kesin bir tarih vermek olası değildir. Yemiş semtinde-

ki Balkapanı Hanı'nın bodrumunun Bizans döneminden kaldığı söylenmektedir.

Bir diğer kanıtın, Kapalıçarşı'nın içinde bulunan Mücevher Bedesteni olması gerekir. Osmanlı döneminde ise, kentin ticari aktivitelerinin yeri değişmemiş, imparatorluğun büyümesine paralel olarak Hanlar Bölgesi çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu genişleme Ordu Caddesi boyunca Laleli ve Aksaray'a kadar sıçramış, diğer kolu Cibali'ye uzanmıştır.

Üç büyük imparatorluğun tarihi açısından bu ölçüde önemli olan Hanlar Bölgesi'nde var olan yapıların, bugüne kadar ciddi sayılabilecek bir incelemesinin ve yayınının yapılmamış olması, öncelikle devletimizin, daha sonra bilim insanlarımızın büyük bir ayıbidir. Bugün bu ilgisizlik nedeniyle eski han ve dükkânların perişan hale gelmiş olması içler acısıdır. Üstelik, bütün bu bilinmeyenliklere karşın, onaylanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarla Hanlar Bölgesi'ne imar hakları getirilmiş olması ise, yanlışların en büyüğüdür.

Peki, ne yapmak gerekir?

Öncelikle bölgenin sınırları belirlenip protokol bölgesi statüsü getirilmeli, belli bir süre basit onarımların dışında kalıcı inşaat hakları durdurulmalıdır. İnşai müdahalelerle ilgili sistemin saptanabilmesi için, resmî ve sivil uzmanlar bir araya getirilip tartışılmalı ve öneriler değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmelerde özellikle ve önemle birebir çözüm üzerinde durulmalıdır. Çünkü, bu alan içinde yer alan eski binaların büyük kısmı anıt nitelikli varlıklardır. Her biri ünik eser olan binalara yapılacak inşai müdahalelerin kendine özgü ve özel çözümler gerektirdiği, tar-

tışmasız bir gerçektir. Üzerinde yeni bina izni verilecek parsellerin inşaat ölçüleri ve diğer koşullarını da çevrenin tarihî kimliğine saygılı olarak belirleyecek bir sistem uygulanmalıdır.

“Birebir çözüm” olarak adlandıracağımız bu sistem, yıllardır uygulamakta olduğumuz “Uygulama İmar Planı” sisteminden farklı bir bürokratik yapılanma gerektirmektedir. Salt Hanlar Bölgesi için çok özel, yetkin ve yetkili bir büro kurulmalıdır. Bu büronun, ilgili Koruma Kurulu ile organik bağı sağlanmalıdır. Hatta, Suriçi, Suriçi Koruma Alanı ve Galata için ayrı ve farklı bir yapıya sahip özel Koruma Kurulu kurmak gerekebilir. Sınırlarını belirlediğimiz bu alan için, tek idari ve beledî bütünsellik sağlanması dahi düşünülmelidir. Çünkü İstanbul'un bu tarihî çekirdeği, her türlü devlet ayrıcalığını hak eden bir değere sahiptir.

Hanlar Bölgesi'ni, yıllar öncesine dayanan fiziki çöküntüden kurtaracak inşai müdahaleler mülk sahiplerinin inisiyatifine bırakılmamalıdır. Çünkü bu bölgede yer alan anıtsal yapılar ülkenin, hatta yerkürenin çok değerli kültürel varlıklarıdır. Onarım ve restorasyonların geciktirilmesi, taşınmaz kültür varlıklarının en büyük düşmanıdır. Mülk sahiplerinin maddi olanakları, sorunu kısa zamanda çözmeye elveremeyebilir. Esasen, bu ölçüde büyük bir inşai girişimde sadece binaların restorasyonu yeterli değildir; teknik altyapıların da yenilenmesi gerekmektedir. Olanakları kısıtlı mülk sahiplerine aynı, maddi ve teknik yardım yapılması 1973 yılından beri yasal bir zorunluluktur. Altyapı sorunları, Büyükşehir Belediyesi'nin de katılımıyla yerel belediyelerce, öncelikle çözümlenmelidir. Anıtsal yapıların rölöve ve restitüsyon projeleri, Kültür Bakanlığı kanalıyla merkezî yönetimce üstlenilmelidir. Mülk sahibince yaptırılacak restorasyon projeleri ilgili Koruma Kurulu kararına dayalı olarak uygulanmalıdır. Onlara, uygun koşullarla uzun vadeli krediler sağlanmalıdır.

Bütün bunların, 8-10 yıla yayılacak gerçekçi bir program çerçevesinde yapılması için hiçbir engel olmadığına inanıyorum.

Preservation Plan for İstanbul Historical Peninsula and the Historical 'Hanlar' Region

Urbanization is in other words the history of civilization of human. Old cities, old city structures, monumental buildings and examples of old civil architecture are the most concrete proof of the lost civilizations. None of the written documents can transmit information without any lack. A striking example is that Herodot's writings were accepted to be mythological tales until Troy was discovered.

From this aspect, we can achieve true information about the social, economic and artistic levels of the old societies besides the information of history, art and architectural history through the Historical 'Hanlar' Region in İstanbul Historical Peninsula. To destroy the concrete proofs of history means the same as to destroy the memory of human being on his own history. However, it is impossible to say that the political cadres governing the country for 50 years have a scientific approach in terms of re-structuring the region of Historical Peninsula.

While delaying the repair and restoration is the major enemy of cultural real properties, the author makes some immediate proposals for the restoration works of the Historical 'Hanlar' Region.

Besim Çeçener, Mimar

Galatalı Olmak...

Derin Öncel

Istanbulular olarak içinde bulunduğumuz kentin değerlerini yaşayabildiğimizi ve gerektiği gibi ortaya koyup tanıtabildiğimizi söyleyebilir miyiz? Çoğumuz gündelik sıkıntılarımız içindeki bunların bir kısmı “yaşadığımız” şehri doğru planlayamamış olmamızdan kaynaklanmakta– İstanbul’u adeta dekor olarak kullanıyor gibiyiz. Oysa, kentler, insanların bir arada yaşamak için oluşturdukları ortamın kendisidir, ayrıca gerek sahip oldukları coğrafyayı, gerekse orada yaşayan toplumun kültürel ve tarihî özelliklerini yansıttıkları için de birbirlerinden farklı özellikler gösteren, tek defaya özgü insan yapısı çevrelerdir. O kentli olmak, biraz da bu çevreye ait olma duygusunu yaşamak, mecburen orada olmak yerine şehri kendine özgü özellikleriyle tanımak ve kullanabilmek, gelişimine tanık olmak, bu gelişim üzerine fikir yürütebilmek, söz sahibi olabilmektir.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, İstanbul gibi tarihî gelişimi oldukça kendine özgü bir kentte yaşayanlar olarak bulunduğumuz çevrenin gelişim evrelerini özümsemiş, kabullenmiş olduğumuz ve kendimizi bu kente ait hissettiğimiz söylenebilir mi? Zira bugün otuzlu yaşlarında olanların dahi birçoğu çocukluklarının İstanbulunu özlemle hatırlamaktalar. Bu durumun sebeplerinden biri özellikle son yirmi yıl içinde kentimizde yaşanan mekânsal değişimlerin birçoğunun çok hızlı ve genellikle toplumsal yararlar açısından uzlaşıdan uzak gerçekleşmiş olması gibi gözükmekte.

Bu yazıda üzerinde durmak istenilen konu, bir kentin veya bu kent içinde herhangi bir bölgenin kendine özgü değerlerini ortaya çıkarmak, yaşamak ve tanıtabilmek için oraya karşı aidiyet hissedebilmenin önemi. Bir yere karşı aidiyet hissedebilmek ise biraz önce belirttiğimiz gibi, herhangi bir sebeple orada bulunmak değil, bu bölgeye ait bilgi, tanıklık ve hassasiyete sahip olmayı gerektirmektedir.

Kısaca, bir bölgeyi sahip olduğu değerlerle yaşamak; onu tanıtabilmek ve turizm açısından bir değer haline getirebilmek için çok önemli, ancak İstanbul’da mimari açıdan tarihî değeri

olan birçok bölgenin sosyolojik ve ekonomik açıdan oldukça karmaşık, tanımlaması zor durumda olduğu da açıktır. Bu bölgeler için oldukça hassas politikalar geliştirilmesi ve çoğunun koruma sınırları içinde yeniden değerlendirilmesi gerekli gibi görülmektedir. Ancak, belli bir bölgenin yeniden değerlendirilmesi konusunda stratejiler geliştirebilmek için, doğal olarak bilgi, söz konusu çevreye karşı tarihî sorumluluğun bilincinde olmak ve sahiplenme duygusu önemlidir. Bir bölgenin kendine özgü karakteri, o bölgede oturan, çalışan vb. insanlar tarafından da yaşanabiliyor, korunup geliştirilebiliyorsa, bu bölge başka insanlar tarafından da merak edilmeye, görülmeye değer bulunuyor. Bu aşamada burada üzerinde durmak istenilen konu, turizm açısından tarihî binaların korunması gerekliliği kadar, bu yapıların bulunduğu kent dokularında süregelen gerçek yaşam biçimleri, özgün mekân kullanımlarının da dikkate ele alınması. Dolayısıyla şu soruların cevapları çok önemli: Bu bölgelerde yaşayan insanlar, söz konusu bina ve mekânları dekor olarak mı görmekteler, yoksa onları kendilerine ait hissedebilmekteler mi?

Galata bölgesi, bütün bu soruları tartışabilmek için ilginç bir alan. Zira tarihî gelişimi açısından oldukça kendine özgü ve çoğu yaklaşık 100-120 yıllık kâgir mimari dokusunun fazla yıpranmamış olması sayesinde mimari açıdan, en azından 19. yüzyıldan itibaren, değeri çok değişmemiş bir bölgedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren planlanan ve 20. yüzyılda da devam eden kent ölçeğindeki uygulamalar ise (yolların genişletilmesi ve surlarla hendekler üzerinde yeni yolların yapılması, kıyıların doldurulması, meydanların genişletilmesi ve bazı yapı adalarının tamamen kaldırılması gibi) bölgenin kentsel dokusunu tamamen olmasa da belli ölçüde değiştirerek bugünün Galata’sını oluşturmuştur.

Galata’nın Kendine Özgü Özellikleri

Bilindiği gibi, bugün Galata olarak tanımlanan bölgede bir Bizans yerleşmesi bulunmaktayken

buraya zamanla Cenevizliler yerleşmiş, Bizans İmparatorluğu'ndan aldıkları imtiyazlarla yerleşim alanlarını surlarla çevirerek buraya, uzun yıllar bölgenin kimliğini oluşturacak olan ticaret kolonisi olma özelliği kazandırmışlardır.

Surlar, bu surların üzerindeki 24 kapı ve biri Galata Kulesi olmak üzere 12 burç, genel olarak eski Galata'nın sınırlarını oluşturmaktadır. Bu sınırlar içinde de yine duvarlarla ayrılmış altı imtiyaz bölgesi bulunan Ceneviz kolonisi-Galata, oldukça dik bir tepenin yamaçlarında, Haliç ve Boğaz'a hakim, açılmış bir yelpaze gibi biçimlenmiştir.

Ticaret, Osmanlıların son yıllarına kadar Galata'da önemini korumuştur, ancak İmparatorluğun yıkılışı, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin

Hacı Ali Camekân Bereketzâde Medresesi sokakları kesişme noktası (1996-2005).

Makalede kullanılan Galata Kulesi civarı ve Tünel Meydanı yakınlarındaki bazı yapıların fotoğrafları, 1995-96 ve 2005 yıllarında çekilmiştir. Benzeri birçok uygulamaya bu çevrede sıklıkla rastlıyoruz. Sonuçta boş ve bakımsız yapıların sahiplenildiği, cephelerinin onarıldığı, ticari kullanımların bazılarının değiştiği, aynı kalanların ise yenilendiği görülüyor. Mimari açıdan eleştiriye her zaman açık, ancak yine de, sahiplenilmiş ve yaşayan mekânlar yaratma gayretiyle ele alınmış oldukları ortada.

başkentinin İstanbul'dan Ankara'ya geçmesiyle İstanbul'un, İmparatorluk dönemindeki önemini yitirmeye başlaması, Galata borsasının kapanması, finans çevresinin nitelik ve yer değiştirmesi gibi birçok sebepten dolayı bölge giderek bu alandaki iddialı konumunu kaybetmiş ve kısmen fiziksel bir gerileme dönemine girmiştir.

Liman ve ticaret işlevi, eski Galata'nın mekânsal ve sosyal yapısını tanımlayan iki önemli özelliktir. Bu özellikler, Galata'nın Osmanlı dönemindeki kozmopolit nüfus yapısını da açıklamaktadır. Kent dokusu incelendiğinde Cenevizlilerin ilk imtiyaz alanı olan Perşembepazarı bölgesi hâlâ ızgara tipi planını korumaktadır. Denizin önemli bir ulaşım yolu olduğu o günün ticaret bölgesi için sirkülasyonu oldukça kolaylaştıran kıyıya dik ve paralel sokaklardan oluşan bu kentsel yapı, Tophane tarafına kadar olan kıyıda da halen kısmen de olsa görülebilmektedir.

Galata surları yıkılana kadar,¹ kıyıya paralel yollar, koloniyi boydan boya kat ederken, kapılar vasıtasıyla doğu-batı bağlantısı kurulmak-

tadır. Deniz surlarında bulunan kapılara bağlanan dik sokaklar ise belli bir seviyeden sonra Galata'nın kıyısını üst kotlara bağlamakta ve güney-kuzey bağlantısını kurmaktadır. Galata'nın batı yönünde Kasımpaşa'da tersane ve Müslüman mahallesinin varlığı bu bölgeye yakın olan sur içi bölümünde Müslümanların yerleştiğini düşündürmekte, ayrıca bu bölgenin tepeye uzanan bölümlerde ızgara planının yerini karmaşık sokak yapısının alması da bu tezi kuvvetlendirmektedir. Galata'nın kıyı bölgelerinde, liman ve ticaret işlevi gören yapılar (hanlar, bedestenler) bulunmakta, iç ve üst kesimlere doğru ise konutların yoğunluğunun artmakta olduğu (ancak bu yapısal yoğunluk surlar yıkılana kadar kıyıda gibi sık değildir) en azından 19. yüzyılın ortalarından itibaren çekilmiş fotoğraflardan görülebilmektedir. Kısaca, kıyıda limanın varlığı ve ticaretin gelişmesi, burada çalışan insanların, ya üst kotlardaki yerleşim alanlarında (ticaretle uğraşanlar) ya da kıyıda hanlar veya özellikle Kasımpaşa tersanesine yakın bölgelerdeki ahşap yapılarda (limanda veya tersanelerde çalışan işçiler, denizciler) oturdukları varsayımını geliştirebilmemizi sağlıyor. Başka bir deyişle, Galata'da çalışanların yine burada oturduklarını varsayabileceğimiz bir yaşam biçiminin varlığından söz edebiliriz gibi görünmektedir.

Surlar içinde nüfusun belli dönemlerde değerleri değişen beş ayrı gruptan oluştuğu bilinmektedir. Bunlar; Cenevizlileri, Venediklileri, Pisalıları ve tüm Latin kökenli ve diğer Avrupalıları içine alan ticaret yapmak amacıyla bu bölgeye yerleşmiş halktan oluşan grup; gayrimüslim Osmanlılar (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler) ve Müslüman Osmanlılar'dır, (Türkler). Tüm bu gruplar, Galata surları içinde kendilerine ait bölgelerde yaşamaktaydılar.²

Galata'nın demografik, coğrafi, mimari ve kentsel özelliklerini kısaca sıraladıktan sonra bu bölgenin 19. yüzyılın ortasından itibaren nasıl bir değişim süreci yaşadığını, bugünün Galata'sını anlayabilmek için gözden geçirmek istiyoruz.

Galata Surlarının Yıkılması ve Mekânsal Değişimlerin Başlangıcı

Surlar yıkılmadan öncesine kadar kentsel doku ve sirkülasyon kara ve deniz kapılarının kısmen ızgara plan, kısmen karmaşık sokak yapısıyla bağlanmasından oluşmuştur. Tarihî Yarımada gibi olmasa da, yoğunluğunu ahşap yapıların oluşturduğu ancak kâğır binaların da oldukça fazla sayıda bulunduğu mimari doku 19. yüzyıl

ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak, özellikle bu dönemden sonra, ticaret yoğunluğunun artışı, mevcut kentsel ve mimari dokuda değişimleri gerektirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda batılı anlamda ilk belediye olan VI. Daire Belediyesi'nin planladığı kentsel ölçekteki çalışmalar surların yıkımı, rıhtım inşaatları ve yeni yolların planlanmasını sağlamış böylece Galata'nın kendi içinde ve çevre bölgelerle arasındaki ulaşım imkânları gelişmiştir. Artık Galata, o dönem için geniş araba ve yaya yollarıyla içine dönük şemadan, dışa bağlantılı şemaya geçmiştir. Bu arada, 19. yüzyıl sonlarında mimari dokunun büyük bölümü yenilenmiş durumdadır. Ahşap yapılar azalmakta, Galata'nın taş yapı geleneğinin örnekleri birer birer yıkılarak yerlerine, daha yüksek ve modern yapımla teknikleriyle inşa edilmiş ticaret yapıları-hanlar ve daha çok üst bölgelerde yapılmaya başlanan apartman tipi konutlar gelmektedir.

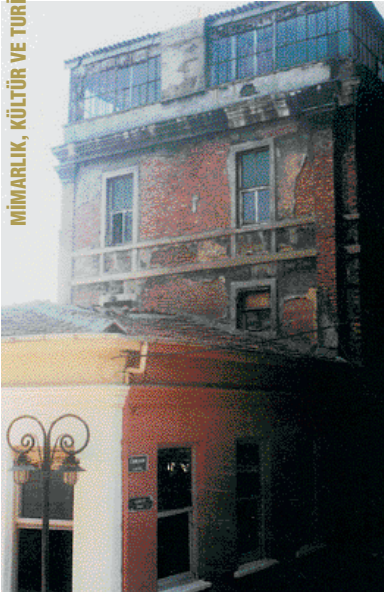
Galata'nın o dönemde geçirmekte olduğu kentsel ve mekânsal değişim sosyal ve ekonomik gelişimle paralel ilerlemekte veya bunlar birbirini tamamlamaktadır. Başka bir deyişle, sosyal ve ekonomik değişim fiziksel değişmeyi gerekli kılmaktadır. Genişleyen ticaret, yeni ve büyük hanlarda yapılmakta, ticaret bölgesinin büyümesi sırtlarda bulunan konut alanlarını surların yıkılmasıyla da genişleyen Kule ve Tünel meydanlarına doğru ilerletmektedir. Zenginleşen tüccarlar kule civarındaki ahşap konaklarından, Beyoğlu'ndaki daha zengin konaklara veya apartmanlara geçmekte ve bunlardan boşalan yerlere de "orta direk" olarak tanımlanabilecek, çoğu yine çevrede çalışan insanların oturduğu yeni apartmanlar yapılmaktadır. Yüksek kaldırım, Galipdede, İstiklal Caddesi bağlantısı önem kazanmakta ve yine limanı Pera'ya bağlayan yol olarak otelleri, eğlence yerlerini ve dükkânları barındırmaktadır. Voyvoda Caddesi'nin devamı olarak planlanan Okçu Musa-Şişhane Meydanı bağlantısı, Karaköy ile İstiklal Caddesi'ni yer altından bağlayan ilk metro yapısı Tünel, tramvay (önce atlı, daha sonra elektrikli), yeni rıhtım ve köprüler, gösterişli belediye binası ve meydanı, hanlar, borsa yapıları ve yüksek apartmanları ile Galata, parlak bir dönem yaşamaktadır. Galata, içine kapalı koloni kimliğinin bazı kentsel göstergelerini taşımaya devam etse de (sokaklar genişlemiş ama genel kentsel şema ve parsel biçimlenmesi bundan fazla etkilenmemiştir), Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl sonu ticaret ve finans merkezi haline gelmiş önemli bir limanı olma hevesindedir.

Bugünün Galatası

Bugünün fiziksel Galatası bu parlak dönemin yapılarının dönüşmüş halinden oluşmaktadır. Başka yazılara konu olacak kadar geniş çerçevede ele alınması gereken sebeplerden dolayı, Galata uzun yıllar önemsizlenmiş hatta elden çıkarılmış gibidir. Yapıların çoğu işlev değiştirmiştir, çünkü bu parlak dönemden sonra yaşanan sosyal kopukluk, mekâna da yansarak bölgeyi olumsuz anlamda dönüştürmüştür. Apartmanların çoğu yine konut olarak kullanılmakta ama tamamen farklı yaşam biçimlerine hizmet etmektedir. Bu yapıların giriş katları bir tür ticaret mekânı haline gelmekte, boş kalan mülkler, çeşitli mekânsal eklemeler hatta değiştirmelerle çok ucuz kiraya verilmekte ve yıpranmakta, zamanın etkilerine açık bırakılmaktadır. Ticari mekânlar belli sektörlerle ayrılmakta, yeni ama niteliksiz yapılar depolarla kentsel yapı daha da bozulmaktadır. Kısaca yaşanan dönüşüm, mekânın mimari ve kentsel değerlerine zarar vermektedir.

Lülecî Hendek Sokak ile Tatarbeyi Sokağının kesişimindeki yapının Lülecî Hendek Sokağının üst ve alt kotundan çekilmiş iki fotoğrafı (1996-2005).

Kule Meydanı'ndan Camekân Sokağı'na giriş (1996-2005).

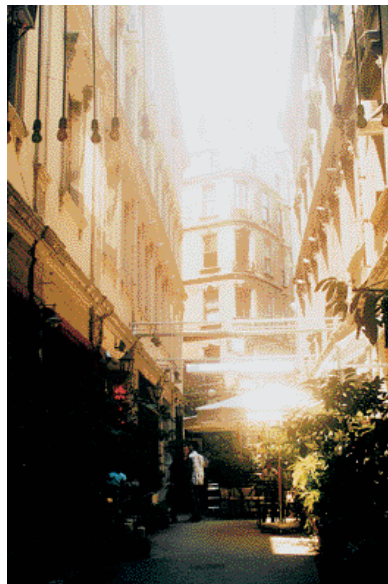
Küçük HendeK Sokak'ta bir yapı (1996-2005).

20. yüzyılın 50'li ve 80'li yıllarında Galata ve çevresinde yapılan kentsel ölçekli düzenlemeler, bölgedeki kentsel sorunları motorlu taşıt trafiğinin aksamaması olarak algıladıklarından olsa gerek, hep bu konuda çözümler üretmeye çalışmışlardır ki bu konu bugün dahi hâlâ tartışılmaktadır. Oysa herkes farkında olmalıdır ki; Galata, kıyısı ve üst bölgeleriyle 19. yüzyıl yapısı liman, ticaret ve konut mekânlarından oluşan yapısını bugün hâlâ kısmen korumaktadır; başka bir deyişle canlı bir kent yaşantısı için yeterli tüm binalar mevcuttur. Ancak bugün özellikle kıyı bölümü, İstanbullular için sadece bir geçiş mekânı, hatta sıkıntılı bir geçiş mekânı halini almıştır.

İstanbul gibi bir kentin, Galata'daki limanı 21. yüzyılda nasıl olmalıdır? Bu limanda ticaret ve eğlence işlevleri, bugün olduğu gibi ucuz alışveriş imkânı sunan dükkânlar veya denize sırtını dönerek caddeye bakan "nargile kafe"lerden mi oluşmalıdır? Veya bu mekânlar, çağdaş projeler adı altında dünyanın her yerinde benzer alışveriş merkezleri plan şemasından yararlanılarak dışa kapalı mekânlar olarak mı tasarlanmalıdır? Yoksa hem çağdaş, hem de tarihine sahip çıkan yaklaşımlar geliştirmek bizlere çok mu zor gelmektedir? Kendimizi daha çok Galatalı daha çok İstanbullu hissetmeyi istemek, gerçekçilikten uzak bir romantizm veya "gelişime" karşı duruş olarak daha ne kadar yargılanacak, küçümsenecek? Bize göre, Galata önce orada yaşayan, çalışan okula gidenler veya oradan geçenlere, yani kısaca o kentlilere, daha sonra bu sahiplenilmiş özgün Galata'yı merak edenlere göre yeniden ele alınmalıdır.

Galata'nın kule civarında ise konut yapılarının, tümüyle veya bağımsız daireler olarak son on yıl içinde el değiştirmesi ve çoğu bu mekân-

Tünel apartmanları geçidi (Tünel Meydanı'nı Sofyalı Sokağına bağlayan geçit). Tünel Meydanı'ndan Sofyalı Sokak yönüne bakış (1995-2005). Sağda, aynı geçidin Sofyalı Sokak yönünden görünüşü (2005).

ların mimari değerleri konusunda duyarlı, bilinçli kişilerin eline geçmiş olması oldukça ümit veren bir gelişmedir. Zira bölgenin zaten konut olarak tasarlanmış bu eski binalarının yeni kullanıcıları, burayı yine konut veya konut-atölye olarak kullanma eğilimindedirler. Başka bir deyişle artık Cumartesi öğleden sonra ve Pazar günlerinde veya akşamları belli bir saatten sonra ticarethaneler tarafından terk edilmiş mahalle görüntüsündeki kule civarı, artık biraz daha canlı bir kent mekânıdır. Bu değişimi belki de, bölgenin senaryolar geliştirilerek dönüştürülmesi yerine, daha içsel bir yaklaşımla kendiliğinden gelişmesine borçluyuz.

Tamamen bireysel tercihlerle kent merkezine yakın yaşamak isteyenler tarafından Galata'nın apartmanlarının keşfedilmesi, bölgedeki ticari mekânların da gelişimini veya dönüşümünü sağlamış görünmekte. Bu bölgede çok uzun yıllardan beri işlevini değiştirmeden süregelen bazı ticari işletmeler dahi (müzik aletleri, CD ve kaset satan dükkânlar, kitapçılar, turistik eşya, aydınlatma elemanları satan dükkân ve atölyeler), son yıllardaki değişimden memnun ve kendini yenileme gayreti içindedir. Zira ticaret yapanlar, özellikle Tünel civarı ve İstiklal Caddesi'nin motorlu araç trafiğine kapanmasıyla "canlılığını" kaybetmiş olduğunu belirtmektedir. Ancak içlerinde duyarlı ve kendini oraya ait hissedenerin Tünel ve Galata'nın bu yeni kimliğinden hiç de şikâyetçi olmadıkları anlaşılıyor.

Kule civarının turizm açısından bir değer oluşturması için buraya büyük oteller planlanması yerine, kentsel ve mimari veriler değerlendirilerek çevrenin özgünlüğünü koruyan yaklaşımlar benimsenmesi gerektiği ortadadır. Kule civarında konut, atölye-konut, restoranlar ve bölgenin özgün kimliğini ortaya çıkaran ticaretle (bu bölgenin özgün kimliğini oluşturan alanlardan biri de, artık, aydınlatma elemanları satan dükkânlardır da) beraber, orada yaşayan insanların kullanımlarına yönelik ticaretin bulunduğu bir ortam, Kule civarını yerli ve yabancı turistler için de ilginç kılacaktır. Bu konuda başka bir örnek vermek gerekirse, eski bir apartmanın plan şeması tümüyle değiştirilerek kısa süreli standart konaklama mekânları planlamaktansa, mevcut plan şemasının özgün kimliğini ortaya çıkaran düzenlemelerle apart otel kullanımını geliştirmeye çalışmak, hem o mekânın tarihsel kimliğine sahip çıkmak ve tanıtmak, hem 19. yüzyıl kozmopolit Galata'sının konut repertuarına daha uygun bir planlama yapmak anlamına geldiği için daha iyi bir uygulama olacaktır.

Bugün Galata'da konaklayacak kişinin, standart odadan ziyade, özgün mekânlarda yaşamak isteyeceğini ve bunun da sadece çatıların üzerinden İstanbul silüetini seyrettirmekle sağlanmayacağını artık anlamamız gerekiyor.

Tophane'den Azapkapı'ya, Karaköy'den Tünel'e oldukça geniş ve birbirinden çok farklı sorunlara ve mekânsal özelliklere sahip bugünün Galatasının sadece kıyı bölümünün bir kısmı ve kule civarı için, günümüzde karşı karşıya olduğumuz bazı proje ve uygulamalardan örnekler vererek bir bölgeyi doğru tanıtmanın ve turizm açısından bir değer haline getirmenin yolunun, o bölgeyi önce orada yaşayan insanlar tarafından sahiplenilmiş bir yer yapmaktan geçtiğinin önemini vurgulamaya çalıştık. Aslında çok basit gibi görünen ancak pek de kolay benimsenmeyen bu yaklaşım, kuşkusuz bilgiyi, tartışma ortamlarını açık tutabilmeyi, öneri geliştirmeye hevesli olmayı ve çok sesliliği özümsemeyi gerektirmektedir.

Derin Öncel, Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi

Notlar:

1. Galata'nın surlar yıkılmadan önceki dokusunu izleyebildiğimiz 1858-1860 tarihli, VI. Daire Belediyesi kadastral bürosu tarafından d'Ostoya'ya hazırlanan 1:2000 ölçekli plan, Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi'nde bulunmaktadır. Öncel, D., Kafescioğlu F. (2005) "1858-1860 Galata, Pera, Pangaltı Planı", *mimar.ist*, sayı: 15, sayfa 18-19.
2. Eldem, Ethem (1992) "Galata'nın Etnik Yapısı", *İstanbul*, sayı: 1, 1992, sayfa 59-61.

Being from Galata

The article tries to emphasize the importance of feeling the state of belonging to a place in order to reveal, to introduce and to live the values peculiar to itself of any district within a province or this province; the evaluation of Galata is made from this respect. The feeling of the state of belonging to a place requires having information, testimonial proof, and sensibility that belong to that place, instead of being present there for any reason. Galata is generally a distressed transit place for many habitants of İstanbul today, and a place that is present an old stone tower which has a restaurant "oriented for the foreign tourists".

The author gives the examples of some projects and applications that she is facing nowadays for only a part of the seashore side of today's Galata, and of around the tower. As a conclusion, it is clear that to make that district that has been felt the ownership of that place previously by its residents in order to introduce that district accurately, and to maintain that place as a value in respect to tourism. The Galata district is considered to exceed by the efforts of only the ones that succeeded to be from that district with being considered as unimportant and being forgot for long years by many people.

Turizm Mimarlığında Değişim ve Temalı Oteller

Sedef Altun

Türkiye’de modern anlamda ilk otelcilik 1892 yılında, Wagonlit (uluslararası yataklı ve yemekli vagonlar) tarafından getirilen misafirlerin ağırlanması için yaptırılan Pera Palas Oteli’dir. 120 oda ve 200 yataklı bu tesis ve 1914 yılında yapılan Tokatlıyan Oteli, Avrupa ve Ortadoğu’nun o dönemdeki en lüks otelleri olarak bilinmekteydi. Modern Türk turizminin başlamasına öncülük eden ve Türkiye’de açılan ilk zincir otel halkası olan Hilton Oteli ise 1955 yılında açılmıştır (Şener, 2001). Otel işlev çözümünde klasikleşmiş bir yapıt olan, uluslararası üsluptaki İstanbul Hilton Oteli bağlamsal ya da imaj yaratma endişelerinin dışında gerçekleştirmiştir. Büyük Ankara Oteli ve İstanbul Sheraton Otelleri ise 1960-1970 yıllarının önemli yapılarıdır.

Toplu turizm-paket turlardaki patlama İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika’dan başlayıp Fransa, İspanya, İtalya yolunu izleyerek 1980’lerde Türkiye’ye ulaşmıştır. 1980’ler, turizm yatırımlarının teşvik edilmesiyle Türkiye’nin Akdeniz sahillerinin önemli bir turizm merkezine dönüştüğü yıllardır. Özellikle 1985 yılından sonra Türkiye’ye turizm yatırımları için yabancı sermaye girişleri artmış, bu yıllar ve takip eden zamanda uygulanan teşviklerle, konaklama tesisi sayısı özellikle tatil amaçlı konaklama tesisi olarak çok yüksek rakamlara ve yatak kapasitelerine ulaşmıştır.

Bu süreçte tatil amaçlı konaklama tesisi (*resort*) anlayışı da değişmiş, öncelikli niteliği olan “dinlenme” kavramının yerini “eğlence ve macera” almıştır. Tatil amaçlı konaklama tesisi misafirleri, artık heyecana doymuş bir ruh ve gelişmiş bir beyinle tatillerini veya seyahatlerini sonuçlandırmak istemektedirler.

Hyatt Hotels & Resorts Başkan Yardımcısı Victor Lopez, Hyatt’ın misafirlerine yeni tecrübeler ve yetenekler edinme fırsatlarını hediye olarak vererek, tatil anlayışını nasıl dönüşüme uğrattıklarını belirtmektedir. Konaklama zinciri müşterilerine, “Hyatt Enrichment” paketleri adı altında, yerli Amerikan kabileleri ile birlikte organize edilen balık tutma, trekking gibi akti-

vitelerin yanında, eski dünya şampiyonlarının gözetim ve eğitiminde verilen rüzgâr sörfü dersleri sunmaktadır (Cruz, 1998).

Otelciliğin gelişimi, insanların tatil ihtiyaç ve beklentilerinin gelişimine paralel olarak seyretmiş ve bu durum turizm ürünleri sayılarının yanı sıra, çeşitlerinin de artmasına sebep olmuştur. Bunlar tatil köyleri, tatil otelleri, iş otelleri, spa otelleri, temalı oteller, design oteller, butik oteller, art oteller vb. gibi farklı tasarım anlayışlarına ve/veya sundukları hizmete göre sınıflandırılmış tesislerdir.

Türkiye’de ve dünyada farklı mimari akımlarda ve eğilimlerde inşa edilmiş pek çok turizm konaklama tesisi bulunmaktadır. Tatil amaçlı konaklama tesislerinde önceleri enternasyonalist eğilimler etkili iken, sonrasında yöresel referansların kullanılması ve kimlik arayışları ön plana çıkmıştır. Zaman içinde mimari akım ve eğilimlerin değişimi, tasarımcıları popüler olanı yapmak, modayı yakalamak, turiste talep ettiğini vermek adına çeşitli dönemlerde farklı eğilimlere itmiştir.

İnsanların seyahat kararı verirken etkilendikleri üç eğilim; lükse olan düşkünlük ve bunun sonucu oluşan marka bağımlılığı, lüks ve markanın başarı statüsü olarak görülmesi, konfor ve rahatlık ihtiyaçlarının belirginleşmesi olarak öne çıkmaktadır. Dünya Turizm Örgütü’nün (WTO) yaptığı araştırmaya göre 21. yüzyılın en önemli eğilimlerinden biri “destinasyonların artık birer moda aksesuarı gibi tasavvur edileceği”dir. Aynı araştırmada turistik ürünün çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi için imaj oluşturma ilk şart olacağı da belirtilmektedir (Resort-21, 2004).

1980’lerden sonra konaklama tesisleri tasarımının temel kriteri “turisti mutlu etmeye ve beklentilerini karşılamaya yönelik çevreler yaratmak” ile “beğenilme” olmuştur. Beğenilme ya da beğenilmeme kuşkusuz ve farklı olma bir kimlik sorununa dönüşmüş, yaratılan, yapay kimlik ise çoğu tatil köyünü kimliksiz kılmıştır. İnceoğlu (2004) “Çoğu, ‘ben buradayım’ diye çığlık atan yapılar, açık hava müzesine konmuş

seyir objelerini çağrıştıran bu tesisler birer mimarlık ürünü mü, yoksa kısa sürede eskitilip tüketilip atılacak bir tüketim malı mıdır?” diye sormaktadır.

Abdi Güzer’e (2000) göre; “yerellik” kavramı da giderek turizmin öncelikli tüketim malzemesi haline gelmiştir. Yerellik coğrafi bir gerçek olmaktan çok, kurulmuş bir sanallık, yapay kimlik oluşturmada bir pazarlama tekniği olarak ele alınmaktadır. Değişense, yerellik kavramının coğrafya ve kültürle kurduğu doğrudan referans ilişkisinin yok edilmiş olmasıdır.

Bugünün konaklama tesisleri, tüketicilere benzer bir lezzeti farklı seçeneklerle sunan bir kutu çikolata gibidir. Günümüzde konaklama tesislerinden, konaklamanın ötesinde, farklı seçenekler sunması beklenmektedir (Riewoldt, 2002). Bugün “eğlence mimarisi” (*entertainment architecture*) tüm dünyada ön plana çıkmakta ve tüketicilerin en çok talep ettiği mekânları yaratmaktadır.

Tüm dünyada tatil amaçlı konaklama tesislerinde eğlence organizasyonları, çeşitli şov ve gösteriler, animasyonlar ön plana çıkmakta; tüketim ile eğlence birleştirilerek tüketim, haz alınan bir eyleme dönüştürülmektedir (Yırtıcı, 2002). Turizm sektöründe eğilim, farklı imajlar ve hayal dünyaları sunma yönünde değişmektedir ve yatırımcılar “İnsanları nasıl mutlu eder, nasıl tekrar gelmelerini sağlarız?” sorusunun cevabını aramaktadır (Hess, 1997).

Mimarlıkta tarihin her dönemde insanlar fantezi veya illüzyona ilgi duymuşlardır (Wylson, 1980). Alman klasikçi Friedrich Schiller 1795’te şöyle belirtmiştir: “Gerçekliğe olan kayıtsızlık ve illüzyona olan ilgi, insanlığın gerçek büyümesini ve kültüre doğru kararlı bir adımı temsil etmektedir.”

Konaklama tesisi tasarımında hedeflenen, ziyaretçilere kendi fantezilerini ve saplantılarını projelendirebilecekleri ortamların sunulmasıdır. Konaklama tesisi; bir sahne, bir film seti, ziyaretçilerin kendi hayallerini oynayabilecekleri ve kendileri hakkında çok şey öğrenecekleri bir mekân haline gelmektedir. Fransız tasarımcı Philippe Starck, otel tasarımındaki bu değişimin önde gelen temsilcisidir. 1980’lerin sonunda kendi iç mekânlarının sahne seti gibi yenilemesiyle, bunu alıntıları ve sürprizleri kullanarak birleştirmesiyle, bunları misafirlerin oyun gibi keşfettikleri ve başardıkları heyecanlı sahne değişiklikleri gibi düzenlemesiyle ilktir; o zamandan beri bunu yükselen bir moda virtüözlüğü içinde yapmaktadır. Bunu yapmakla bilgi çağ-

nın seçkin tüketicilerinin ihtiyaç ve isteklerini önceden sezinlemeye çalışmaktadır. (Riewoldt, 2002).

Yoğun rekabet ortamında farklılıkların vurgulanmasına dayalı olarak gelişen ve popüler olanı farklı sunmayı amaçlayan günümüz turizm yapılaşmasında modern, postmodern, eklektik, kitsch, minimalist, maksimalist vb. yaklaşımlarla ve çeşitli “tema”larla tasarlanmış birçok konaklama tesisine rastlamak mümkündür.

Eğlencenin ve gösterinin ön plana çıktığı, Antalya’da sayısı hızla artan “temalı tesisler furması” da yine tüketim toplumunun sınırları içerisinde değerlendirilmelidir. Las Vegas özentisi yeni imajıyla Antalya ve yatırımcılar, gerçek turist talebinin Disneyland’ın gösteri tarihselliği olduğunu fark etmiştir. Ancak bu talebi oluşturan nedenler ve talebin sürekliliği, kitle turizminin de sonuçlarıyla paralellik göstererek değerlendirilmelidir.

Antalya’da Temalı Oteller

Antalya’da turizmin gelişmeye başladığı 1973 yılından günümüze geçen 32 yılda tüm dünyada ve Türkiye’de turizm anlayışı, turist davranışı, turist profili değiştiği gibi; dünyanın siyasal, ekonomik ve sosyal düzeni de değişmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, tatil amaçlı konaklama tesisleri de, tüketim kültürünün ön plana çıktığı bu süreçte hızla değişmiş ve farklılaşmıştır.

Antalya’da gelişmeye başlayan turizm hareketiyle birlikte, tatil amaçlı konaklama tesisi yatırımları da ivme kazanmış, 2000’li yıllara gelindiğinde yatırım halindeki tesislerle birlikte toplam 295.000 yatak sayısına ulaşılmıştır.

Bu süreçte Antalya’ya gelen turist profili de çok değişmiş, talep ve beklentiler artmıştır. Başta Almanya ve Rusya’dan gelenler olmak üzere 2004 yılında 6 milyonun üzerinde turisti ağırlayan Antalya, mevcut talebi daha da artırmak üzere turizmin çeşitlendirilmesi çalışmalarına başlamıştır.

Antalya’da son yıllarda farklılık yaratmak adına “temalı oteller” olarak isimlendirilen konaklama tesisleri yapılmıştır. Topkapı, Kremlin, Titanic, Concorde gibi popüler imajların kopyalarının yapılmasıyla gerçekleştirilen ve tüketiciye bir masal ve eğlence dünyası sunmayı hedefleyen tesislerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Ertuğ Uçar (2004) temalı otelleri, panorama çadırlarıyla ilişkilendirdiği yazısında şöyle belirtmektedir: “Robert Barker’ın 1792’de Londra’da sergilediği ve çok ilgi gören ilk örnekten sonra, panorama çadırlarının sayısı art-

maya başladı. 19. yüzyıldaki dünya fuarlarında insanlar, önünde kuyruğa girdikleri panorama çadırlarında daha çok, görmek için çok zahmetli seyahatlerin gerektiği Ortadoğu ve Kuzey Afrika kentlerini izlediler. Bu uzaklıklara seyahatin çok uzun, konforsuz, tehlikeli ve pahalı olduğu 19. yüzyılda panoramalar, o uzak kentleri insanların ayağına getiriyor ve böylece seyahat acentelerinin, otellerin, turların daha gelişmediği bu dönemde kurumsal turizmin ilk girişimlerinden oluyordu. Mesaj açıktı: ‘Siz oralara gide miyorsanız, biz oraları ayağınıza getiririz.’”

Robins (1999) ise bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: “19. yüzyılda burjuva evlerinin iç düzenlemeleriyle, görkemli alışveriş pasajlarıyla, dünya fuarlarıyla, panoramalar ve dioramalarla hayali görünümlere ilişkin (fantazmagorik) etkiler sağlanmıştır. Ardından gelen

20. yüzyılda büyük alışveriş merkezleri, belli temalara göre düzenlenmiş parklar, video pasajları, havaalanı çevresiyle, ‘turist baloncuğu’ olgusuyla, reklamların görsel kuşatmasıyla ve benzerleriyle aynı etki yaratılmaktadır.”

Seyahatin çok güç olduğu, turizmin henüz yaygınlaşmadığı, televizyonun ve internetin olmadığı bir dönemde panoramalar gerçekten de tarihin en cin fikirlerinden biridir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi günümüz turizm faaliyeti içerisinde turist profili artık çok değişmiştir. Turizm olgusu küreselleşme sürecinde tüketim endeksli bir “kitle turizmi”ne dönüşmüş ve bu kurgu gerçekleştirilirken kullanılan nesneler, temalar, görsel imajlar ve yaratılan mekânlar ile turizmin gerçek hedefinin çok dışına çıkmıştır.

Günümüzde tarihsel imaj, kimlik, yerellik gibi kavramlar, turizm şirketleri aracılığıyla satın alınmakta ve konaklama tesislerinde sunulan gösterinin bir parçası olarak yer almaktadır. MacCannell, turistlerin “otantik” olanı aradığını; ancak bakışların yöneltildiği insanların, meraklı turistleri uzaklaştıran yapay yerler kurmaya başlamalarından dolayı, otantik olanı bulmanın mutlaka başarısızlıkla sonuçlandığını ileri sürmektedir. Böylelikle turist mekânları, MacCannell’e göre, “sahnelenmiş otantiklik” çerçevesinde örgütlenmektedir. Son zamanlarda, bazı turistlerin “post turistler” –neredeyse olmayan- hoşlanan insanlar– olarak tanımlanabileceği önerilmiştir. “Post turist” katılabileceği oyunların çokluğundan keyif alır ve otantik turist deneyimi diye bir şeyin olmadığını bilir. Görünüşteki otantik balıkçı köyünün, turizm geliri olmaksızın var olamayacağını ya da parlak broşürün, bir pop kültür parçası olduğunu bilir (Urry, 1999). Katılabilecekleri oyunların çokluğundan hoşlanan “post turistler”, her seferinde yeni bir oyun, yeni bir gösteri satın alma peşindedirler.

Antalya’nın yakın tarihe kadar bataklık olan Kundu bölgesinde, birbiri ardı sıra yapılan temalı oteller fikri ilk olarak, MNG Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Nazif Günel tarafından atılmıştır. Müşterinin ilgisini çekmek, farklılık yaratarak pazarı genişletmek amacıyla başlayan bu süreçte, MNG’ye ait WOW (World of Wonders) Resort Oteller Zinciri tarafından önce Topkapı Palace, ardından da Kremlin Palace hizmete açılmış, daha sonra aynı bölgede Venezia Palace ve Titanic otelleri açılmıştır.

Henüz yeni turizm alanı ilan edilen bir bölgede yapılan ilk otel olan Topkapı Palace, Topkapı Sarayı’nı tema olarak kullanmış ve bu hazır imaj ile pazara girmiş, böylece tanıtım ve pazar-

“Topkapı Palace”

lama avantajı elde etmiştir.

Topkapı Palace'ın olduğu gibi, Antalya'daki temalı otellerin çoğunun mimarı olan Hasan Sökmen şöyle iddia etmektedir: "Las Vegas'ta mimarının teması görsel bir şov olarak ortaya çıkmaktadır... Amerika'da 50 yılı aşkın bir geçmiş olsa da temalı otel Türk turizminde yeni bir eğilimdir. Temalı oteller öncelikle hem bölge, hem ülke tanıtımına büyük yarar sağlamaktadır. Diğer otellerden çok daha kısa sürede ve daha kapsamlı tanınmakta, temalı otel kendi kendinin reklamını yapmaktadır... Resort turizminin özelliği zaten maceradır. Burada tema bir eğlence unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Müşteri doğal olarak eğlenceli bir otel görmekte, yani tema müşteriye bir gülümseme vermektedir..." Temalı tesis kurmanın ve işletmenin birçok riskinin bulunduğuna değinen Sökmen, öncelikle tesisin adının cismiyle uyumlu olması gerektiğini vurgulamaktadır. İç ve dış mimarinin projenin fizibilitesi doğrultusunda paralellik göstermesinin zorunlu olduğunu belirten Sökmen, işletmede verilecek olan hizmetin kalitesinin de temaya uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır (Erdoğan, 2004).

Tesislerin reklamları; kendilerini nasıl pazarladıkları, hedefledikleri müşteri kitlesi ve yaratmaya çalıştıkları imajla ilgili fikir vermektedir. Dolayısıyla bu reklamlardan ilginç olanlarından bazıları yorumsuz (!) olarak aşağıda sunulmuştur:

- Topkapı Palace

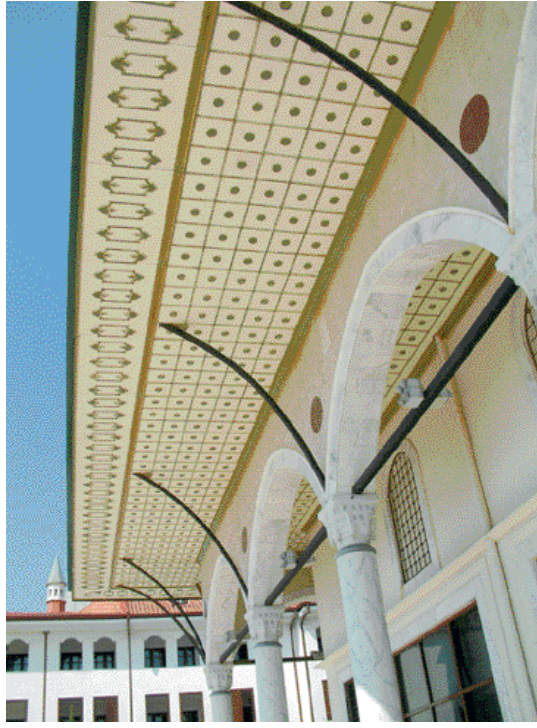
Reklam(!): "Biraz masal... Biraz rüya... Biraz ibtişam... Akdeniz'in turizm merkezi Antalya Aksu'nun eşsiz kumsalında, yeşilliklerle süslenmiş nefis bir doğal ortamda... Büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanları, görkemi, haremi, hazineleri ve gizemli hikâyeleri ile ünlü Topkapı Sarayı'nın eşsiz mimarisi örnek alınarak inşa edilmiş bir harikalar diyarı... Yüzyıllar boyu taş duvarların ardından seyredilen, padişahların, sultan ve şehzadelerin mekânı Topkapı'nın sultanı artık sizsiniz..."

- Kremlin Palace

Reklam(!): "Rus mimarisinin en görkemli örneği kabul edilen Kremlin Sarayı'nın birebir örneği olarak tasarlanmış yeni bir harikalar diyarı... WOW Kremlin Palace Antalya'nın eşsiz denizine ve doğasına uyumlu, havaalanına 15 dakika uzaklıkta, 5 yıldız kalitesi ve konforuyla, tipik Rus mimarisinin inceliklerini ve imgelerini bir araya getiren WOW Kremlin Palace hizmetinizde..."

- Venezia Palace

Reklam(!): "İtalyan mimarisi içinde Türk

"Topkapı Palace"

"Kremlin Palace"

konukseverliğini, gizem dolu konforu ve kaliteyi sunuyor... Rüyaların gerçekleştiği yer... Venezia Palace Deluxe Resort Hotel kendine özgü atmosferiyle Akdeniz kıyılarının gizemli güzelliklerini sizlere sunuyor. Turizmin yeni gözdesi Aksu-Kundu'da kanal ve saraylar kenti Venedik'in yaşatılacağı bir tatil ve kongre oteli olan Venezia Palace, doğaya ve çevreye saygılı yapılaşma anlayışıyla 100.000 m² alanda, fıstık çamları içerisinde ve denize sıfır konumdadır."

• Titanic de Luxe Beach & Resort Hotel

Reklam(!): "Cruise tadında bir tatil... Büttün zamanların o ütöpik konforu dünyanın en güzel kıyılarına vurarak kendisini yeniden yarattı. Titanic Akdeniz kıyılarına demir attı... Ve Titanic, görkemi, sevinci, konforu ve sınırsız tutkularıyla Akdeniz'e açılıyor. Bu defa rotası değil, limanı bir cennet. Limanı Antalya..."

Bu tesislerin dışında temalı olarak 2004 yılında Kemer'de Catamaran Otel; 2005 yılında Kundu'da Concorde Resort & Spa, Miracle Resort ve Kemer'de Orange Country Resort Hotel açılmıştır.

• Concorde Resort & Spa

Tasarımı Hasan Sökmen'e ait olan proje artık uçuştan kaldırılan Concorde uçaklarını tema olarak işlemektedir. Sökmen, Concorde uçaklarıyla artık günümüzde uçamayacak olan insanların hiç olmazsa otelinde kalabileceklerini ve turistlerin "uçakla uçamadım ama otelinde kaldım" diyebilmek için geleceklerini iddia etmektedir (Erdoğan, 2004).

Ancak betonarmeden yapılan ve uçamayan Concorde'da turistlerin kaç defa tekrar kalmak isteyecekleri, bu temanın ne kadar sürede tüketileceği veya talebi ne kadar sürdürülebilir kılacağı ileriki yıllarda anlaşılacaktır.

• Miracle Resort

Kelebek'ten esinlenerek yapılan otelin Butterfly (kelebek) olan ismi daha sonra Miracle olarak değiştirilmiştir.

• Orange Country Resort Hotel

Reklam(!): "Hollanda'yı Kemer'de yaşayın! Hollanda'nın göz kamaştırıcı güzelliklerinden olan Amsterdam ve Volendam mimarilerinden esinlenerek yola çıkılan Kemer'in vazgeçilmez, muhteşem doğa manzaralarıyla birleşen projeye özel mimarisi ile lüks ve konforu bir arada yaşayacağınız eşsiz bir otel..."

Orange Country Resort Hotel ve Birce Tur'un sahibi Ömer Torosluoğlu projeye başlama kararlarının Türkiye'nin iklimi ile Hollanda'nın yaşamını birleştirmekten yola çıktığını belirterek açıklamalarına şöyle devam etmiştir:

“Türkiye’yi Hollanda’ya götüremeyeceğimiz için Hollanda’nın küçük bir parçasını Türkiye’ye getirmeye karar verdik. Bu durumdan Hollandalılar da çok memnun oldu. Hollanda’da bu olay büyük bir şaşkınlık ve memnuniyetle karşılandı” (<http://www.turizm gazetes i.com>, 29 Aralık 2004).

Orange Country Resort Hotel’in tasarımı Gültekin Mimarlık’a aittir. Tasarımcılar proje raporlarında şöyle belirtmektedirler: “Orange Country Otel tasarım çıkış noktasında yatırımcının rolü çok büyüktür. Yatırımcı, Hollanda turistlerini ağırlamak ve onlara evlerinde gibi hissettirmek adına Hollanda konseptinin Kemmer’deki oteline yansıtılmasında gösterdiği çaba ve desteğin sonucunda Orange Country projesinin hayata geçirilmesinde büyük rol oynamıştır... Aslında bu mimaride oluşturulmak istenen Hollanda mimarisinin kopyası değil Hollanda kültürünün, yaşam tarzının hayata geçirilmesidir ve bu gerçekleştirilmiştir. Hollandalıların iç içe yaşamdan keyif alan, insanlarla kolaylıkla iletişim kurup sokaklarda sıralanmış kafelerde ahbablık kurmaktan zevk alan, eğlenceyi seven yapıda insanlar olduğu düşünülerek sokakta olabildiğince yiyecek içecek aktivitelerinin, kafelerin, a’la carte restoranların, sokak boyunca sıralanmış oturma gruplarının ve yürüyüş yollarının tasarlandığı bir “Hollanda Sokağı” yaratılmıştır... Orange Country konsepti bir kopya değil adı üstünde bir konsept mimarisidir. Yani bu mimaride bir sosyal yaşam, bir kültür, bir yaşam tarzı hayata geçirilmeye çalışılmıştır” (Özbek Subaşı, 2005).

• Sungate Port Royal

Reklam(!): “Daha önce hiç dalmadığınız mavi... Daha önce hiç peşinden koşmadığınız rüyalar... Daha önce hiç almadığınız nefes... Daha önce hiç kapılmadığınız parıltılar... Daha önce hiç tatmadığınız keyif... Daha önce hiç keşfetmediğiniz ruhunuz... Daha önce hiç yaşamadığınız tatil...”

Tesiste farklı ve özel olanı yapmak adına sunulan hizmetlerdeki çeşitlilik dikkat çekicidir. Reklamlarından da anlaşılacağı gibi tüketicilere daha önce hiç deneyimlemedikleri bir dünyayı sunmak hedeflenmektedir.

• Rixos Premium Belek

Reklam(!): “Tatil Sanatı’na adanmış yepyeni bir “Resort Otel”... Türkiye’nin ilk Grand Boutique Oteli...”

Lüks ve eğlencenin dorukta olduğu tesiste özellikle sunulan animasyonların Las Vegas konseptine çok daha yakın olduğu gözlenmektedir. Kapalı bir mekânda kurulan Fransız Soka-

ğı’nda, animasyonlarla gece aniden gündüze dönüştürülmekte ve birden gök gürleyerek yağmur yağdırılmaya başlamaktadır. Tesiste geceleri gölde düzenlenen su ve lazer gösterileri ise Las Vegas’taki tesislerin su ve lazer gösterilerini aratmamaktadır (<http://www.turizmdebusa-bah.com>, 9 Haziran 2005).

Bu tesislere ilave olarak, önümüzdeki yıllarda WOW Resort Oteller Zinciri tarafından Kundu’da Beyaz Saray ve Dünyanın Yedi Harikası, Harikalar Şehri projelerinin hayata geçirilmesi planlanmıştır.

Antalya’da son beş yıl içerisinde gelişen bir temalı otel furyası yaşanmaktadır. Kitle turizminin gelişimi ve yapılan temalı otellerle ilgili tepkisel bir yaklaşıma sahip olan Şevki Vanlı bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “Mimarlar, turist ve girişimcinin düzeyine göre şaşırtıcılık yarışına girmişlerdir, Topkapı Sarayı’nı taklit etme gülmünçlüğünden insanların duyarlılıklarına saygısızlık düzeyinde kabalıklara varıncaya kadar... Türkiye sahillerinin Disneyland veya Las Vegas’a dönüştürülmesine ve etkilerinin yatak odamıza kadar girmesine izin vermemeliyiz” (Vanlı, 2002).

Kendi kent kimliğini, farklı coğrafyaları bir araya getirmesiyle, eğlence ve kumar konseptiyle yaratan Las Vegas’ta, çölün ortasında, uzakları yakına getirmek, Avrupa’yı ve kültürünü, Mısır piramitlerini Amerika’ya taşımak bu açıdan bakıldığında mantıklı görülebilmektedir. Ancak deniziyle, güneşiyle, doğal ve tarihi özellikleriyle öne çıkması gereken Antalya’da, özellikle kıyılarda, Topkapı Sarayı’nın, Kremlin Sarayı’nın, Venedik Sarayı’nın yapılmasının mimari açıdan mantıklı bir açıklamasını yapmak çok zordur. Burada yapılmak istenen; pazarın genişletilmesi ve farklı imajlar, farklı gösteriler, farklı sahte dekorlarla turiste talep ettiği şovu ve eğlenceyi sunarak, bu tesisleri pazarlamaktır. Yoksa, Moskova’da karlar içindeki Kızıl Meydan’da yer alan Kremlin Sarayı’nın önüne yüzme havuzu koymanın veya fıstık çamları içerisinde bir Venedik yaratmanın mantığını başka türlü açıklamak mümkün değildir.

Bu otelleri talep eden yabancı ve yerli turist profilleri de birbirinden çok farklıdır. Yerli turist, paket turlarla gelen yabancı turistin yaklaşık 10 katı fiyatına bu otellerde konaklamaktadır. Örneğin Rus bir turist yıllarca uzaktan baktığı, önünden geçmeye bile korktuğu sarayın içinde -max inclusive, ultra deluxe all inclusive vb- çok ucuza konaklamakta, kendisine çar gibi, çarîçe gibi hizmet edilmekte ve bu sahte dünyada 15 gün için bile olsa o oyuna dahil olmaktadır.

Prestij unsurunu ön planda tutan son dönemin yeni zenginleri yerli turistler için ise bu tesisler, hızla tüketebilecek, son derece lüks ve en son moda tesislerden birini daha ifade etmektedir.

Bu tesislerde tasarıma konu olan, özgün bir mimari ürün yaratmaktan ziyade, var olan bir kabuğun kopyasını yaparak, içini tesisin ihtiyaç programına uygun olarak donatmaktır. Kamusal mekâna ait olan bir dış kabuk, iç mekânda özgün işlevinden çok farklı olan otel işlevi ile yeniden yapılanmaktadır. Burada kurulan, bir sahne düzeyidir ve oyun, turistler ve hizmet edenler tarafından kurallarına göre oynanmaktadır.

Tesis ilk işletmeye açıldığında tanıtım ve pazarlama avantajı sağlayan bu eğilimin gelecekte ne kadar fayda sağlayacağı, gerçekten yeni bir pazar yaratıp yaratmayacağı ileride görülecektir. Ancak bugün için Yetiş (2005), temalı otellerin Avrupa turist pazarını mutlaka kendine çekecek yüzde yüz bir pazar yaratmadığını belirtmektedir. Müstecaplıoğlu (2004) ise farklılık yaratmak adına 50 milyon avrolara varan maliyet farklarıyla temalı otel yapmanın, şimdiden mevcutların tükettiği bir ortamda ne kadar anlamlı olduğunun tartışılması gerektiğini dile getirmektedir.

Ayrıca temayla sınırlandırılmış bir tesisin zaman içinde imaj değiştirmesi ve gelişen sektörel değişimlere fiziki anlamda uyum sağlaması çok daha güç olacağı için, diğer tesislere göre daha çabuk tükeneyeceği açıktır (Orhon, 2005). Bu durumda, bir gün gelip de oynanacak başka oyun kalmadığında, belki de bu tesisler yıkılıp yerine yeni dekorlar kurulacaktır.

Antalya’da bir yandan Las Vegas özentisi yeni imajlarıyla temalı oteller yapılırken, diğer yandan sundukları sınırsız hizmetler, lüks ve konforlarıyla ön plana çıkan tesisler de yapılmaktadır. Sungate Port Royal, Rixos Premium gibi yedi yıldız standartlarında olduklarını iddia eden bu yeni tesislerin de, biçimsel anlamda olmasa da, sunulan eğlence ve aktivitelerdeki çeşitlilikleri, büyük alışveriş merkezleri, sağlık ve güzellik merkezleri ile, Las Vegas’ın gösteri dünyası konseptini yakalamaya çalıştıkları görülmektedir.

Sonuç olarak; son yıllarda mimarlığın görevi bazı turizm tesislerinde olmayan nitelikleri varmış gibi göstermeye, “gibi”ler yaratmaya dönüşmekte; bu yolla köy gibi, saray gibi, Walt Disney dünyası gibi yapay, sahte imajlar oluşmaktadır. Türkiye’de müşteri çeşitliliği giderek artan turizm sektöründe bu ucuz benzetmelerin ne ölçüde çekici olduğunu kestirmek bugün için kolay değildir. Ancak yaratılmaya çalışılan bu imajların da zamanla popüleritesini kaybede-

ceği, moda olan diğer olgular gibi hızla eskiyeceği ve kısa sürede bıkkınlık yaratarak değerini yitireceği öngörüsünde bulunulabilmektedir (İnceoğlu, 2004).

Sonuç

Günümüzde tatil amaçlı konaklama tesislerine yönelik tüketici taleplerinin değiştiği, bu tesislerin sadece dinlenme ihtiyacını karşılamalarının yeterli olmadığı, tüketicinin eğlence, macera ve sınırsız aktivite beklentisi içerisinde olduğu açıkça görülmektedir.

Bu süreçte sadece biçimsel benzetmelerle yapılan ve konseptlerini bu temalar üzerine kurulan tesislerin çabuk tükeneyeceği, bu imajların zamanla popüleritesini kaybedeceği, moda olan diğer olgular gibi hızla eskiyeceği ve kısa sürede bıkkınlık yaratarak değerini yitireceği öngörüsünde bulunulabilmektedir. Ancak sundukları hizmetlerle farklılığını ortaya koyan; gösterileri, şovları ve aktiviteleri ile turistlerin beklentisi olan “farklı deneyimler yaşamak” talebini yerine getiren ve bu sırada mimari kalite ve özgünlüğünden de ödün vermeyen tesislerin uzun vadede daha başarılı olacağı tahmin edilmektedir.

Tanyeli’nin (2004) aktardığına göre, Fransız antropolog Marc Auge bugünün dünyasında iki tür mekân bulunduğu saptamasını yapmaktadır. Auge “mekân”-“yok-mekân” ya da “lieu”-“non-lieu” kavramlarını karşıt kavramlar olarak formüleştirmektedir. Ona göre, “lieu”nun üç temel özelliği var: Kendi deyişiyle, “insanlar ‘mekân’ın kimlik yeri, ilişkiler yeri ve tarih yeri olmasını isterler”. O halde, “mekân ilişkisel, tarihsel ve kimlikli olarak tanımlanabilirse, (böyle) tanımlanamayan yer de yok-mekân olacaktır.”

Tanyeli (2004) tatil amaçlı konaklama tesislerinin, otel zincirlerinin, devre mülk sitelerinin tipik “yok-mekân” örnekleri olduğunu belirtmektedir. Tanyeli, yok-mekân tasarlayanların bunun bilincine varması gerektiğini, yok-mekânı mekân gibi tasarlamasının olanaksızlığını ya da uygun-suzluğunu da belirtmektedir. Kitlese turizm mimarlığı için yeni bir açılım, “mekân” ve “yok-mekân” ikileminin bu biçimde kavranışının ardından gündeme getirilebilmektedir. Kitlese turizm mimarlığı için savunulabilir bir mimari pozisyon, “yok-mekân”ın “yok-mekân” olarak tasarlanması probleminin tarif edilmesidir.

“Yok-mekân” olarak nitelenen tatil amaçlı konaklama tesislerinde birçok değişkenin yer aldığı tasarım süreçleri doğru analiz edilmeli, tasarıma girdi oluşturacak veriler, sektörün talep ve beklentileri titizlikle saptanmalıdır. Sürekli

değişimin ve tüketimin gerçekleşeceği öngörü-
süyle esnek ihtiyaç programları hazırlanmalı ve
bu bilinçle tasarım problemine yaklaşılmalıdır.
Ancak bu süreçte mimarın görevi, tüketicinin
ve yatırımcının talep ve beklentilerini karşıla-
mak, yok-mekân'ı yok-mekân özelliklerine uy-
gun olarak tasarlamak ve yarattığı esnek mekân-
larda mimari tasarım kalitesi ve özgünlüğünü
yakalamaktır.

Riewoldt (2002) konaklama tesislerinin
ekonomik ömrünün kısaldığını, konaklama te-
sisi projelerinin günümüzde 10-15 yıllık dö-
nemler üzerine planlandığını belirtmektedir.
Türkiye için ekonomik olarak henüz böyle bir
durum mümkün görünmese de, konaklama te-
sislerinin çok çabuk tüketildiğine ve gelip geçi-
ciliğine vurgu olması açısından ilginçtir. Her şe-
yin sonsuz bir hızla tüketildiği bu ortamda tasarımcılar artık bu gelip geçiciliği kabul etmeli ve
bunu tasarımlarına yansıtarak, değişen taleplere
uyum sağlayabilecek esnek mekânlar kurgula-
malıdır.

Tatil amaçlı konaklama tesislerinde oyunun
oyunacağı sahne, yeni ve farklı oyunlara da ko-
lay uyum sağlayabilmelidir. Bu değişimin en uç
noktası sürekli değişimin yaşandığı simüle edil-
miş mekânlar yaratmaktır. Yürekli ve Yürekli
(2004) bugün, anın yaşanması ve anlık de-
ğişimle tamamlanan, değişen algısal özelliklerin
ön planda olduğunu ve bunun mimarlığın en
çarpıcı gerçeklik boyutunu oluşturduğunu be-
lirtmektedirler.

Bugünün bilgisayar çocukları, geleceğin tu-
ristleri için bu değişimin sınırlarının aşılabilece-
ği, simülasyonun hayatın her alanına girebilece-
ği, konaklama tesislerinin de bu anlayışla farklı
mekânsal kurgularla tasarlanabileceği öngörüle-
bilmektedir. Tüm sabit yapılaşmanın minimali-
ze edildiği, görsel her türlü imajı seçme olana-
ğına sahip, bireysel taleplere cevap verebilen;
düşey sirkülasyon çekirdekleri ve tesisat şafları
haricindeki tüm mekânların modüler olduğu,
takılıp sökülebildiği, değişip dönüşebildiği bir
sistem bugün için oldukça ütöpik görülmele
birlikte, "sürekli değişen mekânlar" kavramı-
nın, geleceğin turistleri için uygun olacağı dü-
şünülmektedir.

Sedef Altun, Akdeniz Üniversitesi Serik Meslek Yüksekokulu

Kaynakça:

- Anonim (2004) "Yeni Otel Müşterileri Kolay Olanı
Hemen ve Hepsini İstiyor", *Resort*, Sayı: 21, s. 38-39.
- Cruz, T. D. (1998) "Resortlar Dinlenme Değil, Yorulma
Yerleri Oldu", *Hotel*, Sayı: 9, s. 40-42.
- Erdoğan, Y. (2004) "Turizme Tema Katan Mimar",
Tourism World, Sayı: 17, s. 26-31.

- Güzer, C.A. (2000) "Yer Kavramına Karşı Bir Yapı:
Otel", *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı: 3, s. 60-69.
- Hess, A. (1997) "The Casino Craze and Architecture",
Architectural Record, Sayı: 3, s. 76-79.
- İnceoğlu, N. (2004) "Turizm ve Mimarlık",
Arredamento Mimarlık, Sayı: 171, s. 67-71.
- Müstecaplıoğlu, T. (2004) "Var mı Otelinizin Bir
Teması?", *Tourism World*, Sayı: 19, s. 63.
- Riewoldt, O. (2002), *New Hotel Design*, Watson-Guptill
Publications, New York.
- Robins, K. (1999) *İmaj – Görmenin Kültür ve
Politikası*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Şener, B. (2001) *Konaklama İşletmelerinde Önbüro
Yönetimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Tanyeli, U. (2004) "Kitle Turizmi ve 'Yok-Mekân'
Mimarlığı", *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 171, s. 74-77.
- Uçar, E. (2004) "Turizme Mimarlığın Oyun Bahçesi
Diyebilir miyiz?", *Yeni Mimar*, Sayı: 11, s. 6-7.
- Urry, J. (1999) *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları,
İstanbul.
- Vanlı, Ş. (2002) "Son 30 Yıl Türk Mimarlığının Önemli
Saydığım Birkaç Yanı", *Yapı*, Sayı: 250, s. 103.
- Wylson, A. (1980) *Design for Leisure Entertainment*,
Newnes-Butterworths, Great Britain.
- Yırtıcı, H. (2002) "Tüketimin Mekânsal
Örgütlenmesinin İdeolojisi", *Mimarlık ve Tüketim*, s. 9-
39, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Yürekli, H. ve Yürekli, F. (2004) *Mimarlık Bir
Entelektüel Enerji Alanı*, Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul.

Kişisel Görüşmeler:

- Orhon, O. (2005) Kişisel görüşme (Mimar, Aksoy Grup
Yönetim Kurulu Üyesi).
- Özbek Subaşı (2005) Kişisel görüşme (Y. Mimar).
- Yetiş, M. (2005) Kişisel görüşme (TUI, Kontrat Müdürü).

İnternet Sayfaları:

- Anonim (2004) Orange County Resort Hotel, 1 Nisan'da
Açılıyor, 29 Aralık 2004.
<http://www.turizm gazetes i .com>
- Anonim (2005) Türkiye'nin En Lüks Oteli Açılıyor, 9
Haziran 2005. <http://www.turizmdebusabah.com>
<http://www.sungatehotels.com>
<http://www.wowhotels.com>
<http://www.titanicbeach.com>

Changes in Tourism Architecture and Thematic Hotels

Starting from the second half of the 20th century, mass tourism has started to spread; the profile of the tourists, the expectations of them have altered. In this period, there have been many changes in economical, political, social, cultural land architectural fields. In order to cope with these, resort hotels have also changed and developed.

Today, it is apparent that the demands of the consumers from the resort hotels has changed and it can be clearly observed that it is insufficient to meet only the need of resting. In addition the consumers expect more about entertainment and facilities.

In order to take place in the market and to survive, it is necessary to be distinctive, to present a new image and to offer new facilities. It can be suggested that the resort hotels built with a concept of formal imitations will fade rapidly and loose its value since they will cause boredom in a short period. However, the ones diverse in the means of facilities they offer, without conceding the architectural qualities and uniqueness, will be more successful in a long time period. In the survey of the region Antalya, by analyzing the spatial transformations in resort hotels, the reasons and results of these changes are evaluated, proposals are developed to build up a more conscious approach for the design process.

Kültürümüzün Parçası Mevcut Binaların Turizm Amacıyla Günümüze Kazandırılması

Özgür Özkan

Dünya turizmindeki önemi gün geçtikçe artan Türkiye'nin, turizm amaçlı konaklama tesisi ihtiyacının gerekli şekilde karşılanabilmesinin yollarından biri, mevcut binaların yeniden değerlendirilmesidir. Hatta şehir merkezlerinde otel kurulmak istendiğinde, şehir merkezlerinin yoğun yapılaşması sonucunda, ilk akla gelen, ilk değerlendirilmesi gereken fikir olmuştur.

Mevcut bina stokunun değerlendirilmesi hem dünyada hem de Türkiye özelinde her zaman tartışmalara konu olmuştur. Zaman zaman mevcut binalara gereğince önem verilmemiş ve yeni akımlara uydurulmak için yok edilmiş; bazen de ilk yapıldıkları duruma geri döndürülmeye çalışılmış ve aradan geçen zaman görmezden gelinmiştir. Bazı durumlarda güne uydurulmaya çalışılırken kendine has özellikleri yok edilmiş; çoğu zaman da kendi halinde yalnızlığa bırakılmış veya çürümeye terk edilmiştir. Ülkemizde bu olumsuzluklar daha farklı çeşitlerle de görülmekte ve sahip olduğumuz çok uzun tarihî geçmişten miras kalan bina stoku, gerek tarihî eser olarak tescilli olsun, gerekse yeni sayılabileceği halde fonksiyonun eskimesinden dolayı terk edilmiş binalar olsun, olumsuz şekillerde değerlendirilmektedir.

Binaların birer belge olarak sosyokültürel ve psikolojik anlamda tarihsel sürekliliği sağlaması; öte yandan, tekrar kullanımın enerji ve malzeme bazında olumlu bir ekonomik girdi oluşturması; dönüştürme olgusuna dikkatle eğilmeyi gerektirmektedir.

Unutmamalıyız ki, mimarlık uğraşı, geçmişin koruma çabasını olduğu kadar, onun bugünün gerçeklerine uyarlanması zorunluluğunu da içerir (Akın, 1992).

Özel fonksiyonları veya kendine has özellikleri olmayan –deniz, kumsal, golf sahaları, konferans imkânları gibi– lüks otellerde şehirle iç içe olabilme, diğer merkezlerle kolay ulaşabilme, şehrin bir parçası olabilme gibi özellikler aranmaktadır. Ancak günümüz koşullarında, özellikle İstanbul gibi düzensiz gelişmiş bir şehirde; şehrin yaşayan kesiminin, şehrin merkezi olma şartı, o bölgelerin tamamen binalarla dolu ol-

masıdır. Plansız olarak gerçekleşen bu binalar ortak kullanım amaçlarına yeterli alanı bırakmamaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı şehir merkezinde bir otel kurulmak istendiğinde, özellikle bu bir dört veya beş yıldızlı otelse, uygun yer bulunması ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulunabilen boş alanlara yeni binalar yaparken de çevreye uyum sorunları yaşanmaktadır; The Ritz Carlton-İstanbul Gök-kafes örneğinde olduğu gibi.

Bilindiği gibi gelişmişliğin ve zenginliğin göstergelerinden birisi de insanların çalışma saatlerinin azaltılarak onlara değerlendirebilecekleri daha çok boş zaman bırakılabilmesidir. Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinin insanların böylelikle tatil sürelerinin artacağı varsayılmaktadır. Bu durum, insanların günlük yaşamlarında eskisi kadar yorulmayacağını ve yıl içinde de dinlenebileceğini; böylelikle giderek “dinlenme turizmi”nin yerini “kültür ağırlıklı turizm”in alacağını göstermektedir. Öte yandan ülkemize gelen yabancı turistlerin, geldikleri çevreleri seçme nedenleri konusundaki çeşitli araştırmaların sonuçlarını incelediğimizde, turistlerin yarıya yakınının deniz ve güneşi, diğer yarısının da tarih ve kültürü değer olarak algıladıkları görülmektedir.

Diğer yandan turistlerin giderek artan bir şekilde, doğal ve kültürel yönden zengin, yüksek nitelikli çevrelere yönelmeleri, çevrenin korunarak değerinin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun içinse iyi korunmuş ve yaşayan bir çevre gereklidir. Bu çevrelerin yaratılması da tamamen o çevrede yaşayan, o çevreyi oluşturan kişilere düşmektedir. Aksi takdirde doğal çevre değerlerini korumayan, belirli bir kültürel süreklilik bilinciyle davranılmayan yapma bir çevre; ne kadar iyi organize edilmiş ve kurgulanmış olursa olsun turistlerin ilgisini çekmek konusunda yeterli olamayacak ve yapay olduğunu bir şekilde belli edecektir. Turistlerin bu istekleri, mevcut binalarda eskiyle yeniye iç içe yaşama, sadece o yeri ziyaretle yetinmeyip sürekli içinde olduğunu hissedebilme isteğidir. Bu isteklerini karşılayabilmek için gerekli altya-

piya sahip olduğumuz herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Ancak bu binaların nasıl ve hangi kriterlere göre seçileceği ve nasıl değerlendirileceği her zaman tartışmalara konu olmaktadır. Değerlendirilmesi düşünülen mevcut binanın bütün özelliklerinin ortaya çıkartılıp yeni işlevinin bu özelliklere göre belirlenmesi yararlı olacaktır. Yanlış seçilen işlev ve binalar işletmeciyi ve mal sahibini ekonomik yönden etkileyecek, mevcut binayı geleceğe aktarılamamış olması dolayısıyla yıpratacaktır.

Bunların yanında mevcut binaları kullanmanın sağlayabileceği birçok avantaj da değerlendirilmelidir:

- Mevcut kaynakların yeniden değerlendirilmesinden doğan enerji tasarrufu.
- İnşaat süresinin çoğu kez yeni inşaattan daha kısa olması nedeniyle, binadan yararlanmaya başlama tarihinin öne alınabilmesi.
- Yeniden kullanımın maliyetinin yeni inşaat maliyetiyle karşılaştırılmasında değişik görüşler bulunmakta. Contacuzino (1992), kitabına aldığı örneklerin yaklaşık maliyetlerine baktığında onarım ve yeniden kullanımın, yeni inşaattan bazen çok daha ucuza geldiğini belirtmektedir.
- Yatırımcı ve işletmeciye ve işletmeye sağladığı prestij (Fitch, 1990).
- Turizm yatırımcısının en önemli sorunlarından biri olan yer seçimi konusunda da yararlı olabilmektedir. Kentlerde yeni otel gereksinimi, kültür turizmi amacıyla seyahat eden turistler göz önüne alındığında genellikle kent merkezlerinde ortaya çıkar. Halbuki, yerleşmiş kent merkezlerinde boş arazi bulunması olasılığı oldukça düşüktür.

- Yeniden kullanılacak binaların tarihsel ya da mimari özelliği varsa, yatırımcı için ayrı bir çekiciliği olmaktadır. İlk yatırım masrafları, sıradan binalardan daha fazla olsa bile, tarihî ve mimari özelliği olan binalar müşteri için özel bir tercih nedeni olduğundan, işletmeye açıldıktan sonra belirli bir oranın üzerinde doluluk, garanti altına alınmış olmaktadır.

- Korumanın olmaması ile ortaya çıkabilecek toplumsal sonuçları da göz önünde bulundurmak gerekir. Onarılp kullanılmayan binalar, çevrelerinde de bozulmaya neden olmaktadır (Stein, 1977). Kullanım dışı kalmış mevcut bina, fiziksel varlığıyla tasarım sürecinin girdilerine eklenebilecektir. Buna göre mevcut bina, mevcut mekân özellikleriyle, yeni tasarım düzeyinin belirlenmesinde başrolü oynayan gizli güç olacaktır. Dönüştürme tasarımı, mekânın dönüşümü-değişen anlamı esası üzerinde geliş-

mektedir. Mekânın tanımı ve fiziksel olarak ifadesi, tarih boyunca değişik şekillerde yapılmıştır. Bu değişim en çarpıcı ifadesini, dönüştürme projelerinde bulur. Zira, pek çok farklı döneme ait mekân tanımının bir arada çözümlenmesi, dönüştürme tasarımı aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bütün bu özellikler, binadaki problemleri minimum enerji sarfiyatıyla keşfetmemize yardımcı olabilir, çünkü bütün olumlu ve olumsuz özellikler binayla birlikte apaçık ortadadır.

Mevcut Binaların Turizm Amaçlı Kullanılmasında Karşılaşılan Tasarım Problemleri

Dönüştürme, maddi kültürün bir ögesi olarak, binanın tarih boyunca kazandığı birikim üzerine yapılandırılan yeni tasarım çalışmasıdır. Mevcut eski binanın yeni bir anlam kazanmasıyla, biçimi de birtakım değişikliklere uğrayacaktır. Fakat her zaman için eskiyle yeninin beraberliği söz konusudur.

Tasarım problemleri konusundaki müdahaleler 1877’de Morris’in SPAB’de (Society for Protection of Ancient Buildings) biçimlendirilen ilkeleriyle ortak sisteme oturmuştur. Buna göre:

1. Müdahaleler, eski ile yeni farkını tamamen ortaya koyacak biçimde yapılmalı, bunun için eski ve yeni malzemeler dürüstçe göz önüne serilmelidir.
2. Orijinali taklit eden malzeme ve mekân/biçim arayışlarına gidilmemelidir, “orijinalmiş gibi” yapılmamalıdır.
3. Eski bina üzerine sadece denenmiş ve test edilmiş malzeme ve yapım teknolojisi kullanılmalıdır.
4. Ekler, mevcut binaya bir cevap, bir karşılık oluşturacak nitelikte olmalıdır, beceriksizce taklitten çok, tamamlayıcı olmalıdır (Davey, Cruickshank, 1988).

Mevcut binaların günümüze kazandırılmasında sorun, bir yaratma/yeniden yaratma sorunudur. Burada bitişikteki mevcut binanın öğelerini yeni bir bağlamda biçimsel farklılaşmalarla sürdürmekten başlayarak, onun doluluk-boşluk oranlarını yinelemeye, ritimlerini, kitle ve plan artikülasyonlarını sürdürmeye, yön ve topografyaya bağlı özelliklerini değerlendirmeye, mevcut binayla yapısal bağlantılar kurarak bütünleşmeye dek uzanan olanaklar mevcuttur. Hatta, tersine bir yaklaşımla, yeni binanın bazı öğelerini ve renk özelliklerini mevcut binaya taşımak da mümkündür. Ancak, değinilen bu sıradan uygulamalar dışında asıl başarının, her mevcut çevrenin özel koşullarına göre yeniden

Four Seasons Oteli için yapılan ek kütle.

Çırağan Sarayı ve yanındaki ilave kütle.

Akaretler blokları, barındırdığı tarihî değerleri yansıtmaya devam eden bir örnek olarak ele alınabilir.

yaratma eyleminde olduğunu unutmamak gerekir (Akın, 1992).

Zengin bir mimari kalıtın bulunduğu, turizm açısından hızla önem kazanan ülkemizin artan yatak gereksiniminin görüldüğü kentlerinde bu kalıttan otel olarak yeniden kullanım uygulamaları ile yararlanılması, yukarıda değinildiği gibi çeşitli açılardan avantajları olan bir durumdur. Türkiye'nin mevcut bina potansiyeli gerek tarihî değeri olan binalar olsun gerek sadece işlevinde eskime nedeniyle kullanım dışı kalmış binalar olsun, yüksek bir seviyede olduğu tartışılmayan bir gerçektir.

Turizm, insan psikolojisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan yer değiştirme, değişiklik, kaçma, uzaklaşma isteğidir. Değişiklik, değiştirme, kaçma kavramları ile mevcut binaların yeniden değerlendirilerek kullanılması arasında çok yakın ve direkt ilişki kurulabilir. Dünya çapındaki otel zincirlerinin her yerde aynı standartlarda, birbirine çok benzer binaları ve hatta aynı tarzda dekorasyonlarıyla bu amaca ulaşılacağı açıktır.

Belirli bir kültüre ait mimari çevrelerin, insanların keşif, alışılmalardan farklı çevrelerle karşılaşma isteklerini karşılayabileceği anlaşılmaktadır.

Binaların birer belge olarak sosyokültürel ve psikolojik anlamda tarihsel sürekliliği sağlaması yanında bir binanın ve geniş bir çevrenin korunması fikri, onun yeniden yaşama katılmasının sağlanması eylemiyle özdeştir. Bu doğrultuda, kullanım dışı hale gelmiş binaların, günlük yaşantımızı içinde geçirebileceğimiz, onlara katılabileceğimiz, onları bize katabileceğimiz düzeyde, bugünün şartlarıyla tekrar yorumlamak, onlara yeni kullanımlar, yeni anlamlar yüklemek ve zamanın gerektirdiğini uygulamak gerekmektedir. Burada amaç, günümüz kullanıcı ihtiyaçlarını bu mekânlara kazandırarak, bu binaların sağlıklı ve uygun şekilde kullanımını sağlamak, bu yerleşmeleri de sahip oldukları temel birtakım özellikleriyle geleceğe aktarmaktır.

Turistlerin kalite arayışlarının yanında mevcut binaların, mevcut çevrelerin değerlendirilmesi; mekânın yaşamının devamını sağlama, insanların da oralarda yaşamaya devam etmesini sağlama gibi avantajlar getirecektir. Günün konfor şartlarını sağlayabilen binalar insanların hem geçmiş zaman özlemini bir nebze karşılayabilecek, hem de günün şartlarını sağladığı için bugünden kopmasını engelleyecektir.

Tarihî ya da mimari değeri olan anıt niteliğindeki binaların ya da kentin kültürel süreklili-

ği sağlayan ve kentle ilgili imaj yaratan dokuları oluşturan binaların korunması, işlevsel yenileme olmadığı sürece, hele ki Türkiye gibi bu konuda sayısız eseri koruması gereken ülkelerde, pahalı ve edilgin bir çözümdür. Koruma, ancak yeniden kullanımla desteklendiği zaman binanın eski prestijine ve önemine kavuşmasını sağlayabilmektedir. Özellikle işlevsel eskimeye uğrayan binalar, bu eskime sonucunda, terk edilmiş, işe yaramaz bir durumda kalmakta ve fiziksel ömürlerini tüketme hızları da artmaktadır ve böylece eskijen binalar çevrelerinde de olumsuz bir etki yaratarak çevrelerinin bozulmasına, eskimesine neden olmaktadır. Yeniden değerlendirilerek dönüştürme işlemi binanın ve çevrenin yaşamını sürdürülebilmesine de vesile olmaktadır.

Günümüzde kârlı bir yatırım türü olarak görülen lüks oteller mevcut binalara getirilebilecek en akılcı yeniden işlevlendirme seçeneklerinden birisidir. Giderek artan sayıda turistin uluslararası mimari eserler yerine geleneksel dokusunu ve binalarını koruyan çevrelere ilgi duymaları nedeniyle turistik tesislerin tasarlanmasında tarihî ve kültürel çevrenin önemi artmaktadır. Mevcut binaların otel olarak yeniden kullanımı olumlu bir yaklaşım; ancak yeniden kullanılacak binaları seçerken turistler ve işletmeciler açısından da olumlu olmasını sağlayabilmek çok önemli bir konudur. Muhtemel olumsuzluklar hem binadan hem de işlevden özveriler şeklinde görülecektir. Hem binanın özünün korunması hem de işlevden en az kayıpla, amaçlanan fonksiyonun karşılanabilmesi için (ki yeniden kullanım, işlevden bir miktar özveriyi kabul etmektedir) bina seçiminin doğru yapılması gerekmektedir.

Dönüştürme tasarımının başarısı, daha önce var olan mekân verilerinin iyi değerlendirilip yeni bir dille yorumlanması ve geçerli olan bağlamda uyum içindeki ilişkisine bağlıdır. Dönüştürülen binanın bağlama uygunluğu, onun çevresiyle olan biçimsel benzerliğiyle değil, olumlu alışverişiyle sağlanmaktadır. Dönüştürme tasarımı, mevcut binaya ait değerleri koruyarak yepyeni bir yapı diliyle kendini ortaya koyarken önceden çevreyle kopmuş olan ilişkisini yeniden canlandırabilmiş ve içinde yaşayanları tatmin etmişse başarılı olmuştur.

Mevcut binaların onlara saygınlık kazandıracak işlevler için yeniden kullanımı ve mevcut binalara uygulanan eklemeler tarihin canlı tutulmasını ve binaların mevcudiyetinin devamını sağlayan yaklaşımlardır. Değişiklikler ve eklemeler

ler yapılmadığı sürece herhangi bir tarihî çevreye gelenler, sürekliliği ve değişmeyi yadsıyan ölü, mumyalanmış bir çevreyle karşılaşacaklardır.

Özgür Özkan, Y. Mimar, Maltepe Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi

Kaynakça:

- Özkan, Ö. (2002) *Mevcut Binaların Lüks Otellere Dönüştürülme Olanakları ve Tasarlama Yaklaşımları*, Y. Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Mayıs 2002; Danışman: Doç. Dr. Nezih Ayıran.
- Akin, N. (1992) "Tarihî Çevre ve Yeni Yapı", *Arredamento Dekorasyon*, Sayı: 37, s.97.
- Cantacuzino, S. (1992) "Conservation in Europe", *Architectural Review*, April, No: 1094.
- Davey, P., Cruickshank, D. (1988) "Working With Old Buildings", *Architectural Review*, April, No: 1094, p.23-28.
- Fitch, J.M. (1982) *Historic Preservation: Curatorial Management of the Built World*, McGraw-Hill Book Co, New York.
- Stein, R., G. And Partners (1977) *Proposal in Response to Department of the Interior*.

Tayyare Blokları
(Eski Ramada Oteli).
İlk yapılışından günümüze
kalan bir fotoğraf.

Transformation of Existing Buildings for Tourism Purpose as a Part of Our Culture

In these days Turkey has started to play an important role in world's tourism sector and thus, she is in need of more and more hotels each day. But of course quality must be the first aim... In this case it is necessary to increase the number of the hotels. One of the ways to increase them is to re-use the existing ones. The idea of "re-using" is the first thing to think about when the idea of construction of a hotel in the city center is discussed. This title aims to be guidance through this re-using of the existing buildings, to guide through criteria of selecting existing buildings. As a conclusion there are a lot of advantages of transformation and a lot of existing buildings to be transformed. As Turkey we can use these buildings and we can get a lot, in many ways as profit.

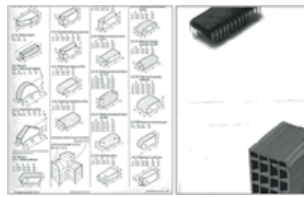
Mimarlık Eğitiminde İmkân(sız) Projeler

Necdet Teymur

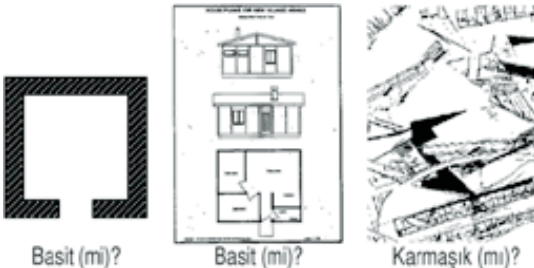

Bu makale yukarıdaki üç portre ile özetlenebilir. Benim tezim, öğrencilerimizden birçoğu Le Corbusier olabilir, bazıları (piramitlerin mimarı) Imhotep olabilir; ama, bin yılda birisi belki Leonardo olabilir. Leonardo'yu mimarlık eğitimi üzerine bir yazıda konu almam garipsenebilir, ama bunun nedeni bir süre sonra anlaşılacaktır.

Mimarlık, tezatlar dolu bir alan: Mimarlık bir meslek, bir disiplin, bir sanat, bir zanaat, bir ticari faaliyet...tir. Mimarlık, belki de insanların ilk “teknolojik” ve ürünleri en kalıcı olan uğraşısıdır. (“Binalar”, tekerlekten de önce icat edilmişti. Aslında, ilk tekerlek mağaranın kapısına konan yuvarlak taştır. İlk “mimar” da o taşı koymayı düşünen kişidir.) Ancak son zamanlarda “akıllı” binalar, “hi-tech” binalar yapılsa ve bir dizi yönetmeliklerle binaların daha düzenli, daha hassas ve de daha güvenilir olması öngörülüyor da olsa, binalar, diğer teknoloji ürünlerine göre hâlâ ilkelidir.

Ancak, mimarlık, birçok beceri ve dallardan girdiler içerir: Sanat, heykel, fizik, matematik, tıp, mühendislik, kent planlaması, ekonomi... gibi. Binalar karmaşık mekânsal ve toplumsal organizasyonlardır. En “basit” gözükken bir bina bile analiz edildiğinde göze görünmeyen karmaşıklıklar barındırır.

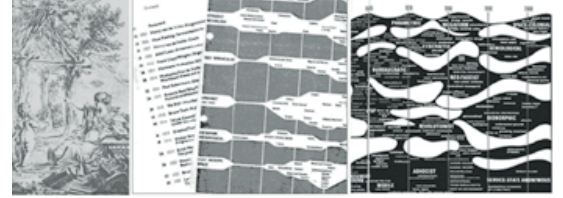

Basit (mi)?

Basit (mi)?

Karmaşık (mi)?

Ancak, mimarlar, kuramcılar ve eğitimciler kendilerine bir dizi mitoslar bulur, etiketler icat eder, ya da “superstar”lar yaratırlar:

ve bazı meslektaşlarını tanrılaştırırlar!

Mimarlar, diğer meslektaşlarında eleştirilecek yanlar bulurlar, ama mesleğin kendisini eleştirilerin üstünde tutarlar.

(Bu açıdan, UIA'nın Mesleki Pratik Komitesi'nin, son yıllarda geliştirdiği ve benim de yazı-

mına katıldığım, mesleki standartları tanımlayan Kılavuz dokümanı önemli bir ilerlemedir.)

Meslek örgütleri,

okullarda yetişen geleceğin mimar adaylarının, ilk günden “usta” mimar olmalarının mı, yoksa, vizyonlu, kritik bilgi sahibi, geniş kültür donanımlı ve toplumsal sorumluluk sahibi bireyler mi olması gerektiğinde karar vermekten kaçınır.

Okullarda dersler, kitaplarda zaten olan bilgileri tekrar eder ve kritik konularda sessiz kalır. Yaşamın ve mimarlığın toplumsal, politik ve ekolojik yönleri konusunda sessiz kalırlar. Eğitim üzerine kongre ve kitaplar, birkaçı geçmez.

Bildiğim kadarıyla, 11 Eylül üzerine mimari dergiler, mimari ve teknik yorum dışında bir tepki göstermediler:

“MİMAR” olarak Mimar “ • Biz bu kulelerin yıkılmaz olduğunu varsayıyorduk. • “Bu bir mühendislik konusudur.” • “Bundan sonra yüksek binalar yapılınsın mı?”	“VATANDAŞ” olarak Mimar “ ?”
---	--

- “Yamasaki iyi bir mimardı.”
- “Eğer yönetmelikler daha iyi uygulansaydı, daha çok yaşam kurtulur muydu?”
- “Güvenlikli tasarım şimdi daha da elzem.”
- “Yangın merdivenleri... olsaydı.”
- “Yapı sistemi... olsaydı.”
- “Kuleler yeniden inşa edilsin mi / edilmesin mi?”
- “Bu, daha değişik bir tasarım için iyi bir fırsat.”
- ...

”

Ve de hiçbir yerde “mimar” sıfatının teröristler için uygunsuz kullanılışına itiraz ettiklerini ya da popüler ve mesleki dergilerdeki reklamlarda kadınların küçültücü biçimde kullanılmasına itiraz ettiklerini görmedim.

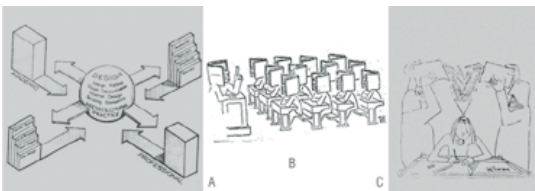
Ve 17 Ağustos'ta binlerce bina yıkılıp on binlerce insan öldüğünde, mimarlardan başka herkesi suçladık.

Mesleğimizi, hep üstün bir uğraşı olarak gösteririz ve de meslektaşlarımızın en yüksek standartları karşılamalarını bekleriz. Ancak okullarımızda, 4-5 yılda ansiklopedileri dolduracak miktarda bilgi ve beceri verilmesini bekleriz. (UIA'nın ve ACE'nin “Bir Mimardan Beklenen 11 Beceri” belgesi ve RIBA'nın “Bir Mimarın Yapabileceği 103 Şey” listesi gibi.)

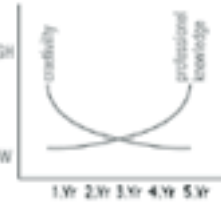
5-6 derste öğrencilerimizin bu bilgi ve gereksinimleri çözümseyeceklerini ve stüdyo projelerine entegre edeceklerini varsayabiliriz.

Stüdyolarda her yerde olabilecek sıradan projeler verilir (örneğin bir hastane, bir okul, bir kütüphane, bir konut topluluğu gibi). Bu tür projeler, zaten mimari bürolarda rutin olarak yapılmakta. Bunları vererek, öğrencilerimizin yaratıcı ve yenilikçi olmalarını bekleriz. Bu tür projelerde *beceri* verilebilir ve *yenilikçi* olunabilir. Ancak, **yaratıcılık** ve uzun dönemde *“akıl eğitimi”* verilemez.

Stüdyo eğitimi, birçok okulda birinci sınıfta “basit”ten başlayıp “karmaşığa” doğru gider. Ancak bu süreç, “basit”teki “karmaşık”lığı ya da “karmaşıklık”taki “yalın” gerçeği göstermeyi öncelik olarak almaz.

İlerleyen yıllarda, mesleki bilgi ve beceri artarken, mezuniyete doğru yaratıcılık ve risk alma cesareti azalır.

Birçok ülkede, mimarlık okullarının üniversitelerde yer almasına karşın, stüdyo eğitimi *mesleki beceri* vermeye ağırlık verir.

Mimarlığın kapsamının **“sadece-mimarlık”**la sınırlı olduğu varsayımı, eğitim bağlamında hem yaratıcılığa hem de hayal gücüne ters düşer. Birçok stüdyo projesi, sanki gerçek işveren ve gerçek arsa varmış gibi verilir. Oysa, **okul, mimarlık bürosunun sıradan bir kopyası değildir.**

Birçok ülkede üniversitelerden araştırma yapılmaları beklendiği halde, mimarlık okullarında araştırma, hâlâ son derece ikincil bir uğraştır. Hele lisans eğitiminde hemen hiç yeri yoktur. Ancak, **araştırma**, hem yaratıcılığın, hem de yenilikçiliğin temelidir. Araştırma, soru sorma ve bariz gibi gözükken olguları *problematize* etme aktivitesidir. Ancak böyle, orijinal sonuçlar ve çözümler elde edilebilir.

“Problemleri, onları ortaya çıkaran düşünce çerçevesi içinden çözemeyiz.”

[A. Einstein]

Arada bir öğrencilerin hayal gücünü dürtüklemek için “hayali” projeler verilir. Ancak, her hayali proje, bunu sağlamayabilir. (Birinci sınıflara verilen “ilkel ev” projelerinin, antropolojik ve mekânsal olarak incelediğinde hiç de o kadar

“ilkel” olmadığı anlaşılır. “Ay’da barınak” projesi, hâlâ bir “barınak”tır. Bilim-kurgu hâlâ bir kurgudur. Bilgisayarlar, inanılmaz marifetli görsel çizimler ve animasyonlar yapabilirler, ancak soru soramazlar!)

.....

Benim tezim şudur: *Öğrencilerin yaratıcı, yenilikçi ve hayal gücü olan mimarlar olarak yetiştirmeleri için, eğitimin kendisinin yaratıcı ve yenilikçi olması gerekir.* Genel kanının tersine, yaratıcı düşünce, analitik düşünceyi dışla-

maz. Bilim ve sanat, kendi alanını *sorgulayan* ve sıradanın ötesine geçebilen bilim insanları ve de sanatçılarca ilerler.

Eğer Pablo Picasso varlıkların portrelerini yaparak bir kariyer yürütse idi, belki yaşamını sağlayacak kadar para kazanabilirdi, ama bir devrime imzasını koyamazdı. (Neden mimarlıkta bir Nobel yok? Mimarlığın DNA’sı nedir?)

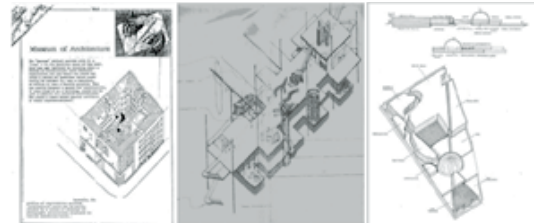

Geleneksel müfredat ve stüdyo pratiği, buna belirli bir dereceden öte yanıt veremez. Mesleğin, becerili ve bilgili mimarlar kadar, ileri görüşlü ve *bilinçli* mimarlara da gereksinimi vardır.

Mimarlık ve mimarlık eğitiminde yenilik, *formla* değil, *düşünceyle* ilgilidir. *Metafor*, tasarımda, teknik düşünceden daha önemlidir.

Pedagoji, sadece öğrenme ve öğretmeden ibaret teknik bir operasyon değildir. Müfredatın kendisinin de yaratıcı ve yenilikçi olması beklenir. Bunun için de, *pedagojik araçlar* gerekir. Örneğin, stüdyo projeleri kuramsal olurken, *tarih* ve *kuram* dersleri de ‘tasarımsal’ ve ‘yaratıcı’ olabilir. Her stüdyo projesi, kendiliğinden ‘eğitimsel’ olmayabilir.

Bunun için, *tasarım projelerinin kendilerinin de tasarlanması gerekir.* Her şeyden önce, geniş bir kültürel bakış açısı ve eleştirel düşünce aşlamak gerekir. İşte bu yazıda, bu yönde yaptığım çalışmalardan örnekler vermek istiyorum. (1) Bu yazının kendisi, bu tezlerimin bir örneğidir; ve (2) “Eğitsel Proje” kavramını sunmaktadır. Bu yönde geçmişte bir dizi stüdyo projesi yaptırıldım:

A. “Mimarlık Müzesi”: 1978-79 ders yılında, Frankfurt Mimarlık Müzesi daha açılmamışken Londra’da dördüncü sınıflara verdiğim proje.

B. “Bitmemiş Binalar”: Binaların “bitmişliğini” sorgulayan ve tüm sınıflara açık dört günlük bir proje.

.....

İşte burada **Leonardo da Vinci** geçerli bir örnek: Ancak bin yılda bir Leonardo gelebilir. O, aynı zamanda bir artist, bilim adamı, heykeltıraş, mimar, mühendis, kâşif, anatomist, yemek-kitabı yazarı, müzisyen, dansör, şair... idi.

Çoğulcu Zekâ (Multiple Intelligences) kuramına göre şu tür zekâlar vardır:

Mantıksal - Matematik zekâ,

Dilsel zekâ,

Mekânsal - Mekanik zekâ,

Müziksel zekâ,

Vücutsal-Kinestetik zekâ,

İletişimsel-Sosyal zekâ, ve

İçsel zekâ

Leonardo’da bunların hepsinin olduğu söylenir ve kanıtları karmaşık izleri olduğunu gösterir:

Curiosita (meraklı olmak): Yaşama doymak bilmeyen bir merak ve sürekli öğrenme içgüdüğü.

Dimonstrazione (deneyselcilik): Bilineni deneyerek test etme içgüdüğü ve hatalardan öğrenmeye yatkınlık.

Sensazione (duyarlılık): Beş duyunun, özellikle de görseelliğin, sürekli inceltilerek, yaşam deneyiminin zenginleştirilmesi.

Sfumato (=duman): Paradoks, muğlaklık ve belirsizliğin kabulü.

Arte/Scienza (Sanat/Bilim): Bilimle sanat, mantık, hayal gücü, arasındaki dengelerin geliştirilmesi (= “tümsel beyin” düşüncesi).

Corporalita (Vücutsallık): Zarafet ve sağlıklı görünüm.

Connessione (İlişkilendirme): tüm olgu ve nesnelerin bağlantılarını ve birliğini görebilme, Sistem Düşüncesi.

Birçok birey, bu arada mimarlar, sanatçılar ya da bilim adamları, bunlardan bir ya da birkaçına sahip olmuş olabilir; ancak, Leonardo'dan başkasında hepsinin olduğu bilinmemekte. Tabii ki, uğraşarak Leonardo gibi olunamaz, ama bu prensiplerden bazılarını kullanarak **düşünmek** ve **çalışmak** olasıdır.

Mimarlık eğitimi için bunlardan en geçerli olanları, meraklı olmak, muğlaklığı ve belirsizlikleri benimsemek, sanatlar ve bilim ve teknolojinin bağlantılarını görebilmek, “tümsel beyin” (ya da tümsel zekâ) ve sistem düşüncesidir.

•••••

2003 yılında Dundee’de verdiğim Teori dersi için sınav sorusu hazırlamam istendiğinde aynı zamanda İskenderiye Kütüphanesi’nde yapılacak ilk UIA/UNESCO Mimarlık Eğitimi Kongresi’ne de davet edilmişim. Bu rastlantı, yukarıdaki listede olan *Connessione*’yi uyardı ve hem dünyada herkesin bildiği sıradan, hem de son derece özel ve tek bir nesneyi çağrıştırdı: **Mısır Piramitleri.**

İlk bakışta, mimarlık eğitimi ve tasarım kuramı ile Piramitler arasında bir ilgi gözükmemeyebilir. Bir araştırma yaptım ve ilginç ilişki ve dersler buldum:

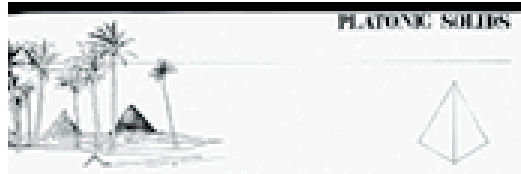
Banister Fletcher’in *A History of Architecture On The Comparative Method* eserinin ilk basılarında, Mısır Piramitleri ilk bölümde yer alır ve detaylı tanımlar ve çizimler içerir.

Sigfried Gideon’un *Space, Time and Architecture*’ı Piramitler’den hiç söz etmez.

Bernard Rudofsky’nin *Architecture Without Architects* kitabı ve sergisinde Piramitler yoktur.

Francis Ching’in *Architecture: Form, Space & Order* kitabında Piramitler, “Platonic Solids” bölümünde yer alır.

Daha ilginç, İncil’de de Piramitlere referans verilir.

•••••

Tarihte birçok bina, ya birbirinin benzeri, ya aynı stillerde, ya da değişik akım, yöre, iklim, topografya ve kültürel gereksinimlere ya da modalara uygun yapılır. İlginç olan, piramitler hem en basit, hem ‘ikonik’ bir tür bina olmasına karşın, bazı küçük taklitlerden başka yapıldığı görülmemiştir.

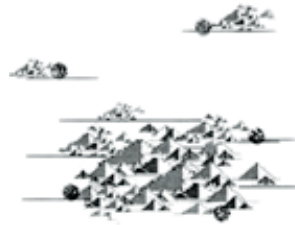
Louvre’daki “Piramit” sadece bir giriştir. Bazı gökdelenlerin tepesinde göstermelik piramitler yapılmıştır.

Ancak, salt piramitlerden oluşan bir kent düşünebilir miyiz? Ben bu ‘varsayımsal’ kenti tasarladım:

Pramicity

Piramitlerin kökeni, inşa yöntemleri, neden yapıldığı ve içerdiği “sırlar” üzerinde yüzlerce çalışma, tez, kitap ve film yapılmıştır.

Özellikle de Büyük Keops Piramidi hakkında, matematik, geometri, astronomi... tezleri ortaya atılmıştır. Örneğin, Fibonaçi Dizisi, Altın Oran, Pi-sayısı, gezegenlerin ölçüleri... ile ilişkileri ve de Euclid ve Pisagor’un bunlardan esinlendiği bulunmuştur.

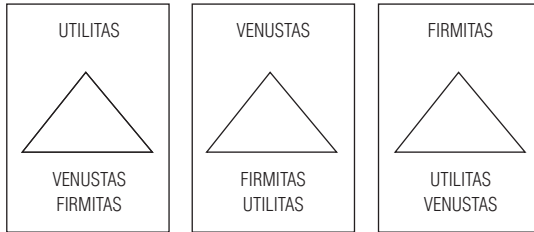
Her ne kadar piramitlerin birer kral mezarı olarak yapıldığı varsayılsa da, mimarlık kuramı açısından Mısır Piramitleri'nin birer "bina" mı, yoksa son derece özenle yapılmış güzel birer taş yığını mı olup olmadıkları sorulabilir. Bir hücre dışında, "iç mekânı" olmayan bir bina olur mu? (Piazzi Smyth, 1861'de "Dünyanın, en küçük girişi olan en büyük binası," demişti.)

Bunları okuyunca, aklıma bir dizi teorik, mimari ve eğitimsel olasılık geldi. "PİRAMİT" teması üzerine çeşitlemeler düşündüm. Örneğin:

- Piramit 'basit' bir bina mıdır, yoksa 'karmaşık' mı?

- Vitruvius'un Üçlü Koşulu'nu tatmin eder mi? Ve de piramidin tepesi, Vitruvius üçgeninin hangisine tekabül eder? *Firmitas, Venustas ve ya Utilitas?*

- Piramit, yapı kontrolünden geçer mi? Nerede ısı yalıtımı, nerede yangın kaçışı, nerede merdiven korkulukları?..
- Şu andaki "kiracı" kimdir?
- Planı nasıldır? Hangi seviyede çizilmelidir?

- Öyle bir bina ki, cephesi, 1/1 (eğer o kadar büyük bir kâğıt bulunabilirse!) ile 1/1000 aynı detay(sız)lıktadır.

- Piramidin en doğru fotoğrafı nereden çekilebilir?

- UIA/UNESCO ve Avrupa Mimarlar Direktifi'ndeki, bir mimarda olması gereken 11 beceriyi, piramidin mimarı karşılar mı?

- Pevsner'e göre Lincoln Katedrali bir "mimarlık eseri", bisiklet barınağı "sıradan bina" ise, piramit nedir?

- Modernçiler, postmodernçiler, dekonstrüksiyoncular, onun hakkında ne derler?

- Mies olsa piramidi nasıl tasarlardı?

- ...

Sonra, 25 yıl eğitim ve eğitim araştırması yapan birisi olarak, Brecht'in bir şiiri aklıma geldi:

Hiçbir şey, eğer yararı varsa, öğrenilmesi imkânsız değildir

Hiç kimse, gözlemlerini,

Günlük uğraşısındaki kadar geliştiremez.

Bunlardan çıkarak, **Teori & Tasarım** dersim için bir sınav sorusu çıkardım.

Yukarıdaki giriş bilgilerini ve uyarıcıları sıraladıktan sonra aşağıdaki soruları sordum:

A. Analiz:

Mısır Piramitlerini ve onların olası tasarımını aşağıdaki açılardan analiz ediniz:

1. Piramitleri mimarlık kuramı açısından inceleyiniz.
2. Piramitleri, mimarlık tarihi açısından inceleyiniz.
3. Piramitleri, tasarımsal / toplumsal / bilimsel / kültürel açılardan inceleyiniz.

B. Yaratıcı Tasarım Problemleri:

1. Stüdyoda size bir "piramit" tasarlama projesi verilseydi, NE tasarlardınız? (Üç dakikada dört üçgen, bir kare çizmekten ibaret mi olurdu projeniz? Yoksa?)

2. Siz bir stüdyo hocası olsaydınız ve öğrencilerinizin bir "piramit" tasarlamasını bekleseydiniz, "piramit" kelimesini kullanmadan nasıl bir proje programı yazardınız ki öğrenciler bir "piramit" tasarlasınlar?

•••••

Bunları öğrencilere verdikten sonra düşündüm: Geçmişte olanlar mutlaka "passé", gelecekte olanlar "futuristic" olmak zorunda değildir.

mitecture” koydum ve bir de “Pyramitecture Profesörlüğü” kürsüsü oluşturdum!

’60 kuşağından birisi olarak, bu okulun sadece Firavunlara saraylar ve piramitler mi yapacağını, yoksa halk için de mi binalar tasarlayacağını sorguladım. Brecht’in o müthiş dizeleri aklıma geldi:

*Thebes’in yedi kapısını kim inşa etti?
Kitaplarda hep kralların adı geçer.
Krallar mı o koca taşları kaldırdı?
Ya Babil, defalarca yıkıldı
Kim onu yeniden-yeniden inşa etti?
Lima’nın o altın-ışıldayan evlerini yapan
Kendileri nerelerde yaşıyordu?*

.....

Piramidi bir **pedagojik araç** olarak bu okulda kullansa idim, müfredat nasıl olurdu?

- Birinci sınıf Temel Tasarım Stüdyosu’nda ne öğrettirdim?
- Yapı Bilgisi, Kentsel Tasarım, Tarih ve Kuram derslerinde ne öğrettirdim?
- Mezuniyet projesi olarak ne verirdim?
- Peki, Pyramidology üzerine bir yüksek lisans ve/ya doktora tezi nasıl olurdu?
- En zor konu da, eğer tüm öğrenciler, birbirine benzer “piramitler” tasarlasalardı, hangisinin daha iyi olduğuna nasıl karar verip not verirdim?

Ve Türkiye’de her yıl açılan sayısız mimarlık okullarından esinlenerek, 5000 yıl önceye gidip bir Mısır mimarlık okulu kurmayı tasarladım. Adını da, “**School of Pyra-**

Sonuç

Mimarlık eğitimi her zaman “mesleki eğitim” ile “üniversite eğitimi”nin idealleri arasında bozalamıştır.

Alternatifler vardır:

- Hayal gücü sadece “sanat”a ait olmak zorunda değildir, “gerçek” projeler ise sıradan olmayabilir.
- Yaratıcılık, sorun çözüm yöntemlerini dışlamaz.
- Stüdyo proje programlarındaki “problem”lerin kendilerinin de “problematize” edilmesi (sorunsallaştırma) gerekir.
- Güncel, sadece son “-izm”lerden ya da magazin mimarisinden ya da CAD yöntemlerinin mucizelerinden ibaret değildir.
- Okul, mimarlık bürolarının sıradan bir kopyası ya da modeli değildir.
- Tüm stüdyo projeleri mutlaka “eğitimsel” olmayabilir.
- Tarih ve kuram dersleri “yaratıcı”, stüdyo eğitimi kuramsal olabilir.
- Bilginin tasarıma katılması, her zaman tam olmayabilir. “Artık”ları da göz önünde bulundurmak gerekir.
- Eğitimin kapsamını sadece “mimarlık + mimarlık + mimarlık + ...”ta tutmak, tasarımda yaratıcılığı kısıtlar.
- Her “gerçek” proje mutlaka “pedagojik olarak yararlı” olmayabilir.
- “İmkân[sız]” gibi gözüken tasarım projeleri, mutlaka öğretilmesi ve öğrenilmesi zor değildir.

-

Bu makale, mimari tasarım eğitimine, sıradan olmayan ve bir örneği olmayan öneriler ve hipotezler getirdi. Bunları yaparken, tasarım, yapı bilgisi, tarih, teori... gibi ayırımları aşarak, mesleki eğitimi bilimsel, poetik, sanatsal ve bilimsel referanslarla ilişkilendirdi ve bu sıradışılığı savundu.

Necdet Teymur, Prof. Dr. Mimar

Not:

Bu yazı, 2003 yılında İskenderiye Kütüphanesi’nde yapılan UIA/UNESCO Mimarlık Eğitimi Kongresi’nde sunuldu ve *mimar.ist*’in UIA Kongresi için hazırlanan İngilizce özel sayısında (Temmuz 2005) yayımlandı.

Kaynakça:

- Arnold, M. (1977) *Les Modeles chez Alexander: Approche critique du Pattern Language*, Paris, CERA.
- Battisti, E. (1975) *Architettura, ideologia e scienza — Teoria e pratica nelle discipline di progetto*, Milano, Feltrinelli.
- Belmont, J. (1970) *L'architecture, création collective*, Paris, Les édition ouvrières.
- Boden, M. (2004) *The Creative Mind*, London, Routledge.
- Bondi, W. (1979) *Curriculum Development — A Guide to Practice*, Columbus, Merrill.
- Boudon, P. et.al. (1994) *Enseigner la Conception Architecturale*, Paris, Ed.de la Villette.
- Brandt, P. A., et. al. (1974) *Arkitekturens Praksis — bidrag til en teori*, Copenhagen, Borgen/Basis.
- Ching, F. (1979) *Architecture: Form, Space & Order*, N York, VNR.
- Consiglieri, V. & Lopes, J. F. T. (1986) 'Da Topologia matemática e da psicologia topologica as 'Pirâmides de Pei', *Arquitetura Portuguesa*, 7, pp.96-104.
- De Landa, M. (2000) *A Thousand Years of Nonlinear History*, New York: Swerve Editions.
- Duplay, M. & C. (1982) *Méthode Illustrée de Création Architecturale*, Paris, Ed. du Moniteur.
- Dutton, T.A. (ed) (1991) *Voices in Architectural Education*, N York, Bergin & Garvey.
- Edwards, I. E. S. (1991) *The Pyramids of Egypt*, Harmondsworth, Penguin.
- Fischler, R. (1979) "What did Herodotus say? – or, how to build (a theory) of the Great Pyramid", *Environment and Planning B*, v.6, pp.89-93.
- Fletcher, B. (1963) *A History of Architecture on the Comparative Method*, London / N York / Toronto, Athlone Press (New addition, ed. by J. Musgrove, 1987, Butterworths.)
- Gardner, H. (1983) *Frames of Mind — the Theory of Multiple Intelligences*, N York, Basic.
- Gelb, M. (1998) *How to think like Leonardo da Vinci*, London, Thorsons.
- Goodovitch, I.M. (1967) *Architecturology*, Tel Aviv, G A Unwin.
- Graaff, E. de & Bouhuijs, P. A. J. (1993) *Implementation of Problem-based Learning in HE*, Amsterdam.
- Haug, W.F. (ed) (1975) *Warenästhetik — Beiträge zur Diskussion, Weiterentwicklung und Vermittlung ihrer Kritik*, Frankfurt, Suhrkamp.
- Hellman, L. (1986) *Architecture for Beginners*, London, Writers & Readers.
- Hillier, B. & Leaman, A. (1975) 'How is design possible?', *J of Architectural Research*, 3/1 January, pp.4-11.
- Ingpen, R. & Wilkinson, P. (1990) *Encyclopedia of Mysterious Places*, Limsfield, Dragon's World.
- Jencks, C. (1995) *The Architecture of the Jumping Universe*, London, Academy.
- Karatani, K. (1995) *Architecture as Metaphor*, Cambridge, MIT Press.
- Lang, J. (1987) *Creating Architectural Theory*, N York, VNR.
- Lawton, D. et.al. (1987) *Theory and Practice of Curriculum Studies*, London, RKP.
- Lerup, L. (1987) *Planned Assaults*, Montreal, CCA / MIT Press.
- Mac Cormac, E. R. (1985) *A Cognitive Theory of Metaphor*, Cambridge / London, MIT Press.
- Manzini, E. (1989) *La Matière de L'Invention*, Paris.
- Markus, T. A. & Cameron, D. (2002) *The Words between the Spaces*, London / N York, Routledge.
- Markus, T.A. (1993) *Buildings & Power*, London, Routledge.
- Mazzucconi, V. (2003) *La Piramide del Palatino*, Rome.
- Mitchell, W. J. (1990) *The Logic of Architecture — Design, Computation, Cognition*, Cambridge, MIT.
- Moholy-Nagy, S. (1969), *Matrix of Man*, London, Pall Mall.
- Muntanola, J. (1985) 'Architectural education at the crossroads', *The Making of an Architect — where do we go from here?*, 11th Workshop of EAAE, Paris, pp.105-106.
- Nyman, K. (1989) *Husens Språk*, Juva, Atlantis / Art House.
- Pevsner, N. (1964) *An Outline of European Architecture*, Harmondsworth, Penguin, (1943).
- Schon, D.A. (1988) 'Toward a marriage of artistry & applied science in the architectural design studio', *JAE*, 41/4, pp.4-10.
- SIAJ – Singapore Inst. of Architects Journal, No.128, 1985.
- Simon, H.A. (1981) *The Sciences of the Artificial*, Cambridge / London, MIT Press.
- Snodgrass, A. (1985) *The Symbolism of the Stupa*, N York, Cornell U.
- Taylor, M. C. (1988) 'Archetexture of Pyramids', *Assemblage*, No.5, pp.16-27.
- Teymur, N. (1980) 'Design Discourse', in *9H*, pp.47-49.
- Teymur, N. (1992) *Architectural Education*, London, Question Press, 1992.
- Teymur, N. (1994) 'Four Modes of Understanding the Urban', in *The Urban Scene and the History of the Future*, Washington, ACSA, pp.277-78.
- Teymur, N. (1996) 'Materiality of Design', in Bird, J. et.al., *BLOCK Reader in Visual Culture*, London, Routledge, pp.148-166.
- Teymur, N. (2002) *Re:Architecture — Themes & Variations*, London, Question Press.
- Teymur, N. (2004) 'Evaluation in Socio-Spatial Disciplines', in Tekeli, I & Teymur, N. (eds): *Evaluation of Performance in Social Sciences*, UNESCO.
- Teymur, N. (2005) *'Deprem[de] Şiir*, Istanbul, YEM Yapı Yayın.
- Valéry, P. (1999) *Introduction a la méthode de Léonard de Vinci*, Paris, Gallimard.
- Vartola, A. (1997) *The Fiction of Order*, Helsinki, HUT.
- Venturi, R. (1979) *Complexity and Contradiction in Architecture*, London, Architectural Press.
- Voordt, T. v.d. & Wegen, H. v. (2000) *Architectuur en Gebruikswaarde*, Bussum, Thoth.
- Waddington, C. H. (1977) *Tools for Thought*, London, Cape.
- Wilden, A. (1972) *System and Structure*, London, Tavistock.

(Im)Possible Projects for Architectural Education

This paper could be summarized by the first three portraits. My contention will be that many of our students can indeed become Le Corbusiers, some can probably become Imhoteps, but no one is likely to be a Leonardo for a thousand year.

Architecture is a paradoxical practice: it is a profession, a discipline, an art, a trade, a business... and much else. It is probably the first 'technological' activity that humans have devise, and the most permanent one of all products. Yet, despite the fact that we have 'hi-tech' and 'intelligent' buildings, and have many building regulations in place to make buildings more reliable and more accurate, the building is still a very primitive, and a relatively imprecise, product.

This paper attempted to present alternatives to teaching architecture (as distinct from teaching design, or construction, or history, or theory...) using some unprecedented and unexpected vehicles. Through this, it will relate the art to the science of building, the past to the past as well as the past to the future, history to geometry, professional practice to poetry, ignorance to wisdom, learning to puzzlement, the obvious to the mysterious, the real(istic) to the metaphorical, the banal to the profound, the abstract to the down-to-earth architecture, and the impossible to the eminently possible.

Kentsel Tasarım Proje Çalışması: Edirne Tarihî Kent Merkezinde Tahtakale Caddesi ve Yakın Çevresi

Ayşe Sirel - Hatice Kıran

Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü 2004-2005 öğretim yılı Şehircilik Projesi 2 dersi kapsamında “Edirne Tarihî Kent Merkezinde Ele Alınan Tahtakale Caddesi ve Yakın Çevresini İçeren Kentsel Tasarım Çalışması” 31 öğrenci ve iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalardan ilkinde temel yaklaşım; Edirne’nin ileriye dönük 20 yıllık gelişim süreci içinde geçireceği değişiklikleri ve yeni ihtiyaçlarını kendine özgü geleneksel değerlerini yitirmeden, “geleneksel olan”ı koruyarak kullanma kavramını ön plana çıkaran, ancak günümüz çağdaş yaşam koşullarını da yadsımayacak bir çevre yaratılması olmuştur.

İkinci çalışmadaki yaklaşım ise; birinci çalışmada olduğu gibi Edirne’nin ileriye dönük 20 yıllık gelişim süreci içinde gereksinim duyulacak yeni ihtiyaçlarını, tamamen yeni bir fiziksel düzenlemeyle (sadece tescilli yapılar korunarak) yaratmak olmuştur. Kent dokusunu oluşturan

aksların (ulaşım ağı) aynen korunduğu iki çalışmadan birincisinde, mevcut yapılar korumacı bir yaklaşımla değerlendirilmiş, ikinci çalışmada ise yeni ve modern yapı blokları önerilmiştir.

Çalışma Alanının

Edirne Tarihî Kent Merkezi İçindeki Konumu

Edirne jeopolitik konumu nedeniyle geçmişten gelen ve uzun yıllar devam eden yerleşim merkezi olarak tarihî bir makroforma sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu’na yaklaşık bir asır başkentlik yapmış olan kent, birçok önemli anıtsal ve sivil mimarlık örneğini barındırmaktadır. Ancak 1970’li yıllarda kentleşme hızı artan Edirne’nin özellikle tarihî bölgelerinde çok sayıda taşınmaz kültür varlığı yapı yıkılmış ya da kötü yenilemelerle kimliğini yitirme durumuna gelmiştir. Edirne’nin tarihî kent merkezinde fiziksel, işlevsel ve sosyal açıdan bozulma yaşanması nedeniyle yeniden ele alınması gereken alt bölgelerden olan Tahtakale Caddesi ve çevresi, Şehircilik Projesi 2 dersi kapsamında ele alınarak irdelenecek bölge olarak belirlenmiştir.

Şehircilik Projesi 2 dersi kapsamında ele alınan çalışma alanı, tarihî kent merkezinin odak noktası

Edirne kent bütününde tarihî merkezin ve çalışma alanının konumu.

Saraçlar Caddesi ve Eski İstanbul Caddesi arasında kalan çalışma alanı.

sayılan Kaleiçi'ne yakın bir bölgede yer almaktadır. Edirne'nin ticari ve sosyal açıdan önemli caddesi olan Saraçlar Caddesi ile bir dönem İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan Eski İstanbul Caddesi kavşağında konumlanan çalışma alanında; çeşitli ticari işlevler yanında, yerli ve yabancı ziyaretçilere hizmet verecek turistik konaklama alanlarının, sosyal ve kültürel merkezlerin yaratılması ile bölgenin canlandırılması için iyi bir fırsat elde edileceği düşünülmüş ve çalışma bu doğrultuda sürdürülmüştür.

Kentsel Tasarım Çalışmasında İzlenen Yöntem

Farklı bakış açısıyla ele alınan iki çalışmada alan, (yapı adası bazında) sekiz alt gruba ayrılarak aşağıda belirtilen yöntemle planlanmıştır.

1. Veri Toplama:

Yapı, sokak ve mahalle (doku) ölçeğinde yapılan araştırmalar sonucu elde edilen veriler.

- Dokuda yapılı alan ve boş alan ilişkisi (doluluk-boşluk oranı)

- Arazi kullanımı
- Yapıların strüktürel durumu
- Yapıların kat adedi ve tescil durumları
- Her adanın fotoğraflarla belgelenmesi

2. Verilerin Değerlendirilmesi:

Yukarda belirlenen verilere dayanarak çalışma alanında mevcut sorunlar belirlenmiştir. Alan bütününde çözüm önerilerine öncülük edecek şekilde;

- a. Her yapı adası için plan bazında (doku) sosyal ve fiziksel düzenlemeler yapılmış,

- b. Her yapı adasında seçilen sokak cephesi için yapılan analizler (mevcut cephe, cephelerde doluluk boşluk oranları, yatay ve dikey çizgiler, silüet etkisi, gabari durumu, tipoloji vb.) sonucu olabilecek yeni öneri yapı cepheleri (arayüzler) tasarlanmıştır,

- c. Sınırları belirlenmiş çalışma alanında ulaşım ilişkileri tarihi kent bütünü değerlendirilerek ele alınmıştır. Söz konusu alanın kentin diğer bölgeleri ile bağlantıları analiz edilerek daha önce alınmış üst kararlar (Saraçlar Caddesi'nin yayalaştırılması gibi) veri olarak değerlendirilmiştir. Otopark sorunu ve yayaların güvenli seyahat edememesi, çalışmada dikkate alınması gereken konular olarak belirlenmiştir,

- d. Ada bazında yapılan analizler çalışma alanı sınırları içinde bütünleştirilerek (1/500 ölçeğinde) alan bütünü ile ilgili öneri kararlar tartışılmıştır.

Çalışma Alanında Mevcut Sorunlar

Fiziksel ve sosyal analizler sonucu belirlenmiş sorunlar şu başlıklar altında toplanmıştır:

a. Yapısal sorunlar

- Tarihi yapılarda plan bazında onarım ve bakım eksikliği,

- Özgün cephelerde yapılan değişiklikler,

- Yapılara ilave sundurmalar,

- Yapı cephesinde, renk, malzeme ve boyut karmaşası,

- İmar planına uygun olmayan yapı yükseklikleri.

b. Doku bazında sorunlar

- Sivil ve anıtsal mimarlık örneği yapılar arasında yer alan yeni mimari oluşumların tarihi silüeti (arayüzleri) bozması,

- Yapı adaları içinde kalan arka bahçelerin düzensiz kullanımı,

- Yapı cephelerinde yer alan reklam panolarının renk ve boyut olarak ortaya koyduğu görsel kirlilik,

- TV anteni, klima cihazı, aspiratör, güneşlik gibi yapılara uymayan eklemelerin yarattığı görsel kirlilik,

- Çöp kutusu, aydınlatma direk ve telleri, bahçe duvarları, döşeme kaplaması (asfalt!) gibi elemanların kullanımındaki olumsuzluklar.

c. İşlevsel değişikliklerin getirdiği sorunlar

- Geçmiş dönemlerde alanda bir kısmı konut olarak kullanılan yapıların günümüzde ticaret işlevine dönüşmesiyle meydana gelen sorunlar,

- Geleneksel ticari işlev yüklenen yapıların günümüz koşullarına uyum sağlayamaması sonucu oluşan yapısal bozulmalar.

d. Ulaşım ile ilgili sorunlar

- Çalışma alanında ana akslara yüklenmiş yoğun taşıt trafiğinin günlük yaşamı kısıtlaması,

- İkincil dereceden dar ara yolların ne araç ne de yaya trafiğine hizmet verebilmesi,

- Yaya kaldırımlarının düzensizliği ve kesintiye uğraması,

- Duran araç trafiğine hizmet edecek ceplerin veya otoparkların olmayışı.

- e. Çalışma alanında bölgenin ihtiyacına cevap verecek bir toplanma (meydan) veya dinlenme noktası (park) bulunmaması.

Çalışma Alanına Getirilen Öneriler

Kentsel tasarım projesi yapılacak, sınırları tanımlanmış çalışma alanında, 20 yıl içindeki gelişme perspektifi göz önüne alınarak yapılan tespit ve değerlendirmeler sonucunda, gerek doku bazında, gerek cephelere yönelik, gerekse ulaşım bazında getirilen öneriler aşağıda belirtilmiştir.

Koruyarak kullanma anlayışıyla ele alınan birinci çalışmada; zamanın getirdiği fiziksel bozulmalar yapı adası ölçeğinde ele alınarak, tes-

cilli yapılar dışında yeni yapılacak yapılar için ön ve arka yaklaşım mesafeleri (imar hattı) belirlenmiştir. Yapı adalarında, yapıların arka bahçeleri birleştirilerek elde edilen yarı kamusal alanlara, adaya verilen işlev doğrultusunda görev yüklenmiştir. Alanda yer alan tarihî yapılar arasında yeniden yapılacak yapılar için, mevcut tarihî yapıları aynen tekrar etmeyen, ancak bu yapıların cephe tipolojilerinden yararlanılarak (cephe analizleri sonucu) yeni cephe önerileri sunulmuştur.

Çalışma alanında sadece tescilli yapıları koruyarak, bunların dışındaki alanlara tamamen yeni ve modern blokların önerildiği ikinci, yani yenilikçi yaklaşımda ise; yine tarihî kentle bağlarını koparmayan nötr cepheler önerilmiştir. Her iki kentsel tasarım planlama çalışmasında da, daha sonraki çalışma ölçeği olan mimari uygulamalarda mimarın tasarımını çok fazla kısıtlamayan genel ilkeler belirlenmiştir.

Fiziksel düzenlemelerle birlikte, alanın yaşaması için gerekli sosyal ve işlevsel doku, alan bütününde genel olarak ele alınmış ve alt ölçekte her yapı adası için detaylandırılmıştır.

Ticaret ve turizm ağırlıklı alanda yapı adalarına, bürolar, kültür merkezi, geleneksel el sanatları gibi alışveriş merkezi, turistik konaklama amaçlı motel ve oteller, kafeler, restoranlar gibi işlevler önerilmiştir.

Çalışma alanını sınırlandıran Eski İstanbul Caddesi ile Mumcular Sokağı'nda taşıt trafiğinin devamı öngörülmüştür. Bu caddelerden alanın içine yönelen bazı sokaklar alanı besleyen düşük kapasiteli trafik yolları olarak düşünülmüş, bazı sokaklar ise tamamen yayaalara ayrılmıştır.

Çalışma alanının omurgasını oluşturan Tahtakale Caddesi ise, üst plan kararı olarak belirlenen Saraçlar Caddesi'nin kısmen yayalaştırılması kararı ile bütünleşecek şekilde, belirli bir noktaya kadar yayalaştırılmıştır. Söz konusu ana yaya aksı üzerinde, Tahtakale Hamamı (Restoran) önünde düzenlenen meydan ise alanda sosyal bir toplanma noktası olarak düşünülmüştür.

6 numaralı yapı adası altında düzenlenen kapalı otopark ise, çalışma alanında kendini çok yoğun bir şekilde hissettiren otopark sorununa çözüm olarak düşünülmüştür. Kapalı otoparkın üzeri; birinci alternatif çalışmada kısmen park (yeşil alan) olarak düzenlenmiş, ikinci alternatifte ise üzerine yapı blokları önerilmiştir. Sonuç olarak bir sömestr boyunca yapılan "Edirne Tarihî Kent Merkezinde Tahtakale Caddesi ve Yakın Çevresini İçeren Kentsel Tasarım Proje

Tahtakale Avenue and Surroundings in Edirne Historical City Center A Student Work of Urban Design

Urban Design Project for Tahtakale Avenue and surroundings in Edirne historical city center was studied by 31 students and two different approaches at the Trakya University (year 2). The basic approach in the first group was to create an environment without denying today's contemporary life conditions but highlighting the use of 'traditional' by preserving it without losing its traditional values. The second approach is to create a totally new physical environment only by preserving the registered buildings. Both projects have a projection of 20 years while one of them has a 'protectionist' approach and the other proposes new and modern blocks.

Çalışması" ile tarihî kent merkezinin köhnemekte olan bu bölümü, günün her saatinde yaşanabilecek bir duruma getirilmiştir.

Ayşe Sirel, Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

Hatice Kıran, Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi

Öğrenciler: Eşref Ertürk, Mehmet Avcı, Müjde Kürklü, Gülden Saygın, Pınar Gökpinar, Betül Özen, Esmâ Alacalı, Merve Ertürk, Fatih Turan, Gürcan Çolak, Bekir Kahraman, Erol Huniler, Özge Macit, Sabina Aliyeva, Burçak Yıldız, Kemal Bayramoğlu, Taha Kılıçbay, Bilgen Dinç, Özen Aydın, Handan Akbulut, Sevtap Yerli, Sevilay Atıcı, Filiz Akmaz, Burcu Güler, Erhan Avcıoğlu, Tuğba Başer, Murat Kara, Melih Gamsız, Ali Memioğlu, Mert Kurnaz.

5 No'lu Yapı Adası (Modern Yaklaşım)

Filiz Akmaz, Selvi Burcu Güler

Sorunlar

• Bakımsızlık ve işlevsizlikten dolayı yapı cephelerinde bozulmalar oluşmuş.

• Aydınlatma elemanının yerinin yanlış seçilmesi kaldırımı daraltmakta bu da yaya trafiğini aksatmaktadır. Kaldırım genişlikleri yetersizdir.

Kaldırımlar genişletildi.

• Cephelerdeki havalandırma elemanı ve çatıda kullanılan parapet cepheyi bozmaktadır.

Havalandırma elemanları yeni bir düzenleme ile cepheden kaldırıldı.

• Cephelerde renk, malzeme seçimi vb. sebeplerden dolayı uyumsuzluklar var. Mevcut kapı, pencere doğramaları yapıyla ve çevresiyle uyumlu değil. Dükkan cephelerindeki doluluk ve boşluklar orantılı değil.

Cephelerde renk, malzeme, kapı ve pencere doğramaları birbiriyle uyumlu hale getirildi.

• Otel cephesinin ada genelinde çok geniş yer kaplaması ve gabarisinin yüksek olması silüeti bozmaktadır.

• Bir katlıdan beş katlıya kadar farklı kat adetlerine sahip ticari yapılar bulunmaktadır.

Yeni düzenlenen ticari yapılarda imar planlarındaki kat iznine uyuldu.

• Kullanılmayan ve strüktürel durumu kötü olan yapılar cepheyi bozmaktadır. Kullanılmayan ve strüktürel durumu kötü olan yapılar kaldırıldı.

• Tabela, reklam panoları, havalandırma cihazları, aydınlatma elemanları cephede kirlilik yaratmış.

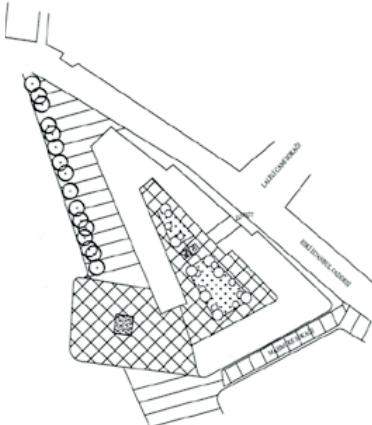
Tabela, reklam panoları, havalandırma cihazları kaldırıldı.

• Dar cepheli dükkanlar cephe bütününde orantısızlık yaratmaktadır.

Cephe genişlikleri yeniden düzenlendi. Dar cepheli dükkanlar birleştirildi.

Öneri Plan

6 No'lu Yapı Adası (Modern Yaklaşım)

Erhan Avşaroğlu, Tuğba Başer

Sorunlar

Çevrede yaşayanların sosyal alan eksikliği. Yapılaşmanın bir bütün içerisinde konumlandırılmaması. Mevcut durumdaki açık otoparkın öneri işlevlere engel teşkil etmesi.

Halkta mimari bilincin henüz oluşmamasından dolayı tescilli yapının cephesinde niteliksiz değişikliklerin görülmesi.

Çatı biçimlenişlerinden dolayı adadaki tescilli binadan sonraki en vurgulu yapı olmasına rağmen strüktürel açıdan kötü olması.

Çömlekçiler Sokağı'ndaki araç trafiğinin yaya trafiğiyle çakışması.

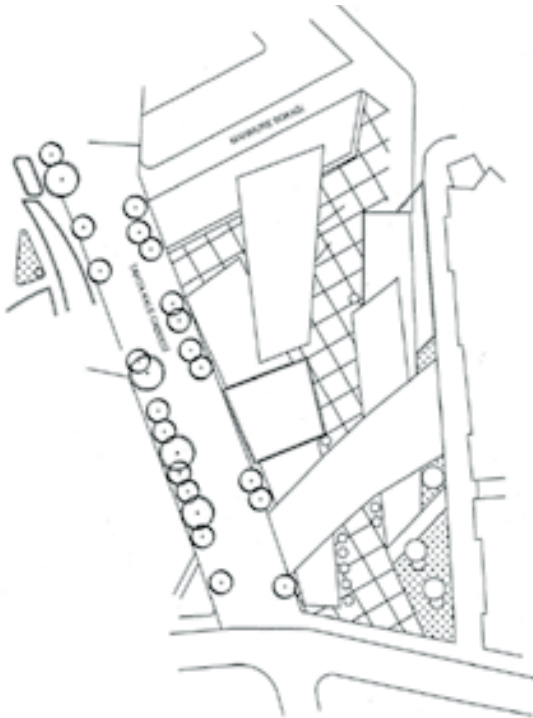
Tescilli binanın yanında yer alan tuvalet işlevi yüklenmiş yapının tescilli binaya hem görsel hem de fiziki yönden zarar veriyor olması.

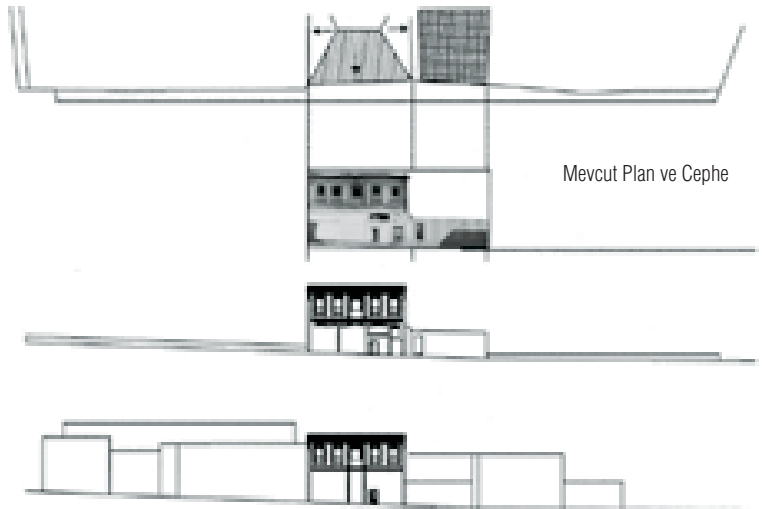
Strüktür durumlarının kötü olması.

Adada yeşil çevrenin eksikliği.

Öneri Plan

Mevcut Plan ve Cephe

Öneri Cephe

6 No'lu Yapı Adası (Korumacı Yaklaşım)

Bekir Kahraman, Erol Huniler

Sorunlar

Sorun: Tarihî karaktere uyumsuz, niteliksiz yapı ve hemen yanında restorasyon gerektiren tescil edilmiş yapı.

Öneri: Tescilli yapıya bitişik olarak sonradan yapılmış olan, estetik açıdan çevresine zarar veren yapı kaldırılmalı. Kötü durumdaki tescil edilmiş bina restore edildikten sonra işlevlendirilerek kullanıma sunulmalı.

Sorun: Binada faaliyet gösteren fırın ve kısıpet atölyesine ait, görüntü kirliliği yaratan pano. Değişen pencere-kapı doğramalarının yapının özgün karakterinde meydana getirdiği değişiklik.

Öneri: Bina bitişigindeki yapılarla olan uyumsuzluğu ve korunmaya değer bir özelliğinin tespit edilememesi nedeniyle yıkılmalı. Yerine sıra yapılarının devamı niteliğinde bir yapı oluşturulmalı.

Sorun: Çatılarda meydana gelen bozukluklar ve onarım ihtiyacı ve yüksek oranda zarar görmüş binalar.

Öneri: Kötü durumda olan çatılar bir bütünlük ve uyum oluşturacak şekilde düzenlenmeli ve onarılmalı.

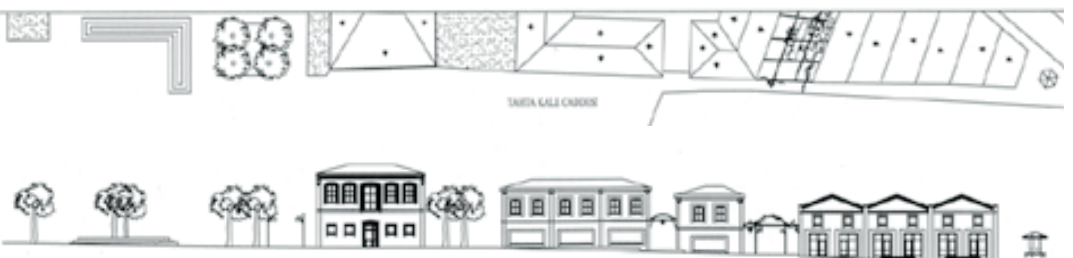
Sorun: Yüksek oranda zarar görmüş yıkıntı durumundaki binalar.

Öneri: Korunacak bir değeri tespit edilemeyen bina yıkılarak, adadaki diğer yapılar gerekli şekilde düzenlenmelidir.

Öneri Plan

Sorun: Doluluk-boşluk oranlarının değişmesi ile yapıların özgü fiziksel özelliklerinin zedelenmesi.

Öneri: Binaların doluluk-boşluk oranları düzeltilmeli ve pasif durumdan çıkarılarak aktif ticari kullanıma kazandırılmalı.

Sorun: Düzensiz otopark kullanımı.

Öneri: Çömlekçiler Sokağı trafiğe kapatılarak bir yaya aksı oluşturulmalı. Bölgesel düzenleme içerisinde planlı bir otopark oluşturulmalı.

İstanbul Sultanahmet'te Bizans'ın Ünlü “Bakır Kapı”sı ve Iustinianus Sütunu

Fırat Düzgüner

İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından, Büyük Saray'ın [*to mega palation* (τό μέγα παλάτιον)-Palatium Magnum] Pittakia bölgesi eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi'nde,¹ Bizans arkeolojisi yönünde son derece faydalı sonuçlar ortaya konan bilimsel kazılar, Türkiye ve değerlendirilmesi halinde, turizmi adına onur vericidir.

Khalke Kapısı'yla Iustinianus Sütunu, Bizans'ın en görkemli yapıları arasında sayılmaktadır. Bilim dünyasında hâlâ merak konusu olan bu yapılar hakkındaki çalışmalara, yayımlanan kazı raporları çerçevesinde yöneldik. Her iki yapının plan ve teknik strüktürlerinin ilk kez ortaya çıkarılabilmiş olmasının, Bizans arkeolojisine katkıda bulunabileceği ve ilgilenenlere yeni veriler ulaştırabileceği kanısındayız.

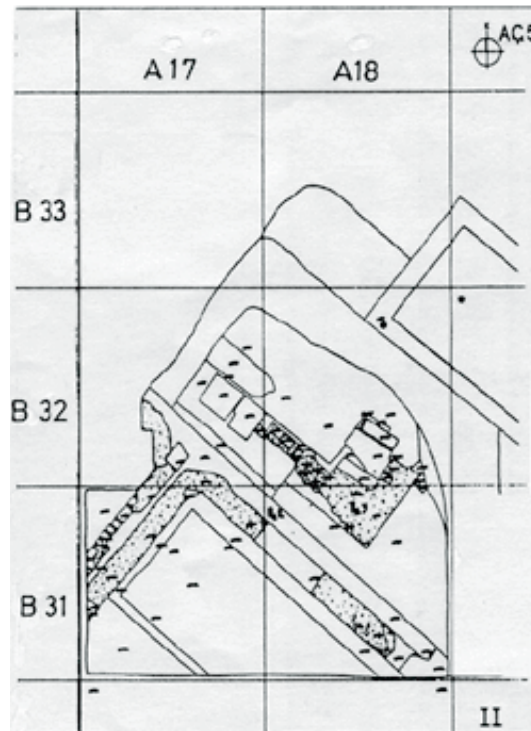
Bakır Kapı (Khalke Pyle)

Pasinli, 1999 yılı raporunda; Khalke Kapısı'nın yerini araştırmak üzere A17, 18 ve B32 plankalarında çalışmalar yapıldığından bahsetmektedir.² 5 numaralı kodlanan alandaki araştırmalara göre, açmanın doğu kesitinde, eski Adliye Sarayı'nın (Darülfünun) temellerine dik olarak çıkan 3 numaralı duvar, bir köşe oluşturduktan sonra bu temellere paralel olarak uzanmaktadır (Resim 2). Bizans Dönemi'ne ait duvar, pişmiş toprak yaprak tuğla, mermer blok ve horasan harç örgü tekniğindedir. Üzerlerinde kenet delikleri bulunan mermer blok kalınlıkları yer yer 0,40 m.'dir. Rapora göre, buradaki Adliye duvarlarına ait temeller arasında ve yaklaşık 3 numaralı duvar hizasında, Bizans Dönemi'ne ait altı adet sütun gövdesi devşirme olarak kullanılmıştır.

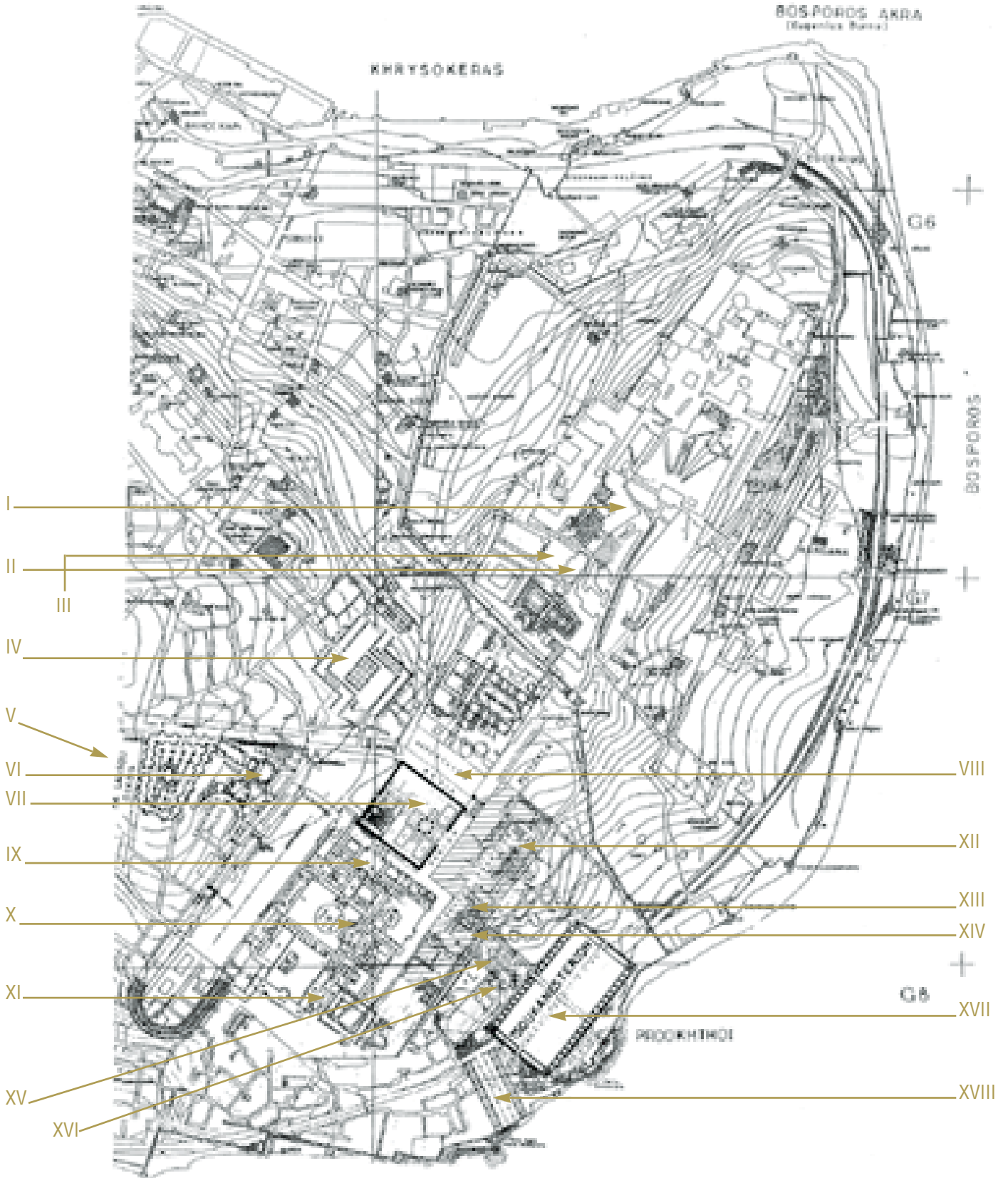
30,76 m. kotunda, 0,85 x 0,85 m. ölçülerindeki iki adet *in situ* mermer blokun, 3 numaralı kodlu duvarın alt kısımlarında da mevcudiyetinin tespit edildiği anlaşılmaktadır. Mermer blokların kuzey bitişiğinde, 30,01 m. kotunda, 1,60 m. yüksekliğinde ve 0,80 m. eninde pişmiş toprak yaprak tuğlalardan tonozlu tavan örgüsüne sahip kanala, tavanda oluşmuş yaklaşık 2,46 m. uzunluğunda “U” planlı bir

kırıktan girildiği belirtilmektedir. Pasinli'ye göre kanal önce 2,65 m. doğuya, sonra 0,55 m. güneye ve daha sonra tekrar 2,70 m. doğu yönünde uzanarak bu noktada bir göçükle son bulmaktadır.³

Alanda, aynı yıl A14-15, B25, 26 plankalarındaki 6 numaralı açmada yapılan çalışmalarda ise; 36,37 m. kotunda bir su haznesine (*hydreion*⁴, *castellum aquae*⁵) ait kare şeklindeki ağzın, dört köşesinin dört ana yönü gösterdiği ifade edilmektedir. Ağzın iç kısmında, yüzeye yakın yerde görülen kuzey-güney yönündeki 6 ve 7 numaralı kanallar, düzgün taşlardan inşa edilmiştir. Bunların, su haznesinin dolmasıyla oluşan temiz suyun yapılara dağılımını temin eden tahliye (boşalım) kanalları olduğu anlaşılmaktadır. Haznenin üzerinde aynı yöndeki 1 ve 3 numaralı kanallar, 6 ve 7 numaralı kanalların yüzeydeki üst örtüsünü oluşturmaktadır. Bu kanalların üst kısımları, düzgün yassı taş ve horasan harç kullanılarak yapılmış kapaklarla örtülüdür. Yapının üst kısmında, pişmiş toprak künklerden inşa edilmiş 2 ve 5 numaralı kanallar, temiz su takviye (dolum) kanallarıdır. Kuzeydoğu

Resim 2:
Eski Sultanahmet Cezaevi kazılarında 5 numaralı açma: 1. Altın El (*Khryse Kheir*) olarak anılan, merkezi Ayasofya'da olan beşik tonoz tavanlı geçiş kanalı; a. Doğu yönü uzantısı; b. Güney uzantısı; c. Tekrar doğuya dönen uzantı; 2. Üç numaralı duvar kalıntısı; 3. Mermer kemer ayakları (h); 4. Eski Adliye Sarayı temelinde altı adet sütun gövdesinin bulunduğu mahal.

Resim 1: Procopius'a göre Byzantion Bölgesi'nde (bugünkü Topkapı Sarayı alanı, Sultanahmet ve Cankurtaran semtleri) önemli Bizans yapılarına ait restitüsyon çalışması. (Müller-Wiener'in bölge haritası üzerinden değerlendirilmiştir.)

I. Magnaura Sarayı'na ait Hagia Khristina Kilisesi. Yeni imparatoriçelere ait zifaz odası,

loutron (hamam) ve sarnıç kompleksi.

II. Magnaura Sarayı'na ait alan (bugünkü Eski Darphane Kompleksi).

III. Meşruta (Moukhroutas) Sarayı.

IV. İmparatorluk Stoası (Basilika Stoa, Basileia Stoa).

V. Lausiakos Sarayı (*Ta Lausou Oikos*).

VI. Lampteron Konağı (Lausiakos Sarayı'na ait fener kulesi ve

Migodrama girişi temin eden Pteroma).

VII. Soter Khristos tes Khalkes Kilisesi (Eski Zeus Hippios Tapınağı) ve Zeuksippos Hamamı.

VIII. Bakır Kapı (*Khalke Pyle*).

IX. Daphne Sarayı.

X. Trikenkhos ve Iustinianou Sarayları.

XI. Khrysotriklinos Sarayı.

XII. Khalke Sarayı.

XIII. Khalke Sarayı'na bağlı Adaylar Triklinosu (*Triklinos Kandida*).

XIV. Yangın Kulesi (*Aetos*).

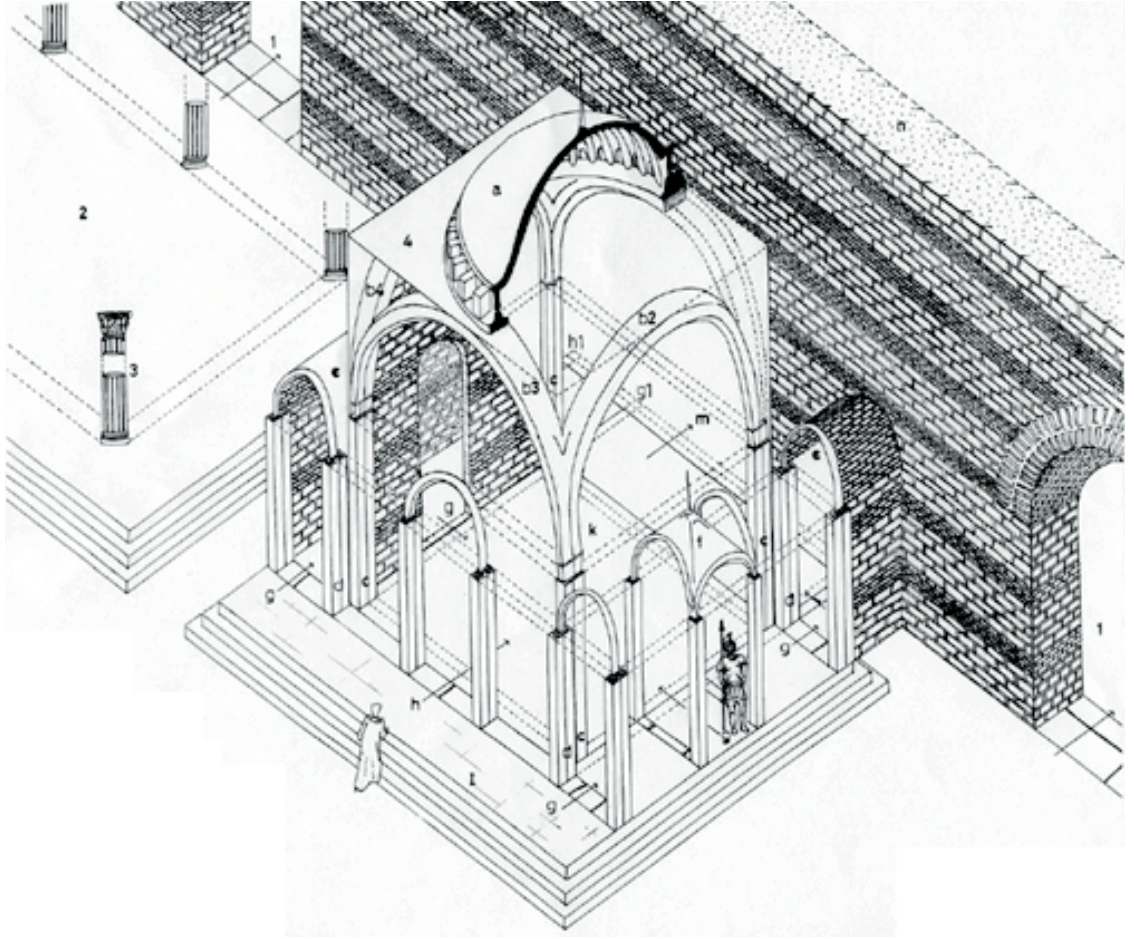
XV. Nea Ekklesia Kilisesi.

XVI. Hagia Maria Hodegetria Kilisesi.

XVII. Tsoukanesterion.

XVIII. Paraliyalılara ait horrea (*Paralia Agora*).

Resim 4: Khalke, Severus Revağı ve Ioannes Kapıları'nın (Keresteciler sütunları)¹⁵ rekonstrüksiyonu (izometrik görünüm). a. Khalke'nin kubbe yapısı; b1-4. Kubbeyi taşıyan kemerler; c. Taşıyıcı ayaklar; d. Yan geçişlere ait ayaklar; e. Beşik tonozlar; f. Olasılıkla İmparatorluk Revağı ile Severus Revağı'na açılan, çapraz tonoz örtü; g. Mese, Regia Revağı ve Akhilleos Revağı'ndan Khalke Sarayı'na, İmparatorluk Revağı ile Severus Revağı'ndan Khalke Kapısı'na ve Khalke Sarayı'na açılan geçişler; g1. Khalke Kapısı planında "g" kodlu fil ayağı; h. Khalke'ye batıdan ana giriş; h1. Kazı sırasında ortaya çıkarılan ve planda "h" olarak kodlanan fil ayağı; i. Olasılıkla, Khalke'nin mermer döşeli platformu; 1. Ioannes Kapıları; 2. Severus Revağı; 3. Severus Revağı'na ait olup olasılıkla daha sonra Ioannes I. Tzimiskes Dönemi'nde yenilenen keresteciler sütunları; 4. Khalke'nin tavan yapısı.

us'un da dediği gibi, orta ve yan kısımları ayaklarla destekli, üzerleri beşik tonozlu iki yan girişle birlikte oluşturulan iki küçük kemerle takviye edilmiş bir orta kemere sahiptir. Bu durumda imparatorun törensel geçişine ayrılan ortadaki kemer, yanlardaki iki kemerden daha geniş tutulmuştur.

Güney ve kuzeyde yer aldığı anlaşılan her iki yandaki beşik tonozlu geçişler (A, B geçişleri), güncel işlevlerinin yanında, ana mekâna statik olarak destek de sağlamaktaydı. Ana mekândan Severus Revağı ve İmparatorluk Revağı'na (*Fanion*) açılacak kapılar yer almış olabilir. Bunların üst kısımlarının, çapraz tonoz tekniğinde örülmüş olabileceği uzak bir olasılık olmasa gerektir. Beşik tonozlu yan geçişlerin doğu uzantıları sonunda ("g" ve "k" noktalarının doğusunda), "D" ana girişine ayrıca bir açıklıktan geçildiği anlaşılmaktadır. Bu açıklıklar olasılıkla, imparatorların Khalke Sarayı'na geçişleri sırasında saray askerleri tarafından korunuyor ve imparatorun törensel geçişine görkem katıyor olmalıydı. Yapının bu haliyle, Mango'nun bölge restitüsyonundaki Khalke Kapısı'nın planıyla olan benzeşimi dikkat çekicidir.¹⁶

Kapının dört yanının, birkaç basamakla ulaşılan mermer döşeli bir platform üzerinde, yerden yükseltilmiş olması da olasıdır.

"D" ana girişinin kuzey ve güneyinde birtakım mimari oluşumların yer aldığı anlaşılmaktadır; 5 numaralı açmada tespit edilen tonoz tavanlı kanal, Ayasofya'dan Zeus Hippios Tapınağı'nın kutsal alanı (*temenos*) doğrultusunda uzanıp olasılıkla Daphne ve Khrysotriklinos saraylarına kadar uzanıyordu. Kanal, Ayasofya ile Zeus Hippios arasındaki bir noktadan ayrıldıktan sonra bir kolu Khalke Sarayı'na, diğeri Akropolis içinde Aya İrini Kilisesi ile Magnaura Sarayı'na ulaşıyordu.¹⁷ Bu yeraltı dehlizleri, el ve parmaklara olan benzeşimleri nedeniyle Altın El (*Khryse Kheir*) adıyla anılmıştır.¹⁸ Khalke Kapısı'nın kuzey bitişiğinde tespit edilen kanalın (No: 1), Altın El'in uzantısı olduğu açıktır. Kanal, büyük olasılıkla sarayın ana merkezinde 1997-98 yıllarında gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmaları sırasında tespit edilen ve kazı alanının güneybatısında kalan koridorla bağlantılı olmalıdır. Her iki kanalın yönlerinin birbirlerini işaret ediyor olması bu varsayımı doğrular niteliktedir. Duvarlarında, gemi, yıldız ve balık motiflerinin çizgi kazıma tekniğinde (*graffito*) işli olduğu 11-14 no'lu koridorların bir uzantısı olan kanalın (*Khryse Kheir*), Pasinli tarafından Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilmiş olması dikkat çekicidir.¹⁹ Ancak, yapının Osmanlı Dönemi'nde tadilat ve onarım görmüş olabileceği

de gözden uzak tutulmamalıdır sanıyorduz.

“D” ana girişinin güneyinde yer alan su haznesinin, Khalke Kapısı’nın güneydoğusundaki sarayın diğer yapılarına su dağıtım merkezi olarak kullanılmış olduğu açıktır.²⁰ Kapının her iki yanında ayrı işlevlerde kullanıldığı anlaşılan mekânlardan güneydeki, az sonra değineceğimiz, su haznesi üzerinde yer alan Iustinianus Sütunu’dur. Kuzeydeki ise, *Skholai* adıyla bilinen Khalke Sarayı muhafızlarına ait koğuşun bir bölümü olmalıdır.²¹

Kapının iç kısmı ile tavanlarında yer alan, Iustinianus’un (527-565) ordu komutanı Belisarius aracılığıyla İtalya ve Libya’da (Afrika) yaptığı ve zaferler kazandığı savaş betimlemeleri; Vandallarla Gotlara karşı kazandığı zaferlerin ardından, her iki ülkenin krallarının²² Iustinianus ve İmparatoriçe Theodora’nın önünde, başları eğik olarak ilerlemelerini; etraflarında Roma²³ senatosu üyelerinin, zaferi kutlar biçimindeki tasvirlerini gösterir mozaik süslemeleriyle, üst kısımlarda mozaiklerin bittiği yerden tabana kadar, zemin dahil olmak üzere çeşitli ve görkemli mermerlerin anlatımları, herhalde Procopius’un söz sanatındaki gücünün benzer örneklerinden birini temsil etmektedir.²⁴

Iustinianus Sütunu (*Columna Iustinianou*)

Gyllius, Procopius’tan yaptığı alıntıda, Iustinianus’un Augusteion’daki²⁵ sütun üzerinde yer alan atlı heykeline değinmektedir²⁶ (Resim 5, 8). Anlatımının devamında ise, Tzetzes’in, *Khiliades*’inden (*Variae Historiae*), Iustinianus’un nasıl bir miğfer giydiği hakkındaki bölümde, “*Tiara*,²⁷ Perslerin giydiği başlığın adıdır. Romalılar, Perslere karşı zafer kazandıklarında başlarına, yağmaladıkları *tiara* ya da *tiphalar*²⁸ giyerler. Sütun üstündeki atlı Iustinianus heykeli de bu başlık vardır,” demek ve Procopius’un değinmediği bölümlere ait alıntılarında bunları söylemektedir:

“Kedrenos, Procopius’un yazdıklarına, Iustinianus’un yer küresini tutan elinin gümüşten yapılmış olduğunu ekler.”

“Zonaras, Iustinianus’un o sütunu, hükümdarlığının 17. yılında diktirdiğini, daha önce aynı yerde Büyük Theodosius’un başka bir sütununun bulunduğunu, sütunun üzerinde, oğlu Arcadius’un yaptırdığı, yedi bin dört yüz *libra*²⁹ ağırlıkta gümüş heykelinin bulunduğunu yazar. Iustinianus bu heykeli sütunuyla birlikte yıktırmış, gümüşünü ayırmış, kendi sütununu ve heykelini diktirmiştir. Ayrıca, heykelden çıkarttığı büyük miktardaki kurşunla kente su ge-

tirtti.³⁰... Nitekim, barbarlar Iustinianus’un sütunundan tüm pirinç kaplamaları, atı ve heykeli çıkarıp aldılar, çıplak sütun yıllarca yerinde kaldı, sonunda otuz yıl kadar önce *stilobata*na kadar yıkıldı. *Stilobata* bir yıl önce temelinden sökülmüş gördüm, *krepis*lerinden borularla büyük bir sarnıca su çıkarılıyordu. *Stilobata*nın yerinde şimdi daha geniş bir şekilde su haznesi yapıldı ve borular genişletildi.”³¹

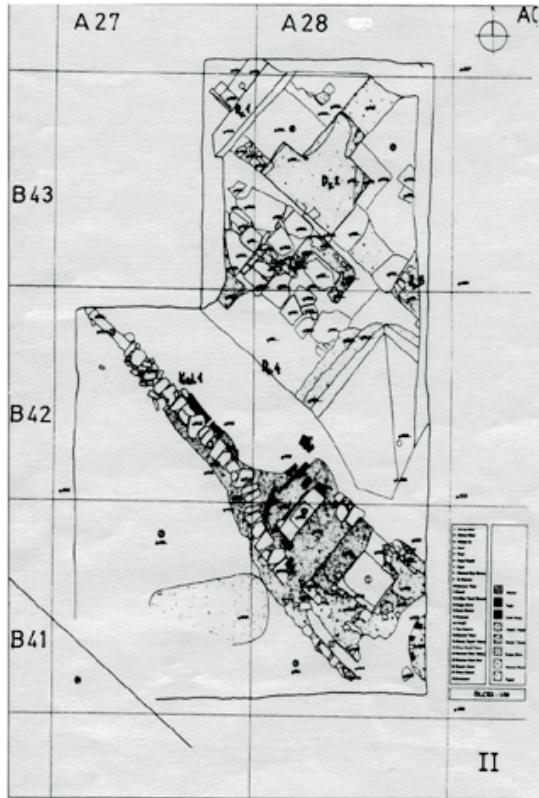
Gyllius burada “*Stilobata*nın yerinde şimdi daha geniş bir şekilde su haznesi yapıldı ve borular genişletildi” derken, Bizans döneminden kalan su haznesinin, yine aynı yerde ve daha genişletilerek tekrar yapıldığını ifade etmektedir. Ancak, 2 numaralı açmadaki su haznesinde tespit edilen ve Osmanlı dönemine ait olduğu açık olan, kabaca yapılmış tamirat ve eklenti, Gyllius’un bu konudaki bilgisinin yeterli olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

Pasinli, 1999 ve 2000 yıllarında Pittakia’da gerçekleştirilen kazılar sırasında, G. Fossati tarafından inşasına 1845 yılında başlanan Darülfünun’un her iki orta avlusu içinde yer alan su haznelere değinmektedir³² (Resim 6, 7). Bunlardan; 1999 yılında 2 numaralı açmada tespit edilen hazne için, “36,90 m. kotunda PK. A.28/B.41’in doğu kısmında ağız 1,10-1,15 m. boyutlarında bir su haznesine rastlanmıştır. Haznenin içi kemerle üç kısma ayrılmış durumdadır. Dikdörtgen bir plana sahiptir ve iç duvarları düzgün bir şekilde Horasan harcı ile sıvalıdır”;³³ 2000 yılında altı numaralı açmada tespit edilen su haznesi için ise, “-4,80 m.’de ortaya çıkan ve düzensiz taş+harç örgülü olan

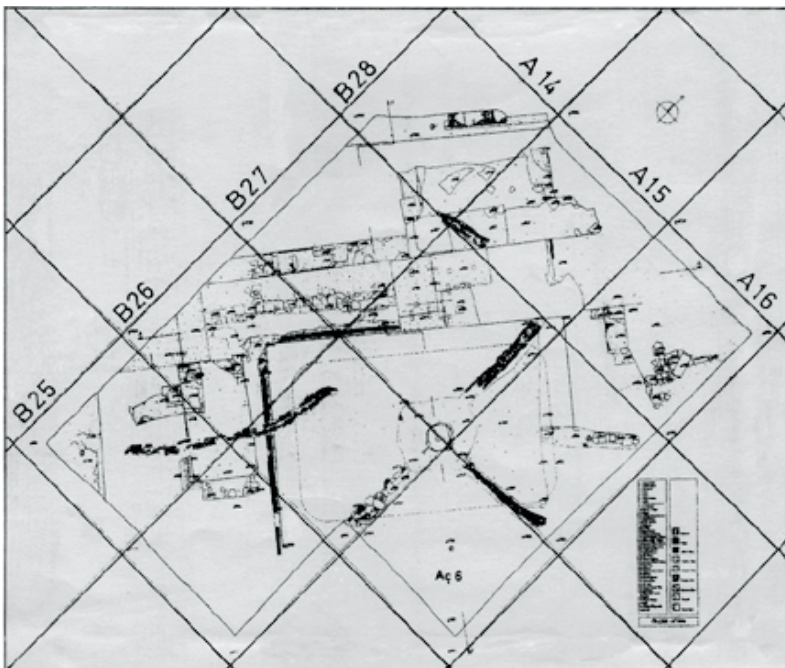
Resim 5:
15. yüzyıla ait bir elyazmasında Iustinianus’un at üzerindeki heykelinin çizimi. (Budapeşte Üniversite Kütüphanesi, Ms. 33 fol. 144 V.)

duvar üç kademeli olup kuzeydoğu ve güneybatıdan büyük mermer bloklarla sınırlanmaktadır. Kuzeydoğuda yer alan grubun, görülebilen cephesinde, alt alta üç sıra halinde yükseldiği ve en üst sıranın dört blok taştan meydana geldiği saptanmıştır. Araları sıkıştırılmış horasan harcı+tuğla kırıklarıyla doldurulmuş blokların üzerlerinde birbirleriyle muntazam olarak birleşen kenet delikleri bulunur. Bu bloklardan sarnıcı bitişik olanları, muhtemelen, su haznesinin uzun kenar duvarını oturtabilmek amacıyla kesilmiştir. Güneybatıdaki blokların ise, görülebilen cephesinde, alt alta üç sıra halinde yükseldi-

Resim 6:
2 numaralı açmada ortaya çıkarılan su haznesi.

Resim 7:
Aynı kazıda, 6 numaralı açmada ortaya çıkarılan diğer bir su haznesi.

ği ve üst sırada üç adet blok taşın mevcut olduğu gözlenmiştir. Aynı aksta yer alan ve aralarında 6,30 m. açıklık bulunan bu iki grup mermer blokun, muntazam işçilikleri nedeniyle, erken döneme tarihlenebilen ve olasılıkla anıtsal bir yapıya ait kaide temelleri olabilecekleri düşünülmektedir...” demektedir.³⁴

Bu tespitler, Gyllius’un yukarıda Iustinianus Sütunu’nun *stylobat*³⁵ ve basamağı (*krepis*) ile su haznesi ilişkisinde anlattıklarına tamamen uymaktadır. Pasinli’nin Pittakia-2000 kazısında, Iustinianus Sütunu’nun kaidesine ait basamak ve *stylobat*na ait parçalarla Gyllius’un bahsettiği iki ayrı su haznesine ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak, Gyllius’un “yeni” dediği haznenin inşası sırasında *stylobat* tamamen kaldırılmamıştır. Bu nedenle, Osmanlı Dönemi’ne ait olmadığını, Bizans’tan kalan her iki haznenin bu dönemde restorasyon ve eklenti gördüğünü söylemek mümkündür.

Iustinianus heykeli Procopius’un anlatıları çerçevesinde ele alındığında; Forum Augusteion’da yer alan sütunun üzerindeki tunç at heykelinde, süvari imparator olarak tasvir edildiği görülmektedir. Yüzü doğuya dönük Iustinianus figürünü anlatan Procopius, imparatorun Akhilleos tarzında giyimli olduğundan bahsediyor.³⁶ Sol elinde tuttuğu yerküre ile (*polos-globus*) dünyanın hakimi olduğunu, dirsekten kıvrılarak yukarı kalkan sağ eliyle barbarlara bulundukları yerde kalmalarını ihtar eden Iustinianus, yarım çizme (*arbyle*), kahramanlara özgü göğüslük zırhı (*thoraks*) ve başındaki miğfer (*kranos-galea*) şeklindeki giymiyle her an savaşa hazır olduğunu göstermektedir (Resim 5).

Bu unvan, kenti kuşatan Arap (*Saraceni*) donanması, kuvvetli rüzgâr (muhtemelen Lodos: *Notos-Africus*) nedeniyle Magnaura’dan (Boğaz’da, bugünkü Eski Darphane binası hizası, yaklaşık Hagios Lazaros Kapısı civarı) Defterburnu’na (*Kleidion*)³⁷ kadar sürüklendiğinde, imparatorun Akropolis’ten fırlattığı Rum ateşiyle (*Fen Gregeois*³⁸: *grejuva*), tüm gemileri yakarak donanmayı yok etmesi yanında, *Akhilleos Portikosu*’nun hizasında ve onun doğu yönündeki son ucunda yer alması nedeniyle verilmiş olmalıdır.³⁹

İmparator burada, tam olarak Ares’in miğfer ve mızrağıyla birlikte tasvir edilmiştir. Bu nedenle eserdeki figür büyük olasılıkla Iustinianus’tur. Tasvir ayrıca Iustinianus Sütunu’ndaki süvari imparator tasviriyle son derece benzerliği yönünden de dikkat çekicidir.⁴⁰

Iustinianus’un bu giysiler içinde Akhilleos’a

koşut olarak halk tarafından ya da özellikle sara-ya yakın çevre yandaşlarınca tanrılaştırılarak savaşçı Ares (Mars) olarak nitelendirilmiş olması, dolayısıyla evinin de (Boukoleon Sarayı) Ares'in Evi olarak anılması olasıdır.⁴¹

Parastaseis'te geçen "8. yüzyılda Augustasion'da Büyük Constantinus'un künden başlayarak, birçok imparator heykeli vardı ve Iustinianos'un heykeli hâlâ ortadaki sütunun üstündeydi"⁴² ifadesi, olasılıkla meydanın (*quadriporticus*)⁴³ tam ortasını değil, doğu kenarının ortasını göstermekte olmalıdır.

Iustinianus Sütunu, Hartmann Schedel'in yukarıda anılan aynı tarihli gravüründe, Khalke Sarayı'nın önemli yapılarından Triklinos Kandidat ve doğu bitişiğindeki Aetos/II'nin⁴⁴ güneybatısında, Zeus Hippios tapınağına neredeyse bitişik durumda tasvir edilmiştir.⁴⁵ Gravür, sütunun doğru adresini tam olarak göstermesi, ayrıca Khalke Kapısı'nın yerini belirlemesi bakımından da dikkat çekicidir. Bu noktadaki tek olumsuzluk, Zeus Hippios'un (*Oktagonon, Soter Khristos tes Khalkes Kilisesi*), perspektif olarak tasvirinde çekildiği anlaşılan güçlük nedeniyle, Triklinos Kandidat'ın güneydoğusuna doğru uzanarak neredeyse Nea Ekklesia Kilisesi'yle birleşecek durumda gösterilmiş olmasıdır.⁴⁶

Gyllius "...Nitekim, barbarlar Iustinianus'un sütunundan tüm pirinç kaplamaları, atı ve heykeli çıkarıp aldılar, çıplak sütun yıllarca yerinde kaldı, sonunda otuz yıl kadar önce *stilobatna* kadar yıkıldı. *Stilobatna* bir yıl önce temelden sökülmiş gördüm, *krepis*lerinden borularla büyük bir sarnıca su çıkarılıyordu. *Stilobatna*ın yerinde şimdi daha geniş bir şekilde su haznesi yapıldı ve borular genişletildi," derken, su haznesinin üzerinde yer almış olabilecek Iustinianus Sütunu'ndan bahsetmektedir.

Tarihçi, Iustinianus'un su yolları ile ilgili yasa düzenlemelerine değinirken, döşenen kurşun boruların Akhilleos Hamamı (Zeuksippos Hamamı)⁴⁷ ile Iustinianus'un uygun gördüğü diğer hamam ve çeşmelere dağıtılması kararının alındığından bahsetmektedir.⁴⁸ Burada, Iustinianus'un Büyük Saraylar bölgesinde su dağılımı için gösterdiği faaliyetleri anlamak mümkündür. Büyük olasılıkla, Khalke'nin inşasından önceye ait olabilecek bu yasa çerçevesinde, kapının altyapı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve sarayın iki yerinde su dağılımını sağlayabilmek üzere iki ayrı su haznesi yaptırılmıştı. Iustinianus Sütunu'nun Khalke Kapısı'nın hemen bitişiğindeki bu haznenin üzerinde yer alması, bir tesadüf

eseri olmamalıdır. Olasılıkla bir kemer desteğiyle, üzerine yerleştirilen sütunun altındaki haznenin ağzından, insanların su çekerek geçici ihtiyaçlarını gidermesi amaçlanıyordu.⁴⁹ Sütun, imparatorun su yolları hakkındaki yasa düzenlemesiyle bölgede yaptığı hizmetlerini gelecek kuşaklara aktaran bir belge yaptı. Olasılıkla, 537-544 yılları arasında, Zeuksippos Hamamı'nın Iustinianus tarafından yeniden inşasının hemen ardından, saray yandaşları ve halk tarafından Akhilleos Hamamı olarak adlandırılması da, sütunundaki Akhilleos tarzındaki süvari heykeline verilen bu unvanla bağlantılı olmalıdır.⁵⁰ Müller-Wiener, Khalke Kapısı ile Forum Constantini (Çemberlitaş) arasında uzanan Mese Leophoros'un kuzeyindeki revağın "Πηγία - Regia", güneydekinin ise "διαβατικά τοῦ Αχιλλέως - *diabatika tou Akhilleos*" adını taşıdığını belirtmektedir. Bu çerçevede, Zeuksippos Hamamı'nın, Mese Leophoros'un hemen doğu başlangıcında ve Akhilleos Portikosu gibi güney bölümünde yer almış olması ilgi çekicidir. Ancak, Müller-Wiener bu adı 4. yüzyıla tarihlemektedir.⁵¹

Mimari bir başarı örneği olarak görülebilecek bu inşaatın, Constantinus Sütunu göz önü-

Resim 8: Iustinianus'u gösterir fildişinden yapılmış 6. yüzyıla ait kabartma levha. Figür, sütun üzerindeki Iustinianus'un atlı heykeline olan benzerliğiyle dikkat çekicidir. İmparatorluk diptiğinden. (Louvre Müzesi, Paris).

ne alındığında,⁵² Bizans'ta ilk örnek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Constantinus Sütunu'nun altında yer alan kemerin oluşturduğu mekân ve bunun hemen üzerinde bulunan *stylobat* ve basamaklar, aradaki benzerliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Resim 9).

Gyllius ve Sultanahmet Eski Cezaevi kazılarında elde edilen bilgilerle Constantinus Sütunu'nun mimari yapısı gözetilerek gerçekleştirilen Iustinianus Sütunu'nun rekonstrüksiyonunda; at üzerindeki Iustinianus figürü, Procopius'un anlatıları, Budapeşte Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki tasvir ve Louvre Müzesi'ndeki Iustinianus tasvirli fildişi kabartma figür göz önüne alınarak tamamlanmıştır (Resim 5, 8).

Sonuç

Gyllius'un, yukarıda değinilen: "Zonaras, Iustinianus'un o sütunu, hükümdarlığının 17. yılında diktirdiğini... yazar" sözüne göre, Iustinianus'un 527'de tahta geçtiği göz önüne alındı-

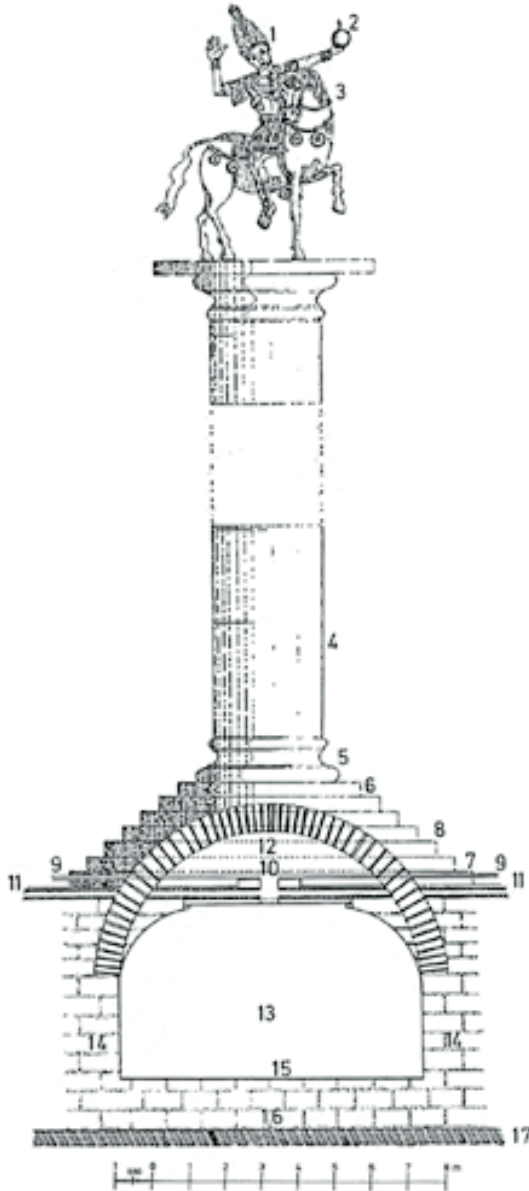
ğında, sütunun ve Khalke Kapısı'nın inşa tarihlerinin tam olarak 544 yılında olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarih, Ayasofya'nın 532-537 yılları arasında süren inşasının ardından Patrikhane, vaftizhane, Augusteion,⁵³ Zeus Hippios Tapınağı (Oktagonon-Soter Khristos tes Khalkes Kilisesi) ve Zeuksippos Hamamı⁵⁴ inşaatlarının Khalke Kapısı ve Iustinianus Sütunu'nun inşasına kadar, yedi yıllık bir süreyi kapsadığının da göstergesidir. Bu süreç, Iustinianus'un inşa faaliyetlerinde ne denli yoğun ve hızlı bir çalışmayı gerçekleştirmiş olduğuna işaret etmekte ve Procopius'un ona karşı olan hayranlığındaki haklılığına dayanak teşkil etmektedir.⁵⁵

Fırat Düzgüner, Arkeolog

Notlar:

1. Bugünkü Sultanahmet, Four Seasons Otelі bahçesi.
2. Alpay Pasinli (2001) *'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Kazı Çalışmaları (Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi)*, X. MÇKKS, Ankara, s.41-64, Çiz.2.
3. Pasinli, *a.g.e.*, s.46, Çiz.7.
4. Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. E. Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997, III/VI, s. 141. Su hazneleri, sarnıçlardan farklı olarak, üst kısımlarındaki kare ya da dikdörtgen, ancak bir insanın içine girebileceği kadar olan açıklığın üzerinde tahmil (dolum) yapan pişmiş toprak su kanallarının giriş yaptıkları, haznenin suyla dolmasından sonra, ağzın hemen altında yer alan ve tahliye (boşalım) işlevi gören düzgün taş işçilikli kanallarla, kentteki mahalle, çeşme ve evlere su dağılımını sağlayan şebeke merkeziydiler. Bunlar, üst yapıları tonozlu, duvarları suya dayanıklı puzzolan katkılı Roma betonu (*opus caementicium*) sıvalı ve tabanları Vitruvius'a göre "*signinum* işi=*opus signinum*" denilen kaplamalı yapılarıdır. Suyun yukarıdan giriş ve çıkışı sayesinde dipte zamanla oluşacak tortunun suya karışıp kirlenmesi önlenir, böylece dağıtımda temiz su elde edilmesi sağlanırdı. Zamanla dipte oluşan tortu, haznedeki suyun boşaltılmasıyla temizlenir, hazne dibi ve duvarlarında oluşacak tahribat giderilirdi. Haznenin ağzı, dıştan girebilecek yabancı maddeleri engellemek üzere, genellikle düz ve mermerden yapılmış bir kapakla örtülmüştür; Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev. S. Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara 1990, VIII/VI, s.168.
5. Sözen, Metin; Tanyeli, Uğur (2003) *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.51.
6. Bu kanallar Fig.2'de b1-5 olarak kodlanmıştır.
7. Ünsal, Behçet (1973) *Mimari Tarihi*, İstanbul Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Yayınları, İstanbul, s.538; Sözen, M.; Tanyeli, U., *a.g.e.*, s. 197.
8. Pasinli, *a.g.e.*, s.46, Çiz.7.
9. Pasinli (2002) *'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2000 Yılı Kazı Çalışmaları (Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi)*, XI. MÇKKS, Ankara, s.6, Çiz.4. Bu tuğlalar *tetradoron* (τετράδωρον-dört avuç ölçeğinde kare) ya da *pentadoron* (πεντάδωρον-beş avuç ölçeğinde kare) biçimli taban tuğlaları olmalıdır, Vitruvius, *a.g.e.*, II/III, s.30.
10. Fil ayağı.
11. Procopius (1994) *Yapılar I*, Çev. E. Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.40, md.29.
12. Procopius, *a.g.e.*, s.40, 41, md.29.
13. Bugünkü Balat Köyü yakını.
14. Procopius, *a.g.e.*, s.18, md.3.
15. Ioannes Kapıları ile Keresteciler Sütunları, Khristos tes Khalkes Kilisesi'nin (eski Zeus Hippios Tapınağı) Ioannes

Resim 9:
Iustinianus Sütunu,
rekonstrüksiyon: 1.
Akhilleos ya da Ares
kıyafetinde tasvir edilmiş
Iustinianus; 2. Dünya; 3.
Olasılıkla, Iustinianus'un
"Dosi" adlı atı; 4. Sütun
gövdesi; 5. Sütun kaidesi;
6. Krepis; 7. Stylobat; 8.
Basamaklar; 9. Dolum
kanalları; 10. Haznenin
ağzı; 11. Boşalım
kanalları; 12. Hazneyi
koruyan ve üzerindeki
sütuna statik destek veren
kemer yapısı; 13. Hazne
bölümü; 14. Çevre
duvarları; 15. Taban; 16.
Temel yapısı; 17. Olasılıkla
kaya ya da sağlam bir
zemin oluşturan altyapı.

- I. Tzimisces (969-976) tarafından büyütülerek mozaiklerle süslenmesi sırasında imparatorun, olasılıkla Khalke Sarayı'na geçiş kapılarında ve Severus Revağı'nın kerestelerle askıya alınarak buradaki sütunlarda gerçekleştirildiği restorasyonlardan sonra aldığı unvanlar olmalıdır, Gyllius, *a.g.e.*, I/II, s.32; Düzgüner, Fırat (2004) *Iustinianus Dönemi'nde İstanbul'da Yapılar, Procopius'un Birinci Kitabının Analizi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.57, Fig.40.
16. Düzgüner, *a.g.e.*, s. 90, Fig. 71.
17. Koyunlu, Alpaslan (1990) "Bir Buluntu Işığında I. II. III. Ayasofya'nın Döşemeleri ve Konumu", *Ayasofya Müzesi Yıllığı 11*, İstanbul, s.141, Çiz.9.
18. Eyice, Semavi (1988) "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, s.9.
19. Pasinli (2001) "Büyük Saray Bölgesinde Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesindeki 1997-98 Kazı Çalışmaları", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 17*, İstanbul, s.61, Pl.3, 4.
20. Vitruvius, *a.g.e.*, VIII/ V-VI, s. 166-168.
21. Eyice, *a.g.e.*, s. 8.
22. Vandal kralı Gelimer (530-534) ve Ostragot kralı Witigis (536-540) olmalıdır.
23. Yeni Roma (İstanbul); İtalya Roması "çiçek" anlamında "Flora", İstanbul (Constantinopolis) ise çiçek açmış anlamında "Anthusa" olarak adlandırılmıştır, Gyllius, *a.g.e.*, I/I, s. 29; Hartmann Schedel'in 1493 tarihli gravüründe Aya İrini Kilisesi tasvirinin üzerindeki yazıtta mevcut "Chryseflora-Altın çiçek" ibaresi, kilisenin alemleri üzerindeki çiçek motifi nedeniyle, eski kentten çıkarken Eski Roma'yı, bugünkü Bâb-ı Hümayun'dan yeni kente girişte yer alan Ayasofya ise, "Anthusa" olarak Yeni Roma'yı (İstanbul) temsil etmekteydi. Her iki kilise arasındaki yol, kutsal bir geçiş (Ianua) oluşturmaktadır, Düzgüner, *a.g.e.*, s. 59, 144-155, Fig. 36; Gyllius, *a.g.e.*, III/VI, s.140.
24. Procopius, *a.g.e.*, s.40, 41, md.29.
25. Müller-Wiener (2001) *Αύγουστέων; Αύγουστέων; ó τοποῦς Αύγουστέωνος*, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Çev. Ü. Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.248; Kuban, Doğan (2004) *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Çev. Z. Rona, s. 41-44, 74-77.
26. Procopius, *a.g.e.*, s.24, 25, md.7.
27. Bizans ve doğusunda, hükümdarların giydiği saç şeklinde baş süsü veya Perslerde sarık şeklinde başlık.
28. *Tiara*'nın, omuz hizasına kadar örtü şeklinde uzanan bir diğer şekli.
29. 7400 *Libra* x 273 gr = 2020 Kg.
30. Vitruvius, *a.g.e.*, VIII/VI, s.167.
31. Gyllius, *a.g.e.*, II/XVII, s.85, 86.
32. Düzgüner, *a.g.e.*, s.49, 50, Fig.38a, b, PK. G13, H12.
33. Pasinli (2001) *'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Kazı Çalışmaları (Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi)*, X. MÇKKS, Ankara, s.43, Çiz.4.
34. Pasinli (2002) *'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2000 Yılı Kazı Çalışmaları (Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi)*, XI. MÇKKS, Ankara, s.6.
35. Yapının üzerine oturduğu, sütunları taşıyan, bezemeli ve silmeli toprak üstü temel.
36. Procopius, *a.g.e.*, s.24, 25, md.7.
37. Gyllius, *a.g.e.*, IV/X, s.194; Bugünkü Ortaköy'ün boğazda oluşturduğu burun.
38. *The Oxford Dictionary of Byzantium* (1991) haz. A. P. Kazhdan, A. M. Talbot, A. Cutler, T. E. Gregory, N. P. Sevcenko, New York-Oxford, II, 873., Kuban, Doğan *a.g.e.*, s.121, dn.11'den alıntı. Sülfür ve rafine edilmemiş yağ karışımından, kaynatılarak yapılan "likit alev". Bir araç vasıtasıyla fişkırtılır ya da gülle şeklinde atılabilir.
39. Gyllius, *a.g.e.*, IV/X, s.194; Düzgüner, *a.g.e.*, s. 90, Fig.71.
40. Düzgüner, *a.g.e.*, s. 74-76.
41. Procopius, *a.g.e.*, s.39, md.27.
42. Parastaseis, 149., Kuban, *a.g.e.*, s.75, dn.16'dan alıntı.
43. Dört yanı *portikoyla* çevrili meydan ya da avlu; Müller-Wiener, Augusteion'un Byzantion Dönemi'ndeki adını

- "Tetrastoon= Τετράστοον; *Megiste agora tetrastoos= μεγάλη αγορά τετράστοος*" olarak vermektedir, Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.248.
44. Düzgüner, *a.g.e.*, s.34, 84, 110, 158, Fig.30, 36, 37, 38c, 67a.
45. Düzgüner, *a.g.e.*, s.42, Fig.36.
46. Düzgüner, *a.g.e.*, s.35, 47-49, 55, 68-73, 84, 98, 100,-105, Fig.30, 33, 34a-c, 36, 37, 38c, 40, 41, 42b, 56, 61, 62, 67a, b, 81b, 97-103.
47. Müller-Wiener hamamın adlarını, *Zeύζιππος; το δημόσιον λοντρόν Ζευζίππου; τετράστοον τοῦ Ζευζίππου*; – Severion, olarak vermektedir, Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.51.
48. Gyllius, *a.g.e.*, III/I, s.125..
49. Hartmann Schedel'in 1493 tarihli gravüründe, 7 numarayla kodlanan Ahırkapı'nın [*Basileia (Basilike) Pyle, Sterkoraria Pyle*] hemen batı bitişiğinde tasvir edilen dört yanı kemerli, iki katlı olarak gösterilmiş, üstü piramidal kaideli sarnıç ya da ayazma olabilecek yapı tasvir edilmiştir. Yapının içindeki kadın figürünün elindeki bir kaba su çektiği anlaşılmaktadır. Yapı bu haliyle, Iustinianus Sütunu'nun altındaki sarnıç yapısıyla olan benzerliği nedeniyle dikkat çekicidir, Düzgüner, *a.g.e.*, s.42, Fig.36.
50. Düzgüner, *a.g.e.*, s.74, 76.
51. Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.269; *Αχιλλεύς* adını taşıyan diğer bir hamam Strateion yanındadır, Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.18.
52. Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.256, Res.288.
53. Müller-Wiener, *a.g.e.*, s.85, 86.
54. Düzgüner, *a.g.e.*, s.76-80, Fig.37, 61-63.
55. Procopius, *a.g.e.*, s.18-24, md.3-6.

Kısaltmalar:

- Çiz.: Çizim.
dn.: Dip not.
Dv.: Duvar.
MÇKKS.: Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu.
md.: Madde.
PK.: Plankare.
Pl.: Plate (Levha).

The Renowned Pieces of the Byzantine Architecture: "The Bronze Gate" (Khalke Pyle) and "Iustinianus Column" (Columna Iustinianou) in Sultanahmet (Anaplous), İstanbul

The excavations carried out by the İstanbul Archaeological Museums at the Old Sultanahmet Prison's Courtyard in the Pittakia Region of the Great Palace have brought extremely useful results which honours Turkey and Turkish tourism. Khalke Pyle and Columna Iustinianou which are considered to be amongst the most impressive and magnificent edifices of the Byzantine architecture still draw great interest of the scientific world. We have managed to realize the plans and reconstructions of these great structures in the light of Pasinli's excavation reports and Procopius and Gyllius' famous books The Buildings in İstanbul, in the Reign of Iustinianus (Peri Ktismaton-de Aedificiis Iustiniani), and The Historical Buildings of İstanbul (de Topographia Constantinopoleos, Et de Illivis Antiquitatibus Libri Quattuor).

Allianoi Antik Kenti için Son Nefes Öncesi Son Umut...

İlker Ertuğrul

Bu yazı için “bugünkü gençler olarak bizim neslimiz ile bizden önceki nesiller arasında bir diyalog ve bu diyalogun sonucunda gelecek nesillere ulaştırılabilecek bir mesaj” değerlendirmesi yapılabilir. Ben büyüklerimin affına sığınarak, kendimi içinde bulduğum (büyüklerimden devralacağım ve üzerine koyabildiklerimle gelecek nesillere aktaracağım) ortam hakkında içimden gelenleri dile getirmek istiyorum yalnızca.

2004 yılı yazında bir kazıya katıldım. Mimarlık öğrencileri olarak rölöve çalışmalarını yürüttüğümüz bu kazı elbette bana meslek adına birçok bilgi ve deneyim kattı. Ancak bunun da ötesinde kültürel bir mirasın işlenmesinde, gelecek nesillere aktarılmasında bir katkıda bulunabilmenin inanılmaz gururunu ve sevincini yaşattı. Bugün sürekli kazıda bulunduğum günlerin zevkini anlatıyorum heyecanla ve her anlatışında yeniden yaşıyorum bir sevinci, bir mutluluğu ve gururu...

Bu yaz yapılan çalışmaya Ağustos-Eylül döneminde katılacağım ve elimden geldiğince hizmet edip katkı sağlamaya çalışacağım. Ancak bu gidişim daha önceki gidişim kadar zevkli, gurur verici değil, hüznü dolu, sitem dolu, umutsuzluk içinde umut dolu geçecek. Çünkü bir kültürel miras daha, gelecek nesillere aktarılması hayaliyle yok olup gidecek. Elimizdeki her mirası yitirdikçe, gelecek nesillere nasıl hesap vereceğiz hiç bilemiyorum, ancak bu satırları okuduktan sonra her gün bir eser yok eden nesiller ba-

na ne hesap verecekse ben de bunu aktaracağım sanırım geleceğime!

Allianoi antik bir kent kültürü olarak bugüne dek ulaşmış. İzmir’in Bergama ilçesine yaklaşık 18 km. uzaklıkta, MÖ 2. yüzyıl ve MS 6. yüzyıl arasında Roma döneminde önemli bir sağlık merkezi olarak kullanılan yerleşimde proseson yolu, biri 210 m. uzunluğunda 6 m. genişliğinde, diğeri 35 m. uzunluğunda iki sütunlu cadde, anıtsal giriş, biri onarılmış çift kemerli, diğerrinin ise temelleri bulunan iki köprü, anıtsal bir çeşme, seramik atölyeleri, fırınları, farklı işlevlerde kullanılan dükkân ve ek mekânları, 1200 m²’lik bir insula, evler, iki mezarlık şapeli, bazilikal tipte büyük bir kilise yapısı, nekropol alanları, içme ve atık su sistemleri, görkemli bir tedavi merkezi ve diğer mimari yapılarıyla Bergama’daki Asklepieion ile boy ölçüşebilecek boyutlardadır. 9700 m²’lik alana yayılan termal tesislerde bugün dahi 45 derece sıcak su bulunuyor. Allianoi, Anadolu’daki en büyük ve en sağlam kaplıca merkezi olarak tanımlanabilecek nitelikte.*

Yapımı bitmek üzere olan Yortanlı Barajı’nın Kasım 2005 tarihinde su toplamaya başlayacağı söyleniyor. Allianoi ile birlikte 670 hektarlık Bakırçay Havzası’nı da sular altında bırakacak olan bu baraj, sadece 30-50 yıl ömrü olan bir sulama barajı. Yani biz bugün yaklaşık 50 yıllık bir sulama barajına, önemli bir antik kenti feda ediyoruz. Hem de kurtarabilmek, iyi bir projelendirmeyle, mümkün iken. Ben buna düşünülmeden projelendirilmiş bir baraj, sorumlularına da “yapmak zorunda olduklarını yapmayan, örnek almak istemediğim büyüklerim” olarak bakıyorum.

Mozaikleriyle, süslemeleriyle, seramikleri ve heykelleriyle gerçekten de görülmeye, dolayısıyla da korunmaya ve geleceğe aktarılmaya değer bir yer Allianoi! Görmenin ötesinde içinde yaşamak, günler geçirmek, rölöve bahanesiyle her taşıyı yakından incelemek, yakından hissetmek, yaşamak bambaşka ve anlatılmaz bir duygu. Tüm bu duyguları günlerce yaşayınca, geleceğinin sular altında olacağını bir şaka olarak

Frigidarium’un zeminindeki mozaik taban. Altta, 3 numaralı insula.

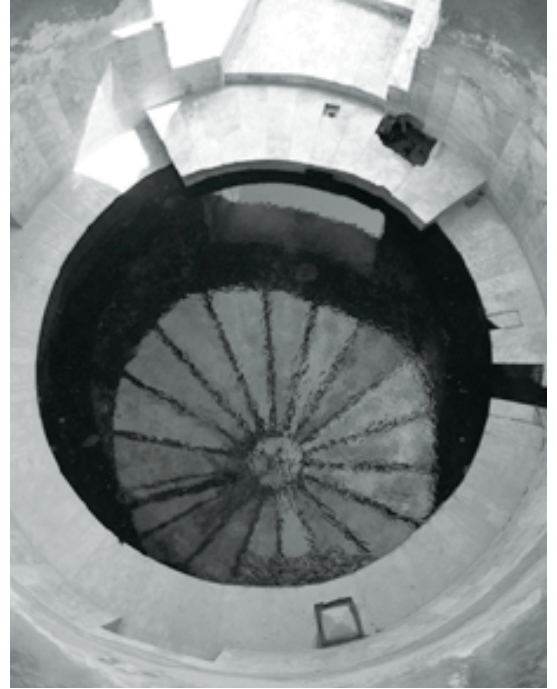

Kuzey Ilıca'dan görünüm.
Yanda, kuzey Ilıca Küçük Havuz.

Kuzey Ilıca'nın üstüne kara bulutlar çökmüş...

Sorular “Mimarlık ne işe yarar?” diye mesele. İş bina yapmaksa bunu birinci sınıfta hepimiz öğreniyoruz ve rahatlıkla bina yapabiliriz. Hatta bina yapmak için eğitim almaya bile gerek yok. İşte yüzlerce kaçak yapı ortada. Ancak bina yaparken çevreyi, binanın içinde yaşayanı, binanın malzemesini ve konfor koşullarını, kullanımını, fonksiyonunu, estetiğini, strüktürünü ve daha nice detayını düşünüp hatasız ya da en az hata ile yapacaksa, mimar olmak için dört yıllık eğitim elbette yetmiyor. Öğrendiklerimizi pratikte yaşamak ve onu kullanıma geçirmek, yani mimar olabilmek için daha nice yıllar var önümde. Ancak ben en azından bunun sorum-

luluğunu yaşadığım için rahatım. Peki ülkemizin siyaseti bu sorumluluğu yaşamadığı için mi Türkiye'nin hâlâ gelişimini tamamlayamadığından bahsediyoruz? Bu yüzden mi geleceğe ilerlerken kültürümüzden her geçen gün uzaklaşıyoruz?

Allianoi ve bu gibi nice kültür ve tabiat varlıkları yaşatılabilir, geleceğe aktarılabilir. Allianoi son nefesini vermeden son bir umutla savaşmak, belki sadece bunun sorumluluğunu hissetmek bile yeterli olacaktır. Gelecek nesillere aktarabileceğimiz kültür mirasımız olsun, hatta bu mirası oluşturmaya, biriktirmeye bugün de devam edelim istiyorum. Sürekli tüketerek nereye kadar yaşayabiliriz?

İlker Ertuğrul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi

*Allianoi Bilimsel Heyeti Kazı Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yaraş

Fotoğraflar: Kazı arşivinden

YTÜ Yabancı Diller Yüksekokulu Yerleşkesi

M. Tolga Akbulut

Davutpaşa Kışlası olarak bilinen, Atatürk Havalimanı ile Haliç arasında, E-5 Karayolunun kuzeyinde ve TEM Otoyolunun güneyindeki 1.312.500 m²'lik arazi ve içindeki tarihî binalar Mayıs 1998'de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi'ne (YTÜ) tahsis edilmiştir.

YTÜ tarafından Davutpaşa Yerleşkesi'nde eğitimle yaşamın iç içe geçtiği yüksek standartlarda bir kampus oluşturma çabaları, mevcut binaların onarımını, yeni binalar inşa ederek, Fen-Edebiyat ve Mühendislik Fakültelerinin, idari yapıların, yüksekokulların, öğrenci yurtları, personel lojmanları, sosyal tesisler ve spor tesislerinin yapımını ve üniversite ile sanayi arasında köprü oluşturacak bir Teknopark kurulmasını kapsamaktadır.

YTÜ'yü kazanan ve yabancı dil yeterlik sınavında başarılı olamayan bütün öğrencilerin, kendilerini İngilizce dilinde yazılı ve sözlü ifade edebilmelerine, eğitim ve meslek yaşamları boyunca İngilizce dilindeki yayınları izleyebilmelerine olanak sağlamak amacıyla ilk yıl yabancı dil hazırlık eğitimi verilmektedir. Bu amaçla Davutpaşa Yerleşkesi'nde yer alması öngörülen yapılar içinde "Yabancı Diller Yüksekokulu" tasarımı, öncelikli olarak ele alınan ve uygulanan çalışmalardan biri olmuştur.

Hazırlık eğitimi alacak olan öğrenciler için Yabancı Diller Yüksekokulu yapısı, üniversitele-riyle ilk tanışma mekânıdır. Edinilecek ilk izlenimler, büyük oranda yapıyla kuracakları iletişime bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Bu nedenle yapının tasarımında, geometrik biçimleniş, mekân kurgusu, malzeme seçimi ve uygulama özellikleriyle üniversitemizin çağdaş, ilerici, yenilikçi ve teknolojik yönü yansıtılmaya çalışılmıştır.

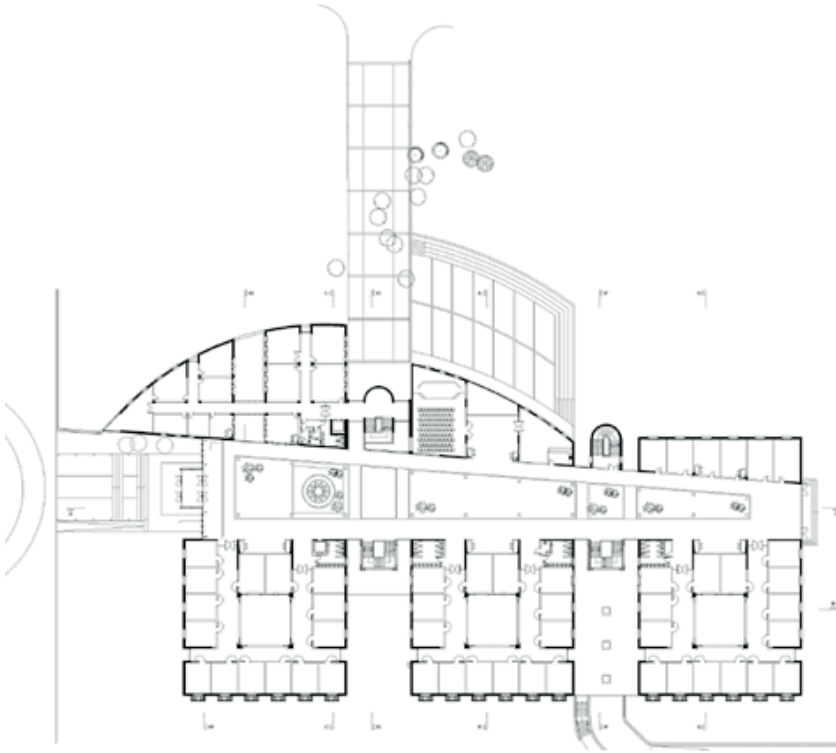
Proje kapsamında, yaklaşık 2600 öğrenci ve 166 öğretim görevlisi için, toplam 114 adet 15-20'şer kişilik sınıf, 18 adet 15-20'şer kişilik işitsel-görsel (*audio visual*) sınıfı, okutman odaları, yönetim birimi, kütüphane, çok amaçlı salon, bireysel erişim (*self access*), kafeterya, hizmet birimleri ve mekânları birbirine bağlayan bir iç so-

kak yer almaktadır. Tüm kampus planlamasında, yapılara ait otoparkların kapalı olarak tasarlanması kabul edildiğinden, bodrum katta teknik merkezin yanında kapalı otopark öngörülmüştür. Ayrıca bodrum katta iç sokağın altında arşiv ve genel depo mekânı yer almaktadır. İlk aşamada yapının 2/3'lük bölümü tamamlanmıştır. Tüm yapı tamamlandığında yaklaşık 18.500 m²'lik bir kapalı alana sahip olacaktır.

Çok uzun, zahmetli ve emek isteyen bir uğraş ve süreç olan yabancı dil öğretiminde, mekânsal ortamların tasarım kurgusunun (sınıflar, kütüphane, ortak hacimler), eğitim sürecine olumlu katkı yapacak şekilde düzenlenmesi önemli bir tasarım kriteri olarak ele alınmıştır. Bu amaca yönelik en önemli tasarım kararı, yapının genel biçimlenişini önemli ölçüde etkileyen iç sokak olmuştur.

Ana giriş aksı boyunca uzanan iç sokak, eğitim blokları ile diğer yönetim ve eğitim destek birimlerinin açıldığı kapalı bir mekândır. Bütün yapı tamamlandığında, ders dışında yaklaşık 2600 öğrencinin buluşma noktası olabilecek bu mekân, öğrencilerin ve öğretmenlerin bir araya gelmesine ve özellikle İngilizce öğretimine yönelik olarak ders dışı farklı etkinliklere (tiyatro, müzik, söyleşi, iletişim) olanak sağlayacak bir amaca yönelik olarak düşünülmüştür.

Zemin Kat Planı

Kuzeybatı Görünüşü

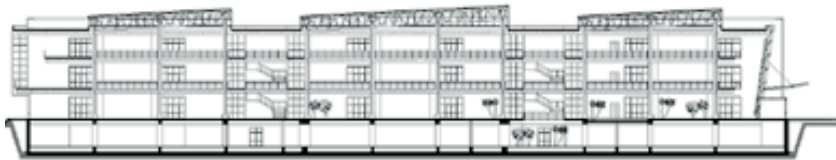
Güneydoğu Görünüşü

Kuzeydoğu Görünüşü

Güneybatı Görünüşü

Kesitler

Tasarımın temel çıkış noktası olan iç sokağın fonksiyonunun, dolaylı olarak eğitime sağlayacağı katkı ile özellikle öğrenciler arasındaki arkadaşlık, dayanışma, paylaşım ve kendine güven konusunda önemli bir rol üstlenebileceği ve böylece farklı bölümlerde okuyacak olan öğrenciler arasında Yıldız Teknik Üniversitelilik bilincinin yerleşmesine belirli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Genel mimari biçimleniş; giriş aksını oluşturan bir iç sokak, sağda ve solda sırasıyla bu sokağa açılan bir yanda eğitim blokları, diğer yanda akademik, idari birimler ve eğitim yardımcı birimleri olarak kurgulanmıştır. İç sokak düşeyde ve yatayda fonksiyonlar arası geçişi sağlarken aynı zamanda önemli bir aktivite merkezi olacaktır. İç sokağın üstleneceği fonksiyon ve zemin şartları gereğince, fiziksel ve düşünsel anlamda daha hafif ve daha saydam olabilmesi adına çelik yapım sistemi seçilmiştir. Bu mekânın daha şeffaf ve daha aydınlık olabilmesi ve sokak etkisi yaratılabilmesi için ana giriş cephesi cam olarak tasarlanmıştır. Giriş aksı ön cepheye asılan saçak ile vurgulanmaktadır.

İç avlulu ve kare planlı eğitim blokları, düşeyde kübik bir biçimlenişe sahiptir. Her eğitim blokunda toplam 39 adet 15-20'şer kişilik sınıf ve 8 adet 15-20'şer kişilik işitsel-görsel (*audio visuel*) salon bulunmaktadır. Sınıflardaki oturma düzeninin esnek olması düşünülmüş ve buna yönelik olarak kolçaklı sandalye kullanımı öngörülmüştür. İleride daha büyük sınıflara ihtiyaç duyulması durumunda, sınıflar arasındaki duvarlar kaldırılarak, daha geniş hacimlerin elde edilmesi mümkündür.

Akademik, idari ve eğitim yardımcı birimlerinin yer aldığı blok ise dairesele formu olup eğitim blokunu dengeleyen daha serbest bir biçimlenişe sahiptir. Bu blok içinde bölüm başkanlıkları, müdür odaları, okutman odaları, idari birimler, test ofisleri, toplantı salonları ve asansör yer almaktadır. Ayrıca, bu blokun bodrum katında bireysel erişim (*self access*) birimi ve bahçeye açılan bir kafeterya ile zemin katında 100 kişilik çok amaçlı salon ve birinci katta kütüphane ve kulüp odaları yer almaktadır. İç sokağın dışındaki bütün blokların yapım sistemi betonarmedir.

Yapının biçimlenmesinde, deprem ve zemin etkileri göz önüne alınmış, plan geometrisi mümkün olduğunca basit ve kompakt formların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Özellikle eğitim bloklarında, bütün yönlerde aynı rijitliği gösterdikleri ve deprem yükleri al-

tında daha iyi bir davranış sergiledikleri için kare plan seçilmiştir. Yine akademik, idari ve eğitim yardımcı birimlerinin yer aldığı blokta dairesel form, parçalı kompakt blokların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Ayrıca gerekli olan yerlerde dilatasyon derzleri öngörülerek, tasarım sürecinde yapının deprem güvenliği ön planda tutulmaya çalışılmıştır.

Yapının planlamasında, engellilerin yapıdan rahatça yararlanmalarına yönelik olarak da gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Yapı giriş holüne erişim, rampayla; yapı içinde düşey sirkülasyon ise asansörle sağlanmaktadır. Ayrıca her katta engelliler için tuvaletler yer almaktadır.

Yapıda fibrebeton prekast cephe elemanları kullanılmıştır. Zeminde, iç sokak ve koridor kaplaması olarak granit seçilirken, sınıflarda, idari ve akademik birim odalarında pvc esaslı döşeme kaplaması seçilmiştir. Renk çeşitliliği mümkün olduğunca az tutulmaya çalışılmış, genellikle doğal renkler kullanılmıştır.

Tasarımda gerçekleştirilmeye çalışılan özellikler ile yapının kullanıcıları arasındaki karşılıklı etkileşim, yapının ve mekânlarının gerçek yaşam sürecini başlatarak çağdaş eğitim işlevinin ve kimliğinin göstergesi olacaktır.

M. Tolga Akbulut, Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi

Fotoğraflar: M. Tolga Akbulut

Konsept Tasarım - Avan Proje - Mimari Uygulama Sorumluluğu: YTÜ Mimarlık Fakültesi, Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Baytin, Arş.Gör. Dr. M.Tolga Akbulut, Prof. Dr. Ayfer Aytuğ
Uygulama Projesi: Kulpa Müh. Taah. ve Tic. Ltd. Şti
Mimari: Akdemir Öğün (Y. Mimar), Füsun Ceylan (Y. Mimar), O. Elçin Kiroğlu (Mimar)
Statik: A. Kerim Yurttaş (İnş. Müh)
Tesisat: Fuzuli Topal (Mak. Müh)
Elektrik: Ali Gündüz (Elk. Müh)
Danışmanlar: Prof. Dr. Emre Aysu (Planlama Koordinatörü), Prof. Zekeriya Polat (İnşaat Müh. Bölümü), Prof. Dr. Rengin Ünver (Mimarlık Bölümü Yapı Fiziği Bilim Dalı), Doç. Dr. İbrahim Şenol (Elektrik Müh.), Ümit Erden (Makina Müh.)
Yüklenici Firma: Altındağ İnşaat Turizm Tic. A.Ş.
Proje Müdürü: Yük. İnşaat Mühendisi Veysel Kaya
Proje Tarihi: 2000-2002
Yapım Tarihi: 2003-2004
İnşaat Alanı: 18.500 m²

YTÜ Foreign Language High School

A new campus project is being carried on in Davutpaşa Settlement by Yıldız Technical University. This project is composed of the existing building's restoration, construction of Engineering and Social Faculties buildings, construction of administrative buildings, academy buildings, student dormitories, personal housings, recreational and sport areas, and a techno-park construction. "Foreign Language High School" is one of the pioneer works which is considered and applied according to this project. The building is designed for approximately 2600 students and 166 academic stuffs and includes 144 classrooms, 18 audio visual rooms, lecturer rooms, administration unit, library, multi functional hall, self access rooms, cafeteria and service units. Although the entire project has 18,500 m² area, for the first stage of construction 2/3 of the project is completed. Organization of spaces to have an important effect on education was considered as an important design criteria. From this point of view the main design criteria is the inner street conception which is affected the main building's architectural form. The main architectural formation is considered as an inner street forms the entrance axis, education units faces to the street placed on the right sides, academic, administration and the other educational units (library, audio visual rooms, etc.) placed on the other side.

Organize Sanayi Bölgelerinde Planlama, Uygulama ve İmar Haklarının Kullanımı

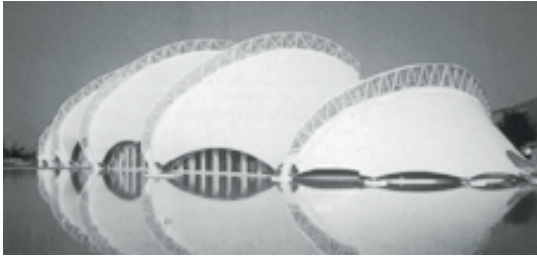
Ercan Koç - Oya Akın - Ali Kılıç

Kalkınma tüm dünya uluslarının yadsınmaz amacıdır ve bu amaca erişme yönünde gerekli üretim kaynaklarının ele geçirilmesi için gelişmiş ülkelerin başrol oynadığı etkin bir mücadele süregelmektedir. Diğer yandan kalkınma; üretim kaynaklarına egemen olmanın yanı sıra, başka bileşenleri de gerektirmektedir. Bu bileşenler teknolojik buluş yapabilme kapasitesi, insan kaynakları, kültürel ve demografik yapı özellikleri şeklinde genellenebilmekte ve yakın dönemde neredeyse yıkıntılar ülkesine dönüşmüş olan Güney Kore, Japonya ve Almanya gibi devletlerin günümüzdeki gelişmişlik seviyesi ile görünürlük kazanmaktadır. Çok bileşenli kalkınmanın ateşleyicisi ise sanayi sektörüdür. Bu kapsamda genel sanayi politikaları, sanayinin dengeli gelişmenin bir aracı olarak kullanılması yönünde belirlenmektedir.

Ülkemizde Tanzimat sonrası başlamış olan sanayileşme olgusu, Cumhuriyet döneminde çağdaş ve modern devlet politikasının uzantısı olarak, küçük ölçekli özel sektör yatırımlarının gelişmesi hız kazanmıştır. Bu politikalar istihdam kapasitesinin artmasının yanı sıra fizik mekânın da belirleyicisi ve yönlendiricisi olmuştur. Özellikle şeker, demir çelik, tütün, cam vb. fabrikaları kentsel yerleşmelerin geliştirilmesi ve planlama aracı olarak gündeme gelmiş, bazı

yerleşmeler adeta fabrikaların şehirleri olarak kimlik kazanmıştır. Sanayileşme çabasının özel sektör yatırımları ile yoğunlaştığı 1960'lı yıllarda ise daha çok pazar ve işgücü olanaklarına sahip metropoliten alanlarda, makro-form çeperlerinde plansız, altyapısız bir sanayi gelişim süreci yaşanmıştır. Bu süreçte yayılarak gelişen ve zamanla yerleşme içinde kalan sanayi alanları; kent mekânlarında çevre ve yaşam kalitesi açısından önemli sorunlara neden olmuştur. Kent mekânları kimliksizleşmiş ve sanayi gelişimi, beraberinde kentlerde plansız konut alanlarının oluşumunu tetiklemiş, işyeri-konut ilişkisi bağlamında sanayi alanlarının yasadışı konut alanları ile çevrelenmesi bir kentsel büyüme modeli olarak gündemimize girmiştir. Bu bağlamda neredeyse her on yıllık dönemlerde kent çeperine ötelenen sanayi alanlarının, konut alanları ile sarmalanması ile kentler giderek yaygınlaşmış, İstanbul örneğinde izlediğimiz ve planlanmamış aşırı büyüme ve sağlıksız kentleşme olgusu izlenmiştir.

1980 sonrasında sanayi eksenli kentsel gelişme süreci devam etmekle birlikte önemli bir kabuk değişim süreci başlamış ve tüm dünyada sanayi yapılarına bakış açıları farklılaşmıştır. Özellikle 1990 sonrasında bir dönemin istenmeyen komşuları niteliğindeki sanayi tesisleri; gerek tasarım, gerekse kullanılan malzemeler açısından prestije konu, hizmet yapıları ile yarışan ve kent kimliğinin önemli sembollerinden biri haline gelmiştir. Bu değişim kentin çeperlerinde niteliksiz sanayi yapılarının niteliklerini iyileştirmeye yönelik dönüşüm anlayışını, sanayi yapılarındaki yeni tasarım ve teknolojilerin kullanılmasını, kentsel gelişme konseptinde disiplinler arası ortaklıkların gelişmesini beraberinde getirmiştir. Sanayi yapılarındaki mekânsal niteliklerin artırılmasına yönelik bu değişimde çalışma alanlarında daha çok doğal ışıktan yararlanma, geniş sağlıklı çalışma mekânlarının yaratılması en önemli iki amaç olarak ortaya çıkarken, sanayi yapılarının yer alacağı mekânların fiziksel niteliklerinin geliştirilmesi de tamamlayıcı bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Ricerche kimya şirketi araştırma merkezi.

Wilkhahn üretim ve enerji kontrol tesisi.

Ülkemizin ekonomik kalkınma hedefinin ve programlarının içerdiği en önemli politikalar-
dan biri de sanayinin teşviki ve gelişmesidir. Sa-
nayileşme koşutunda dışa açılma, pazar payları-
nı artırma, istihdam olanakları yaratılması ve be-
raberinde kalkınma amacı güdülürken; gözden
ırak tutulmaması gereken konu ise sanayi alan-
larında yerleşme, yer seçimi politikalarıyla sür-
dürülebilir, yaşanabilir yerleşme sistemlerinin
oluşturabilmesidir. Bu amaç bir yandan daha
sağlıklı, prestijli, kaliteli, doğal ve yapay risklerin
aza indirgendiği sanayi alanları üretilmesinin
yanı sıra diğer yandan da üretkenliğin artırılma-
sı, kaynakların verimli kullanımını hedeflemek-
tedir. Bu ana amaç doğrultusunda; Gebze Or-
ganize Sanayi Bölgesi (GOSB) ile Yıldız Teknik
Üniversitesi (YTÜ), Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü arasında sürdürülen çalışmalarda, orga-
nize sanayi bölgesi (OSB) alanlarına yönelik ye-
ni bir yasal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.
Çalışmalarımızda, GOSB Bölge Müdürü Mim.
Okan Çağlar ve Mim. Güher Türker'in sanayi
yapılaşması ve örgütlenmesi üzerine uzun yıllar-
a dayalı deneyimlerinden yararlanılmıştır. Bu
yaklaşım esasıyla hazırlanan çalışmada OSB'ye
ilişkin planlama ilkeleri; planlama süreci ve ka-
demeleri içindeki yerinden, yapılaşma ölçütleri-
ne ve yapılaşma haklarının kullanımına değin
geniş bir perspektifte irdelenmiş, ilkeler belir-
lenmiştir.

Planlama Kademeleri

Bir alanın OSB olarak ilan edilmesi, kamulaştır-
ılması, gerekli altyapı hizmetleriyle donatılması
tam olarak hedeflere ulaşılmasını sağlamamak-
tadır. Hedeflere tam olarak ulaşmak için
OSB'lerin doğru yer seçim kriterleri ile konum-
landırılması ve bünyesinde barındıracağı sanayi
türlerine uygun tasarımların gerçekleştirilmesi
gerekmektedir. Bu durum kent kimliği ile mak-
ro-form tanımlamanın en önemli aracıdır ve ko-
nut, hizmet, ulaşım vb. fonksiyon alanları üye-
rinde etkili olmaktadır. Bu kapsamda sanayi
alanları yer seçimi planlama konsepti içinde kal-
kınma planlarından ve bölge stratejik planların-
dan referans alan bir yaklaşım içermelidir.

Planlar, kapsadıkları alan ve amaçları açısın-
dan tarafımızda hazırlanmış olan OSB Yasa ve
Yönetmeliğinde ayrıntılı değinilmiş olan “mekânsal strateji planları”, “imar planları” ve “kır-
sal yerleşme planları”ndan oluşur. “Mekânsal strateji planları”; ülke mekânsal strateji planı,
bölge strateji planı ve yerleşme ana strateji pla-
nından oluşur. Her planlama kademesinin bir

üst ölçeğine ve imar planlarının mekânsal stra-
tejik planlara uygun olması gerekmektedir.
“İmar planları”, nazım imar planı ve uygulama
imar planı olarak hazırlanır. 1/5000 ölçekli na-
zım imar planları (OSB) bütününde, (OSB) ile
ilgili tüm fonksiyon ve yapılaşma haklarını içerir
şekilde bütüncül hazırlanmalıdır. Nazım imar
planlarına uygun hazırlanması gereken 1/1000
ölçekli uygulama imar planları ise gerektiğinde
etaplar halinde yapılabilir. Daha detaylı düzen-
lemeler ise 1/500, 1/200 veya 1/100 ölçekli
kentsel tasarım projeleri ile çözümlenmelidir.

OSB'lerde Planlama Yetkileri

OSB'lerde imar planı hazırlama ve onama yetki-
leri OSB'ye aittir. OSB'ce onaylanan imar plan-
ları Bakanlığın onayından sonra yürürlüğe girer.
Kesinleşen onaylı imar planlarının bir kopyası,
onay tarihinden itibaren bir ay içinde ilgili vali-
lik, belediye, ilgili diğer kamu kurum ve kuru-
luşlarına ve meslek odalarına gönderilir. Yürür-
lüğe giren imar planına göre arazi kullanımı, ya-
pı ve tesislerinin projelendirilmesi, inşası ve kul-
lanımıyla ilgili ruhsat ve izinler OSB tarafından
verilir ve denetlenir. OSB alanları ancak yerleş-
me ana strateji planında bölgenin OSB alanı
olarak belirlenmesi durumunda ilan edilebilir.

OSB alanları diğer fonksiyon alanlarından
farklı niteliktedir. Farklı donatı alanları ve ölçüt-
leri gerektirir, donatı alanlarının sahipliği ve
kullanımı da farklıdır. Diğer yandan yapılaşma
modeli açısından da gerek OSB bütününde, ge-
rek parsel ölçeğinde projelendirme ve uygulama
sürecinde farklı ve uzmanlaşmış bir denetim ge-
rektirir. Bu kapsamda OSB bünyesinde yer ala-
cak, konusunda uzmanlaşmış teknik elamanlar-
la, alan genelindeki fonksiyonlardan, farklı nite-
likteki teknik altyapı gereksinimine ve parsel içi
alan kullanımı, destek ünitelerinin yer seçimi
vb. farklı uzmanlaşma gereksinimi çözümlene-
bilir niteliktedir.

OSB İmar Planlarında Ayrılması Gereken

İşlev Alanları

Günümüze kadar OSB alanlarına yönelik plan-
lama çalışmaları için herhangi bir ölçüt belirlen-
memiş, konu, planlama kurumunun tercihleri-
ne bırakılmıştır. Oysa gerek mevcut OSB alanla-
rında, gerekse yurtdışı uygulamalarında yapılan
incelemelerde imar planlarında ayrılması gere-
ken işlev alanları ve buna yönelik minimum öl-
çütlerin belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmak-
tadır. Bu amaçla Gebze Organize Sanayi Bölge-
si'nin işlev ve ölçütlerinden yararlanılmış, OSB

imar planlarında bulunması gereken işlev alanları ve ölçütleri geliştirilmiştir (Tablo 1).

Sağlık Koruma Bandı

OSB mülkiyet sınırları içinde boyutları imar planlarıyla ve doğal yapı analizi sonucunda kesinleştirilmek üzere sağlık koruma bandı bırakmak zorunludur. Sağlık koruma bandı ile ilgili çekme mesafelerinde 30 m.'den az olmamak üzere Bakanlık ile Sağlık Bakanlığı arasında yapılan protokol gereğince belirlenen mesafelerin bırakılması esastır. İki farklı OSB alanının komşu konumda olması durumunda da 20 m.'den az olmamak üzere sağlık koruma bandı bırakılır. Sağlık koruma bandı, OSB alanının çevresel fonksiyonlardan yalıtılması amaçlı, ağaçlandırılacak alan olarak düzenlenir. Sağlık koruma bandı, spor ve rekreasyon alanı olarak kullanılabilir.

Teknik Altyapı Tesisleri ve İşletilmesi

İhtiyaçlarını karşılamak amacıyla elektrik, içme ve kullanma suyu, doğalgaz temini ve dağıtım şebekesi, kanalizasyon ve yağmur suyu şebekesi, atık su arıtma tesisi, içme ve kullanma suyu arıtma tesisi, itfaiye güvenlik, OSB alanı iç yolları ile ana ulaşım akslarına bağlantı yolları, haberleşme şebekesi, internet servis sağlayıcı ağı, spor tesisleri, tuz depolama alanı, sosyal ve idari tesisler vb. OSB'nin altyapı ve genel hizmet tesislerinden gerekenleri kurma ve işletme, kamu ve özel kuruluşlardan satın alarak dağıtım ve satışını yapma, üretim tesisleri kurma ve işletme hakkı OSB'nin yetki ve sorumluluğundadır. Ayrıca imar planları hazırlanırken arıtma tesisi, elektrik, doğalgaz, su, yağmursuyu ve atık su, haberleşme şebekesi, internet servis sağlayıcı ağı gibi teknik altyapı projeleri için gerekli alanlar altyapı projeleri kapsamında belirlenir ve uygulama imar planına işlenir.

Terminal Odağı, Otopark Alanları

OSB imar planlarında katılımcıların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, kamyon, tır vb. ağır araçlar için bir terminal odağı planlanır. Terminal odağında; her sanayi parseline bir adet olmak üzere kamyon ve tır otopark alanı ve bekleme, WC, idare amaçlı tesisler yer alır. OSB planlamasında kamyon ve tır girişi için bağlantı noktası değerlendirilir ve terminal odağının OSB alanına ait giriş noktalarından birine yakın konum özelliği taşıması gerekmektedir. Bu amaçla ayrılan otoparklarda her araç için ayrılan alan min. 50 m²'dir. İmar planlarında, terminal odağı dahilinde veya ayrıca, toplu taşıma araçları ve taksi durağı için yer seçimi yapılır ve gerekli alanlar planlanır.

OSB otopark alanları, çalışanlar ve ziyaretçiler için ayrı ayrı planlanır. Ziyaretçi otopark alanları, uygulama imar planı ile ayrılır. Ziyaretçi otoparklarının parsel sınırları dışında olması esastır. İmar planlarında ziyaretçiler için planlanan otopark alanlarında her bir sanayi tesisi için 4 otopark alanından az, 20 otopark alanından çok olmamak üzere her 500 m² parsel alanı için, bir otopark alanı ayrılır. Otomobiller için planlanan otopark alanlarında her araç için ayrılan alan min. 25 m²'dir. Ziyaretçi otopark alanları planlamasında yapı adası içerisindeki tüm parsellerin ortak kullanabilecekleri ada ortası otopark alanları planlanabileceği gibi, aynı yoldan cephe alan birkaç parselin ortak kullanılabileceği otopark alanları da planlanabilir.

İmar planlarında ulaşım sistemi, araç yoğunluğu ve ağır araçların kullanımı dikkate alınarak min. 12 m'lik ulaşım aksları ile sağlanmalı, 12 m.'den az en kesitli araçlı ulaşım aksları planlanmamalıdır. Ulaşım akslarında yaya ve araç ulaşımı bir bitki aksı, refüj ile birbirinden ayrılmalıdır. OSB altyapıları, 1,5 m.'nin altına düşmeyecek şekilde planlanması gereken kaldırım aksları altlarından geçirilecek şekilde planlanabilir.

Donatı Alanları

Sanayi alanlarına yönelik planlama çalışmalarında günümüz kesitine kadar sosyal ve teknik altyapı alanlarına yönelik herhangi bir ölçüt belirlenmemiştir. Bu tür işlev alanlarının varlığı ve ölçütü plancının veya OSB'nin istemine bırakılmıştır. Oysa planlamada asgari ölçütlerin belirlenmesi mekânsal kalite açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. OSB planlamasında belirlenen ölçütlerin altına düşmeyecek sosyal ve teknik donatı alanları ayrılır (Tablo 1). Donatı ölçütlerinin altında alan ayrılmış olması durumunda imar planları onaylanamaz.

Tablo 1: OSB İmar Planları Donatı Ölçütleri

<i>Donatı Alanları</i>	<i>Organize Sanayi Bölgeleri Donatı Ölçütleri (m²/çalışan)</i>
Ticaret Alanı	1,00 m ² /çalışan
İdari Tesis Alanı	2,00 m ² /çalışan
Sağlık Tesisleri Alanı (10.000 çalışan sayısı için)	0,20 m ² /çalışan
Sağlık Tesisleri Alanı (10.000 üstü çalışan sayısı için)	0,40 m ² /çalışan
Kreş+Anaokulu	0,10 m ² /çalışan
Meslek Lisesi-Yetişkinler Meslek Okulu Alanı	1,00 m ² /çalışan
Yeşil Alanlar "Park, ÇB. Ön Çevre Yeşili" (sağlık koruma bandı hariç)	10,00 m ² /çalışan
Spor Tesis Alanı	1,00 m ² /çalışan
Dinî Tesisler Alanı	0,50 m ² /çalışan
Tuz Depolama Alanı	0,20 m ² /çalışan
Sosyal ve Kültürel Tesis Alanı	1,00 m ² /çalışan
Akaryakıt İstasyonu Alanı	0,30 m ² /çalışan

Açık Alanlar: Yeşil Alanlar ve Spor Alanları
OSB alanında ayrılacak park alanlarında dinlenme, rekreatif fonksiyonlar ve ihtiyaç duyulması halinde çocuk bahçeleri düzenlenir ve bu alanlarda kalıcı tesisler yapılmaz. Park alanları aynı zamanda; OSB planlama alanı kapsamındaki su kaynakları koruma bandı, yapılaşmaya uygun olmayan eğimli alanlar, jeolojik sakıncalı alanlar ve farklı sanayi kollarının birbirinden yalıtım yeşilleri olarak değerlendirilebilir. Yeşil alanlar ölçütüne sağlık koruma bandı dahil değildir ve bu alanlar park, çocuk bahçesi ve ön çevre yeşili olarak kullanılır. Spor alanlarında ise kapalı ve açık spor tesisleri yer alır. Ayrıca sağlık koruma bandı planlamasında bu alanın yürüyüş, koşu, golf sahası, açık spor tesisleri vb. kapalı alan gereksinimi doğurmayacak etkinlikler için kullanılabilirliğini sağlayacak ulaşılabilirlik olanakları sağlanmalıdır.

İmar Hakları

OSB’lerde yapılaşma haklarının kullanımına ilişkin belirlenmiş ilkeler çerçevesinde, örnek parsel boyutları üzerinde üretim tesisleri ve destek ünitelerine yönelik tasarım ve hesaplar yapılmış buna göre de imar haklarının kullanımı ile ilgili ölçütler geliştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda OSB’lerde 7000 m² ve üzeri parsel büyüklüğü uygun görülmektedir. Parsel büyüklüğü 7000 m²’nin altına düştüğü durumda mevcut yasal çerçevede ve TAKS değeri uygulanmadığı durumda imar haklarının kullanımında, destek üniteleri için alan ayrılması ve açık alan elde edilmesi zorlaşmaktadır. Analizler sonucunda 7000 m²’nin altındaki sanayi parsellerinde sanayi yapısının ileri teknoloji kullanımına yönelik olması gerektiği, bu durumda da destek üniteleri için fazla bir alan gereksinimi olmayacağı, tesisin çok katlı yapılması gerektiği, otopark alanlarının bodrum katlarda çözümlenmesi gerektiği, açık alan gereksiniminin de TAKS değerinin sınırlanması ile çözülebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda 0,80 KAKS değerinin kullanımında sanayi parsellerinin büyüklüğü ile orantılı TAKS uygulaması öngörülmüştür. KAKS değerinin küçük parsellerde TAKS değeri öngörülmenden uygulanması durumunda; açık alan gereksinimi, ring yollar ve destek ünitelerinin konumlandırılabilmesine olanak kalmamaktadır. OSB sanayi parsellerinde 0.80 KAKS değeri, belirlenen TAKS değerlerinin üzerine çıkılmamak üzere kullanılır (Tablo 2). Bu değerler çekme mesafeleri ve sanayi parsellerinde ayrılması gereken destek üniteleri hesabının sonu-

cunda elde edilmiş, sanayi tesislerinde gerekli donatı alanlarının ayrılıyor olması esas alınmıştır. Büyük parsellerde TAKS değeri ile KAKS değerinin birbirine yakın olmasını; özellikle üretim alanları ile ilgili değerlendirmeler, otomotiv, beyaz eşya vb. büyük alan gereksinimi söz konusu olan ve üretimin tek düzlemde gerçekleşmesini gerektiren sanayi kollarının üretim ilişkileri gerektirmektedir.

İmar Haklarının Kullanılması

Parsel sınırları ile tesis ve binaların bu sınırlara en yakın kenarları arasında bırakılan mesafeye “çekme mesafesi” denir. Çekme mesafeleri uygulamalarında tabloda yer alan çekme mesafelerinden az olmamak üzere imar planının öngördüğü cephe hattı ve yoldan çekme mesafesi esas alınmalıdır. Parsellerin yol cephelerindeki çevre yeşili uygulamaları “ön çevre yeşili” olarak tanımlanır. Ön çevre yeşili mesafeleri imar planı ile belirlenir ve 5 m.’den az olamaz. Ön çevre yeşili OSB’nin mülkiyetindedir ve düzenlenmesi ile ilgili sorumluluk OSB idaresine aittir. Ön çevre yeşili içerisinde sadece araç veya yaya parsel giriş yolları ve zemin kotu seviyesi altında kalmak üzere gerekli standartlarda OSB tarafından projelendirilmiş altyapı tesisleri ile altyapı tesislerine ait sayaçlar yer alır (Tablo 2).

OSB’lerde ön çevre yeşili dışında, parselde çekme mesafeleri içinde de “çevre yeşili” uygulanır. Sanayi parseline ait “çevre yeşili”, her parselde parsel sınırlarına koşut bırakılması ve ağaçlandırılması gereken “yeşil alan” olarak ayrılmış alanları ifade eder. Çekme mesafeleri içinde ön, yan ve arka çevre yeşili, danışma-güvenlik birimi, ring yol, otoparklar, yükleme boşalt-

Tablo 2: OSB’lerde Yapılaşma Hakları ve Sanayi Parsellerine Ait Çekme Mesafeleri

Parsel Alanı (m ²)	TAKS	KAKS	Ön Çevre Yeşili (m.) OSB İdaresinde	Çekme Mesafesi (Parsel Sınırlarından İtibaren Çevre Yeşili ve Ring Yol Dahil) (m.)		
				Ön Çekme Mesafesi	Yan Çekme Mesafesi	Arka Çekme Mesafesi
2001-4000	0,30	0,80	5,00	12,00	8,00	13,00
4001-7000	0,40	0,80	5,00	15,00	8,00	17,00
7001-10.000	0,40	0,80	5,00	16,00	12,00	18,00
10.001-20.000	0,50	0,80	5,00	16,00	12,00	18,00
20.001-30.000	0,50	0,80	5,00	26,00	16,00	26,00
30.001-40.000	0,50	0,80	5,00	30,00	17,00	40,00
40.001-50.000	0,50	0,80	5,00	32,00	18,00	44,00
50.001-75.000	0,55	0,80	5,00	33,00	19,00	46,00
75.001-100.000	0,60	0,80	5,00	34,00	20,00	48,00
100.000-500.000	0,65	0,80	5,00	35,00	22,00	48,00
500.001-1.000.000	0,70	0,80	5,00	60,00	35,00	65,00
1.000.001+	0,80	0,80	5,00	65,00	40,00	70,00

ma alanları ve teknik altyapıya ait destek üniteleri yer alır. Çevre yeşili sanayi parsellerinde ön, yan ve arka cephede 3 m.'den az olmamak üzere parsel sınırından sonra her cepheden minimum ilk 3 m.'lik bant olarak ayrılır. Çevre yeşili bandı ancak yeşil alan olarak düzenlenir ve ön çevre yeşili içerisinde yer alabilecek araç ve yaya giriş kapısı, araçlı veya yaya parsel giriş yolları, toplam kapalı alanı 20 m²'yi, saçak yüksekliği 2,50 m.'yi aşmayan danışma-güvenlik birimi ile yangın hidratları dışında herhangi bir başka kullanım getirilemez. Çevre yeşili; açıkta çalışma, depolama, arıtma tesisi, otopark, spor alanı, yükleme boşaltma veya manevra alanı amaçlı kullanılamaz ve herhangi bir amaçla sundurma yapılmaz. Parsel içindeki çevre yeşili bandı parsel büyüdükçe ring yolun konumuna göre artırılabilir. Minimum 3 m.'lik çevre yeşili bandı ortalama 6-7 m. olan sanayi tesisi yüksekliği de göz önünde tutularak belirlenmiş, en küçük parsellerde bile yanma ve patlama durumlarında iki sanayi tesisi arasındaki mesafe, 6 m.'si çevre yeşili, 10 m.'si ring yol, toplam 16 m. olacak şekilde çevredeki tesislerin zarar görmemesi amaçlı öngörülmüştür. Aynı zamanda çekme mesafeleri uygulamaları ile binaların birbirlerine gölge atmaması, gün ışığından yararlanma olanaklarının sağlanması ve yeşil alan olarak düzenlenecek çevre yeşillerinin ağaç dokusu ile görsel kirliliğin ve gürültü kirliliğinin önlenmesi hedeflenmiştir.

Çekme mesafeleri yapı yaklaşma sınırını belirler. Çekme mesafesi uygulaması ile parsellerde altyapı ve güvenlik gibi tesislerin yerleştirilebilmesi ve minimum ölçülerde ağaçlandırılacak açık alanların sağlanması hedeflenmiştir. Herhangi bir sanayi tesisinde açıkta çalışma, depolama, kapalı otopark, spor tesisi, yönetim binaları ve kapalı sanayi tesisleri, yükleme platformları yapı yaklaşma sınırlarının dışına çıkmaz. Belirlenen kullanımların yapı yaklaşma sınırlarının dışına taşmasını gerektiren ruhsat projeleri onaylanamaz.

Sanayi tesisine ait destek üniteleri çevre yeşili dışındaki çekme mesafesi içerisinde yer alabilir. Transformatör binası, UPS, çiller, çöp ünitesi ile zemin seviyesinin altında ve üstü yeşillendirilmek koşuluyla arıtma tesisi arka ve yan cephelerde, otoparklar ise ön, yan veya arka cephelerde yer alabilir. Tüm bu kullanımların yeri ve büyüklüğü ruhsat projesi ile teklif edilir, boyut ile yer seçimi OSB'nin onayıyla kesinleşir ve değişir. Arka ve yan cephelerde inşa edilebilecek olan transformatör binası, UPS, çiller, çöp üni-

tesi ile zemin seviyesinin altında ve üstü yeşillendirilmek koşulu ile arıtma tesisi parsel sınırına "çevre yeşili" olarak ayrılmış olan alana 3 m.'den fazla yaklaşamaz.

Sanayi tesisleri için güvenlik de ön planda bir konudur ve çekme mesafesi içerisinde planlanacak olan ring yollar acil durumlarda müdahale edilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Diğer yandan çekme mesafeleri ölçütlerinde; ortalama 7 m. olarak alınmış olan sanayi tesisi kat yüksekliğine göre herhangi bir patlama durumunda yıkılan veya devrilen duvarlar olması halinde bu durumun komşu parselleri etkilememesi, zarar vermemesi, yangın durumunda yangının çevreye sıçramaması esas alınmıştır. OSB'lerde belirlenen ön, yan ve arka çekme mesafelerinde h/2 değerine göre yapılan değerlendirmede büyük olan değer kullanılır. Sanayi tesisine ait herhangi bir farklı kottaki blokun veya kulenin yüksekliği deprem, yangın veya patlama riskleri göz önünde tutularak yıkılma durumunda çevre parsellerin zarar görmemesi için her bir blok veya kule için h/2 değeri esas alınır ve çekme mesafelerine göre büyük olan değer uygulanır.

Açıkta çalışma alanı parselin ön ve yan cephelerinde düzenlenemez, arka cephesinde yer alır ve spor alanları ve açık otopark alanları TAKS ve KAKS hesabına dahil edilmez. Açıkta çalışma veya depolama amaçlı kullanılan alanların üzeri sundurma yapıp kapatıldığı durumda inşaat emsaline katılır.

OSB bünyesinde 2000 m²'nin altında parsel büyüklüğüne sahip küçük sanayi sitesi bulunması durumunda da min. 5 m. OSB iyeliğinde ön çevre yeşili bırakılması zorunludur. Küçük sanayi sitelerinde sadece altyapı tesislerinin ve giriş yollarının yer alacağı ön çevre yeşili dışında blok başlarında da 7 m. yan çevre yeşili bırakılır. Blok başlarındaki yan çekme mesafesi içerisinde güvenlik birimi, trafo ve üzeri yeşillendirilmek ve zemin altında kalmak koşuluyla arıtma tesisi yapılabilir. Küçük sanayi sitelerinde arka çekme mesafesi 5 m.'den az olmamak koşulu ile h/2 olarak ayrılır.

Parsel İçi Yükleme Boşaltma Alanları

Sanayi parsellerinde yapıların yan ve arka cephelerde ve çekme mesafeleri içinde yükleme-boşaltma hizmetlerini karşılayabilecek ölçü ve nitelikte yükleme ve boşaltma alanları ayrılır. Sanayi parsellerinde yollara bakan ön cephelerde yükleme boşaltma alanı düzenlenemez. Çekme mesafeleri içerisinde ayrılacak yükleme ve bo-

şaltma alanları ile manevra sahalarının, OSB tarafından onaylanacak yapı ruhsatına esas ruhsat projesine göre inşa olunması zorunludur. Yükleme platformlarının ise bina yapımına izin verilen alanda, yapı yaklaşma sınırları içinde kalacak biçimde planlanması gerekmektedir. Yükleme boşaltma alanları ile ring yolun dönüş kurpları, bu alanlarda seyredecek kamyon, treyler ve benzeri ağır araçların manevra ve park etme olanaklarına göre boyutlandırılır. Araçların rahatça girip çıkmasına, manevra ve yükleme-boşaltma yapmasına elverişli şekil ve boyutlara sahip olmayan yükleme-boşaltma alanlarının inşasına izin verilmez.

Parsel İçi Açık Depolama Alanları

Açık depolama alanları sadece binanın yan ve arka cephelerinde ve bina yapımına izin verilen yapılaşma alanının sınırları içinde düzenlenebilir. Köşe parsellerde, yollara bakan ön cephelerde açık depolama alanları düzenlenemez. Katılımcı, açık depolama alanlarının etrafını, komşu tesisleri ve tüm OSB'yi çirkin görünüşten koruyacak şekilde, yüksekliği 1 m.'yi geçmeyecek bir bölme ile kapatmakla sorumludur. Ayrıca, bu alanlarda, sinek, haşarat, fare ve benzeri canlıları çekecek veya üremesine imkân verecek maddeler, açıkta çöp, kapalı kaplarda muhafaza edilmeyen zehirli maddeler, kötü koku yaratan veya yayan maddelerle mevzuatın sınırladığı diğer maddelerin depolanması yasaktır.

Sundurmalar

Sanayi parsellerinde herhangi bir amaçla sundurma yapıldığı durumda sundurmalar, parselde ait çekme mesafeleri içinde yapılamaz. Sundurmalar çekme mesafelerinden sonra kalan yapılaşma alanı içerisinde yer alır, TAKS ve KAKS hesabına dahil edilir ve yapı ruhsatına esas ruhsat projesine göre inşa edilir.

Dış Görünümler

Binaların dış görünüşlerinin, OSB'nin mimari bütünlüğünü koruyacak ve bu bütünlüğe değer katacak nitelikte projelendirilmesi ve inşası zorunludur. Renkli tuğla, pres tuğla, brüt beton, granit ve cam, giydirme cephe malzemeleri gibi sıvanmadan kullanılabilecek malzeme ile inşa edilmeyen bütün dış cepheler, kullanılan duvar malzemesinin gerektirdiği şekilde sıvanır, boyanır veya kaplanır. Mimari projelerde cephede kullanılacak malzemenin nitelik ve renginin belirtilmesi zorunludur. OSB bölge müdürlüğü, binalardaki kaplama malzemelerinin, rengini

belirlemekte ve belli periyotlarla bakım ve onarım yapılmasını istemekte yetkilidir.

Bahçe Duvarları

Parselin etrafında hangi malzeme olursa olsun taş, tuğla, beton, briket, ahşap, metal vb. kullanılarak inşa edilecek bahçe duvarlarının yüksekliği OSB yollarına bakan cephelerde yaya kaldırımını, diğer cephelerde ise doğal zemin seviyesini 30 cm.'den fazla aşamaz. Bahçe duvarının üstü metal veya ahşap parmaklık gibi arkasını gösterebilen estetik malzeme ile kapatılabilir. Duvar ve parmaklığın toplam yüksekliği 1,50 m.'yi geçemez. Fiziki yapı nedeniyle parseller arasında oluşan zemini tutucu istinat duvarları bu yüksekliğe dahil değildir. OSB, bahçe duvarları ve metal veya ahşap parmaklıklar için seçenek de içeren düzenlemeler getirebilir. Mimari projelerde bahçe duvarları ile ilgili detayların hazırlanması ve onaylatılması gerekir.

Katılımcıya Ait Destek Üniteleri ve Reklam Panoları

Tesisin çalışması ve işletilmesi için gerekli olan jeneratör, UPS, çiller grubu, soğutma kuleleri, trafo binası, silo, kule gibi üretimi destekleyen üniteler, LPG tankı, yangın suyu deposu ve arıtma tesisi ve benzeri destek üniteleri çekme mesafeleri içinde ve yan ve arka cephelerde yer alabilir. Bu tür destek üniteleri ön cephede yer alamaz ve parsel sınırına yan ve arka cephede 3 m.'den fazla yaklaşamaz. Tanımlanan teknik altyapıya ait destek ünitelerinin parsel içindeki konumunun uygunluğuna ilgili mevzuata göre ruhsata esas mimari proje ile bölge müdürlüğü karar verir. OSB'ye ait araç, bisiklet ve yaya yollarına, ön çevre yeşili ve yeşil bantlar üzerine hiçbir katılımcı tarafından yazı yazılamaz, şekil çizilemez, tabela ve reklam panosu yerleştirilemez. Katılımcılara ait tabela ve reklam panoları, bahçe duvarına ve bina cephelerine veya yapılaşma alanı içine, yapı ile orantılı olacak şekilde konulabilir. Bahçe duvarlarına yerleştirilecek tabela ve reklam panosu 2 m²'yi, bina cephesine yerleştirilecek tabela ve reklam panolarının boyutu ise 6 m²'yi aşamaz. Sanayi tesisinin zemin kotunun, yol kotunun altında kalması durumunda tabela ve reklam panolarının yeri ve kotu, mimari proje ile teklif edilir ve bu durumda çatı kotunu aşabilir.

Tesislere Kot Verilmesi

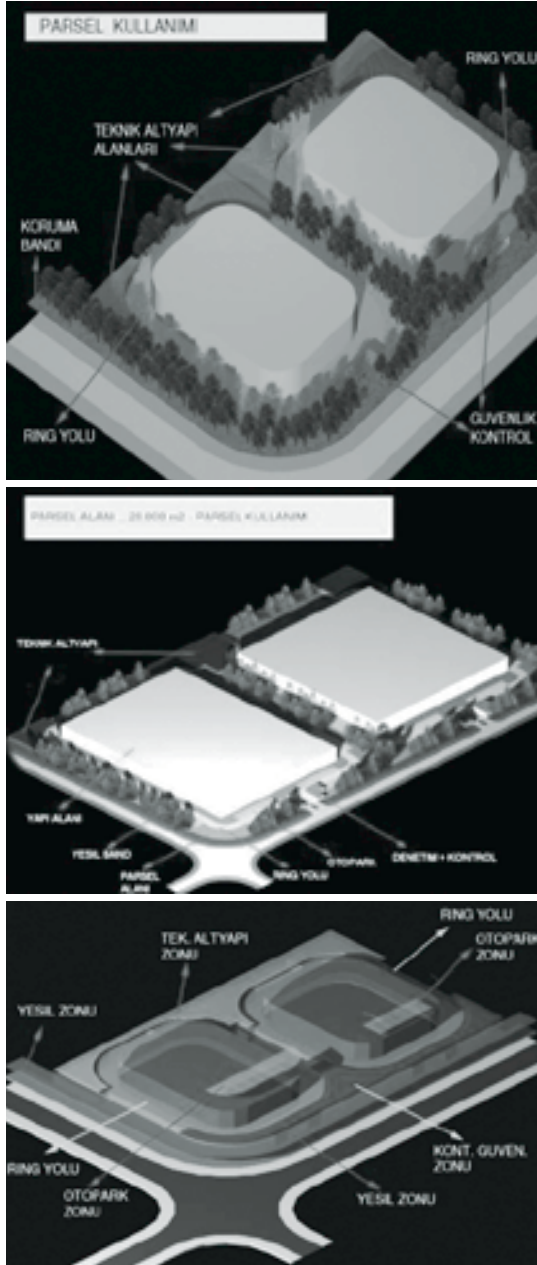
Parsellerde yapılacak tesislere parselin eğimli veya düz olması durumuna göre kot verilir. Düz parsellerde parselin kot aldığı yol cephesinin or-

ta noktası röper kabul edilerek tesisin cephe aldığı yolun kaldırım seviyesinden (bordür üst seviyesinden) kot verilir. Eğimli arazilerde ise yapı yaklaşma sınırları içerisinde kalan yapı bloğunun ağırlık merkezi belirlenerek bu noktadan kot verilir. Birden fazla yapı bloğu bulunması durumunda her blok için kot kendi ağırlık merkezinden verilir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında Gebze Organize Sanayi Bölgesi örnek alan olarak incelenmiştir. Amaç, yaşanabilir, sürdürülebilir ve kaliteli bir mekânsal yapı elde edilmesidir. Bu bağlamda mekânsal çevre kalitesi ile prestije konu olan OSB'lerde; daha verimli çalışma olanağı, bu bağlamda üretkenliğin ve toprak değerlerinin artması, yatırımcıların ve çalışanların çalışma mekânlarından duydukları memnuniyet, gerekli sosyal ve tek-

nik donatı alanlarına sahip olabilmek, açık alanlara da sahip olan bir üretim mekânı için yapılaşma haklarının optimal değerler yakalanarak belirlenmesi, imar planı kararlarının ve yapılaşma haklarının kararlılıkla uygulanması ve denetlenmesi, yatırımcı için cazip, kolay pazarlanabilir sanayi alanı niteliği öne çıkmaktadır. OSB'lerde plan bütününde ve parsel ölçeğinde yeşil alanların varlığı çevre kalitesini artıran önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan OSB alanlarında daha fazla inşaat yapma talepleri, açık alanları daha aza indirme istemleri gündemde yer almakta, koşutunda yasadışı uygulamalar da gözlenmekte, bu yaklaşım kent bilim doğruları ile bağdaşmamaktadır. Diğer yandan da OSB'lerdeki yapılaşma gereksinimleri, talepler ve toprağın optimal kullanımı dengesinin kurulması ve mekân kalitesinin artırılması gerekmektedir.

Ercan Koç, Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

Oya Akın, Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

Ali Kılıç, Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Görevlisi

Kaynakça:

- Can, N. (2001) "4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi", *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, sayı: 1-2, s: 76-85, Ankara.
- Balaban, O. (2001) "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi", *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, sayı: 1-2, s: 76-85, Ankara.
- Oruç, N.; Aksoylu, S. (1985) (Yayına Hazırlayanlar), Kentleşme Sanayileşme Etkileşimi, Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eskişehir Örneği Kolokyum, Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara.
- Uzunoğlu, S.; Akin, K. (2003) *Dünyada ve Türkiye'de Özel Sanayi Bölgeleri*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003-7, İstanbul.
- 4562 sayılı OSB Kanunu 15.4.2000 / 24021.
- 1.4.2002 / 24713 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Yönetmeliği.
- 8.1.2003 / 24987 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.
- Schultiz, H.C. (1994) *Industrial Architecture In Europe*, Constructec-Preis'94, Ernst&Sohn, Germany.
- 3194 Sayılı İmar Kanunu, 9.5.1985 / 18749.
- İmar Kanunu Yasa Tasarısı.
- 3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliği, 2.11.1985 / 18916.

6800 m²'lik bir sanayi parselinde belirlenen çerçevede yapılaşma durumu çekme mesafeleri-yapı yaklaşma sınırları ve farklı parsel büyüklükleri için uygulama örnekleri.

“Farklı Açılımlar”

Tamamen Ulaşılabilir Bir Otel: Haus Rheinsberg

Şükrü Sürmen

Göl Kenarında Bir Otel

Almanya’nın başşehri Berlin’in 100 km. kadar kuzeyindeki Grienericksee kıyısında tamamen ulaşılabilir bir otel var.

Çağımızdaki yeni gelişme, eğilim ve ihtiyaçlara uygun olarak bütün insanlık durumlarını dikkate alan bir çevre düzenleme ve binalaştırma anlayışı gittikçe önem kazanıyor. Çağın mimarlıkları; bir düzlemde, bir bakıma yanıltıcı yönlerle akan ve makul olanı zorlayan yeni iskelet kurguları, malzeme imkânları, mekân örgütlenme bilgileri ve olağandışı fiziksel duruşlar elde etme tarzları ile bireysel arzuların ve tatminlerin önünde büyük bir teşvik hızıyla açılırken; bir başka düzlemde de bütün insanlık durumlarını bilgiyle ve duyarlılıkla izlemeyi seçen ve hayatın özgürce akışını temel alan bir anlayışa yakınlaşarak yoluna devam ediyor.

Haus Rheinsberg projelendirilirken, ağır sakatların ve yaşlıların da rahat edebilecekleri bir otelin ortaya çıkması için pek çok ayrıntı üzerinde dikkatle durulmuş. Otelin sahibi olan Fürst Donnersmarck Vakfı kendisine hizmet alanı olarak özürlü ve yaşlıların rehabilitasyonunu seçmiş bulunan ve Almanya’nın başka yerlerinde de tesisleri olan bir kurum. 1916 yılında kurulmuş olan bu vakıf aradan geçen yüz yıla yakın zaman içinde rehabilitasyon ve insan bakımı bilgilerini ve tecrübelerini önemli ölçüde geliştirmiş durumda. Toplumdaki her örgütlenme zaman içinde kendi geleneklerini, öz yaklaşımlarını, felsefelerini ve hatta bilgilerini geliştiriyor elbette. Sonunda Haus Rheinsberg gibi bir konaklama tesisinin ortaya çıkmasına uygun bir zemin de oluşmuş oluyor.

Belli insanlık durumlarındaki bireylerin hayatlarını bütün anlarıyla yeterince irdelemeden herkesi rahat ettirecek bir otel inşa etmek hiçbir zaman mümkün değil. Fürst Donnersmarck Vakfı bu alandaki büyük birikim ve tecrübesini ortaya koyuyor ve Grienerick Gölü kenarındaki küçük bir devrim sayılabilecek bu oteli inşa ediyor. Ama dikkat: Hatalardan gene de tam anlamıyla kurtulmak mümkün değil. Otelin tasarımı sırasında da değişik sakatlık durumlarını yaşayan

birçok insanla denemeler yapılmasına, uzun uzadıya araştırmalarda bulunulmasına ve pek çok danışmalar gerçekleştirilmesine rağmen tamma yakın bir kusursuzluk yine de elde edilememiş. Varın siz, yarım bilgiyle ve hele de insan hayatlarının akışını ruhuna bir parçacık da olsa izdüşürmeden yola çıkan tasarımcının durumu nu ve alacağı sonucu düşünün.

Güzel Bir Çevrede Onu Bozmadan Yer Alma

Otelin kıyısında yer aldığı Grienerick Gölü’nün bozulmamış güzelliği dikkati çekecek nitelikte. Gölün kıyısında fazla tesis yok. Gölün çevresinin büyük bölümü sanki tarihin ilk çağlarındaki şekliyle duruyor. Öylesine sık bir orman bu gölle bütünleşerek ve sıkı sıkıya kenetlenerek gölün uzak kıyılarında bir büyü ve sırlar karanlığı oluşturuyor ki... Belki insan henüz yaratılmamıştır... Yalnız bitkilerin, ağaçların ve suyun derin yeşil karanlığı vardır... İnsanın hayatına göl olarak giren tabiat ögesini en güzel haliyle burada bulabiliyoruz. Avrupa’nın tüketim toplumlarına dönüşmüş sosyal bünyelerinde yaşayan insanların tabiatı derinlemesine bu kadar iyi hissedip hissedemeyecekleri hususunda bir tereddüt içinde kalınmıyor da değil.

Şarj İstasyonu mu?..

Giriş katının altındaki kattaki koridorun iki yerinde bir genişlik oluşturulmuş. Buraları “şarj

Haus Rheinsberg,
ana giriş.

istasyonu” olarak düzenlenmiş. Nedir bu şarj istasyonu? Şarj istasyonları, elektrikli tekerlekli sandalyelerin akülerinin doldurulması için kullanılan prizlerin bulunduğu alanlar olarak hazırlanmış. Tekerlekli sandalyeler burada geceleri ya da birkaç saat süre ile fişleri prizlere takılarak bırakılıyor. İlk defa bu otelde böyle bir mahalle rastlıyoruz. Evet, öyle de, gerçekte insanların ihtiyaç farklılıkları geniş şekilde düşünülürse, her otelde bu tür ayrıntıları işlemek ve özenle hayata geçirmek olgun bir projelendirme için gerekli değil mi? Mimar, bütün hayatları kulağını dayamalı ve çağdaş insan gerçeklerine de çok açık olmalı. Günümüzde özürlü ve yaşlı sayısı artıyor. Mimar, bina cephelerinde güçlü etkiler elde etmek için daha az zaman harcamalı, bir yaşlı insanın kullandığı yürütecin tekerleklerinin çaplarının hareketlerdeki etkilerine daha fazla dikkat etmelidir. Çünkü hayatın akışı her şeyin önündedir.

Rheinsberg Haus inşa edilirken ince elenip sık dokunmuş. Her büyüklük, her doku, her renk, her mekanizma, her donanım, her malze-

Haus Rheinsberg, ana girişe ulaşılabilirliği sağlayan 60 m. uzunluğundaki rampa. Altta, giriş holü.

me tek tek dikkatle seçilmiş. Bu gerçekten külfetli bir iş. Çünkü en iyiye yaklaşıldıkça çabanın yoruculuğu artıyor. (Kusursuz iyiye ise elbette hiçbir zaman varılamıyor.) Ama en iyiye bu yöneliş, hayatı ve insanları ciddiye alış her şeye rağmen ne güzel bir tablo... Binanın bir yanında çok uzun ve birçok kolu olan bir rampa var. Bir kat aşağıya iniliyor bu rampayla. Tekerlekli sandalye için düzenlenmiş, ama bu rampayı sağlam kişiler de zevkle kullanıyorlar... Şunu tekrar fark ediyoruz: Rampalar gereklidir ve hayatın bir gerçeğidir.

Ulaşılabilirlik Çok Sesliliktir

Rheinsberg Haus zengin insan manzaraları ile ortaya çıkıyor. Çünkü o tamamıyla ulaşılabilir bir otel. Yani hangi insanlık durumlarında bulunurlarsa bulunsunlar, bütün insanlar tarafından rahatça ulaşılabilir ve kullanılabilir mekânlardan oluşuyor. Çocuklar, gençler, yürüteç kullanan yaşlılar, tekerlekli sandalyedeki insanlar, körler... Otel aslında bir çok sesliliktir. Ama genel olarak otellerde rahat etmek bazı insanlar için pek mümkün olmadığından, onlar sahneden çekilirler ve oteller çok seslilikten düşerler. Rheinsberg gibi oteller ise insanların hepsine yönelmiş daha sıcak bir çağrıyı gerçekleştirirler ve modern işletme sıfatını kazanmayı daha bir hak ederler.

Bir otelin çok sesliliğine ve çok yönlülüğüne neler dahildir? Mesela, otelin yemek salonlarında solaklar, ellerini iyi kullanamayan özürlüler ve ağır yaşlılar için özel yemek takımları ve yardımcı donanım bulundurmamak dahildir herhalde. Ve bu takımlarla kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan kendi başına yemeğini yiyecek de bazı müşteriler için mimarın bina cephesindeki şaşırtıcı oyunlarından daha önemlidir muhakkak ki...

Bu oteldeki hayatın akışındaki rahatlık, ulaşılabilirliğin yaşamayı kolaylaştıran etkisine açık bir örnek. Ulaşılabilirlikte, yani bütün insanlara uygunlukta kaybedilen bir şey yok, ama kazanılan şeyler var.

Bir Sağlık, Dinlenme, Eğlence, Kültür, Kongre ve Rehabilitasyon Otel

Otelde büyük bir kongre ve spor salonu, seminer odaları, fizik tedavi mekânları, masaj odaları, bowling salonu, oyun odaları, barlar, büyük bir yüzme havuzu, iletişim odaları ve sanat çalışmalarları için mekânlar bulunuyor. Dış dünyadan hayli tecrit edilmiş böylesi bir ortamdaki bilimsel bir toplantının değerini insan tahmin

edebiliyor. Kaçışlar ve kendini yenilemeler için de bu otel uygun bir barınma ortamı. Çevredeki yerleşimin zengin tarih çerçevesi içinde bu otelde sanat çalışmaları, sergiler ve konserlere de yer verilmekte. Otelde bireysel her ihtiyacın karşılanması için uzman desteği mevcut. İstenen şekilde bir yatak, duş tekerlekli sandalyesi, yardımcı araç gereç, odalarda ek düzenlemeler, ihtiyaç duyulan bazı cihazlar ve küçük tamirler hemen hizmete sunuluyor.

Otelin kendi iskelesi ve tekerlekli sandalyedeki insanları da taşıyabilen deniz araçları var. Bir gölde gezinmenin güzelliğini insana her yönüyle yaşatmak için gereken düzenlemeler ve ayrıntılar burada hayata geçirilmiş. Zaten bu gölün kenarındaki en önemli etki, suyun anlaşılabilir varlığına yakınlaşmış olmanın damarları dolduran zevki değil mi?..

Apartman

Tesiste ayrı bir bina olarak daireler kısmı da var. Aileler ve gruplar için böyle bir konaklama imkânı da verilmiş. Apartmanda bir de doktor muayene odası mevcut.

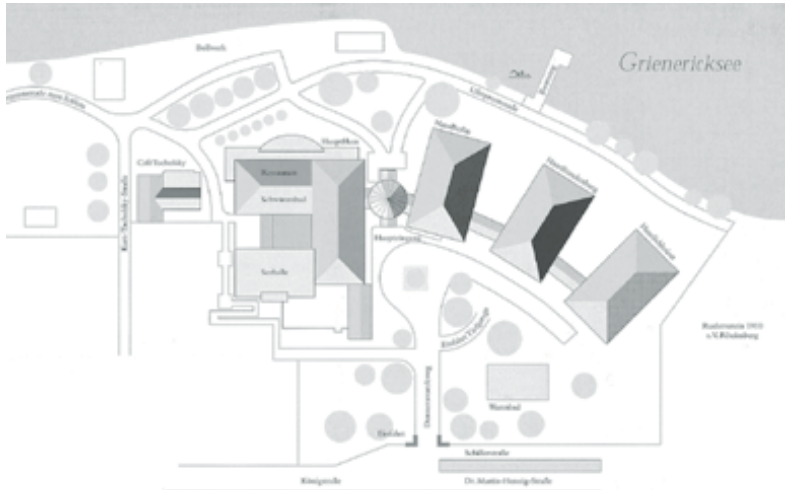
Mimarlık Üstüne

Dış etki mimarisinde yeni ve şaşırtıcı bir yan yok. Çok büyük ustalıklar da söz konusu değil belki. Hatta bazı yanlış düzenlemeler de bulunabilir binada. Ama şu önemli kural burada da geçerli: Sosyal olarak doğru seçilen bir yolda tasarım yanlışları daha az dikkat çeker; yanlış bir sosyal teşhis ve yanlış bir sosyal konum ise başarılı bir tasarımı unutmamıza yol açabilir.

Şükrü Sürmen, Mimar

Haus Rheinsberg Otel'i'nin odalarında, elektrikle hareket ettirilebilen yatak. Tekerli sandalyedeki insanların girebilmesi için yerden başlayan dolaplar. Her ayrıntıya özen gösterilen tuvaletler. Alta, yerleşim planı.

Mimaride Kubbe Tasarımı ve Akustik Sorunlar

Sevtap Yılmaz Demirkale - Evren Yıldırım

Şekil 1

Kapalı mekânlarda gerçekleşen olaylar (Yılmaz Demirkale, 1999).

1. Uzaklığa bağlı azaltım
2. Direkt sesin izleyiciler tarafından yutulması
3. Direkt sesin yüzey tarafından yutulması ve yansımaları
4. Kapalı mekânın köşesinden yansıyan ses
5. Giritilli köşeden saçılan ses
6. Kenardan saçılan ses dalgası
7. Ses gölgesi olan bölge
8. İlk yansıma
9. Panel rezonansı
10. Tekrarlanan yansıma ve cınlama
11. Ses geçişi

Erken dönem, uzun açıklıkları geçebilmek için kullanılan kubbe elemanı, yapı teknolojisinin gelişmesine ve yeni çözümlerin ortaya çıkarılmasına rağmen özellikle Osmanlı döneminden sonra, geleneksel bir kimlik kazanmış ve mimaride en baskın elemanlardan biri olmuştur. Bu durum, yapının içi açısından el alınacak olursa, hacmin akustik performansını, özellikle konuşma anlaşılabilirliğini birçok yönden olumsuz etkileyecek sonuçlar doğurur.

İşitsel açıdan konforlu bir yapma çevre oluşturmak için mekân içindeki fonksiyon tipine bağlı olarak sesin homojen dağılımı sağlanmalı ve gürültü kontrol altına alınmalıdır. Bu koşulların yerine getirilmesi için sesin kapalı mekânlarda nasıl davrandığı bilinmeli, mekân şekline bağlı olarak oluşan akustik olaylar incelenmeli, akustik kusurların etkilerini ortadan kaldıracak malzeme ve konstrüksiyonlar saptanmalıdır (Yılmaz Demirkale, 2003).

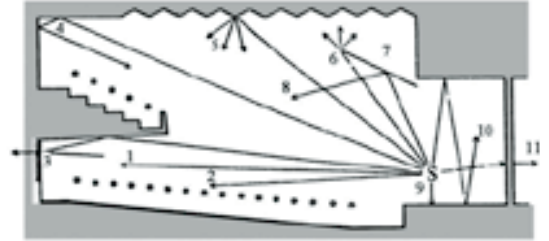
İç Bükey Yüzeylerde Sesin Yayılması Sırasında Meydana Gelen Olaylar

Sesin yayılması sırasında kapalı mekânlarda oluşan olaylar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Bu çalışmada iç bükey yüzeylerde sesin yayılması sırasında meydana gelen olaylar ve akustik kusurlar inceleneceği için şekilde verilen olayların bir kısmı ele alınmamaktadır.

Sesin Yansıması

Bir sınır elemanından yansıyan ses enerjisinin bir odanın çeperlerine, örneğin duvarlarına çarpan ses dalgalarının bir kısmı yansır, bir kısmı yutulur ya da iletilir. Gelen ses ışınının dalga boyu yüzey boyutlarından küçük tutularak, ses dalgasının yansıma açısının geliş açısına eşit olması sağlanır. Hacim içindeki bir dinleyici ilk önce ses kaynağından direkt sesi duyacak, ardından direkt ve yansımış ses yolları arasındaki uzunluk farkına dayanan bir zaman aralığından sonra yansımış sesi duyacaktır. Eğer bu zaman gecikmesi 50 ms'nin üstündeyse (örneğin yol farkı 17 m'den fazlaysa) yansımalar ekoları artıracaktır. Tasarım aşamasında, konuşma ya da

müzik amaçlı büyük oditoryumlarda rahatsız edici ekolardan ve titreşim etkilerinden kaçınmak için göz önünde tutulması gereken akustik kriterler mevcuttur (Yılmaz Demirkale, 2003).

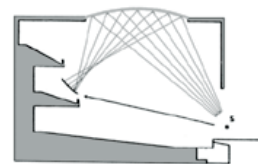
Ses dalga ışınlarının yansıması, geometrik optik yansımayla aynı prensiplere dayanır. Düzlem yüzeyde yansıma olduğunda, geliş açısına eşit açıyla yansıma gerçekleşir. Ancak, sesin dalga boyu yansıtıcı yüzey boyutundan büyük ise, yansıma açısı geliş açısından farklı olur ve ses dağılarak saçılır.

Ses dalgası, dışbükey bir yansıtıcı yüzeyden, düzlem yüzeyde olduğu gibi normal aksına simetrik şekilde yansır. Ancak bu durumda, normal aksı her geliş açısı için farklıdır. Normal aksının belirlenmesinde yansıtıcı yüzeyin merkezi esas alınır. Temas noktasından çizilen teğet ve kaynak noktası (S) hizasında, zahiri kaynak noktası (S') bulunur.

Yansımış ışın, (S') ve temas noktası hizasında oluşur. Şekil 2'de de görüldüğü gibi, ses dalgaları dışbükey yüzeylerden dağılarak yansır.

Ses dalgası, içbükey bir yansıtıcı yüzeyden de aynı prensiple yansır. Dışbükey yansımadan farkı, Şekil 2'de görüldüğü gibi, ses dalgasının, dairesel yansıtıcı yüzeyin merkezine doğru odaklanarak yansımasıdır (Yıldırım, 2002). İçbükey formların mekân içinde kullanımı, birçok akustik kusuru da beraberinde getirir.

Şekil 3'te eğrisel bir yüzeyden sesin yansıması görülmektedir. Eko oluşumunu azaltmak için alınacak önlemler yüzeylerin şekline bağlıdır. İç bükey bir yüzeyden yansıyan sesin, düz bir yüzeyden

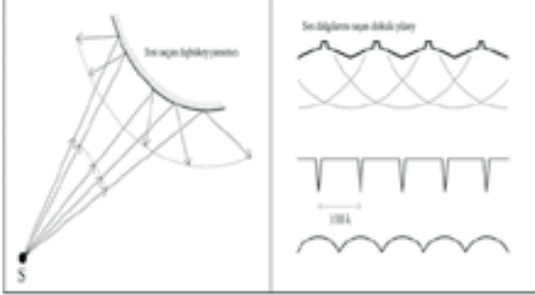
Şekil 3

Herhangi bir eğrisel yüzeyden dolayı oluşan eko üretimi (Yılmaz Demirkale, 1999).

Şekil 2

Sesin farklı yüzeylerden yansıması (Yıldırım, 2002).

yansıyan sestten daha güçlü olduğu ve dış bükey bir eğrisel yüzeyden yansıyan sesin düz yüzeyden yansıyan sestten daha az güçlü olduğu bilinmektedir. Yüzeyin tipine bağlı olarak her ne durum olursa olsun eko güçlenmesi, yayılmadan (dağılmadan) dolayı azaltılabilir.

Şekil 4
Sesin saçılması (Yılmaz Demirkale, 1999).

Sesin Saçılması

Eğer bir oditoryumun her yerinde ses basıncı eşit ise, ses dalgalarının tüm yönlere hareket ettiği ve ses alanının homojen olduğu, yani hacimde sesin yayılmasının hakim olduğu söylenebilir. Konser salonu, kayıt stüdyoları ve müzik odaları gibi hacimlerde yeterli ses yayılımı, gerekli bir akustik özelliktir, çünkü bu durumlarda müziğin doğal özellikleri vurgulanırken, istenmeyen akustik etkilerden kaçınılır.

İç Bükey Yüzeylerde Meydana Gelen Akustik Kusurlar

Kubbe biçiminde çok yüksek bir tavan oluşturulduğu ve iç mekân yüzeylerinin büyük kısmının sesi fazla yansıtan malzemelerle kaplandığı göz önünde bulundurulursa, ses odaklanmalarının ve çok uzun çınlama sürelerinin kaçınılmaz olduğu görülür.

Kubbe çapı doğru hesaplanırsa tüm bunlara rağmen kubbenin iç mekânda sağladığı uzun çınlama süreleri, ortama ilahi ve kutsal bir atmosfer katar ve bu etkisini görkemli görselliğiyle güçlendirir.

Odaklanma

İçbükey yüzeylerde bazı açılarla yansıyan sesler, bazı noktalarda odaklanır. Meydana gelen bu ses odağında, ses düzeyi beklenmedik şekilde yüksektir ve etki alanı oldukça dardır.

Olayın etkisi neredeyse noktasal olduğu için, çoğunlukla geniş kitleler değil küçük gruplar tarafından fark edilir.

Temelde kubbe elemanının yapıya getirdiği bir kusur olarak kabul edilen odaklanma olayı-

nın, birçok mekânda, farklı işlevler doğrultusunda avantaja dönüştürülerek mekân performansını artıran bir çeşit yapısal 'efekt' olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Odak noktası ile kastedilen, tek bir nokta değil, bir bölgedir. Şekil 6'da gösterildiği gibi sesin 'güçlendirilmiş' şekilde duyulması için, tüm yansımaların mutlaka tek noktada kesişmesi gerekmez; ufak bir bölgede yoğunlaşmaları yeterlidir. Bu yoğunlaşmalar, dengeli ve homojen bir ses alanı oluşmasını engeller.

Şekil 7
Sesin odaklanması
(Yıldırım, 2002).

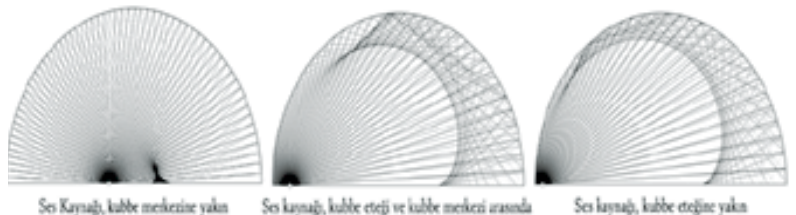

Şekil 8
Sesin odaklanması
(Yıldırım, 2002).

Mimar Sinan'ın yaptığı Mesih Ali Paşa Camii'nin sınıf bölümü buna iyi bir örnektir. Burada kubbe yarıçapı ve ses kaynağının kubbeye mesafesi, sınıfın merkezinde oturan hocanın ve onun etrafına daire şeklinde yerleşen öğrencilerin birbirilerinin seslerini adeta bir hoparlörden geliyormuşçasına güçlendirilmiş ve yankılı duyularını sağlayacak şekilde ayarlanmıştır.

Şekil 7'de gösterilen kesitte, tavan yüksekliği, kubbenin yarıçapından büyüktür. S noktasındaki ses kaynağından çıkan ışınlar, S' noktasında, hem plan hem de kesitte odaklanarak yoğunlaşırlar. (Şekil 8) Bu durum, (Mesih Ali Paşa Camii'nde olduğu gibi belli bir işlev doğrultusunda oluşturulmamışsa) yapının iç düzeninde var olan ciddi bir dengesizliktir.

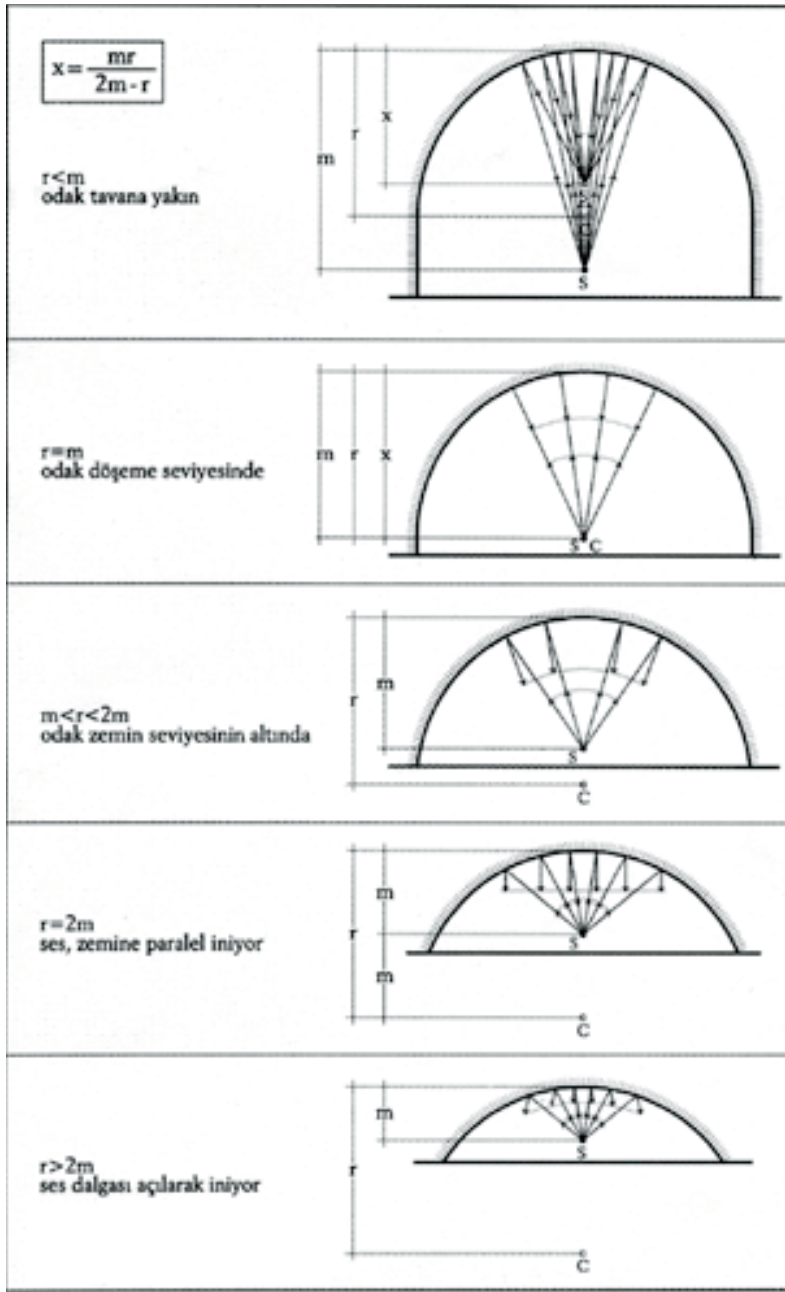
Kubbenin merkezi ve ses kaynağının aynı aks üzerinde olması durumunda, odaklanmanın dairesel yüzeyden uzaklığı (x), ses kaynağının dairesel yüzeyden uzaklığı (m) ve kubbe yarıçapı (r) arasındaki bu ilişki, Şekil 9'da beş farklı durumda gösterilmiştir (Yıldırım, 2002).

Şekil 6
Ses kaynağının merkezden kubbe eteğine doğru hareketi (Yıldırım, 2002).

Şekil 5
Sesin odaklanması
(Yıldırım, 2002).

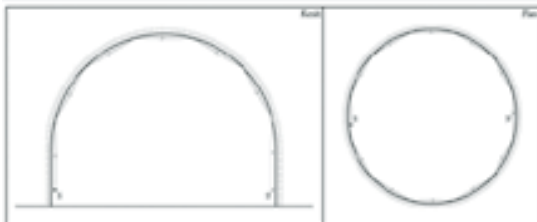

Şekil 9
Ses kaynağı-kubbe
uzaklığının, odak
noktasıyla ilişkisi
(Yıldırım, 2002).

Fısıldayan Galerî

Hafif bir sesin bile, özellikle yüksek frekanslarda, içbükey yüzeylerde sürünerek yol alması sonucu, kubbe eteğindeki çok uzak bir noktada duyulması olayıdır.

Geometrik olarak irdelenecek olursa, Şekil 6'da gösterilen odaklanarak yansıma olayının, ses kaynağının kubbe yüzeyine çok yakın yer alması durumundan ibaret olduğu görülür (Şekil 10). Genelde kubbe eteğinin hizası, dinleyicilerin çok üstündeki bir seviyede bulunduğu için

Şekil 10
Fısıldayan Galerî
(Yıldırım, 2002).

bu durum çoğunlukla fark edilmez ve kimseyi rahatsız etmez. Hatta kimi zaman bu olay, yapının iyi bir akustik özelliği olarak anılır. Ancak kubbe eteğinde bir galeri yer alması durumunda, sesin bir uçtan, işlevi farklı diğer bir bölgeye (örnek, hünkâr mahfili) istenmeyen bir şekilde ulaşması mümkündür (Yıldırım, 2002).

Ölü Noktalar

İçbükey yüzeyli mekânlarda meydana gelen ses odaklanmaları ve yoğunlaşmaları sonucu, yansımaların erişemediği noktalar oluşur. Oldukça dengesiz olan ses alanında, ses düzeyi açısından inişler, çıkışlar ve ölü noktalar oluşur. Bu noktalarda sesin duyulabilmesi çok zordur (Yıldırım, 2002).

Sonuç

Mekândaki yankı, odaklanma gibi iç yansımaların kontrolsüzlüğünden oluşan olumsuzlukların giderilmesinde, yansıtıcı yüzeylerden bazılarına zig-zag profili veya dışbükey biçimi verilebilir. Böylece, yüzeye gelen sesin zayıflatılarak ortama saçılması ve dengeli bir iç ortam için gereken çözünmüş ses alanını oluşturması sağlanmış olur. Ses dalgası, tekrar eden geometrik dokulu bir yüzeyden yansırken daha zayıf ve ufak dalgalara bölünür.

Bunun sağlanması için, Şekil 4'te gösterildiği gibi, tekrar eden geometrik birimin en az dalga boyunun 1/10'u genişliğinde olması gerekir (Yılmaz Demirkale, 2003; Yıldırım, 2002). İç bükey yüzey bir mekân örtüsü olarak kullanılacaksa, örneğin, kubbe ise bunun yukarıda anlatıldığı şekilde (Şekil 4) yapılması ve uygulanması çok zordur, bu durumda kubbe çapının doğru hesaplanması gereklidir.

Mimar, bir mekânı tasarlarken duvar ve/veya tavan elemanlarında eğri yüzey kullanacaksa tasarladığı mekânın istediği biçimde görülmesi ve algılanması için akustik özellikleri göz önüne almalıdır.

Sevtap Yılmaz Demirkale,
Prof. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi
Evren Yıldırım, Y. Mimar, İTÜ Mimarlık Fakültesi Araştırma Görevlisi

Kaynakça:

- Yıldırım, E. (2002) *Yeni Cami'nin Akustik Açısından Performans Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz Demirkale, S. (1999) *Yapı Akustikliği ve Ses Yalıtımı*, Ders Notları, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Aralık, İstanbul.
- Yılmaz Demirkale, S. (2003) "Acoustical Project of Culture Center of İkitelli in İstanbul", 5th European Conference on Noise Control, 19-21. 05. 2003, Naples, Italy, www.euronoise.it